

Zgodovinski zapisi VII

Letnik VII (2010)
ISSN 1581-9140

Izdalo: *Zgodovinsko društvo Ormož*

Zanj: *Predsednik Anton Luskovič*

Glavna in odgovorna urednica: *Manica Hartman*

Sourednik: *Franc Krnjak*

Lektoriranje: *Nadica Granduč*

Grafična priprava in tisk: *Aleksander Kelnerič, s.p., Ptuj*

Naklada: 300 izvodov

Ormož, 2010

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Zgodovinsko društvo Ormož

Zgodovinski zapisi

Letnik VII (2010)

ISSN 1581-9140

KAZALO

- Jurij Ferme*
- 6 **ZGODOVINA NASTANKA MEJNEGA PREHODA ZA MEDNARODNI CESTNI PROMET SREDIŠČE OB DRAVI**
Mirko Fekonja
- 14 **POMEN REDNE POŠTNE IN OSEBNE ZNAMKE TER FILATELIJA NA ORMOŠKEM**
Miran Fišer
- 17 **VOJNA ZA SLOVENIJO LETA 1991 IN VOJAŠKI OBVEZNIKI Z OBMOČJA OBČINE ORMOŽ**
Miran Fišer
- 27 **PRISPEVEK K ANALIZI VIROV KADROVSKE POPOLNITVE TERITORIALNE OBRAMBE OBČINE ORMOŽ V OBDOBJU OD 1980 DO 1990**
Boris Golec
- 37 **LUDVIK KOFLER S KOGA (1876–1914)**
Eden zadnjih Valvasorjevih potomcev na Slovenskem in imetnik neznanih »družinskih zakladov«
Manica Hartman
- 46 **»VSE, KAR JENKO NOSI, SE LAHKO PREPROSI«**
Kmečka ženska, moška in otroška oblačila iz ormoškega okolja
Denis Jambriško
- 58 **PREBIVALSTVO MESTA ORMOŽ V CELOTNEM OBDOBJU OD 16. DO POZNEGA 18. STOLETJA**
Franc Krnjak
- 63 **”MÜENCHENSKI” ZLOČIN**
Aljaž Kovačič
- 67 **ORMOŽ OD NASELBINE DO MESTA**
Nevenka Korpič
- 72 **OD ZIBELKE DO GROBA**
Šege življenjskega kroga
Maruša Korpič Lesjak
- 80 **FRAN RAKUŠA IN DOMOZNAVSTVO ORMOŠKEGA OKRAJA**
Brane Lamut
- 88 **MLADINSKI ARHEOLOŠKI TABOR – ORMOŽ 2010**
Stari Egipčani
Ernest Pleh
- 92 **VLOGA ZVEZE REZERVNIH VOJAŠKIH STAREŠIN ORMOŽ TER SODELOVANJE S TERITORIALNO OBRAMBO**
Rajko Topolovec
- 97 **SKRITI OTROCI IZ KONCENTRACIJSKEGA LAGERJA OZNE STRNIŠČE V ORMOŽU**
»Petrička« smo imeli tudi v Ormožu
Ivan Tušek
- 110 **SONDIRANJE NA RIMSKI VILI RUSTICI V PAVLOVCIH PRI ORMOŽU**

Uvodne misli

Pričujoča sedma številka Zgodovinskih zapisov prinaša petnajst prispevkov, ki se nanašajo na zgodovinsko, etnološko, sociološko in arheološko tematiko. Eni nam približajo že znane, doživete in preživete dogodke, drugi nam predstavijo zgodovinske vire, ki so ostali v Ormožu in okolici, spet tretji nas poučijo in nam povedo kaj že znanega, pa vendar tudi novega, zanimivega in še nerazkritega.

Publikacija se tako pridružuje prav tako letos izdanima zbornikoma referatov Zgodovinskega društva Ormož, od katerih je prvi posvečen dvestoti obletnici rojstva Stanka Vraza, drugi pa stoletnici rojstva dr. Vinka Brumna. Oba spominska zapisa in pričujoča publikacija so bogati s slikovnim gradivom in upamo, ne le da najdejo pot na vaše knjižne police, temveč da vas pripravijo k razmišljanju in obujanju spominov; so dobrodošlo branje za nova spoznanja ali zgolj za kratek čas.

Urednica
Manica Hartman

Jurij Ferme¹

ZGODOVINA NASTANKA MEJNEGA PREHODA ZA MEDNARODNI CESTNI PROMET SREDIŠČE OB DRAVI

Temeljna ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, ki jo je 25. junija 1991 sprejela slovenska skupščina, je ob zagotovitvi vrste odločilnih elementov za nastanek samostojne slovenske države povzročila tudi veliko državotvornih aktivnosti neposredno na terenu. Vzpostavitev mejnih kontrolnih točk, kot nadomestkov pravih mejnih prehodov na novo nastali državni meji z Republiko Hrvaško, je bila ena od teh, ki je bila naložena v izvedbo takratni milici. Cilj vzpostavitve teh točk je bil svetu dokazati, da slovenska oblast izvaja suverenost na celotnem državnem ozemlju in da tako izpolnjuje vse pogoje za mednarodno priznanje svoje države. Vseh takratnih mejnih kontrolnih točk je bilo 8, ta, zadnja, s številko 8, je bila vzpostavljena v Središču ob Dravi, za delo na njej pa so bili pristojni miličniki takratne Postaje milice Ormož. Zasedba teh kontrolnih točk oziroma njihovo uničenje je bil cilj jugoslovanske armade v prvih dneh osamosvojitvene vojne v Sloveniji. V Središču ob Dravi so to nalogo 27. junija 1991 začeli izvajati vojaki jugoslovanske armade iz kasarne v Varaždinu, ki so pri tem uporabljali številna oklepna vozila. Mejno kontrolno točko Središče ob Dravi jim je kljub obrambi s postavitvijo cestnih barikad uspelo zavzeti, potem ko so se miličniki iz nje ob 20.30 uri umaknili, zaradi številčne in oborožitvene premoči vojakov JA ter neuspešnih pogajanj. Mejno kontrolno točko so nato vojaki v jutranjih urah 28. junija 1991 zažgali. Ko so vojaki 4. julija 1991 točko zapustili, so miličniki mejno kontrolno točko ponovno vzpostavili in začeli izvajati mejne kontrole. 8. oktobra 1991 pa je bil na mestu, kjer je bila vzpostavljena 8. mejna kontrolna točka Središče ob Dravi, že 25. junija 1991 vzpostavljen pravi Mejni prehod za mednarodni cestni promet Središče ob Dravi. Mejni prehod, ki je bil od državne meje oddaljen kar 1300 m, kar je povzročalo določene težave tako lokalnemu prebivalstvu kot miličnikom pri njihovem delu, je kasneje doživel številne spremembe. Največje so bile leta 2004 ob vstopu Slovenije v EU in nato leta 2007 ob njenem vstopu v schengen. Zaradi slednjega je bil Mejni prehod za mednarodni cestni promet Središče ob Dravi spomladi tega leta zgrajen povsem na novo, neposredno ob

1 Dr. Jurij Ferme, višji policijski svetnik, direktor Policijske uprave Slovenj Gradec, Francetova cesta 9, 2380 Slovenj Gradec.

državni meji z Republiko Hrvaško na slovenski cesti. Mejna kontrola se na cestni relaciji, ki jo pokriva Mejni prehod za mednarodni cestni promet Središče ob Dravi, tako opravlja že vse od 25. junija 1991. V vsem tem času je bila prekinjena le za teden dni, ko je JA zavzela in uničila 8. MKT. Kljub tej krajši prekinitvi so miličniki s tem delom prispevali svoj delež k polnemu uveljavljanju slovenske suverenosti in k njenemu mednarodnemu priznanju.

Uvod

Vsebina prispevka opisuje okoliščine nastanka Mejnega prehoda za mednarodni cestni promet Središče ob Dravi, katerega predhodnica je bila mejna kontrolna točka (v nadaljevanju MKT) Središče ob Dravi. Predstavitev zajema predvsem aktivnosti, ki so jih v tej zvezi izvajali miličniki. Za celovitejše razumevanje predstavljene vsebine in dogodkov bi bila koristna širša predstavitev osamosvojitvenih procesov v tistem času v Sloveniji. V tej zvezi naj poudarim le to, da se je slovenska milica do začetka osamosvojitvene vojne, 27. junija 1991, že soočila s prepovedjo srbskega mitinga »resnice«, 1. decembra 1989 v Ljubljani, s procesi vzpostavitve manevrske strukture narodne zaščite, katere sestavni del (tako imenovani »modri del«) je bila tudi sama z varovanjem nabornih evidenc, ki si jih je hotela prisvojiti jugoslovanska armada (v nadaljevanju JA), s pekrskimi dogodki maja 1991 itd.

Zaradi neločljive povezanosti ostalih dogodkov, ki so se v dneh osamosvojitvene vojne dogajali na območju Občine Ormož, in dejstva, da je bila kasneje na mestu MKT Središče ob Dravi vzpostavljena Postaja mejne policije Središče ob Dravi (v nadaljevanju PMP Središče ob Dravi), ki je obvladovala delo policistov na vseh mejnih prehodih v Občini Ormož, ta predstavitev ni omejena le na dogodke na območju Središča ob Dravi.

MKT Središče ob Dravi je bila vodena pod št. 8 in je bila zadnja v tem severovzhodnem delu Slovenije. Pred njo je bila pod številko 7 MKT Gruškovje. Vzpostavljena je bila v zelo kratkem času. Od izbire njene lokacije, pri kateri je imelo glavno vlogo lastništvo zemljišča, in do njene izgradnje je minilo le nekaj dni. Pri konkretni izbiri kraja izgradnje so pomembno sodelovali inšpektorji takratnega Sektorja za mejne zadeve in tuje v Inšpektoratu milice, Uprave za notranje zadeve Maribor (v nadaljevanju UNZ Maribor). Izbrani kraj za izgradnjo MKT je bil od katastrske meje z Republiko Hrvaško oddaljen 1300 m, saj je bil v neposredni bližini prehoda regionalne ceste Ormož–Čakovec čez železniško progo v Središču ob Dravi. Ta

oddaljenost od dejanske državne meje je kasneje pri izvajanju mejne kontrole tako policistom kot domačinom povzročala nemalo težav. Načrtovanje izgradnje je nato potekalo prav na izbranim kraju. Načrtovanju je sledila konkretna izvedba del za postavitev kontrolne točke in potrebne infrastrukture za njeno delovanje (vode, elektrike, telefona itd.). Objekt MKT je bil izveden v obliki manjšega bivalnega kontejnerja.

Na območju Postaje milice Ormož (v nadaljevanju PM Ormož) smo miličniki začeli z delom na MKT Središče ob Dravi 25. junija 1991. Ta točka je bila ena od osmih takratnih mejnih kontrolnih točk na meji R Slovenije z R Hrvaško. Slovensko zastavo je dvignila prva izmena miličnikov že omenjenega 25. junija 1991 ob 20.00 uri, kar je bilo usklajeno s takratnim državotvornim dogajanjem v Skupščini Republike Slovenije, ki je na seji vseh zborov sprejela Temeljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 1/91-I). Pri tem je bil ob komandirju PM Ormož in miličnikih prve izmene prisoten še inšpektor Inšpektorata milice UNZ Maribor Vjekoslav Stanko. Namen te točke, kot vseh ostalih tovrstnih točk, je bil svetu pokazati, da ima slovenska oblast dejansko kontrolo nad svojim celotnim ozemljem. Zasedba teh kontrolnih točk, kot tudi vseh ostalih mejnih prehodov s sosednjimi državami Republike Slovenije, pa je bila v poskusu preprečitve njene osamosvojitve glavni cilj JA. Če bi JA v tem uspela, bi Slovenijo lahko izolirala pred ostalim svetom in bi bili procesi osamosvajanja bistveno težji.

Agresiji JA na Republiko Slovenijo smo bili miličniki v Občini Ormož priča 26. junija 1991, ko smo okoli 23.30 ure sprejeli osebno sporočilo vodstva Postaje milice Varaždin (komandirja postaje g. BAKSE), da se v kasarni v Varaždinu

8. MKT Središče ob Dravi v obliki, kot je bila vzpostavljena 25. junija do uničenja 28. junija 1991. Fotografija je narejena iz posnetka s kamero v času, ko so MKT »pasirali« tanki na poti v Ormož. Osebe na njej so miličniki, ki so branili MKT.

pripravlja premik vojaške kolone (ene čete vojne milice z okoli 100 vojakov in 10 oklepnimi vozili), katere cilj je uničenje MKT Središče ob Dravi.

Ob 04.00 uri, 27. junija 1991, smo nato sprejeli obvestilo, da je vojaška kolona vojne milice s 14 oklepnimi vozili zapustila kasarno v Varaždinu. Informacija je bila takoj prenesena ustreznim strukturam v Občini Ormož, posebej pa operativnemu štabu UNZ Maribor. Na tej podlagi je steklo organiziranje blokade regionalne ceste, na mostu čez potok prav na državni meji z Republiko Hrvaško v bližini Središča ob Dravi (tam kjer danes stoji novi mejni prehod). V blokado so bili postavljeni trije tovorni avtomobili. To barikado je nato zavarovala enota teritorialne obrambe (v nadaljevanju TO). V pomoč miličnikom na MKT v Središču ob Dravi sta ob 05.00 uri prispela dva oddelka miličnikov posebne enote Milice UNZ Maribor. Skupno je tako MKT varovalo 25 miličnikov, ki pa so imeli v svoji orožnici samo 2 raketi za protioklepni boj.

V dopoldanskem času, okoli 10.00 ure, je bila s postavitvijo močne barikade na mostu čez reko Dravo v Ormožu ustavljena tankovska kolona JA, ki je imela nalogo zasesti Mednarodni mejni prehod v Gornji Radgoni. Pripadnike JA v tej koloni je vodil polkovnik Popov.

Ker je bila kolona JA ustavljena, si je na vso moč prizadevala, da bi svojo nalogo opravila in prečkala most. Zato je JA v pomoč ustavljeni koloni v Ormožu poslala na relaciji Varaždin–Čakovec–Središče ob Dravi–Ormož kolono 8 oklepnih vozil. Naloga teh je bila, da iz notranjosti slovenskega ozemlja deblokirajo ormoški most in omogočijo prehod ustavljeni koloni. Sama ustavljena vojaška kolona na mostu v Ormožu pa je tudi nadaljevala s prebijanjem blokade na različne načine (obstreljevanje, vleka zgorelih vozil proti Republikli Hrvaški itd.), vendar mostu nikakor ni uspela prečkati.

Ob 12.20 uri je vojaška kolona 8 oklepnih vozil, katerih namen je bila deblokada zapore ormoškega mostu, prispela do meje med Republiko Hrvaško in Republiko Slovenijo v neposredni bližini hrvaškega naselja Trnovce, kjer je bila na regionalni cesti postavljena barikada iz tovornih vozil. To barikado je ščitila enota TO, ki pa ni ukrepala in je blokadno mesto brez nudenja odpora zaradi prevelike premoči enote JA zapustila. Starešina te motorizirane enote JA je zahteval, da se z nekom pogovori o odstranitvi vozil v barikadi. Na pogovor sta odšla namestnik komandirja PM Ormož Darko NAJVIRT in miličnik Jože CVETKO, ki sta bila v varovanju 8 MKT, Ta

je bila od barikade oddaljena, kot je že bilo omenjeno, 1300 m. S starejšino JA se ni dalo pogovarjati. Ves čas je ponavljal, da Slovenci kršimo ustavo SFRJ, da je naša vlada nezakonita in podobno. Že ob prvem stiku je odločno zahteval, da umaknemo blokado, ker bo v nasprotnem primeru prišlo do prelivanja krvi. Zadnji rok za umik barikade je bil dan ob 12.55 uri. Ker blokada do takrat ni bila odstranjena, so vojaki JA tovorna vozila v barikadi s tanki razrinili in nadaljevali vožnjo proti MKT v Središču ob Dravi. Pri tem jih je druga barikada čakala na prehodu regionalne ceste čez železniško progo. Na prehodu je bila na železniških tirih ustavljena vlakovna kompozicija, ki so jo delavci železnice postavili tja na pritiske milice, saj vodstvo Slovenskih železnic v Mariboru vlakovnih kompozicij v te namene vodi železniške postaje v Ormožu dolgo ni dovolilo uporabljati. JA je ponovno zahtevala umik barikade in pri tem grozila, da bo vlak razstrelila, prav tako objekt MKT. Ker barikada ni bila odstranjena, jo je vojska obvozila tako, da se je pomaknila do konca vlakovne kompozicije v smeri Trnovca in s tanki zapeljala čez železniške tise.

Miličniki, ki so varovali mejne kontrolne točke, so se pri tem razporedili v kritje vzdolž nasipa ob železniški progi v smeri železniške postaje v Središču ob Dravi. Napredovanja tankov na vse takratne okoliščine (obstoječa protioklepna oborožitev miličnikov in konfiguracija terena – obširno ravninsko območje) ni bilo moč zaustaviti. Kolona je zato nadaljevala z vožnjo proti Ormožu. Uspelo ji je priti v center Ormoža, kljub temu da so bile na njeni poti postavljene tri večje barikade. V Ormožu pa jo je na poti do njenega cilja, da bi deblokirala most čez reko Dravo, zadržala obsežna barikada različnih vozil, postavljena v klancu na magistralni cesti pri veleblagovnici Tima.

Okoli 18.00 ure istega dne, to je 27. junija 1991, je do barikade na železniški progi v Središču ob Dravi, tik pred 8. MKT, prispela nova vojaška kolona s 14 oklepnimi transporterji in nekaj tanki (to naj bi bila kolona, ki je že zjutraj ob 04.00 uri zapustila vojašnico v Varaždinu z nalogo uničiti MKT v Središču ob Dravi). Skupno naj bi bilo v koloni okoli 150 vojakov vojaške milice, ki so z oklepnimi vozili iz smeri Republike Hrvaške obkolili miličnike na MKT. Od njih so zahtevali, da takoj zapustijo to točko, ker jo bodo drugače razstrelili. Po pogajanjih je JA postavila zadnji rok za zapustitev MKT do 20.30 ure. Po posvetu z odgovornimi v operativnem štabu UNZ Maribor so nato miličniki ob 20.30 MKT zapustili. Pri tem so odpeljali s sabo vso pisarniško in drugo prenosljivo

opremo MKT. Tem miličnikom so bili na poti v pomoč že komandir PM Ormož s sodelavcema Emilom OSEBKOM in Stanetom KALUŽO ter oddelek 10 miličnikov posebne enote milice PM Ptuj, ki ga je vodil Zvone VIDOVIČ. Do srečanja in združitve miličnikov je nato prišlo v Vodrancih 14, pri prevozniku ČURINU. Nudenje odpora na ravnini, območju obširnih polj, brez kritja in brez ustreznega protioklepnega orožja je bilo po takratni oceni pristojnih, tudi zaradi izkušenj, kako je JA uničevala barikado na ormoškem mostu, nesmiselno. JA je po umiku miličnikov zasedla objekt 8. MKT in ga naslednjega dne, 28. junija 1991, okoli četrte ure zjutraj uničila (požgala).

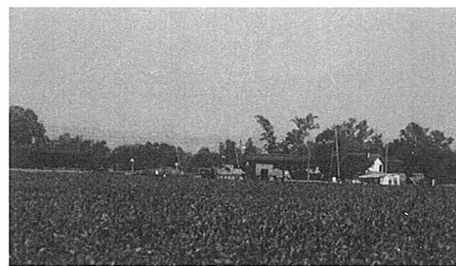
To so bile pomembnejše aktivnosti prvega in drugega dne vojne na območju Občine Ormož, ki jih lahko nekoliko konkretnije povezujemo z zgodovino nastanka Mejnega prehoda za mednarodni cestni promet Središče ob Dravi.

Posledice uničenja 8. MKT, ki so jih povzročili vojaki JA v jutranjih urah, 28. junija 1991.

Do 2. julija 1991 so sledili manjši premiki JA predvsem na relaciji med Čakovcem in ploščadjo MKT v Središču ob Dravi, kjer je bila vse do 4. julija 1991 utaborjena številna tankovska enota JA.

Vojaki JA so se po uničenju 8. MKT z oklepnimi vozili utaborili na asfaltni ploščadi te točke. Miličniki smo spremljali in opazovali zadrževanje in delovanje JA. Ta naloga se je večinoma opravljala z območja Huma, občasno pa tudi iz zvonika cerkve v Središču ob Dravi. Pri tem smo zelo dobro sodelovali z občani, ki so sporočali številne podatke o posameznih aktivnostih pripadnikov JA. Pripadniki JA so se na ploščadi MKT oskrbovali z gorivom in s hrano. Podnevi so pripadniki JA na tej točki kontrolirali promet, ponoči pa so regionalno cesto Središče ob Dravi–Čakovec za ves promet zaprli, tako da so na cesto zapeljali tanke.

Razporeditev enote JA na 8. MKT; kako je bila razporejena pri kontroli prometa na regionalni cesti Ormož–Čakovec in kako je varovala neke vrste svojo »tankovsko bazo«.

Njihov poveljnik PRODANOVIČ je nekajkrat preko osebja železniške postaje Središče ob Dravi, s katerim je komuniciral po internem telefonu iz čuvajnice ob prehodu ceste čez železniško progo, neposredno ob ploščadi MKT, zahteval, da se jim na njihovi točki zagotovita tekoča voda in telefon. Te zahteve so bile prenesene komandirju PM Ormož. Dne 2. julija 1991, v dopoldanskem času, je prišlo do komunikacije po telefonu med poveljnikom PRODANOVIČEM in komandirjem PM Ormož. Komunikacija je potekala tako, da je uslužbenec železniške postaje v Središču ob Dravi združil slušalke internega telefona, ki ga je uporabljal poveljnik v čuvajnici ob MKT, in poštnega telefona, na katerega je pred tem poklical komandirja PM Ormož. V tej komunikaciji ali pogajanju je PRODANOVIČ zahteval, naj se TO in milica umakneta s položajev, naj se odstranijo vse ovire na cesti od Središča ob Dravi do Ormoža, naj se napiše pisna izjava, da v Ormožu ne podpiramo politike slovenske vlade, in podobno. Če temu ne bo tako, je zagrozil, da bo z obstreljevanjem z orožja na tankih izravnal z zemljo naselje Središče ob Dravi. Odgovor komandirja je bil, naj se zaveda, da zahteve ne bodo uresničene in da je v Sloveniji predstavnik agresorske vojske. V precej ostrem besednem dialogu ga je tudi vprašal, kako bi se on počutil, če bi bil komandir PM v podobni situaciji v domačem kraju in bi mu neki tuji vojak tako grozil. Ob koncu razgovora je zvedel, da bo obveščen, če se bodo pristojni odločili za pogajanja.

Komandir je o izraženih zahtevah predstavnika JA seznanil vodstvo Občine Ormož. Dogovorjeno je bilo, da bo do pogajanj prišlo. Do dejanskega poskusa pogajanj je prišlo istega dne okoli poldneva. Na pogajanje na železniško postajo Središče ob Dravi so odšli predsednik Skupščine Občine Ormož dr. Jože BEŠVIR, komandir PM Ormož ter policisti, med katerimi je bil tudi Jože CVETKO, takratni vodja varnostnega okoliša v Središču ob Dravi.

Predstavniki JA na dogovorjeno mesto pogajanja ni bilo. Po internem telefonu smo jih klicali v čuvajnico na mesto njihove utaboritve, vendar se na klice niso odzvali. Tako do dejanskih pogajanj ni prišlo.

Popoldan, 2. julija 1991, je JA začela premikati tankovske kolone na relaciji Središče ob Dravi–Vitan–Lača ves–Kog–Gomila pri Kogu–Presika. JA je ta premik začela izvajati po neuspešnih pogajanjih z vodstvom Občine Ormož in milico oziroma izraženih zahtevah, da se jim omogoči neoviran prehod na relaciji Središče ob Dravi–Ormož in naprej. Želela je doseči cilj v Gornji Radgoni, kjer je bila na mejnem prehodu blokirana enota JA polkovnika Popova. Pri tem premiku oziroma pri vračanju tankovske kolone v Središče ob Dravi, 3. julija 1991, sta na območju Koga ostala dva tanka. Pri vračanju kolone je prišlo do konflikta pripadnikov JA in TO, po katerem je JA s tankovskim obstreljevanjem poškodovala več stanovanjskih in drugih objektov neposredno ob relaciji vračanja.

Ob 18.00 uri istega dne se je tankovska kolona vrnila na ploščad 8. MKT v Središču ob Dravi. Ker je takrat že veljal dogovor med slovensko oblastjo in JA, da se le-ta vrne v vojašnice z vso opremo, je bilo treba po odločitvi operativne skupine UNZ Maribor JA omogočiti vrnitev do zapuščenih tankov na Kogu in Presiki. Naloga je bila zaupana komandirju PM Ormož. Ta je odšel skupaj s civilistom Ivanom KUKOVCEM (bivši aktivni kapetan v tankovski enoti JA na Vrhnikih) v tabor JA na ploščadi 8. MKT. Na poti v »tankovsko bazo« JA v Središču ob Dravi sta imela prej navedena za spremstvo še miličnika Jožeta CVETKA, ki je nato s službenim vozilom milice na čelu konvoja vodil tankovsko kolono nazaj na Kog. V tankovski bazi je komandir PM Ormož starešinam JA pojasnil nevarnost, da bodo pri vrnitvi konvoja na Kog napadeni. Pogovor je potekal s polkovnikom JA Ljubomirom DRAGONJCEM, ki je kljub temu pri vrnitvi vztrajal in ponavljal, da ima ukaz vso vojaško tehniko JA vrniti v vojašnico v Varaždin. V konvoju, ki se je nato vračal na Kog, je bil en tank »ralica«, ki je imel spredaj posebej prirejen plug za odstranjevanje ovir, in dva vlačilca za prevoz tankov. Vozniki navedenih vozil so bili v civilnih oblačilih. Eni naj bi bili civilni mehaniki, zaposleni v JA, drugi pa v civilna oblačila preoblečeni vojaki. Polkovnik DRAGONJAC je ob odhodu konvoja zagrozil, da bo, če se komu od njegovih vojakov kaj zgodi in če se konvoj ne vrne v bazo do 21.00 ure, naselje Središče ob Dravi zravnal z zemljo. Na prošnjo komandirja PM Ormož je takratni predsednik Izvršnega sveta skupščine občine Ormož Vili TROFENIK preko ormoškega radia občane

pozval, naj zaradi obstoječega sporazuma med JA in Republiko Slovenijo pripadnikom JA omogočijo vrnitev na Kogu, kar so ti tudi upoštevali.

JA ni uspelo odpeljati dveh uničenih tankov na Kogu, prav tako jim ni uspelo vrniti v posest JA oklepnika in tanka z območja Presike. Vojaki JA so iz enega uničenega tanka na Kogu odstranili uničeno strojnico, kot dokaz za polkovnika DRAGONJCA, da so bili tanki uničeni. Nato smo konvoj JA spremljali nazaj v tankovsko bazo v Središče ob Dravi. Predaja polkovniku DRAGONJCU je bila opravljena brez zapletov.

Tanka z Gomile pri Kogu sta bila nato po končani vojni razrezana in odpeljana kot staro železo. Tank in transporter, ki sta ostala na območju Presike, je prevzela v uporabo TO. Naslednjega dne zjutraj, to je 4. julija 1991, je JA z vso tehniko zapustila ploščad MKT Središče ob Dravi in se vrnila v vojašnico v Varaždin. Prej omenjena oklepnika z območja Presike sta bila zatem uporabljena v zasedi TO v bližini farm v Središču ob Dravi, za primer obrambe, če bi se JA na tem območju ponovno poskušala vrniti v Slovenijo.

Na mestu uničene 8. MKT Središče ob Dravi so takoj po umiku JA miličniki ponovno vzpostavili mejno kontrolno točko. Kontrola oziroma mejna kontrola, ki jo je uzakonil novi Zakon o nadzoru državne meje (Uradni list RS, št. 1-8/91), se je izvajala z opremo in s pripomočki neposredno iz službenega vozila. Poštni telefon za delo miličnikov na točki so sprva pritrtili kar na bližnji telefonski drog. Za majhno izboljšanje delovnih razmer miličnikov in za zaščito pred soncem so bili uporabljeni reklamni senčniki »dežniki«, ki so jih miličnikom podarili predstavniki podjetja Kompas z območja Mednarodnega mejnega prehoda Šentilj.

Takoj po začetku ponovnega opravljanja mejne kontrole se je začela gradnja mejnega prehoda Središče ob Dravi, ki je nadomestil oziroma tudi razširil obstoječe območje prejšnje MKT Središče ob Dravi. Sočasno se je vzpostavila tudi mejna kontrola pred vstopom na most čez reko Dravo v Ormožu. Tam so kasneje zagotovili miličnikom za njihovo delo starejši bivalni kontejner. V pomoč za opravljanje teh novih nalog so PM Ormož bili dodeljeni miličniki od drugod, predvsem iz UNZ Slovenj Gradec. Število teh dodatno dodeljenih miličnikov je bilo različno, v eni izmeni jih je bilo praviloma okoli 18.

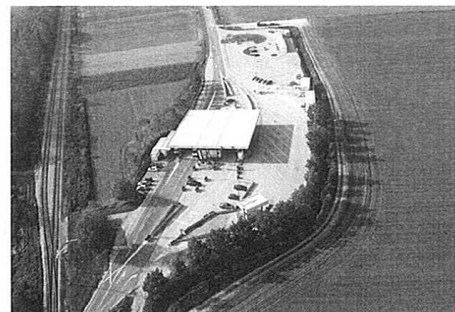
Znotraj PM Ormož je že jeseni leta 1991 začela delovati skupina starešin in miličnikov, ki so bili odgovorni za

organiziranje in izvajanje mejne kontrole. Z Odlokom o določitvi mejnih prehodov za mednarodni, meddržavni in obmejni cestni promet na meji z Republiko Hrvaško (Uradni list RS, št. 17/91) so bili namreč dne 08.10.1991 na območju PM Ormož vzpostavljeni trije mednarodni mejni prehodi: Mejni prehod za mednarodni cestni promet Središče ob Dravi, Mejni prehod za mednarodni železniški promet Središče ob Dravi in Mejni prehod za mednarodni cestni promet Ormož. Navedeni odlok je torej akt formalne vzpostavitve oziroma nastanka Mejnega prehoda za mednarodni cestni promet Središče ob Dravi, katerega zgodovino nastanka opisuje ta prispevek. 1. marca 1992 je nato iz začetne skupine miličnikov za opravljanje mejne kontrole znotraj PM Ormož prišlo do ustanovitve PMP Središče ob Dravi, ki je imela sprva sistemiziranih 30 delovnih mest. Za komandirja te nove policijske postaje je bil imenovan Darko NAJVIRT, dotedanji namestnik komandirja PM Ormož. V letu 1992 je na vseh treh mejnih prehodih PMP Središče ob Dravi državno mejo prestopilo 4.187.097 potnikov.

Razvoj je tekkel naprej. Prišlo je do gradnje novega Mejnega prehoda za mednarodni cestni promet Središče ob Dravi. Območje novega mejnega prehoda je bilo močno razširjeno, glede na območje 8. MKT. Izvedene so bile tudi adaptacija in posodobitve prostorov Mejnega prehoda za mednarodni železniški promet Središče ob Dravi v objektu Železniške postaje Središče ob Dravi. Zgrajen je bil tudi kontejnerski kompleks Mejnega prehoda za mednarodni cestni promet Ormož. Zanimivo je, da je ta mejni prehod določeno obdobje spadal v pristojnost delovanja PP Ormož in da je bil šele po več letih delovanja prenesen v pristojnost delovanja PMP Središče ob Dravi.

Mejni prehod za mednarodni cestni promet Središče ob Dravi je zaradi svoje skrbne uredjenosti in dobrega odnosa policistov do potnikov v akciji ocenjevanja najbolj uredjenih mejnih prehodov, ki ga je vodila Turistična zveza Slovenije, v letih 1994 in 1995 dosegel 1. mesto v kategoriji mejnih prehodov s Hrvaško. Največ zaslug za te uspehe je treba pripisati pomočniku komandirja PMP Središče ob Dravi Mirku ŽALARJU.

Leta 1996, ob praznovanju 5. obletnice osamosvojitve Republike Slovenije, je bila v spomin na dogodke, povezane z vzpostavljanjem novega praga naše domovine v Središču ob Dravi, na objekt mejnega prehoda pritrjena spominska tabla. Napis na njej se je glasil:

Območje in objekti Cestnega mednarodnega mejnega prehoda Središče ob Dravi (CMMP) na lokaciji pred prehodom regionalne ceste Ormož–Čakovce čez železniško progo.

25.6.1991 ZAČETNIM STVARITELJEM NOVEGA PRAGA SUVERENE SLOVENIJE V ZAHVALO, VSEM SEDANJIM IN BODOČIM GENERACIJAM V SPOŠTOVANJE IN PODUK, V SLOGI JE MOČ.

Navedena vsebina odseva bistvo takratnih dogajanj, da so bili osamosvojitveni uspehi doseženi zaradi zelo velike homogenosti delovanja vseh na območju takratne Občine Ormož, posebej večine občanov, kar na spominski plošči simbolično izraža povezava grba Občine Ormož in znaka Policije. Spominska plošča je sedaj pritrjena na pomniku »Braniteljem Slovenije« v neposredni bližini državne meje z Republiko Hrvaško, ob novem objektu Mejnega prehoda za mednarodni cestni promet Središče ob Dravi.

Odkritje spominske plošče na objektu CMMP Središče ob Dravi v spomin na dogodke na 8. MKT Središče ob Dravi ob njihovi 5. obletnici leta 1996. Na fotografiji so policijski starešine, ki so opravljali številne naloge, povezane z zgodovino CMMP Središče ob Dravi, z leve Miran Horvat, Jurij Ferme in Darko Najvirt (konkretnije vloge teh posameznikov so opisane v članku).

16. junija 2003 je bil na območju Središča ob Dravi, na podlagi ustreznih uredb, odprt še en mejni prehod, Mejni prehod za obmejni promet Središče ob Dravi I (Ur. l. RS, št. 57/2003). Kontejnerski kompleks mejnega prehoda je bil zgrajen neposredno ob državni meji z Republiko Hrvaško na Štrigovski cesti. Z njim se je želelo zagotoviti kar se da neovirano, a vendar nadzorovano prehajanje državne meje obmejnega prebivalstva z območij obeh držav. V tistem času so tudi na tak način že potekale priprave Republike Slovenije na vstop v Evropsko unijo, ki se je uresničil 1. maja 2004, ko je državna meja z Republiko Hrvaško postala tudi zunanja meja EU.

V pripravah Slovenije na vstop v schengensko območje, je bil v letu 2007 dokončan nov sodoben objekt mejnega prehoda za mednarodni cestni promet v Središču ob Dravi. Objekt je bil zgrajen neposredno ob državni meji na Slovenski cesti, v bližini kraja, kjer je bila leta 1991 postavljena barikada treh tovornih vozil, s katero se je želelo preprečiti prodor JA na območje Slovenije. Objekt je bil svečano odprt 20. aprila. V njem je dobila nove prostore tudi PMP Središče ob Dravi. Število sistemiziranih delovnih mest na tej postaji se je zaradi bližajočega se izvajanja mejne kontrole po schengenskih standardih povečalo na okoli 90 delovnih mest. Izvajanje mejne kontrole po schengenskih standardih na vseh 4 mejnih prehodih PMP Središče ob Dravi pa se je začelo izvajati 21. decembra 2007, ko je Slovenija vstopila v schengen.

Sklepne misli

V prispevku je predstavljen pogled na dogajanja, ki so bila po moji oceni pomembna za nastanek Mejnega prehoda za mednarodni cestni promet Središče ob Dravi in za katera je prav, da se ohranijo v spominu. Tako sem jih videl kot komandir PM Ormož oziroma kasneje PP Ormož, kjer sem te naloge opravljal od 1987. leta do 1. septembra 1992. Tudi moje kasnejše policijsko delo, vse od dela policijskega inšpektorja, odgovornega za državno mejo z Republiko Hrvaško na območju UNZ Maribor, pa do prevzema vodenja Policijske uprave Maribor kot njen direktor v letu 2001, je bilo neposredno ali posredno povezano z delovanjem oziroma razvojem v tem prispevku predstavljenega mejnega prehoda. Zato prispevek ne vsebuje samo podatkov pomembnih za poznavanje zgodovine nastanka mejnega prehoda, ampak tudi podatke o njegovem razvoju oziroma razvoju

Nov CMMP Središče ob Dravi na Slovenski cesti, zgrajen spomladi leta 2007.

PMP Središče ob Dravi in vseh njenih mejnih prehodov. Dogajanja v času, ki se jih dotika vsebina prispevka, so bila zelo intenzivna, zahtevna in kompleksna. Zato poudarjam, da so v prispevku zajeta le z vidika delovanja milice oziroma policije in še to samo z vidika ene osebe. Da bi bili dogodki še celoviteje in pregledneje predstavljeni, bi zagotovo lahko prispevali navedeni:

- *Darko NAJVIRT*, ki je prvi dan vojne vodil delo na 8. MKT Središče ob Dravi, se pogajal z JA in bil prvi komandir PMP Središče ob Dravi,
- *Jože CVETKO*, ki je kot miličnik v kritičnem času delal na 8. MKT, se pogajal z JA in sodeloval še pri nekaterih dogodkih,
- *Drago PEKLAR* in *Zdravko VAUKNER*, ki sta na 8. MKT vodila delo miličnikov PEM UNZ Maribor v času vojne,
- *Miran HORVAT*, ki je vodil skupino miličnikov za delo na mejnih prehodih znotraj PM Ormož do ustanovitve PMP Središče ob Dravi, bil nato pomočnik komandirja na tej PMP in kasneje za Darkom NAJVIRTOM vrsto let komandir te PMP,
- *Mirko ŽALAR*, ki je bil dolga leta pomočnik komandirja PMP Središče ob Dravi in je skrbel za nabavo policijske opreme in razvoj infrastrukture na mejnem prehodu,
- *Jožko ČUČKO*, ki je bil komandir PMP v času, ko je Slovenija vstopila v EU in nato v schengensko območje oziroma ko je bil zgrajen nov mejni prehod na Slovenski cesti, kjer ima danes sedež PMP Središče ob Dravi.

Predvsem za predstavitev razvoja mejnega prehoda bi bili zelo koristni prispevki ostalih predstavnikov, ki so delovali oziroma še delujejo na mejnem prehodu, kot so: carina, špedicije, različne inšpekcijske službe in podobni. Ti bi lahko veliko povedali tudi o začetni improvizaciji pri tem delovanju. Morebiti pa bo moj prispevek katerega od navedenih motiviral, da bo v prihodnje zgodovina nastanka in tudi razvoj mejnega prehoda za mednarodni cestni promet Središče ob Dravi še dodatno predstavljena. Zagotovo bodo v bližnji prihodnosti taki mejniki, ki bodo kar klicali k opisovanju zgodovine nastanka in razvoja dela različnih organov na mejnih prehodih z Republiko Hrvaško. Če navedem najpomembnejša sta to pričakovani vstop Republike Hrvaške v Evropsko unijo in nato v schengensko območje, kar bo usodno vplivalo na nadaljnje delovanje teh mejnih prehodov.

Ključne besede

Agresija jugoslovanske vojske, mejna kontrolna točka, mejna kontrola, mejni prehod, milica, miličniki, obramba, osamosvojitvena vojna, pogajanja, policija, Postaja milice Ormož, Postaja mejne policije Središče ob Dravi, teritorialna obramba.

Pisni viri

- *Depeša PM Ormož*, št. 01-38/676, z dne 13.7.1991, o kronološkem pregledu dogajanj v Občini Ormož.
- *Depeša PM Ormož*, št. 01-38/680, z dne 14.7.1991, o informaciji o minulih dogodkih.
- *Gradivo Jurija FERMETA* z dne 20.10.1992 za »Posvet in razgovor o lanskoletni vojni – gradivo.«
- *Gradivo »Policija«*, ki ga je v letu 1992 pripravil komandir PP Ormož Jurij FERME.
- *Predstavitev slovenskih meja*, Ministrstvo za notranje zadeve, Uprava za informatiko in telekomunikacije in Uprava policije, Ljubljana, december 1992.

Povzetek

V prispevku so predstavljene okoliščine vzpostavitve in delovanja 8. mejne kontrolne točke Središče ob Dravi, kot ene od 8 tovrstnih točk, ki so 25. junija 1991 nadomeščale mejne prehode na državni meji Republike Slovenije z Republiko Hrvaško. Poudarek je na napadu jugoslovanske armade na to točko v slovenski osamosvojitveni vojni in prizadevanju miličnikov, pripadnikov teritorialne obrambe in občanov za njeno ubranitev. Pri tem so nekoliko širše predstavljeni vojni dogodki na območju celotne takratne Občine Ormož, ki jih je moč povezati z nastajanjem mejnega prehoda za mednarodni cestni promet Središče ob Dravi, iz katerega je bila kasneje vzpostavljena tudi Postaja mejne policije Središče ob Dravi. Znotraj navedene policijske postaje so delovali oziroma še vedno delujejo 4 mejni prehodi, od katerih so trije na območju Središča ob Dravi, eden pa v Ormožu. V prispevku so tudi kratko predstavljeni. Predstavitev se nekoliko dotakne tudi razvoja Postaje mejne policije Središče ob Dravi od njenega nastanka v letu 1992 do današnjih dni. Pri predstavitvi razvoja mejnega prehoda so predstavljeni predvsem mejniki, vezani na vstopanje Republike Slovenije, 1. maja 2004, v EU in nato 21. decembra 2007 v schengensko območje. Poudarek pri tem je namenjen delu milice oziroma kasneje policije pri izvajanju mejne kontrole. Ob koncu so predstavljene tudi osebe iz policije in določene druge institucije, ki bi zgodovino nastanka mejnega prehoda za mednarodni cestni promet Središče ob Dravi lahko dodatno osvetlile. Izziv za to bi lahko bile predvsem pričakovane prihodnje spremembe ob morebitnem vstopu Republike Hrvaške v EU in kasneje v schengensko območje.

Mirko Fekonja¹

656.835.91 (497.4)

POMEN REDNE POŠTNE IN OSEBNE ZNAMKE TER FILATELIJA NA ORMOŠKEM

Prispevek obravnava izvor znamk na slovenskem ozemlju, prvo znamko naše samostojne države, pomen filatelije in zbirateljstva, ter osebne poštne znamke in priložnostne žige v naši občini.

Na ormoškem koncu ima filatelija dolgo zgodovino. Znamke, razglednice, dopisnice in poštne žige so naši občani zbirali že v začetku prejšnjega stoletja, morda pa tudi že prej. Zbiranje poštних znamk je priljubljen hobi, ki zahteva veliko znanja in potrpežljivosti. Le skrbno in lepo urejene serije izdanih poštних znamk dajejo vrednost in so zadovoljstvo za pravega zbiratelja.

Kaj je poštna znamka?

To je potiskan kos papirja z označeno imensko vrednostjo, državo in s poštним podjetjem, ki jo je izdalo. Leta 1918 na slovenskem ozemlju izidejo znamke, tiskane v Ljubljani, tako imenovani »verigarji«, ki nosijo oznako izdajatelja »Država SHS« (Država Srbov, Hrvatov in Slovencev), vendar se pretežno uporabljajo na ozemlju Slovenije.

Znamka verigar.²

Verigar je serija znamk, ki so se pojavile kmalu po razpadu Avstro-Ogrske in velja za prvo slovensko poštno znamko. V prvi seriji je bilo natisnanih 8 znamk. Še danes je kar nekaj zbirateljev, ki imajo v svoji lasti celotno serijo znamk verigarjev.

Slovenija je 25. 6. 1991 razglasila neodvisnost in naslednjega dne, ko se je že znašla sredi vojne, je izšla prva slovenska znamka s podobo Plečnikovega parlamenta na zeleni podlagi. Njena nominalna vrednost je znašala 5,00 enot, takrat še neimenovane nove slovenske valute. PPT Jugoslavije je znamko takoj prepovedala. Resnici

¹Mirko Fekonja, avtomehanic, Vinski Vrh 55a, 2275 Miklavž pri Ormožu.

²http://editthis.info/Slovenija/Jugoslavija_med_prvo_in_drugo_svetovno_vojno. Uporabljeno 23.2.2011.

na ljubo, znamka je bila tajno natisnjena v tiskarni Delo in izdana nelegalno. Izdaja teh znamk ni bila usklajena s pravili Svetovne poštne zveze, saj Slovenija takrat še ni bila njena članica niti priznana država. Čeprav je mednarodna javnost Slovenijo podpirala, je priporočila, da te znamke začasno umakne iz prometa in šele po 8.10. 1991 je bila znamka ponovno v prodaji. Danes so slovenske redne znamke med najlepšimi znamkami na svetu, kar je priznala tudi Mednarodna filatelistična zveza.

³Prva slovenska znamka vrednosti 5.00 enot.

V zadnjih letih se je zelo uveljavila priložnostna ali osebna poštna znamka, ki se izdaja ob raznih enkratnih dogodkih ali obletnicah. Prav te znamke so pri nekaterih zbirateljih postale zelo priljubljene, saj se izdajajo v manjših nakladah in jim je težje slediti ter jih

dobiti v svojo zbirko.

Filatelisti, ki smo od leta 2010 del sekcije zbirateljev v Zgodovinskem društvu Ormož, smo izdali kar nekaj priložnostnih znamk. Vse te znamke so posvečene našim velikim rojakom, ki so s svojim delom in znanjem zaznamovali določeno obdobje ali pa dogodke v naši okolici.

Prve znamke, ki smo jih izdali 9.8.2008, so bile posvečene 140. obletnici prvega Slovenskega tabora v Ljutomeru. Ob tej priložnosti smo izdali serijo 5 znamk. Z istim datumom je bil izdelan tudi priložnostni poštni žig na pošti v Ljutomeru. Še isto leto, 22. avgusta, smo v Središču ob Dravi izdali osebno znamko, posvečeno odvetniku, časnikařju in vodju štajerskih Slovencev v Celju dr. Ivanu Dečku. Znamka je bila izdelana na modri podlagi.

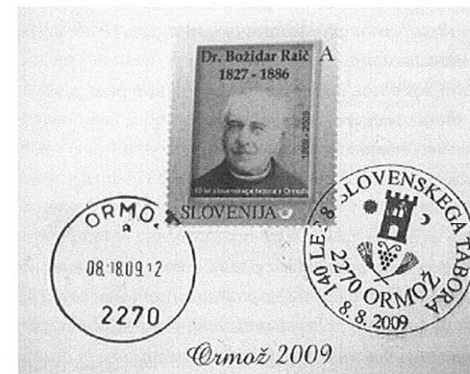
V spomin na 60. obletnico smrti lavantinskega škofa dr. Ivana Jožefa Tomažiča je bila 26.2.2008 izdana prva osebna poštna znamka v Miklavžu pri Ormožu. Škof Tomažič, miklavževski rojak, je med drugo vojno odločno protestiral zoper okupatorjeve ukrepe proti narodno zavedni duhovščini in vernemu slovenskemu narodu. Ob tem je bila na ogled tudi razstava, posvečana njegovemu delu in izdan priložnostni poštni žig na pošti pri Miklavžu pri Ormožu. Znamka je bila izdelana na modri podlagi.

³<http://exchanging-stamps.blogspot.com/2009/03/first-slovene-stamp.html>. Uporabljeno 23.2.2011.

Znamka z motivom škofa Ivana Jožefa Tomažiča.⁴

Osmi slovenski tabor se je odvijal 8.8.1896 v Ormožu. Ob 140. obletnici smo v Ormožu s proslavo, priložnostno razstavo, spominskim biltenom in z izdajo osebne poštne znamke z motivom dr. Božidarja Raiča, duhovnika, velikega govornika in narodnega buditelja, počastili ta dogodek. Znamke je bila izdana na rumeni podlagi.

Ovitek z osebno poštno znamko in s priložnostnim žigom ormoškega tabora.⁵

Filatelisti in hkrati člani Prostovoljnega gasilskega društva Miklavž pri Ormožu smo ob odprtju prvega in do sedaj edinega gasilskega muzeja v podravske regiji in Občini Ormož izdali svojo osebno poštno znamko. Datum izdaje je 24.10.2009, ko je bil odprt muzej in blagoslovljen prenovljen gasilski dom. Blagoslov je opravil prof. dr. Stanko Janežič. Na pošti Miklavž pri Ormožu je bil na dan odprtja tudi priložnostni poštni žig. Znamka je izdelana na rdeči podlagi.⁶

⁴<http://osebneznamke.org/zanimivosti/26>. Uporabljeno 23.2.2011.

⁵<http://www.udarno.si/kultura/posebni-taborski-znamka-in-kuverta>. Uporabljeno 23.2.2011.

⁶<http://www.posta.si/opis-postnega-ziga/3963/Otvoritev-Gasilskega-muzeja?nodeid=537>. Uporabljeno 23.2.2011.

Osebna poštna znamka in priložnostni poštni žig gasilskega muzeja v Miklavžu pri Ormožu.⁷

Ob 200. obletnici rojstva slovensko-hrvaškega pesnika Stanka Vraza, enega najpomembnejših pripadnikov ilirskega gibanja na našem območju, domačina, rojenega v Cerovcu, je Pošta Slovenije izdala redno poštno znamko v vrednosti 1,10 €. Ob tem je bil izdan ovitek prvega dne (FDC) z žigom 29.1.2010 na Pošti Ivanjkovci. To je prva redna znamka Pošte Slovenije, ki je posvečena rojaku z ormoškega konca.

Filatelisti smo izdali ob priložnosti simpozija in razstave o Stanku Vrazu tudi osebno poštno znamko na sivi podlagi. Na znamki je upodobljena doprsna slika in letnica rojstva in smrti.

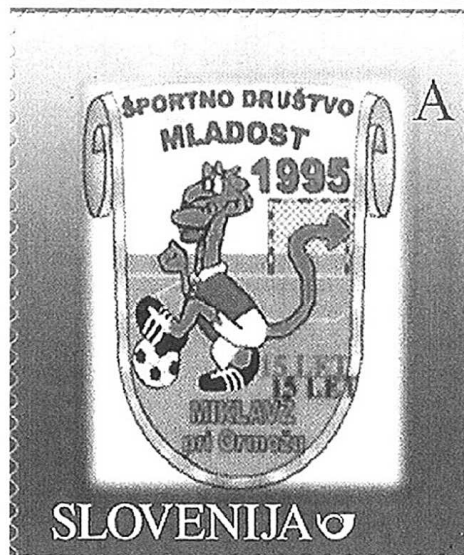

Ovitek prvega dne z redno poštno znamko in žigom ter osebno poštno znamko (levo) ter s priložnostnim poštним žigom. Zraven še žigi Pošte Ivanjkovci.

Z osebno znamko lahko zaznamujemo tudi druge prireditve. Tako je 19.7.2010 Športno društvo »Mladost« iz Miklavža pri Ormožu počastilo svojo 15. obletnico delovanja in na osebno znamko natisnilo svoj grb društva.

⁷<http://www.osebneznamke.org/zanimivosti/700>. Uporabljeno 23.2.2011.

Osebna poštna znamka ŠD Mladost Miklavž pri Ormožu, izdana ob 15. obletnici društva.

Veliko osebnih poštних znamk si dajo izdelati posamezniki ob raznih priložnostih, kot so poroke, krsti, rojstni dnevi... ter s tem počastijo spomin na svoje pomembne dogodke. Osebne poštne znamke s sliko ali z domačim motivom razpošljejo po pošti in že po zunanosti take pošiljke dobijo lepšo oblikovno in bogatejšo zbirateljsko vrednost.

Znamka je trajen in verodostojen spomin na dogodke, ob katerih smo jih izdali. Vsaka znamka tudi potuje po vsem svetu in tako na svoj način predstavlja dogodke, nanje opozarja in se spominja tistih, ki ne smejo izginiti v pozabo.

Ključne besede

Znamka, verigar, priložnostni poštni žig, osebna poštna znamka.

Spletni viri

- Filatelija.com.
- SLO-Wikipedija, prosta enciklopedija.
- <http://www.osebneznamke.org/zanimivosti/700>.
- <http://www.posta.si/opis-postnega-ziga/3963/Otvoritev-Gasilskega-muzeja?nodeid=537>.
- <http://www.udarno.si/kultura/posebni-taborski-znamka-in-kuverta>.
- <http://osebneznamke.org/zanimivosti/26>.
- <http://exchanging-stamps.blogspot.com/2009/03/first-slovene-stamp.html>.
- http://editthis.info/Slovenija/Jugoslavija_med_prvo_in_drugo_svetovno_vojno.

Povzetek

Znamka, kot potiskan kos papirja z imensko vrednostjo in imenom države, je v našem prostoru prisotna več kot sto let. Poštna znamka je zaradi svoje zanimivosti, ki je povezana s kulturo, pomembnimi dogodki, z obletnicami in drugimi znamenitostmi nekega naroda še posebej zanimiva za zbiratelje. V novejšem času pa so postale zanimive osebne poštne znamke, ki so jim po navadi dodani tudi priložnostni poštni žigi.

tem sem se posvetil proučevanju vpliva kadrovskih virov na mobilizacijo VE TO Občine Ormož.

Miran Fišer¹

PRISPEVEK K ANALIZI VIROV KADROVSKE POPOLNITVE TERITORIALNE OBRAMBE OBČINE ORMOŽ V OBDOBJU OD 1980 DO 1990

V svojem prispevku sem se usmeril na predstavitev kadrovskih rešitev za TO in obdelal območje Občine Ormož kot območje črpanja kadrovskih virov za popolnjevanje enot TO. Pri tem sem želel osvetliti nekatere družbene in gospodarske dejavnike, ki so delovali na območju občine, kot kakovostnem kadrovskega viru ter vojaško-strokovne potrebe območja in doseganja ciljev mobilizacije ter izvedbe nalog po načrtih uporabe. TO Občine Ormož je bila v letih 1980 – 90 oblikovana po teritorialnem principu, uveljavljena, kadrovsko skladno popolnjena vojaška organizacija, ki je bila sposobna vzpostaviti vojno strukturo v predpisanih mobilizacijskih časih. Zanimalo me je, kako je na uresničevanje visoko postavljenih mobilizacijskih kriterijev vplivala umestitev mobilizacijskih zbirališč (MZ) enot TO v bližino krajevnim centrom.

Uvod

OZVVS Ormož in OZSČ Ormož sta v sodelovanju z Zgodovinskim društvom Ormož ob 40-letnici TO pripravila okroglo mizo, na kateri sem ugotovil, da smo do sedaj prepogosto prezrli vlogo in pomen Teritorialne obrambe (TO) pri obravnavi razvoja Občine Ormož. Zdelo se je, kot da je TO »od nekoga dana«, da je dobra sama po sebi in da ni bilo dejavnikov vzajemnega vpliva na razvoj gospodarstva in TO v občini. Na okrogli mizi so bili predstavljeni vsi zunanji dejavniki za nastanek in razvoj TO, njene naloge, struktura, usposabljanje in dosežki na tem področju. Manj sistematično pa so bili do sedaj obdelani notranji dejavniki TO, še zlasti njihovi učinki in medsebojni vplivi na občinski ravni. Sam sem posvetil pozornost vojaškim obveznikom, ki so bili zajeti v procese kadrovskega popolnjevanja vojnih enot (VE) TO. V ospredju mojega preučevanja so bili občani, ki so bili po zakonu o obrambi dolžni služiti v rezervni sestavi oboroženih sil, danes bi jim rekli obvezni rezervisti. Ob

Območje občine Ormož je bila v osemdesetih letih prejšnjega stoletja baza za vpoklic vojaških rezervistov za strukturo JLA, milico in za TO. Na vojaško dolžnost je bilo razporejenih 1345 občanov, od tega največ v enote JLA (748 rezervistov), v TO je bilo razporejenih 526 vojaških obveznikov, v enote milice je bil razporejen manjši del vojaških obveznikov, le 71. Pri razporejanju vojaških obveznikov so v rezervne enote JLA razporedili mlajše kadre, neposredno po vrnitvi s služenja vojaškega roka, v TO pa so bili razporejeni praviloma starejši kadri, ki naj bi pred tem »odslužili« v rezervi JLA, vendar v obravnavanem obdobju ni bilo nobeno pravilo dosledno spoštovano. V milico so razporedili dobro usposobljene in visoko motivirane vojaške obveznike – praviloma tiste, ki so vojaški rok odslužili v vojaški policiji in so bili za dolžnost v milici izbrani.

Obseg in struktura TO Občine Ormož se je prilagajala potrebam, vojaško-varnostnim razmeram, ekonomskim ter kadrovske možnosti Občine Ormož. Ob tem je Občinski štab za TO (OŠTO) uveljavljal izkušnje in spoznanja, ki si jih je pridobil skozi delovanje enot in štabov, ter skrbel, da so se spremembe tako v obsegu kakor strukturi dogajale pravočasno. Strukturne spremembe, ki jih doživljala TO občine so bile tudi odgovor zmožnosti družbeno politične skupnosti pri zagotavljanju primernih kadrov.

1. TO Občine Ormož v obdobju 1980–90

1.1. Oris občine Ormož kot vir kadrovskega dopolnjevanja TO

Občina Ormož je kot družbeno-politična skupnost imela poudarjeno odgovornost in konkretne naloge pri vzpostavitvi TO, opremljanju, dopolnjevanju usposabljanju in njeni uporabi v izrednih razmerah in vojni. Nekaj besed bom namenil družbenim in gospodarskim razmeram v takratni Občini Ormož.

Občina Ormož je bila geografsko umeščena v severovzhodni del Slovenije. Na severnem in severovzhodnem delu je mejila z Občinami Ptuj, Ljutomer, na južnem pa s hrvaškima Občinama Varaždin in Čakovec. Občina Ormož je po površini merila 212 km², imela je 18.160 prebivalcev, z gostoto poseljenosti 85 prebivalcev na km². Upravno je bila razdeljena na osem krajevnih skupnosti (KS) z 81 naselji.

¹ Miran Fišer, predsednik OZVVS Ormož, Sodinci 21 b, 2274 Velika Nedelja.

Prebivalci so bili zaposleni v industriji (4 enovite delovne organizacije in 11 temeljnih organizacij združenega dela), občinski upravi, šolstvu, omembe vredna je bila dnevna migracija Ptuj, Maribor ter zaposlitev v tujini (525 občanov na začasnem delu v tujini).

1.2. Presek kadrovske strukture TO Občine Ormož v obdobju 1980 do 1985

Obseg in struktura TO Občine Ormož sta se od ustanovitve nenehno prilagajala potrebam, kot odgovor na ocenjene vojaško-varnostne razmere. Iz Pregleda popolnitve štabov in enot TO Občine Ormož razberemo, da je imel Ormož leta 1980: občinski štab s prištavnimi enotami (s 115 v/o), vod za protispecialno delovanje (PSD) (z 28 v/o), pontonirski vod (z 39 v/o), Slovenjgoriški protioklepni odred (s 172 v/o), štabe TO KS (27 v/o), enote TO KS in TOZD (s 174 v/o) ter občinski center zvez (s 75 v/o). Skupaj je bilo v TO Občine Ormož razporejenih 630 vojaških obveznikov, od tega 47 oficirjev, 77 nižjih oficirjev in 506 vojakov. Med razporejenimi so bile 4 ženske: 1 na oficirski dolžnosti, 2 na dolžnosti nižjih oficirjev in 1 na dolžnosti vojaka.

Čprav je med vojaškimi obvezniki v TO kar 293 (54 %) rezervistov, starih od 30 let, lahko rečemo, da je bila TO Občine Ormož precej stara. Povprečno starost sta dvigovali skupini pripadnikov TO, ki so bili stari od 30 do 40 let. Ta starostna skupina je predstavljala 36 % TO občine. K starosti TO pa je dodala svoje sicer majhna skupina 49 ali 10 % vojaških obveznikov, ki je bila starejša od 40 let. Nekoliko drugačno sliko kaže oficirski zbor, ki je glede na starost temeljil na pripadnikih, starejših od 40 let, teh je bilo 40 %. Oficirjev srednjih let, do 40 let starosti je bilo 20 %, do 35 let je bilo 8 % oficirskega zbora. Oficirjev, mlajših od 30 let, je bilo 32 %, kar je bilo ugodno, saj je bila TO Občine Ormož sestavljena iz večjega števila samostojnih enot ranga voda. Istočasno pa so bili mladi oficirji potencial za kadrovske krepitev štabov in poveljstev TO.

OŠTO	% vojaških obveznikov glede na starost			
	Do 30 let	31 do 35	36 do 40	Nad 40
Maribor	71	20	6	3
Ptuj	54	20	18	8
Lenart	82	11	3	4
Slovenska Bistrica	38	39	12	11
Ormož	54	17	19	10

Preglednica 1: Starostna struktura sosednjih štabov TO.

Iz primerjave strukture sosednjih štabov v VŠP TO (preglednica 1) vidimo, da je kadrovska struktura TO Občine Ormož starejša kot v večini sosednjih štabov, kar potrjuje večji odstotek pripadnikov, starih do 40 in nad 40

let, ki se v TO Občine Ormož pojavlja v večjem odstotku kot pri sosedih.

Vzpostavitev načrtovanega obsega TO Občine Ormož je v prvih letih po ustanovitvi zahtevala veliko napora za obvladovanje strukture in finančnih sredstev za opremljanje. Kljub temu da so pripadniki v skladišču TO prevzemali staro, izrabljeno opremo, iz tako imenovanih viškov JNA, med njimi ni bilo slabe volje. Saj je bila Občina Ormož v osemdesetih še vedno med tistimi okolji, kjer ni prevladovalo obilje, ljudje pa so bili skromni. Ne glede na vse, so ljudje sprejeli TO za svojo vojsko in so ji pripadali bolj, kot so to zahtevali veljavni zakoni. Ormožani, ki so bili razporejeni na oficirske in podoficirske dolžnosti, so doživljali dodeljeno nalogo kot čast in so tudi v »civilnem okolju« užívali poseben ugled. Ugotavljam, da so bili v vodstvu ormoške TO zbrani sami ugledni Ormožani. Med 47 častniki, ki so bili med 1980 in 1985 razporejeni v TO, zasledimo 10 obveznikov z visoko izobrazbo, 14 z višjo, 20 s srednjo in 3 s poklicno izobrazbo. Med razporejenimi štabovci najdemo 3 direktorje, 2 ravnatelja osnovnih šol, 3 zdravnike, doktorja veterine, 6 učiteljev... Takšno vodstvo je z zakonskimi podlagami s področja obrambe v svojem lokalnem okolju lahko zagotovilo velik družbeni vpliv TO.

Svetza ljudsko obrambo, varnost in družbeno samozaščito je leta 1981 soglašal s formiranjem pehotne učne čete pri OŠTO Ptuj za izvedbo pouka tudi za pripadnike TO Občine Ormož. K soglasju so pripisali, da v Občini Ormož ni primernih kadrov za razpored v učno četo, prav tako niso imeli planiranih posebnih finančnih sredstev za delovanje te čete. Leta 1982 je svet potrdil ustanovitev delovne enote za praznjenje skladišč OŠTO Ormož, ob tem pa bi lahko bila enota angažirana pri razselitvi blagovnih rezerv SO. Enota je štela 15 obveznikov, za katere je bilo treba opraviti posebno preverjanje.

1.3. Presek kadrovske strukture TO Občine Ormož v obdobju 1985 do 1990

Leta 1985 je bil v Sloveniji sprejet nov mobilizacijski razvoj, po katerem so bile ukinjene enote TO TOZD in pontonirski vod, Slovenjgoriški odred pa je bil preoblikovan v Jurišni odred TO, enote TO KS pa so združile v Četi TO KS Miklavž in Ormož. Skrb za občinski center zvez je v celoti prevzel občinski upravni organ za ljudsko obrambo. Poleg sprememb strukture TO Občine Ormož je nova formacija prinesla tudi spremembe obsega sil. Po novi formaciji so bili razporejeni namesto 630 le 503 vojaški obvezniki. Tako je Občina Ormož skrbela za :

– OŠTO s prištavnimi enotami 83 pripadnikov (zaščitni vod, zaledni vod, oddelek zvez). Štab in enote so imele predpisan mobilizacijski čas 8 ur.

– Diverzantski vod s 4 diverzantskimi skupinami, s skupaj 23 pripadniki. Vod je bil popolnjen s specialisti (inženirci s civilnim poklicem s področja gradbeništva), ki jih je bilo treba zajemati z območja celotne občine. Kljub temu ni bilo težko dosegati predpisanega mobilizacijskega časa 8 ur.

– Vod PDD je bil popolnjen s 25 pripadniki iz ožjega območja mesta Ormož, vendar je bila zaradi pomembnosti nalog, ki so bile dodeljene vodu, dovoljena 10 % rezerva. Za vod PDD je pri popolnitvi veljalo priporočilo izbire vojaških obveznikov, ki so člani zveze komunistov. Enota je imela vzpostavljeno lastno sklicno mrežo in je brez težav dosegala predpisan mobilizacijski čas: 4 ure.

– ŠTO KS Miklavž s tremi pripadniki je imel mobilizacijski čas 8 ur.

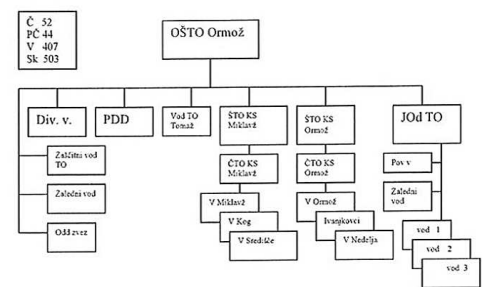
– ČTOKS Miklavž s tremi vodi (iz KS Miklavž, Kog, Središče) s 94 pripadniki, mobilizacijski čas čete je bil 8 ur.

– ŠTO KS Ormož s tremi pripadniki je imel mobilizacijski čas 8 ur.

– ČTO KS Ormož s tremi vodi (iz KS Ormož, Ivanjkovci, Velika Nedelja) s 94 pripadniki, mobilizacijski čas čete je bil 8 ur.

– Samostojni vod TO KS Tomaž z 29 pripadniki in mobilizacijskim časom 8 ur.

– Jurišni odred (JOd) TO s 3 vodi s 145 pripadniki in mobilizacijskim časom 12 ur.

Preglednica 2: Organizacijska struktura TO Občine Ormož od 1986 do 1990.

V TO Občine Ormož je bilo po formaciji predvidenih 52 častniških dolžnosti, skladno s predpisi in kadrovskimi zahtevami je bilo popolnjenih 46 dolžnosti, na 6 dolžnosti pa so bili razporejeni podčastniki, ki so imeli primerno civilno izobrazbo. Po veljavni dolžnosti je bilo predvidenih 44 podčastniških dolžnosti, vsa so bila popolnjena v skladu s kadrovskimi kriteriji. Po formaciji TO Občine Ormož je bilo zahtevanih 403 dolžnosti vojak, zaradi zahteve po 10% rezervi v PDD je bilo v enote TO Ormož razporejenih 407 vojakov. Prilagoditev novi formaciji je omogočila pomladitev strukture, odpravljen so bile dolžnosti, za katere je bilo težko zagotoviti primeren kader... Izvedenih je bila cela vrsta kadrovskih zamenjav, kar pa je pomenilo odhod nekaterih izredno izkušenih pripadnikov in oficirjev, ki so s svojim znanjem, z družbenim položajem in ugledom dajali TO posebno veljavo.

1.4. Občinski štab Teritorialne obrambe Ormož v obdobju 1980 do 1990

Občinski štab Teritorialne obrambe (OŠTO) je bil vojaškoteritorialni in strokovni organ skupščine občine (SO), zadolžen za organiziranje, priprave, opremljanje, vodenje in poveljevanje enotam TO občine. Občinski štab TO Ormož je bil razvrščen v III. varianto občinskih štabov. Po predpisani formaciji je bila predvidena popolnitev s 498 vojaškimi obvezniki iz rezervne sestave in 4, od leta 1990 s 5 pripadniki stalne sestave (komandant, načelnik štaba, voznik – skladiščnik, vodja pisarne – administrator in pomočnik za zaledje).

Med nalogami, ki jih je opravljal OŠTO Ormož, so bile težiščne:

– skrb za mobilizacijski razvoj in bojno pripravljenost enot TO Občine Ormož;

– načrtovanje uporabe TO Občine Ormož v vseh razmerah delovanja;

– urejanje kadrovskih zadev;

– izvajanje usposabljanja (osnovno usposabljanje, dopolnilno urjenje, strelsko usposabljanje, mobilizacijske vaje in usposabljanje pripadnikov štaba in enot na seminarjih, tečajih in drugih oblikah);

– skrb za varnostno vzgojo in izvajanje samozaščitnih ukrepov v enotah TO;

– opremljanje z orožjem in drugo opremo;

–gradnja skladišč in drugih prostorov;

–sodelovanje v usposabljanju narodne zaščite – NZ, skupine za množično izvidniško- obveščevalno dejavnost (MIOD) ter pripadnikov skupine za oborožen boj;

–ureditev in priprava teritorija.

–Izdelava študije ureditev in priprava teritorija (UPT).

–Ureditev lokacij morebitnih poveljniških mest.

OŠTO je sodeloval z občinskimi upravnimi organi pri izvajanju skupnih nalog s področja SLO in DS. Prav tako je sodeloval z delovnimi organizacijami in s krajevnimi skupnostmi ter jim svetoval pri pripravi in oskrbovanju njihovih enot TO.

Kadrovske zadeve oziroma popolnjevanje enot TO je OŠTO zagotavljal z izdelavo mobilizacijske številčne odmere skladno z načrtom mobilizacijskega razvoja TO občine, ki jo je posredoval občinskemu upravnemu organu za ljudsko obrambo (OLO). Imenovanje posameznikov na častniške in podčastniške dolžnosti pa je opravil komandant republiškega štaba TO. Enote TO je bilo mogoče popolnjevati tudi s prostovoljci, vendar je bilo to določilo uporabljeno le v primeru razporejanja žensk, ki niso odslužile vojaškega roka, so pa imele civilno izobrazbo in bile s tem primerno usposobljene za opravljanje posameznih vojaško-strokovnih nalog.

Pri ocenjevanju bojne pripravljenosti TO Občine Ormož je bilo za potrebe elementa moralno politično stanje (MPS) med vojaškimi obvezniki spremljano tudi članstvo v družbeno političnih organizacijah Zveze komunistov Slovenije (ZKS) in Zveze socialistične mladine Slovenije (ZSMS). Med pripadniki TO Občine Ormož je bilo 62 (12 %) članov ZKS, ki se je iz leta v leto zmanjševalo. V 15 enotah TO je bilo organiziranih 10 aktivov ZKS, v 5 enotah pa ni bilo nobenega vojaškega obveznika, ki bi bil včlanjen v ZKS. Z ozirom na zelo dobro ocenjen element MPS, 93 %, lahko sklepamo, da število članov ZKS v enotah TO ni vplivalo na končno oceno bojne pripravljenosti.

Organizacijska shema ZSMS v TO je bila vzpostavljena, vendar delovanje aktivov ni nikoli zaživel.

Za krepitev morale pripadnikov in utrjevanje vojaških kolektivov so komandiriji in komandant izrekli letno tudi do 44 stimulatивnih ukrepov, med njimi do 15 pohval in po eno priznanje. Med stimulatивne ukrepe so šteli tudi podeljevanje višjega čina, kar 17 pripadnikov je letno prejelo višji čin.

Po novem mobilizacijskem razvoju, ki je bil sprejet leta 1985, je upadlo število razporejenih vojaških obveznikov za 127, zmanjšalo se je število štabov KS in enot, ki so jih popolnjevale TOZD. Iz nove organizacijsko mobilizacijske strukture razberemo, da ni bilo več težnje po doslednem »pokrivanju« celotnega območja občine, ostala pa je potreba po obvladovanju pričakovanih smeri prodora nasprotnika in »pokrivanju« morebitnih desantnih rajonov. Z razpoložljivega gradiva je možno sklepati, da je OŠTO vlagal velike napore za krepitev vloge »človeškega dejavnika« v TO in delo z ljudmi, pri čemer ni zaznati odločilnega vpliva delovanja članov družbeno političnih organizacij ZKS in ZSMS, ki so se organizirali znotraj TO. Štab je v sodelovanje z upravnim organom za LO skrbel za kadrovske pomlajevanje na vseh dolžnostih, pri čemer ni bistveno vplival na teritorialni značaj popolnjevanja in s tem na mobilizacijsko pripravljenost.

2. Kadrovski potencial Občine Ormož v obdobju 1980–90 za popolnjevanje obrambnih struktur

2.1. Ormožani kot kadrovski potencial za obrambne in varnostne dolžnosti

V Občini Ormož je bilo od 18.160 prebivalcev za vojaško službo v rezervi usposobljenih 4225 vojaških obveznikov (23 %), toliko jih je odslužilo vojaški rok in so izpolnjevali z zakonom predpisane pogoje (starost, zdravje,...) za razporeditev v rezervni sestavi. Od tega je bilo 295 rezervnih mlajših oficirjev in 96 rezervnih oficirjev, ki so predstavljali kadrovski potencial za razpored na dolžnosti v obrambni strukturi: TO, milica, upravna enota zvez, JLA.

V enote in štabe TO Občine Ormož je bilo leta 1986 razporejenih 526 vojaških obveznikov, v milici 71, v vodu upravnih zvez 35, v JLA pa je bilo v tem času razporejenih 748 vojaških obveznikov. Kar pomeni, da je bil razporejen skoraj vsak tretji Ormožan, ki je odslužil vojaški rok, oziroma 7 % od skupnega prebivalstva. To je bila zagotovo velika obremenitev Občine Ormož, oziroma njenega gospodarstva, saj je bilo treba povrniti osebne dohodke za vse vojaške obveznike za čas, ki so ga prebili na vojaškem usposabljanju.

2.2. Nekatere motnje pri razporejanju vojaških obveznikov na obrambne dolžnosti

Pri izbiri vojaških rezervistov za razporejanje v enote TO je predstavljalo težavo začasno delo v tujini, nezaposlenost, prestajanje zapornih kazni,... Vojaški obvezniki, ki so bili kot delavci na začasnem delu v tujini, bi napolnili dobre 3 čete TO. Kar 328 usposobljenih vojaških obveznikov,

starih od 25 do 50 let, je bilo v tujini, od tega 1 rezervni oficir in 8 rezervnih mlajših oficirjev. V tem času so bili izgubljeni za enote TO.

Posebne skrbi so OŠTO in OLO povzročali nezaposleni vojaški obvezniki. Upravni organ za ljudsko obrambo ni imel formalnega razloga, da nezaposlenih vojaških obveznikov ne bi razporejal v enote TO. Ko pa so bili razporejeni, se je pogosto dogajalo, da so vojaško obveznost doživljali kot veliko motnjo pri občasnem angažiranju oziroma pri delu načrtno. Tako pogosto niso bili dosegljivi in se niso udeleževali vojaških usposabljanj, če pa so se, so bili manj motivirani. V primeru razporeditve nezaposlenega vojaškega obveznika se je pogosto zgodilo, da je našel delovno mesto daleč od kraja bivanja in se odselil. Skupina nezaposlenih je štela 644 vojaških obveznikov, od tega (leta 1986) mlajših od 30 let, 188 starih do 35 let, 90 starih do 40 let in 280 starih do 50 let.

2.3. Pregled vzrokov izostanka vojaških obveznikov z vojaških vaj

Iz evidenc odsotnosti vojaških obveznikov z vojaških vaj enot TO razberemo, da je manjkalo do 20 vpoklicanih letno. Med razlogi za izostanek so izstopale bolezni: 12 v/o, zahteve delovnih organizacij 3 v/o, netočni naslovi pri 3 v/o.

Manjšo, pravzaprav zanemarljivo skupino, so tvorili vojaški obvezniki, ki so morali na sluzenje zaporne kazni. V takšnih primerih je vojaški obveznik izostal s kakšnih vojaških vaj, vendar to ni bistveno vplivalo na njegovo izpolnjevanje vojaške obveznosti in vključitev v vojaški kolektiv.

Občasne težave so nastajale z izpolnjevanjem vojaških obveznosti z rezervisti, ki so bili edini za delo sposobni na kmetiji, študentje ali pa nepogrešljivi delavci v delovnih organizacijah. Te skupine vojaških obveznikov so občasno povzročale upadanje odzivnosti ob vpoklicu na vojaške vaje, niso pa občutno vplivale na njihov vojaški razpored – vsaj uradno ne.

V osemdesetih letih so v Občini Ormož ugotavljali upad prebivalstva približno 1% letno. Kljub temu je na sluzenje vojaškega roka odhajalo bistveno več nabornikov, kot je bilo vojaške obveze. Upravni organ za LO je imel na voljo 4225 vojaških obveznikov, ki so odslužili vojaški rok, v TO jih je razporedil dobrih 12 %. Kljub temu je bilo treba upoštevati obremenitve delovnih organizacij, saj je deloval učinek tako imenovanih »moških« in »ženskih« kolektivov. To pomeni, da so bili tipično moški, še posebej

mladi kolektivi, precej bolj obremenjeni od povprečja. Osip kvote vojaških obveznikov so povzročile tudi nekatere »motnje«: začasno delo v tujini, nezaposlenost, študij po odsluženem vojaškem roku, tedenska migracija, sluzenje zapornih kazni,...

Poseben vpliv na kakovost popolnitve TO Občine Ormož je imelo pomanjkanje obveznikov, usposobljenih za specifično vojaško evidenčno specialnost (VES). Za oficirske dolžnosti so iskali kritične VES s področja zaledja (32551 in 32101), sicer pa so nenehno potrebovali rezervne oficirje s splošnim VES (31102). Na vojaških dolžnostih kritični VES mitraljezec, pomočnik puškomitraljezca, voznik, tehnična služba, bolničar in vezist. Deficit iskanih VES je nastajal že ob naboru, ko je upravni organ za LO napotil na sluzenje vojaškega roka nabornike na osnovi prejetega razreza za napotitev, ki pa ni odražal potreb lokalne skupnosti, temveč potrebe rezervnih enot JLA in zmožnosti usposabljanja v regrutnih centrih JLA. Tako je nastal največji del kadrovskih neskladij, manjši del pa tudi tako, da v regrutnem centru niso podelili VES, če med sluzenjem ni izpolnil pogojev.

Po končanem sluzenju vojaškega roka je upravni organ za LO iz razpoložljivega kontingenta popolnil rezervne enote JLA, kar je ostalo so razporedili v TO.

Zagotovo je k pomanjkanju specifičnih VES prispevalo tudi dejstvo, da so se posamezni vojaški obvezniki uspeli izmuzniti z vojaške obveznosti, predvsem je ta možnost obstajala v drugi polovici osemdesetih. Takrat je že bilo čutiti vplive posameznih družbenih gibanj, ki so zagovarjala pacifizem.

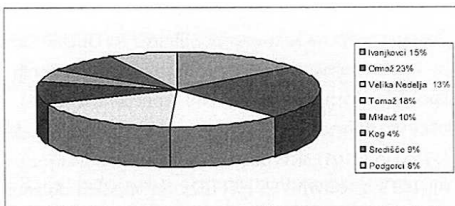
Vsemu navkljub je delavcem upravnega organa za LO uspelo popolniti TO tako, da se te motnje niso izrazito kazale v zmanjšanju odziva na mobilizacijske vaje in druga vojaška usposabljanja.

3. Viri popolnjevanja enot TO s pripadniki rezervne sestave in njihov vpliv na mobilizacijsko pripravljenost poveljstev in enot

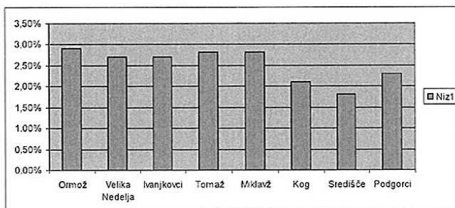
Enote TO Občine Ormož so bile popolnjene s 503 vojaškimi obvezniki, ki so prihajali iz posameznih krajevnih skupnosti:

Ormož 115 (20 %), Velika Nedelja 65 (12 %), Ivanjkovci 76 (15 %), Tomaž 89 (17 %), Miklavž 51 (10 %), Kog 24 (4 %), Središče 44 (8 %) in Podgorci 39 (7 %), graf 1.

Takšen obseg razporeditve vojaških obveznikov iz posameznih KS je skladen s številom prebivalcev posameznih KS in je pomenil precej enakomerno obremenitev posameznih KS.

Graf 1: Pregled razporeditve krajanov posameznih KS v TO Občine Ormož.

Graf 2: Pregled obremenitve posameznih KS z razporedom krajanov v TO.

Obremenitev posameznik KS z razporeditvijo krajanov v TO je pod 3%, je pa nekaj nihanj. Najmanj obremenjene KS so bile Središče (1,8 %), Kog (2,1 %) in Podgorci (2,39 %), najbolj obremenjena KS pa je bila KS Ormož (2,9%). Za spoznanje večje obremenitve pri razporejanju vojaških obveznikov v TO so imeli krajevni centri, kjer je več aktivnega prebivalstva in kraji kjer so bila MZ večjih enot TO (Ormož, Tomaž in Miklavž), graf 2.

Krajevna skupnost	Št. prebivalcev	Število obveznikov v TO	% obveznikov v TO	% obremenitve
Ormož	3920	115	2,9	2,9
Velika Nedelja	2368	65	1,3	2,7
Ivanjkovci	2779	76	1,5	2,7
Tomaž	2512	89	1,8	2,8
Miklavž	1788	51	1,0	2,8
Kog	1155	24	4	2,1
Središče	2383	44	9	1,8
Podgorci	1656	39	8	2,3

Preglednica 3: Krajevne skupnosti Občine Ormož kot vir popolnjenja TO in njihova obremenitev z razporedom v enotah TO.

Iz pregleda popolnjenja enot (preglednica 3) je možno sklepati, da je bilo angažiranje vojaških obveznikov iz posameznih okolij v TO enakomerno. Prav tako je bila obremenitev posameznih KS enakomerna, pri skupni obremenitvi Občine Ormož z manj kot 3 % Ormožanov v TO.

4. Mobilizacija Ormožanov v enote TO Občine Ormož

Obseg in struktura TO Občine Ormož je zagotavljala vzpostavitev teritorialnega načela tako v smislu popolnjenja enot TO s kadrom iz točno določenega območja kakor tudi vzpostavljanje enot TO za obrambo območja, na katerem so bile enote oblikovane. Tako je TO Občine Ormož mobilizirala svoje enote za angažiranje na pričakovanih taktično- operativnih smereh dovajanja agresorjevih sil ali uporabe zračnih desantov.

Mobilizacijska zbirališča enot TO so bila vezana na omenjene smeri, s čimer je OŠTO želel čim prej, po možnosti še v času izvajanja mobilizacije, vzpostaviti nadzor nad možnimi smermi nastopanja nasprotnika.

Ocenjeni možni desantni rajoni so bili: Savci, Hardek – Pavlovci, Sodinsko polje in mostišče na reki Dravi v Ormožu. Razpored mobilizacijskih zbirališč enot TO je omogočal nadzor pričakovanih rajonov že v času mobilizacije in zgodnje angažiranje sil TO za boj proti morebitnim zračnim desantom.

Mobilizacijska zbirališča so bila praviloma v neposredni bližini krajevnih centrov, iz katerih so prihajali vojaški obvezniki v posamezne enote TO. Pri tem je bilo le nekaj izjem: OŠTO s prištavnimi enotami, diverzantski vod, pri katerih je OŠTO odstopil od teritorialnega načela popolnitve, ki je bilo sicer dosledno upoštevano (preglednica 4).

Stab ali enota TO	Kraj MZ	Oddaljenost od MZ (v km)						povprečna odd.
		Do 1	2-3	3-5	5-8	9-13	Nad 13	
OŠTO s prištavnimi enotami	V. Nedelja	11	20	10	8	24	10	7 km
Diverzantski vod TO	V. Nedelja	7	3	8	1	3	1	5 km
Vod za PDD TO	TS Ormož	8	14	4	2	1	-	2 km
ŠTO KS Miklavž	Miklavž	-	2	1	-	-	-	3 km
ČTO KS Miklavž	Miklavž	-	2	-	8	-	-	5 km
Vod TO Miklavž	Miklavž	14	11	3	-	-	-	2 km
Vod TO KS Kog	Kog	10	4	1	13	-	-	5 km
Vod TO KS Središče	Središče	5	12	11	-	-	-	2 km
KS Središče	Središče	1	1	-	1	-	-	4 km
ŠTO KS Ormož	Hardek	6	4	-	-	-	-	1 km
ČTO KS Ormož	Hardek	25	3	-	-	-	-	1 km
Vod TO KS Ormož	Ivanjkovci	3	17	5	-	-	-	3 km
KS Ivanjkovci	Ivanjkovci	3	17	5	-	-	-	3 km
Vod TO KS V. Nedelja	V. Nedelja	3	23	2	-	-	-	2 km
V. Nedelja	V. Nedelja	3	23	2	-	-	-	2 km
Vod TO KS Tomaž	Tomaž	12	14	3	-	-	-	2 km
Juristični odred TO	Tomaž	-	54	72	-	19	9	6 km

Preglednica 4: Pregled oddaljenosti v/o posameznih enot TO od MZ.

4.1. OŠTO s prištavnimi enotami

OŠTO s prištavnimi enotami (zaščitni vod TO, zaledni vod TO, oddelek zvez OŠTO) je bil popolnjen iz vseh KS Občine Ormož. Največ jih je bilo iz Ormoža (33), Velike Nedelje (15), Središča (9), Miklavža (8), Miklavža (7), Tomaža (6) in Ivanjkovcev (5) ter Koga (1). Vzrok za takšno rešitev gre iskati v potrebi po zagotavljanju pestre palete vojaške specialnosti za posamezni dolžnosti v štabu in enotah. Štab je imel mobilizacijsko zbirališče pri Veliki Nedelji in na Hajndlu, zato je podatek o oddaljenosti kraja bivanja vojaških obveznikov od MZ bistven za oceno vpliva na mobilizacijski čas. Povprečna oddaljenost vojaških obveznikov od MZ je bila 7 km, največja oddaljenost pa je bila 16 km, s te oddaljenosti je prihajalo 6 pripadnikov.

V neposredni bližini MS (do 1 km) je stanovalo 11 v/o, na oddaljenosti do 3 km je bilo 20 v/o, do 5 km 10 v/o, do 8 km je bilo oddaljenih 8 v/o, do 13 km 24 v/o, več kot 13 km pa 10 v/o, na tej oddaljenosti živita 2 pripadnika.

4.2. Vod za PDD

Vod za PDD je izvajal mobilizacijo po lastni pozivni mreži, vojaški obvezniki so se zbrali v štirih urah pred Tovarno sladkorja Ormož. Zagotovitev odzivnosti so dosegli tako, da so bili v vod razporejeni vojaški obvezniki iz KS Ormož – 22 pripadnikov, KS Velika Nedelja 4 pripadniki in po 1 pripadnik iz KS Središče in Ivanjkovci. Povprečna oddaljenost pripadnikov voda PDD od MZ je bila 2 km, le 1 pripadnik je stanoval na oddaljenosti 11 km.

MZ pri TSO je bilo dosegljivo po več komunikacijah, peš ali z vozilom. Na MZ pri TSO so pripadnike voda zadolžili tudi z orožjem in s strelivom, saj je bilo skladiščeno v TSO.

Pregled oddaljenosti vojaških obveznikov od MZ kaže na kritično skupino 24 v/o, ki so prihajali na MZ iz 10 do 13 km oddaljenih krajev, vsaj polovica v/o bi porabila za prihod na MZ manj kot eno uro, ostala polovica pa med 2 in 3 ure hoje. Vojaški obvezniki niso prihajali na MZ peš, zato je bila možnost dostopa do MZ z vozilom odločilnega pomena za pravočasno izvedbo mobilizacije, ne glede na to, ali bi šlo za javno ali tajno mobilizacijo, ne glede na to, ali bi agresija prihajala z vzhoda ali zahoda.

4.3. Diverzantski vod

Diverzantski vod, ki se je mobiliziral v območju Velike Nedelje, so popolnjevali vojaški obvezniki iz 7 KS, največ 9 iz Ormoža, 7 iz Velike Nedelje, 3 iz Podgorcev, 2 iz Ivanjkovcev in po 1 iz Tomaža, Središča ter Koga. Povprečna oddaljenost v/o od MZ je bila 5 km, največja oddaljenost pa 16 km. Večina vojaških obveznikov bi lahko dosegla MZ v slabi uri, v najslabšem primeru pa v 2 urah, če bi prihajali peš.

4.4. TO KS Miklavž

4.4.1. ŠTO KS Miklavž, vodstvo ČTO KS Miklavž in vod TO KS Miklavž so mobilizirali v območju Miklavža. Vojaški obvezniki so prihajali na MZ iz neposredne bližine – povprečna oddaljenost je bila manj kot 3 km, najbolj oddaljeni pripadniki pa so stanovali 6 km stran. Kar pomeni, da je večina pripadnikov lahko dosegla MZ po eni uri hoje. Vojaškim obveznikom je bilo MZ dosegljivo iz več možnih smeri tudi z vozili, kar je bilo aktualno za pripadnike vodstva ČTO, ki so bili nekoliko bolj oddaljeni.

4.4.2. Vod TO KS Kog se je mobiliziral na Kogu, od koder je prihajalo 18 vojaških obveznikov, 10 jih je bilo iz največ 6 km oddaljenih krajev. Povprečna oddaljenost v/o od MZ pove, da so pripadniki prispeli v enoto v slabi uri, oddaljenost pa ni bila razlog za neenakomeren prihod. Ker so vojaški obvezniki dobro poznali svoje kraje, je bil do MZ možen dostop po različnih poteh, česar pa ne bi mogli trditi za dostop z vozili, ki je bil omejen na dve cesti, oziroma prihoda ni bilo mogoče prikriti.

4.4.3. Pripadniki voda TO KS Središče so se mobilizirali pri Gasilskem domu Središče, do katerega so imeli dostop iz več možnih smeri in po različnih poteh, tako peš kot z vozili. Vojaški obvezniki so v enoto prihajali iz neposredne bližine, povprečno 2 km, vendar ne dalje kot 4 km. To pomeni, da je bilo pričakovati vojaške obveznike kmalu po signalu, a mobilizacijo prej kot v eni uri, njihov prihod pa je bil v glavnem sočasen.

Sklepne misli

Na območju občine Ormož je bilo na vojaško dolžnost razporejenih 1345 občanov, od tega v TO do 526 vojaških obveznikov. To so bili starejši pripadniki, nekateri med njimi so pred tem »odslužili« v rezervi JLA, vendar togih pravil v upravnem organu za LO niso dosledno spoštovali, bolj so upoštevali potrebo TO po popolnjenju enot na teritorialnem principu. Na ta način je TO v osemdeseta leta vstopila kot uveljavljena, kadrovsko skladno popolnjena vojaška organizacija, ki je ob mobilizacijskih preverjanjih vzpostavila vojaško strukturo v predpisanem času.

Občina Ormož je za uspešno delovanje TO vlagala veliko napora in finančnih sredstev, ki jih v osemdesetih ni bilo v obilju. Na drugi strani sta pri pripadnikih TO izstopali skromnost in čvrsto izražena pripadnost TO, ki so jo sprejeli za svojo vojsko. Ormožani, razporejeni na oficirske in podoficirske dolžnosti, so svojo razporeditev sprejeli kot čast.

TO je bila v osemdesetih letih prejšnjega stoletja za ormoške razmere velika organizacija. Imela je opazen vpliv na družbeno in gospodarsko življenje v občini, kar je bilo vidno skozi finančna sredstva, ki jih je za potrebe obrambe zagotavljala občina in skozi število razporejenih vojaških obveznikov. O pomenu in družbenem vplivu TO lahko sklepamo tudi po dejavnih kakovosti vodstva TO. V štab in na vodilna mesta v enotah so bili razporejeni visoko motivirani, vojaško strokovno usposobljeni in izjemno izobraženi prebivalci Občine Ormož. Častniške dolžnosti so opravljali vojaški obvezniki, ki so jih tudi v delovnem okolju poznali kot izjemno odgovorne in uspešne posameznike, kar je postavljalo TO med vplivne in spoštovane organizacije v Občini Ormož.

Vojaškostrokovni razlogi so sredi osemdesetih narekovali nov mobilizacijski razvoj, po katerem se je število vojaških obveznikov v TO zmanjšalo za skoraj 20 %. Zmanjšali so število štabov TO KS in enot TOZD. Tako so namesto velikega števila manjših enot TO, s katerimi so »pokrivali« celotno območje odgovornosti, vzpostavili enote za obvladovanje pričakovanih smeri prodora nasprotnika in »pokrivanje« morebitnih desantnih rajonov.

Za izpolnitev tako zastavljenih nalog so iz posameznih KS razporedili enakomerno število vojaških obveznikov, kar pomeni, da so dosegli enakomerno obremenitev KS in kadrovsko strukturo enot TO, ki je dosledno sledila načelu teritorialnosti. Takšen način popolnjenja enot je imel veliko prednosti, ki so jih izkoristili za hiter odziv vojaških

obveznikov na mobilizacijski vpoklic, na oblikovanje enote TO in krepitev vojaških kolektivov.

Ob koncu osemdesetih let je bila v Sloveniji v pripravi obsežna reorganizacija TO R Slovenije, ukinjali so OŠTO, vzpostavljali območne štabe TO, vzpostavljali nove pokrajinske štabe. Še preden je stekla realizacija zamisli, je JLA odvzela orožje TO in ga maja 1990 premestila v skladišče JLA v Kidričevo. Pripadniki TO Občine Ormož so ponovno potrdili pripadnost TO in odločno zahtevali vrnitev orožja v skladišče TO. Ker JLA ni dovolila vrnitve orožja, je tudi v Ormožu nastala manevrska struktura narodne zaščite (MSNZ). Z vzpostavitvijo MSNZ je nastala tudi nova organizacijska vojaška struktura, prilagojena razpoložljivemu orožju, ki je bilo po tajnih poteh pripeljano iz skladišča Kidričevo. Samo tisto orožje, ki ga je »priskrbela« MSNZ leta 1990, je bilo uporabljeno v vojni za Slovenijo 1991. Tik pred vojno za Slovenijo, maja 1991, je bil ukinjen OŠTO Ormož, enote TO Občine Ormož pa so bile podrejene 73. ObmŠTO, ki je imel sedež v Ljutomeru. Obseg in struktura enot TO na območju Občine Ormož je bila prilagojena razpoložljivim količinam orožja. V prvem delu vojne so bili angažirani pripadniki voda PDD, diverzantskega voda (ki so mu povsem spremenili strukturo in namembnost), vodi TO KS Ormoža, Velike Nedelje in Središča ob Dravi. V drugem delu, to je v juliju in avgustu 1991, pa so vpoklicali tudi pripadnike drugih enot TO, vendar so jih razporedili v druge enote, skladno z novim mobilizacijskim razvojem 73. ObmŠTO.

Ključne besede

Vojaški obveznik, rezervist, vojna enota, teritorialna obramba, Občina Ormož, mobilizacijsko zbirališče, popolnjenje.

Pisni viri

- *Analiza mobilizacijskih časov za štab in enote TO Občine Ormož, akt OŠTO Ormož, št: 7/13-89, z dne 5. 12. 1989.*
- *Formiranje delovne enote – sklepe, akt SO Ormož Svet za LO, varnost in DSZ, številka 020-5-a/4, z dne 10. 3. 1982.*
- *Krajevni leksikon Slovenije, IV. knjiga, Savnik Roman, Podravje in Pomurje. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1980.*
- *Krajevni leksikon Slovenije, Oražen Milan, DZS, Ljubljana 1995.*
- *Podatki za izdelavo mobilizacijske ocene, akt OŠTO Ormož, št: 90/2-86, z dne 3. 4. 1986.*
- *Poročilo o bojni pripravljenosti enot TO Občine Ormož za leto 1988, akt OŠTO Ormož, št. 23/11-88, februar 1988.*
- *Vojni leksikon, Vojnoizdavaški zavod Beograd, 1981.*
- *Zakon o splošni ljudski obrambi in družbeni samozaščiti, Časopisni zavod, Uradni list SR Slovenije, Ljubljana 1983.*

Povzetek

V članku je predstavljen nekaj pomembnih dejavnikov, ki so vplivali na razvoj Teritorialne obrambe Občine Ormož v letih 1980 do 1990, ki je bila za tista leta in za ormoške razmere velika organizacija. Predstavljen je način kadrovskega popolnjenja vojnih enot TO in območje občine Ormož kot območje črpanja kadrovske strukture TO Občine Ormož v obdobju 1980 do 1985 in stanje v TO, vzpostavljeno po uvedbi nove formacije v obdobju 1985 do 1990. Obdelani so krajevni centri kot viri popolnjenja TO ter vplivi na mobilizacijsko pripravljenost posameznih enot.

Miran Fišer¹**VOJNA ZA SLOVENIJO LETA 1991 IN VOJAŠKI OBVEZNIKI Z OBMOČJA OBČINE ORMOŽ**

Družbene razmere, ki smo jim bili priča v letih 1990 in 1991 na območju Občine Ormož so pripeljale tudi do velikih sprememb na obrambnem področju. Teritorialna obramba (TO), ki je imela v skladu z zakonom o obrambi, kot pomožen del oboroženih sil skupne države, se je v zelo kratkem času, od maja 1990 do oktobra 1990, preoblikovala v vojsko, na katero je lahko računalo republiško vodstvo v pripravah na osamosvojitve in za delovanje v primeru kakršne koli oborožene intervencije zoper Slovenijo. Večina sprememb se je dogajala na tako imenovani liniji vodenja in poveljevanja od državnega vrha do občinske ravni, medtem pa so ostajale enote TO in pripadniki enot v glavnem nespremenjeni. Mislim na organiziranost, strukturo in medsebojne odnose.

Pri pregledovanju gradiva o sodelovanju Ormožanov v vojni za Slovenijo 1991 sem iskal odgovore na vprašanja, povezana s pozivanjem v enote TO in odzivom vojaških obveznikov, predvsem tistih, ki so bili vpoklicani v povsem nove enote. Zanimali so me razlogi, ki jih je imel omembe vreden del vojaških obveznikov za izogibanje vključevanju v enote TO in prispevku k obrambi Slovenije. Prepričan sem bil, da so se rezervisti odločneje vključevali v »svoje« enote TO, to je tiste, v katerih so se usposabljali v obdobju 85–90, bolj zadržani pa so bili vojaški obvezniki, ki so bili vpoklicani kot zamenjava v enote, ki niso bile »njihove«.

Javni govorci, ki ob različnih priložnostih poudarjajo »naše skupne zasluge za osamosvojitve Slovenije in njeno obrambo leta 1991«, utegnejo prispevati k potvarjanju resnice o vojni za Slovenijo. Tako v veliki meri prispevajo k preziru tistih pripadnikov TO, ki so po svoji vesti leta 1990 sodelovali v pripravah na obrambo Slovenije, in tistih, ki so se leta 1991 odzvali vpoklicu v enote TO in skladno z veljavno zakonodajo sodelovali v obrambi domovine. Leta 1991 so bili tudi takšni, ki so se na različne načine izognili obveznosti do obrambe domovine.

¹ Miran Fišer, predsednik OZVVS Ormož, Sodinci 21 b, 2274 Velika Nedelja.

Sklepne misli

Na območju občine Ormož je bilo na vojaško dolžnost razporejenih 1345 občanov, od tega v TO do 526 vojaških obveznikov. To so bili starejši pripadniki, nekateri med njimi so pred tem »odslužili« v rezervi JLA, vendar togih pravil v upravnem organu za LO niso dosledno spoštovali, bolj so upoštevali potrebo TO po popolnjenju enot na teritorialnem principu. Na ta način je TO v osemdeseta leta vstopila kot uveljavljena, kadrovsko skladno popolnjena vojaška organizacija, ki je ob mobilizacijskih preverjanjih vzpostavila vojaško strukturo v predpisanem času.

Občina Ormož je za uspešno delovanje TO vlagala veliko napora in finančnih sredstev, ki jih v osemdesetih ni bilo v obilju. Na drugi strani sta pri pripadnikih TO izstopali skromnost in čvrsto izražena pripadnost TO, ki so jo sprejeli za svojo vojsko. Ormožani, razporejeni na oficirske in podoficirske dolžnosti, so svojo razporeditev sprejeli kot čast.

TO je bila v osemdesetih letih prejšnjega stoletja za ormoške razmere velika organizacija. Imela je opazen vpliv na družbeno in gospodarsko življenje v občini, kar je bilo vidno skozi finančna sredstva, ki jih je za potrebe obrambe zagotavljala občina in skozi število razporejenih vojaških obveznikov. O pomenu in družbenem vplivu TO lahko sklepamo tudi po dejavnih kakovosti vodstva TO. V štab in na vodilna mesta v enotah so bili razporejeni visoko motivirani, vojaško strokovno usposobljeni in izjemno izobraženi prebivalci Občine Ormož. Častniške dolžnosti so opravljali vojaški obvezniki, ki so jih tudi v delovnem okolju poznali kot izjemno odgovorne in uspešne posameznike, kar je postavljalo TO med vplivne in spoštovane organizacije v Občini Ormož.

Vojaškostrokovni razlogi so sredi osemdesetih narekovali nov mobilizacijski razvoj, po katerem se je število vojaških obveznikov v TO zmanjšalo za skoraj 20 %. Zmanjšali so število štabov TO KS in enot TOZD. Tako so namesto velikega števila manjših enot TO, s katerimi so »pokrivali« celotno območje odgovornosti, vzpostavili enote za obvladovanje pričakovanih smeri prodora nasprotnika in »pokrivanje« morebitnih desantnih rajonov.

Za izpolnitev tako zastavljenih nalog so iz posameznih KS razporedili enakomerno število vojaških obveznikov, kar pomeni, da so dosegli enakomerno obremenitev KS in kadrovsko strukturo enot TO, ki je dosledno sledila načelu teritorialnosti. Takšen način popolnjenja enot je imel veliko prednosti, ki so jih izkoristili za hiter odziv vojaških

obveznikov na mobilizacijski vpoklic, na oblikovanje enote TO in krepitev vojaških kolektivov.

Ob koncu osemdesetih let je bila v Sloveniji v pripravi obsežna reorganizacija TO R Slovenije, ukinjali so OŠTO, vzpostavljali območne štabe TO, vzpostavljali nove pokrajinske štabe. Še preden je stekla realizacija zamisli, je JLA odvzela orožje TO in ga maja 1990 premestila v skladišče JLA v Kidričevo. Pripadniki TO Občine Ormož so ponovno potrdili pripadnost TO in odločno zahtevali vrnitev orožja v skladišče TO. Ker JLA ni dovolila vrnitve orožja, je tudi v Ormožu nastala manevrska struktura narodne zaščite (MSNZ). Z vzpostavitvijo MSNZ je nastala tudi nova organizacijska vojaška struktura, prilagojena razpoložljivemu orožju, ki je bilo po tajnih poteh pripeljano iz skladišča Kidričevo. Samo tisto orožje, ki ga je »priskrbela« MSNZ leta 1990, je bilo uporabljeno v vojni za Slovenijo 1991. Tik pred vojno za Slovenijo, maja 1991, je bil ukinjen OŠTO Ormož, enote TO Občine Ormož pa so bile podrejene 73. ObmŠTO, ki je imel sedež v Ljutomeru. Obseg in struktura enot TO na območju Občine Ormož je bila prilagojena razpoložljivim količinam orožja. V prvem delu vojne so bili angažirani pripadniki voda PDD, diverzantskega voda (ki so mu povsem spremenili strukturo in namembnost), vodi TO KS Ormoža, Velike Nedelje in Središča ob Dravi. V drugem delu, to je v juliju in avgustu 1991, pa so vpoklicali tudi pripadnike drugih enot TO, vendar so jih razporedili v druge enote, skladno z novim mobilizacijskim razvojem 73. ObmŠTO.

Ključne besede

Vojaški obveznik, rezervist, vojna enota, teritorialna obramba, Občina Ormož, mobilizacijsko zbirališče, popolnjenje.

Pisni viri

- *Analiza mobilizacijskih časov za štab in enote TO Občine Ormož, akt OŠTO Ormož, št. 7/13-89, z dne 5. 12. 1989.*
- *Formiranje delovne enote – sklep, akt SO Ormož Svet za LO, varnost in DSZ, številka 020-5-a/4, z dne 10. 3. 1982.*
- *Krajevni leksikon Slovenije, IV. knjiga, Savnik Roman, Podravje in Pomurje. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1980.*
- *Krajevni leksikon Slovenije, Oražen Milan, DZS, Ljubljana 1995.*
- *Podatki za izdelavo mobilizacijske ocene, akt OŠTO Ormož, št. 90/2-86, z dne 3. 4. 1986.*
- *Poročilo o bojni pripravljenosti enot TO Občine Ormož za leto 1988, akt OŠTO Ormož, št. 23/11-88, februar 1988.*
- *Vojni leksikon, Vojnoizdavaški zavod Beograd, 1981.*
- *Zakon o splošni ljudski obrambi in družbeni samozaščiti, Časopisni zavod, Uradni list SR Slovenije, Ljubljana 1983.*

Povzetek

V članku je predstavljen nekaj pomembnih dejavnikov, ki so vplivali na razvoj Teritorialne obrambe Občine Ormož v letih 1980 do 1990, ki je bila za tista leta in za ormoške razmere velika organizacija. Predstavljen je način kadrovskega popolnjenja vojnih enot TO in območje občine Ormož kot območje črpanja kadrovske strukture TO Občine Ormož v obdobju 1980 do 1985 in stanje v TO, vzpostavljeno po uvedbi nove formacije v obdobju 1985 do 1990. Obdelani so krajevni centri kot viri popolnjenja TO ter vplivi na mobilizacijsko pripravljenost posameznih enot.

Miran Fišer¹**VOJNA ZA SLOVENIJO LETA 1991 IN
VOJAŠKI OBVEZNIKI Z OBMOČJA
OBČINE ORMOŽ**

Družbene razmere, ki smo jim bili priča v letih 1990 in 1991 na območju Občine Ormož so pripeljale tudi do velikih sprememb na obrambnem področju. Teritorialna obramba (TO), ki je imela v skladu z zakonom o obrambi, kot pomožen del oboroženih sil skupne države, se je v zelo kratkem času, od maja 1990 do oktobra 1990, preoblikovala v vojsko, na katero je lahko računalo republiško vodstvo v pripravah na osamosvojitvev in za delovanje v primeru kakršne koli oborožene intervencije zoper Slovenijo. Večina sprememb se je dogajala na tako imenovani liniji vodenja in poveljevanja od državnega vrha do občinske ravni, medtem pa so ostajale enote TO in pripadniki enot v glavnem nespremenjeni. Mislim na organiziranost, strukturo in medsebojne odnose.

Pri pregledovanju gradiva o sodelovanju Ormožanov v vojni za Slovenijo 1991 sem iskal odgovore na vprašanja, povezana s pozivanjem v enote TO in odzivom vojaških obveznikov, predvsem tistih, ki so bili vpoklicani v povsem nove enote. Zanimali so me razlogi, ki jih je imel omembe vreden del vojaških obveznikov za izogibanje vključevanju v enote TO in prispevku k obrambi Slovenije. Prepričan sem bil, da so se rezervisti odločneje vključevali v »svoje« enote TO, to je tiste, v katerih so se usposabljali v obdobju 85–90, bolj zadržani pa so bili vojaški obvezniki, ki so bili vpoklicani kot zamenjava v enote, ki niso bile »njihove«.

Javni govorci, ki ob različnih priložnostih poudarjajo »naše skupne zasluge za osamosvojitve Slovenije in njeno obrambo leta 1991«, utegnejo prispevati k potvarjanju resnice o vojni za Slovenijo. Tako v veliki meri prispevajo k preziru tistih pripadnikov TO, ki so po svoji vesti leta 1990 sodelovali v pripravah na obrambo Slovenije, in tistih, ki so se leta 1991 odzvali vpoklicu v enote TO in skladno z veljavno zakonodajo sodelovali v obrambi domovine. Leta 1991 so bili tudi takšni, ki so se na različne načine izognili obveznosti do obrambe domovine.

¹ Miran Fišer, predsednik OZVVS Ormož, Sodinci 21 b, 2274 Velika Nedelja.

Kljub temu pa jih pristojni državni organi za izogibanje obveznosti niso ovadili pri sodniku za prekrške ali jih kako drugače obravnavali in kaznovali.

Ker gre za izjemno občutljivo tematiko udeležbe in neudeležbe posameznikov v vojni kot vojaških obveznikov, sem preveril stanje na primeru Občine Ormož s pomočjo razpoložljivih dostopnih virov Občinskega štaba Teritorialne obrambe (OŠTO) Ormož in 73. Območnega štaba TO (ObmŠTO), zapiskov poveljnikov enot TO in razgovorov z udeleženci vojne. Pri iskanju odgovorov na vprašanja o odzivu na poziv v vojaško enoto TO Občine Ormož sem zajel obdobje od 24. 6. do 2. 8. 1991, pri tem nisem obravnaval prostovoljcev, ki so se iz domoljubnih razlogov prijavili v TO.

1. Ormožani in vojaška obveznost pred letom 1991

Ormožani so uresničevali svojo vojaško obveznost s služenjem v rezervnem sestavu Jugoslovanske ljudske armade (JLA), TO in v milici. Vojaški obvezniki so po odsluženem vojaškem roku dobili vojaški raspored. V katero vojno enoto so razporejeni, so izvedeli na Sekretariatu za obrambo Ormož ob vpisu v vojaško knjižico. Ženske so smele biti razporejene v rezervni sestav oboroženih sil izjemoma, ob izpolnitvi določenih zakonskih pogojev in s svojim soglasjem.

Vpoklic rezervistov za popolnitev enot TO je v glavnem izvajal Sekretariat za obrambo Ormož. Pred letom 1991 so vojaški obvezniki prejeli vpoklice za različna usposabljanja po pošti (cca. 45 dni pred aktivnostjo), preko kurirske mreže Sekretariata za obrambo Ormož, izvajalci mobilizacije, pripadniki voda za PDD in OŠTO pa so bili vključeni v tako imenovano samosklicno mrežo. Mobilizacijski sklic pa je bil praviloma izveden preko kurirske mreže Sekretariata za obrambo Ormož.

Odziv vojaških obveznikov na vojaške aktivnosti je bil običajno med 85 in 90 %, samosklicna mreža pa je praviloma dajala 100 % rezultat. V obdobju pred 1991 so delavci OŠTO Ormož z različnimi ukrepi zagotavljali čim večji odziv vojaških obveznikov na vojaške vaje (februarja: seznanitev komandirjev enot in ključnih pripadnikov z letnim planom dela TO, seznanitev direktorjev delovnih organizacij, iz katerih so prihajali obvezniki v enote TO z letnim planom usposabljanja TO, prilagajanje težiščnih vojaških usposabljanj sezonski naravi dela Tovarne sladkorja Ormož in Kmetijskega kombinata...). Oktobra, novembra in decembra 1990 je imel OŠTO nenehno angažiran po en vod TO za morebitne intervencije

na območju Občine Ormož ter sosednjih Občin Ljutomer in Gornja Radgona. Vpoklic pripadnikov TO je bil izveden s pomočjo samosklicne mreže in kurirske službe Sekretariata za obrambo Ormož. Spomladi 1991 je bil diverzantski vod angažiran pri nalogi varovanja 7. Pokrajinskega štaba TO (7. PŠTO) v širšem območju Maribora, meseca maja sta bila poslana v območje Peker vod za protidiverzantsko delovanje (vod PDD) in vod Teritorialne obrambe Krajevne skupnosti (TO KS) Središče. Vse enote so bile vpoklicane po samosklicni mreži in s kurirsko službo Sekretariata za obrambo Ormož. Odziv pripadnikov je bil zadovoljiv, enote pa so bile popolnjene preko 85 %.

Na primer: v letu 1987 je bilo na vojaške vaje vpoklicanih 342 v/o, od tega sta se odzvala 302 vojaška obveznika ali 89 %, 40 ali 12 % se pozivu ni odzvalo.

Iz evidence odziva sem razbral tudi razloge za abstinenco: s potrdilom o boleznih se je opravičilo 14 v/o (35 %), v zaporu je bil en vojaški obveznik (3 %), v tujini sta bila 2 vojaška obveznika (5 %), delovne organizacije so dale zahtevek za 11 (20 %) vojaških obveznikov, s potrdilom o začasnem delu zunaj občine se je opravičil 1 (3 %) vojaški obveznik, izpit na fakulteti je imel 1 (3 %), upravni organ za obrambo je ugotovil, da se je namerno izognil vojaškim vajam 1 (3 %) vojaški obveznik, za 5 (13 %) vojaških obveznikov pa so navedeni ostali opravičljivi razlogi.

Izmed 40 vojaških obveznikov, ki so manjkali na vojaških vajah, jih je Sekretariat za obrambo Ormož predlagal 9 v postopek pri sodniku za prekrške. Po končanih postopkih pri sodniku za prekrške je bil 1 vojaški obveznik kaznovan z denarno kaznijo, ostali so svoj izostanek opravičili.

Iz pregleda evidenc udeležbe na vojaških vajah enot in štabov TO Občine Ormož za obdobje 1985 – 90 sem ugotovil visoko stopnjo odzivnosti vojaških obveznikov in resen odnos do vojaške obveznosti. V letu 1990 se je število vpoklicanih na vojaške vaje resda zelo zmanjšalo (odvzem orožja in premestitev v skladišče JLA Kidričevo), tisti vojaški obvezniki, ki so bili vpoklicani novembra in decembra, pa so se pozivu 100 % odzvali.

2. Struktura enot TO, ki so se v vojni za Slovenijo 1991 popolnjevale iz območja Občine Ormož

TO Občine Ormož je do leta 1991 imela v svoji organizacijsko formacijski strukturi:

- OŠTO s prištavnimi enotami (zaščitni vod, zaledni vod in oddelek zveze) – T 7428/1–4,
- Diverzantski vod (T 7428/8),
- Vod PDD (T 7428/11),
- Štab TO krajevne skupnosti (ŠTOKS) Miklavž,
- Četa TO krajevne skupnosti (ČTO KS) Miklavž (T 7428/15) z vodi KS Miklavž, Kog in Središče,
- Štab TO krajevne skupnosti (ŠTOKS) Ormož,
- Četa TO krajevne skupnosti (ČTO KS) Ormož (T 7428/16) z vodi KS Ormož, Ivanjokovci in Velika Nedelja,
- Vod Teritorialne obrambe krajevne skupnosti (VTO KS) Tomaž,
- Jurišni odred TO (JOD TO) Ormož.

V enote in poveljstva TO Občine Ormož so bili razporejeni 503 vojaški obvezniki.

Pripadniki voda TO KS Ormož med vojno za Slovenijo leta 1991. Foto: Š. Hozyan.

Za potrebe enot in štabov TO Občine Ormož je OŠTO do 1990 hranil v lastnih skladiščih potrebne količine orožja, streliva in vojaške opreme. Po odvzemu orožja in premestitvi v skladišče JLA Kidričevo, leta 1991, je bila TO Občine praktično brez orožja. V skladišču pod policijo je bilo le orožje, za katero je skrbel Sekretariat za obrambo Ormož.

Pod nadzorom JLA v skladišču Kidričevo je bilo: 84 različnih pištol, 45 avtomatov, 75 polavtomatskih pušk, 74 avtomatskih pušk, 391 pušk M 48 7,9 mm, 13 ostrorelnih pušk 7,9 mm, 9 ročnih strojnic (puškomitraljezov M 72)

7,62 mm in 21 ročnih strojnic (puškomitraljezov M 53) 7,9 mm, 2 minometa 60mm ter ročna protioklepna orožja: 37 ročnih minometov (RB M 57), 12 ročnih raketometov ZOLJA in 4 ročne raketomete OSA. V skladišču Kidričevo je bilo tudi strelivo TO Občine Ormož, približno: 93.500 nabojev kalibra 7,62 mm in 113.000 nabojev 7,9 mm.

V obdobju delovanja Manevske strukture narodne zaščite (MSNZ) (september – oktober 1990) je bil v tajna skladišča na območju Občine Ormož vrnjen del orožja, ki je skupaj z orožjem pravnih organov Občine Ormož omogočalo opremljanje pripravljenih enot MSNZ, nato pa enot TO: Diverzantski vod, Vod PDD, Vod TO Ormož, Vod TO Velika Nedelja in Vod TO Središče. To pomeni, da je bilo v tajnih skladiščih MSNZ dovolj orožja za približno 140 vojaških obveznikov. Ostalo orožje TO Občine Ormož je bilo v skladišču JLA Kidričevo.

Zaradi izjemno zapletenih vojaškovernostnih razmer in potrebe po takojšnji mobilizaciji enote velikosti voda TO, so delavci OŠTO Ormož novembra 1990 podelili pripadnikom Voda PDD orožje »na roko«. Zadolženo orožje so pripadniki odnesli domov in ga čuvali, tako kot ostalo vojaško opremo, v tajnih skladiščih na lastnem domu. Izmed 26 pripadnikov voda PDD se en pripadnik ni odločil za prevzem orožja iz moralnih razlogov, dva pa sta naslednji dan vrnila orožje z obrazložitvijo, da ne moreta zagotoviti varnega hranjenja na svojem domu. Kljub temu so vsi trije, ki so vrnili orožje, ohranili skrivnost, da imajo pripadniki njihovega voda orožje na svojem domu.

OŠTO Ormož je od novembra 1990 do maja 1991 večkrat na mesec preveril dosegljivost pripadnikov in kompletnost zadolženega orožja, streliva in druge opreme.

Zaradi pomanjkanja orožja v obdobju november 1990 – maj 1991 v TO Občine Ormož niso pripravljali drugih enot, ki so sicer bile v organizacijsko formacijski strukturi TO Ormož.

3. Pregled odziva na vpoklic

Tik pred vojno, junija 1991 so kurirji Sekretariata za obrambo SO Ormož vročili pozive za vojaške vaje pripadnikom Voda PDD, Diverzantskega voda, Vodov TO KS Ormož, Velika Nedelja in Središče ob Dravi. Po 30. 6. 1991 je 73. ObmŠTO zahteval od Sekretariata za obrambo Ormož vpoklic novih vojaških obveznikov, da bi osvežil vrste že formiranih enot TO, po 12. 7. 1991 pa za formiranje novih enot. Pregled stopnje popolnjenosti enot TO je kazal ugodno sliko, blizu 85 %. Sekretariat za obrambo Ormož je za popolnitev približno 130 formacijskih mest v enotah TO v prvi fazi in 430 formacijskih mest po 12. 7. razposlal več kot 560 vpoklicev. Kurirji Sekretariata za obrambo Ormož so iskali vojaške obveznike, dokler niso popolnili enote. Vsak nevročen poziv za vojaškega obveznika, ki ga niso našli, se je opravičil ali ga je opravičila delovna organizacija, in so ga nadomestili z novim pozivom.

Po pregledu seznama neodzvanih vojaških obveznikov in razlogov za izostanek je bilo možno vzpostaviti jasnejšo sliko odzivnosti vojaških obveznikov, želje po sodelovanju v obrambi Slovenije in njihovega spoštovanja zakonov v komaj ustanovljeni državi Sloveniji.

S podrobnejšim vpogledom v statistike smo bliže odgovorom na mnoga vojaškostrokovna vprašanja:

- kakšen vpliv je imel utrjen vojaški kolektiv na odločitev posameznika, da sprejme vpoklic in pride v enoto,
- ali je bil tik pred vojno in v času vojne večji odziv vojaških obveznikov na vpoklic,
- zakaj je bilo v obdobju po vojni, ko so enote TO opravljale rutinske naloge varovanja, veliko razlogov za izogibanje vojaški obveznosti,....

Najprej sem preveril odziv vojaških obveznikov glede na njihov status v enotah TO: oficirji, podoficirji in vojak. Zanimalo me je, ali je bil odziv v posameznih statusnih skupin različen oziroma kako so se kazale razlike.

Rezervni oficirji

Za vpoklic v enote TO je bilo leta 1991 Sekretariatu za obrambo Ormož na voljo 49 oficirjev iz rezervne sestave, od vpoklicanih se jih je v enote in poveljstva TO odzvalo 38 ali nekaj manj kot 78 %, kar lahko štejeemo za skromen odziv. Zanimalo me je, ali njihova abstinenca kaže znake posebnega odnosa do obrambe glede na kraj bivanja, vojaško strokovno specialnost (VES), starost in enoto, v katero so bili razporejeni.

Rezervni oficirji so bili razporejeni v enote in štabe TO po

teritorialnem principu, iz vseh KS Občine Ormož je bila njihova zastopanost v enotah TO skladna z velikostjo KS in številom prebivalcev. Iz KS Podgorci sta prihajala 2 rezervna oficirja, s Koga in iz Velike Nedelje po 4, iz Tomaža 5, iz KS Ivanjkovci in Središče po 6, iz Miklavža 7, iz Ormoža pa 15 rezervnih oficirjev. Pri tem je bilo upoštevano tudi načrtovano angažiranje posameznih enot TO v obrambnih rajonih.

Krajevna skupnost	Vpoklicani oficirji	Odzvani i oficirji
Ivanjkovci	6	5
Kog	4	1
Miklavž	7	5
Ormož	15	14
Podgorci	2	1
Središče	6	5
Tomaž	5	4
Velika Nedelja	4	3
skupaj	49	38

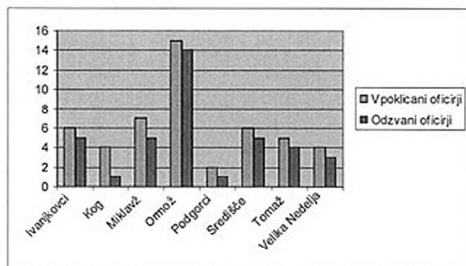

Tabela in graf 1: Pregled razporeditve in odziva rezervnih oficirjev po krajevnih skupnostih.

Pregled odzivnosti kaže enakomerno udeležbo rezervnih oficirjev v enotah. Iz posameznih KS je manjkalo nekaj posameznikov: Ivanjkovci, Ormož, Podgorci, Središče Tomaž in Velika Nedelja izostal po 1 oficir, v KS Miklavž 2 in KS Kog 3 rezervni oficirji.

Čeprav so posamezne KS (Ormož, Velika Nedelja in Središče) kadrovske popolnjevale »svoje« enote TO, se pri odzivnosti bistveno niso razlikovale od KS, ki ni imela »svoje« enote (Podgorci), prav tako ne od KS, ki so »izgubile svoje« enote (Ivanjkovci, Kog, Miklavž in Tomaž), to pomeni, da te enote leta 1991 niso bile oblikovane zaradi pomanjkanja orožja.

Med vpoklicanimi rezervnimi oficirji v enote TO je bilo največ pehotnih oficirjev (VES 31102), kar 40, od tega se jih je na poziv odzvalo le 31. Topničarji (VES 31202) so

bili 3, vsi so se odzvali pozivu, prav tako so bili vpoklicani 3 inženirci (VES 31702), vsi so se odzvali vpoklicu. Izmed 2 vpoklicanih vezistov (VES 31805) se je pozivu odzval eden. Vpoklicana sta bila 2 oficirja RKBO specialnosti (VES 31901), oba sta se odzvala pozivu. Od intendantov (VES 32492) sta bila vpoklicana 2 in oba sta prišla na dolžnost.

Po primerjanju rezervnih oficirjev, glede na njihovo starost, ugotovimo, da je bila razporeditev oficirjev po starostnih skupinah v razponu do 5 oficirjev v posamezni starostni skupini od letnikov 1970 do 1947. Povprečna starost leta 1991 razporejenih rezervnih oficirjev v TO z območja Občine Ormož je bila 28 let, kar je za dolžnosti, ki so jim bile zaupane, primerna starost. Glede na odziv lahko vidimo, da se pozivu niso odzvali v glavnem mlajši rezervni oficirji, rojeni med 1969 do 1967, od starejših je manjkal le častnik, rojen 1950.

Ob pregledu razporeditve posameznih rezervnih oficirjev na dolžnosti v enote TO in dolžnosti v štabu, ugotovimo, da so se vpoklicani v enote TO, ki so bile oblikovane že pred vojno odzvali 100 %, v poveljstvih in enotah, ki so bile oblikovane po 12. 7. 1991, pa je bil odziv rezervnih oficirjev nekoliko manjši, od 36 vpoklicanih se jih je odzvalo le 27, ali 75%.

Prav tako je bil čas odziva rezervnih oficirjev v enote TO, ki so bile formirane že pred vojno, hitrejši od prihoda v enote, ki so bile oblikovane po 12. 7. 1991. V »stare« enote TO se je od vpoklicanih 12 rezervnih oficirjev prijavilo v enoti že prvi dan 7 oficirjev, 5 jih je prišlo naslednji dan. V poveljstva in enote TO, formirane po 12. 7. 1991, se je od vpoklicanih 36 rezervnih oficirjev prvi dan odzvalo vpoklicu 15 oseb, 12 jih je prišlo naslednji dan, 9 pa se jih sploh ni javilo v enoti.

Manjšo odzivnost rezervnih oficirjev, ki so bili razporejeni v »nove enote TO« lahko pojasnimo z dejstvom, da ti pripadniki pred vojno 1991 niso bili razporejeni v TO in jih z vojaškimi kolektivi, ki so se oblikovali, ni povezovalo nič, razen formalna vojaška obveznost, z razporedom in s konkretno dolžnostjo v enoti TO pa niso bili seznanjeni.

Podoficirji

Leta 1991 je bilo v enote TO vpoklicanih 29 rezervnih podoficirjev, od katerih se je pozivu odzvalo le 19 ali nekaj več kot 65%.

Razporeditev rezervnih podoficirjev v enote in poveljstva TO je bila 1991. skladna s potrebami oblikovanih enot TO v posameznih KS. Iz pregleda posredovanih pozivov

rezervnim podoficirjem glede na kraj bivanja v KS in odziva v enotah TO vidimo, da je bil največji izpad v KS Ormož, od 13 vpoklicanih se niso odzvali 3, ter v KS Velika Nedelja, kjer se od 2 vpoklicanih ni odzval niti en rezervni podoficir. V KS Kog, Miklavž, Podgorci, Središče in Tomaž je manjkal po 1 vpoklicani podoficir, v KS Ivanjkovci pa so poziv sprejeli 4 rezervni podoficirji, ki so tudi odšli v enote TO.

Krajevna skupnost	Vpoklicani podof.	Odzvani podof.
Ivanjkovci	4	4
Kog	1	0
Miklavž	3	2
Ormož	13	10
Podgorci	1	0
Središče	3	2
Tomaž	2	1
V Nedelja	2	0
Skupaj	29	19

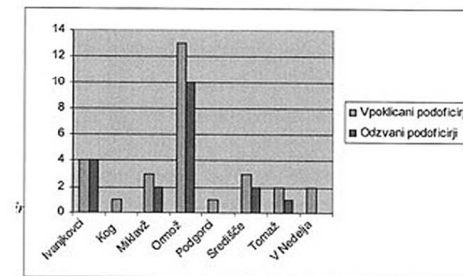

Tabela in graf 2: Pregled vpoklica in odziva rezervnih podoficirjev iz posameznih krajevnih skupnosti.

Za rezervne podoficirje, katerim je bil 1991. poslan poziv, lahko rečemo, da so bili nadpovprečno stari, v povprečju kar 32 let. Glede na strukturo enot TO in razpoložljiva formacijska mesta, sem pričakoval veliko mlajše rezervne podoficirje, predvsem pa izstopa več letnikov 1955 in 51. Prav tako kot pri rezervnih oficirjih se kaže večji neodziv mlajših podoficirjev, med tem ko so se starejši letniki skoraj v celoti odzvali vpoklicu.

Letnica rojstva vpoklicanih rezervnih podoficirjev	69	67	65	64	62	61	59	57	56	55	53	51
Mlajšani	3	3	1	1	2	4	2	1	1	3	1	7
Odzvani	1	1	0	1	1	3	2	0	1	3	1	6

Tabela 3: Pregled vpoklicanih in odzvanih rezervnih podoficirjev glede na letnico rojstva.

Pregled vpoklica rezervnih podoficirjev v enote TO pokaže težave, s katerimi se je ukvarjala TO Občine Ormož že pred vojno, akutno pomanjkanje mladih rezervnih podoficirjev. Tako leta 1991 v posameznih enotah sploh ni bilo razporejenih rezervnih podoficirjev in so njihove

naloge opravljali vojaki s čini (desetniki). Glede na problem starosti pripadnikov enote, je izstopal Diverzantski vod TO, ki je bil do 1990 popolnjen s strokovno primernim kadrom za opravljanje inženirskih/diverzantskih nalog, vendar so bili precej stari. Tik pred vojno pa je bila enota preoblikovana in kadrovsko pomlajena.

Tudi pri rezervnih podoficirjih vidimo, da so se pripadniki »starihi« enot TO v celoti odzvali pozivu, tisti, ki pa so bili razporejeni v novo formirane enote TO, pa so v velikem % izostali. V »stare« enote TO (Vod PDD, Vod TO KS Središče in Velika Nedelja ter enoto zvez Sekretariata za obrambo SO Ormož) je bilo vpoklicanih 10 rezervnih podoficirjev, od tega se jih je javilo v enotah 9. Saj je bilo v štab in Odred TO, ki je bil oblikovan po 12. 7. 1991, vpoklicanih 18 rezervnih podoficirjev, odzvalo pa se jih je 10 ali 55 %.

Pregledal sem tudi hitrost odziva rezervnih podoficirjev v enote TO. Od 19 odzvanih je prišlo v enoto še isti dan po prejemu poziva 13 ali 68 % pripadnikov, v naslednjih dveh dneh pa po 3 na dan, kar pomeni 16 % prvi in 16 % drugi dan. Tudi v kriteriju hitrost odziva izstopa skupina, ki je bila razporejena v »nove« enote TO, od 5 obveznikov, ki so sprejeli poziv, se nobeden ni odločil za odhod v enoto še isti dan, naslednji dan sta prišla 2, dva dni po prejemu poziva pa še trije. Tudi v tem primeru je treba iskati vzrok za abstinenco in prej kasen odziv v tem, da so se obvezniki vključevali v njim neznane vojaške kolektive. Pri tem pa ne gre zanemariti dejstva, da so imele enote TO mobilizacijske čase od 8 do 12 ur, rezervne enote JLA pa tudi 24 in več ur, tako je možno, da so vojaški obvezniki tudi ob pozivu v TO ravnali enako kot takrat, ko so bili razporejeni v JLA.

Z ozirom na vojaško strokovno usposobljenost in specialnost rezervnih podoficirjev, ki so jih leta 1991 potrebovali v enotah in poveljstvih TO, lahko ugotovimo, da je bil največji izpad med pehotniki (VES 21102): od 16 vpoklicanih se jih je odzvalo 10 ali 62 %, ostali specialisti za inženirstvo (VES 21701) zveze (VES 21802 in 21813) ter sanitetna služba (VES 22503) so se odzvali vpoklicu 100 %.

Za rezervne podoficirje lahko rečemo, da jih je v TO kronično primanjkovalo, čeprav je bilo možno v rezervnem sestavu desetnike ali vojake usposobiti in napredovati v čin rezervnega vodnika. Kljub velikemu pomanjkanju podoficirskega kadra se OŠTO ni prav pogosto odločal za takšna napredovanja, gotovo tudi zato, ker vojaški obvezniki, ki niso bili usposobljeni za vodenje enot, niso bili pripravljeni sprejemati obveznosti in odgovornosti za red in disciplino v enotah.

Vojaki

Sekretariat za obrambo SO Občine Ormož je v obdobju od 23. 6. do 2. 8. 1991 poslal pozive za angažiranje v enotah in štabih TO več kot 560 vojaškim obveznikom, od tega je bilo 442 vojakov v enotah TO.

73. ObmŠTO je na začetku vojne: od 24. do 26. 6. 1991 za angažiranje v enotah TO Občine Ormož (Diverzantski vod TO, Vod PDD, Vod TO KS Ormož, Vod TO KS Velika Nedelja in Vod TO KS Središče) zahteval vpoklic 155 vojaških obveznikov.

V začetnem obdobju vojne so aktivirali že pripravljene enote, to pomeni, da so vpoklicali vojaške obveznike, ki so bili razporejeni v te enote že dalj časa in so skupaj opravili niz vojaških usposabljanj. Lahko rečemo, da so bili dobro usposobljeni, izurjeni in utrjeni vojaški kolektivi. Ko se je čez čas pojavila potreba po osvežitvi sil, je Sekretariat za obrambo SO Ormož vpoklicala nove rezerviste, ki so imeli pred tem razpored v drugih enotah TO Občine Ormož, vendar niso bile aktivirane. Za potrebe naslednjih osvežitvev pa so v enote TO vpoklicali tudi vojaške obveznike, ki so bili pred letom 1991 razporejeni v rezervne enote JLA.

Ker je bilo število poslanih pozivov večje od števila vojakov, ki so jih potrebovali v enotah TO, me je zanimalo, kakšen je bil odziv med vojaki in katere posebnosti so se pri tem pojavljale. Zato sem zbral podatke o pozivanju in odzivu vojaških obveznikov v enote TO ter preveril odziv vojaških obveznikov: glede na kraj bivanja, njihovo starost, vojaško specialnost, enoto, v katero so bili vpoklicani, glede na njihov razpored pred letom 1991 in čas vpoklica. Pričakoval sem, da so se vojaški obvezniki, ki so bili dalj časa razporejeni v enoto TO, praviloma odzvali pozivu, saj so dobro poznali enoto in njene naloge ter imeli utrjen čut pripadnosti kolektivu, med pripadniki, ki so bili na novo razporejeni v TO, pa sem pričakoval večjo abstinenco.

Sekretariat za obrambo SO Ormož je pri razporedu vojakov v enote TO upošteval teritorialni princip popolnjevanja, kar je v celoti držalo za enote TO KS, ki so bile vpoklicane v začetnem obdobju vojne. Sicer pa so bili rezervisti razporejeni v enote iz vseh KS, skladno z njihovo velikostjo.

Krajevna skupnost	Vpoklicani vojaki
Ivanjkovci	77
Kog	32
Miklavž	59
Velika N	61
Ormož	139
Podgorci	58
Središče	68
Tomaž	70
Skupaj	564

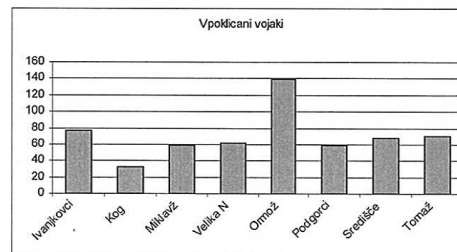

Tabela in graf 4: Pregled vpoklicanih vojakov v obdobju 24. 6. do 2. 8. 1991 iz posameznih krajevskih skupnosti.

Pri pregledu vojaške specialnosti, za katero so bili vojaki usposobljeni v času služenja vojaškega roka, sem ugotovil nekaj posebnosti, ki bi utegnile vplivati na odziv rezervistov.

Teritorialna obramba Občine Ormož je imela lahko oborožene pehotne enote, zato sem pričakoval med razporejenimi največ vojaških obveznikov z vojaško evidenčno specialnostjo pehote (VES strelec 11101, izvidnik 11102, namerilec RŠT 11103, minometnik 11105, vojaški policist 11107, inženirstvo 11702 in voznik 12701) teh je bilo vpoklicanih 439, odzvalo pa se jih je le 339. Ker to pomeni skoraj 25% vpoklicanega kontingenta, me ni presenetilo, da so bili med vpoklicanimi v velikem odstotku tudi vojaški obvezniki, ki so bili usposobljeni za vojaške specialnosti, ki jih v enotah TO praviloma niso potrebovali: topničarji (11203 in 11207, 11210, 11206), tankisti (11401, 11406, 11426) ter vojaški obvezniki, usposobljeni za tehnične vojaške dolžnosti (mehanik za goseničarje 12103, gasilec 12117...), teh so vpoklicali 125, odzvali pa so se 103.

Sklepam, da so na Sekretariatu za obrambo pri razporedu vojakov prednostno upoštevali »teritorialni princip«, kar pomeni, da je bilo pomembneje, če je vojaški obveznik

bival v bližini mobilizacijskega mesta enote, v katero je bil razporejen, vojaška specialnost, za katero se je usposobil v času služenja vojaškega roka pa je bila drugotnega pomena, saj so vsi vojaški obvezniki opravili osnovno pehotno usposabljanje.

Ob razporedu vojaškega obveznika v enote TO je bilo pričakovati, da bo ostal na dolžnosti vsaj 10 let, to je dva petletna ciklusa, v katerih je opravil po eno 5-dnevno osnovno usposabljanje in 3 dopolnilna usposabljanja, ki so trajala 2 dneva, ter po eno mobilizacijsko vajo. TO Občine Ormož je leta 1985 izvedla organizacijsko formacijsko preoblikovanje. Večina vojaških obveznikov, ki so ostali v enotah, je imela za seboj petletni cikel. V pripravah na vojno ni bila izvedena kakšna večja pomladitev enot TO, zato sem pričakoval, da bodo v enotah prevladovali vojaški obvezniki višjih letnikov, nekako med 1960 in 1965.

Pri pregledu starostne strukture vojaških obveznikov, vpoklicanih med 24. 6. in 2. 8. 1991, vidimo, da je povprečna starost vpoklicanih 28 let, kar potrjuje moje pričakovanje.

Leto rojstva	71	70	69	68	67	66	65	64	63	62	61	60	59	58	57	56	Σ
Vpoklicani vojaki	9	29	36	53	61	25	35	52	41	42	45	39	27	30	34	6	564

Tabela 5: Pregled starostne strukture vojakov, vpoklicanih v TO med 24. 6. in 2. 8. 1991.

Ob pregledu podatkov o odzivu na vpoklic vojakov v enote TO sem ugotovil, da starost vojakov ni posebej vplivala na izostanek iz enote, saj je povprečna starost odzvanih vojakov 28 let, kar ne odstopa od povprečne starosti vpoklicanih.

Leto rojstva	71	70	69	68	67	66	65	64	63	62	61	60	59	58	57	56	Σ
Odzvani vojaki	8	24	32	41	53	19	27	40	29	33	36	33	23	13	27	4	442

Tabela 6: Pregled odziva vojakov v TO med 24. 6. in 2. 8. 1991, glede na leto rojstva.

4. Analiza razlogov izostankov iz enot TO Občine Ormož v času vojne za Slovenijo 1991

V obdobju 24. 6. do 2. 8. 1991 je bilo preko Sekretariata za obrambo Ormož vpoklicanih 642 vojaških obveznikov (49 rezervnih oficirjev, 29 rezervnih podoficirjev in 564 vojakov. Pozivu se je odzvalo 499 vojaških obveznikov (38 rezervnih oficirjev, 19 rezervnih podoficirjev in 442 vojakov), kar predstavlja 78%. Kurirski službi, ki jo je organiziral Sekretariat za obrambo Ormož, je uspelo vročiti 546 pozivov, kar je nekaj več kot 87 %. Iz enot TO je v obdobju 24. 6. do 2. 8. 1991 manjkalo 143 vojaških

obveznikov, 67 jih je odsotnost opravičilo, nevročenih pozivov je bilo 43, kar 33 vojaških obveznikov je manjkalo iz enot TO brez opravičila.

Iz razgovorov s poveljniki enot in pregledu zapiskov posameznih kurirjev sem oblikoval sliko strukture razlogov odsotnosti. Vse odsotnosti sem razdelil na »nevročene pozive«, odsotnosti z opravičilom in odsotnosti brez opravičila. Ne glede na visoko stopnjo državljanse zavesti in domoljubja, ki smo ji bili priča leta 1991, je bilo nekaj vojaških obveznikov, ki so se izognili vojaški obveznosti in se niso izpostavili vojnim nevarnostim.

Razlogi odsotnosti

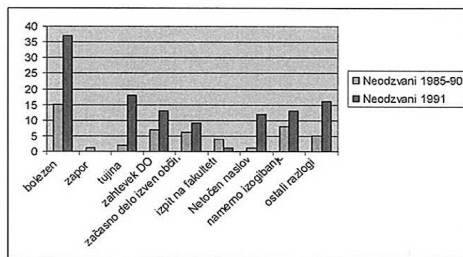
Kurirji Sekretariata za obrambo SO Občine Ormož niso uspeli vročiti 43 vpoklicanim, razlogi za nevročitev so bili: nedosegljivost zaradi odsotnosti v tujini kar 18-krat, netočen naslov v 12 primerih, pojavilo se je tudi izogibanje sprejemu vpoklica (»nedosegljiv« 9 vojaških obveznikov, 3 niso hoteli sprejeti poziva, 1 se je očitno skrival).

67 vojaških obveznikov je opravičilo svojo odsotnost iz enote TO. Med opravičenimi razlogi so bili: bolezen pri 37 obveznikih, kar 13 vojaških obveznikov je nujno potreboval delodajalec, na kmetijska dela se je izgovorilo 8 vpoklicanih, 1 je imel študijske obveznosti, 3 pa so morali skrbeti za ostarele svojece. 5 vojaških obveznikov so poveljniki enot TO odpustili iz enot (nisem našel virov, ki bi navajali razloge za takšno ravnanje poveljnikov). Seveda bi po takrat še vedno veljavnem upravnem postopku morali vojaški obvezniki svojo obveznost urediti na Sekretariatu za obrambo SO Ormož in počakati na odločbo o upravičenosti izostanka z vojaške obveznosti, poveljniki enot pa niso imeli pooblastila za oprostitev vojaške obveznosti.

Ker sem v beležkah kurirjev našel tudi takšne opombe: »na Madžarskem z delovno organizacijo, noče sprejeti poziva, naj bi imel roko v mavcu, službeno odsoten v Portorožu, se izmika sprejemu vpoklica, bil v službi – poziv ni vročen, skrbi za ostarelo mamo (brat je že v TO), naj bi bil odjavljen v Mariboru (ni res), preveriti, zakaj se skriva, preveri, kje živi,...« sem primerjal razloge nevročitve pozivov in odsotnosti z vojaških vaj, ki jih je TO evidentirala v obdobju 1985–90, da bi ugotovil, ali razlike kažejo na namerno izogibanje vojaški obveznosti v času vojne za Slovenijo 1991.

Po pregledu razlogov za odsotnost iz enot TO in primerjavi

razlogov za abstinenco, ki so jo v OŠTO Ormož ugotavljali v obdobju 1985–90, sem opazil veliko razhajanje. V poročilih o odzivu na vojaške obveznosti pripadnikov TO Občine Ormož v obdobju 1985–90 so navedeni razlogi za izostanek vojaških obveznikov z vojaških vaj: bolezen, netočen naslov, potreben v delovni organizaciji, študij, zapor in drugi razlogi. V obdobju 1985–90 je bil najpogostejši razlog za izostanek z vojaških vaj bolezen 37 (31 %), sledil je sum na namerno izogibanje (16,3 %), zahtevki delodajalca 13 (14,3 %), začasno delo zunaj občine 9 (12 %), izpiti na fakulteti 1 (8,2 %), tujina 18 (4 %) in zapor (2 %) ter ostali razlogi (10, 2 %).

Graf 7: Primerjava razlogov za odsotnost z vojaških vaj v obdobju 1985–90 z razlogi za odsotnost iz enot TO leta 1991.

Ob primerjavi razlogov za odsotnost vojaških obveznikov iz enot TO leta 1991 z razlogi v obdobju 1985–90 izstopajo skoraj vsi razlogi. Vojaški obvezniki so več kot dvakrat pogosteje opravičili odsotnost z zdravstvenimi razlogi, kot da bi se leta 1991 obolenost Ormožanov nenormalno povečala. Prav tako izstopajo: odsotnost v tujini, ki kaže, da so Ormožani leta 1991 skoraj 6-krat pogosteje potovali v tujino, prav tako neurejena prijavno prijavljanje naslova prebivanja, ki je leta 1991 skoraj 6-krat pogosteje razlog za nevročitev poziva, kot je to bilo v obdobju 1985–90. Ostali razlogi (zahtevki delodajalca, namerno izogibanje in začasno delo zunaj občine) so sicer nekoliko večji, vendar ne pretirano. Med ostalimi razlogi za odsotnost so obvezniki kar 8-krat navedli kmetijska dela, kar je zagotovo sprejemljiv razlog, saj je bilo veliko vojaških obveznikov leta 1991 vpoklicanih sredi kmetijske sezone, čemur se je OŠTO v obdobju 1985–90 dosledno izogibal. Vojaški obvezniki so leta 1991 v primerjavi z obdobjem 1985–90 manjkrat manjkali iz enot zaradi študija ali služenja zaporne kazni.

Med tistimi, ki so leta 1991 svojo odsotnost iz enot TO opravičili z boleznijo, s tujino, netočnim naslovom ali pa so bili odpušteni iz enot, je zagotovo veliko takšnih, ki so se namerno izogibali vojaški obveznosti v TO, Sekretariat za obrambo pa se zaradi obilice drugih –

izjemno pomembnih nalog, ni ukvarjal z ugotavljanjem resničnega stanja.

Sklepne misli

Pri pregledovanju gradiva in razgovorih s poveljniki enot TO, kurirji in z udeleženci vojne za Slovenijo 1991 sem našel veliko odgovorov, povezanih z odzivom vojaških obveznikov enote TO. Prepričan sem se, da so se rezervisti odločneje vključevali v »svoje« enote TO kot vojaški obvezniki, ki so bili vpoklicani kot zamenjava v enote, ki niso bile »njihove«, ali v novo oblikovane enote TO. Pri tem sem bil presenečen nad abstinenco mladih rezervnih oficirjev in podoficirjev, ki so bili pred letom 1991 razporejeni v rezervnih enotah JLA. Pogostejši izostanek rezervnih oficirjev in podoficirjev, ki so bili razporejeni v »nove enote TO«, lahko pojasnimo z dejstvom, da ti pripadniki pred vojno 1991 niso bili razporejeni v TO in jih z vojaškimi kolektivi, ki so jih razporedili, ni povezovalo nič, razen formalna vojaška obveznost. Obstaja velika verjetnost, da jih z razporedom in s konkretno dolžnostjo v enoti TO na sekretariatu za obrambo niso seznanili, ker za to preprosto ni bilo časa. Vojaki so se kot rezervisti bolj enakovredno vključili v nove enote, ne glede na to, kje so bili razporejeni pred letom 1991 kot rezervni oficirji in podoficirji.

Ostali razlogi, kot so kraj bivanja, vojaška specialnost in starost vojaških obveznikov, niso posebej prispevali k abstinenci vojaških obveznikov iz enot TO 1991.

Prepričan sem se, da je stopnja utrjenosti vojaškega kolektiva v veliki meri vplivala na odzivnost vojaških obveznikov v enote TO tudi leta 1991. Abstinenca v teh enotah ni bila večja od povprečne v primerjalnem obdobju 85–90. Lahko bi rekel, da je bil odziv v posameznih enotah celo večji kot v primerjalnem obdobju, kar lahko pojasnimo z visoko stopnjo patriotizma in veliko motiviranostjo za delo v TO na področju obrambe.

Proučitev razlogov za odsotnost iz enot TO leta 1991 je pokazala, da del vojaških obveznikov ni bil sposoben prekiniti s starim in sprejeti odločitev za sodelovanje v obrambi Slovenije. Razlogi, s katerimi je 143 manjkajočih vojaških obveznikov opravičevalo odsotnost in pogostost opravičil (zdravstveni razlogi, odsotnost v tujini, napačen naslov prebivanja, kmetijska dela...), kažejo na manjšo voljo po vključevanju v obrambne aktivnosti, možno, da tudi na strah pred »mogočno JLA«. Manj možnosti pa je, da bi abstinenca iz enot TO kazala na politično pripadnost posameznih vojaških obveznikov preživetim

in preseženim oblikam ureditve v prejšnji državi, vendar bi to bilo treba posebej proučiti.

Pri pripravi analize odziva vojaških obveznikov na poziv v enote TO leta 1991 sem se prepričal, da je imela občina Ormož dobro organizirano ter izjemno predano in zavzeto kurirsko službo, ki jo je organiziral in vodil Sekretariat za obrambo SO Ormož. Pričevanja posameznih kurirjev o razmerah in pritiskih, ki so jim bili izpostavljeni med vročanjem pozivov, ter inovativnosti, ki so jo morali razviti pri iskanju posameznih vojaških obveznikov za vročitev poziva, so mi odprla popolnoma novo strukturo junakov vojne za Slovenijo 1991, ki so zagotavljali vročitev vpoklicev in s tem prihod vojaških obveznikov v enote TO ter doseganje visoke stopnje odzivnosti obveznikov.

Pripadniki ČTO KS Ormož so na vojaških vajah sestavili svoj ansambel. Ivanjkovci, 1986. Foto: M. Fišer.

Utrujen z orožjem. Ivanjkovci, 1986. Foto: M. Fišer.

Ormož, dne 26.05. 1991

Enota PDDV REVERZ št. 7

Podpisani VUKAN BORIS in prejel

iz skladišta OŠTO

po obrazcu »Potrebujemo št. naslednja predmeta:

Zap. št.	Naziv predmeta	Merila enota	Količina	Konto
1	HP 762mm M-70 RB 2	kom	1	157296
2	nož	kom	1	
3	Naboj 762mm	kom	90	
4	Okvir s turbico	kom	5	
5	tramblan	kom	1	
6	pripor za cizicije	kom	1	

Območje: OŠTO

Podpis: [Signature]

Zaključeno - zap. št. [Signature]

Prejel: [Signature]

Reverz pripadnika voda PDD Borisa Vukana za zadolžitev orožja na domu, leta 1991.

Franc Hergula, izkušen kurir za potrebe vročitve vojaških pozivov.

Ključne besede

Poziv, vojaški obvezniki, odziv, kurirji, samosklicna mreža, Teritorialna obramba, enote.

Ustni viri

- Razgovor s poveljnikom voda TO Ormož, poročnikom Vinkom Štefančičem.
- Razgovor s poveljnikom diverzantskega voda, poročnikom Darkom Kosijem.
- Razgovor s poveljnikom voda TO Središče, poročnikom Francem Šekom.
- Razgovor z Bojanom Rajhom, načelnikom Sekretariata za obrambo SO Občine Ormož.
- Razgovor s Francem Hergulo, pripadnikom kurirske službe upravnega organa za Ormož.

Pisni viri

- Arhiv MORS: Redna dnevna poročila 73. ObmŠTO, od 24. 6. 1991 do 2. 8. 1991.
- Arhiv 7. PŠTO, Podatki za izdelavo mobilizacijske ocene, OŠTO Ormož, št: 40/2-86, z dne 3. 4. 1986.
- Arhiv 7. PŠTO: Letno poročilo o borbeni pripravljenosti TO občine Ormož za leto 1987, št: 292/5-87, z dne 06. 11. 1987.
- Arhiv 7. PŠTO: Analiza mobilizacijskih časov za TO občine Ormož OŠTO, št: 7/13-89, z dne 5. 12. 1989.
- Arhiv 7. PŠTO: Poročilo o krepitvi bojne pripravljenosti TO VŠP v letu 1990, št: 127/11, z dne 17. 12. 1990.
- Arhiv 7. PŠTO: Poročilo in ocena bojne pripravljenosti TO VŠP za leto 1986 št: 213/12, z dne 24. 11. 1986.
- Arhiv 7. PŠTO: Poročilo o bojni pripravljenosti TO VŠP za leto 1988 št: 65/36, z dne 6. 12. 1988.
- Arhiv 7. PŠTO: Načrt razvoja TO občine za obdobje 1991 – 95, OŠTO, št: 4/6-90, z dne 11. 09. 1990.
- Arhiv 7. PŠTO: Naloge štabov TO pri zagotavljanju angažiranja štabov in enot TO, 7. PŠTO št: 804-03/360, z dne 26. 07. 1991.
- Arhiv 7. PŠTO: Podatki o bojnem udejstevovanju, 73. Območni štab TO, št: 804-03/104, z dne 16. 07. 1991.
- Arhiv 7. PŠTO: Opis bojov na območju Ormoža v dneh 27. 6. do 2. 7. 1991, major Aleksander Štampar.
- Reverz št. 7, Boris Vukan, z dne 26. 05. 1991.
- Zasebna zbirka avtorja: Analiza delovanja enot, stotnik Jože Budja, komandant JOd TO Ormož, julij 1991.
- Zasebna zbirka avtorja: Dnevna poročila poveljnika voda za PDD od 24. 6. do 12. 7. 1991, stotnik Ivan Kuharič.

Spletna vira

- http://www.ormoz.zvvs.si/a_zgodovina9.htm: Diverzantski vod TO Ormož v vojni za Slovenijo, Ernest Pleh, 04. 03. 2004.
- http://www.ormoz.zvvs.si/a_zgodovina9.htm: Zapis spominov enote za zveze na osamosvojitveno vojno za Slovenijo, Jože Kosi.

Povzetek

Družbene razmere so 1990. in 91. leta pripeljale do velikih sprememb na obrambnem področju. Teritorialna obramba se je v zelo kratkem času preoblikovala v vojsko za delovanje proti oboroženi intervenciji na Slovenijo. V članku so predstavljeni problemi, povezani s pozivanjem in odzivom vojaških obveznikov v enote TO Občine Ormož v obdobju 24. 6. 1991 do 2. 8. 1991. Predstavljena je abstinenca vojaških obveznikov pri odzivu na poziv v enote TO in razlogi za izostanke iz enot TO v času vojne. Iz primerjave odzivnosti leta 1991 s podatki iz obdobja 1985–90 je predstavljen porast posameznih razlogov za odsotnost iz enot ali celo za zavračanje pozivov, ki so jih dostavljali kurirji Sekretariata za obrambo Ormož. V članku je poudarjena neupravičenost posploševanja prispevka »vseh« za obrambo Slovenije ob osamosvojitvi. V Občini Ormož je Sekretariat za obrambo poslal 642 pozivov, 546 obveznikov je pozive sprejelo, v enote TO se je odzvalo 499 pripadnikov TO.

Avtor je črpal podatke razpoložljivih dostopnih virov Občinskega štaba Teritorialne obrambe (OŠTO) Ormož in 73. Območnega štaba TO (ObmŠTO), zapiskov poveljnikov enot TO in razgovorov z udeleženci vojne.

Boris Golec¹

LUDVIK KOFLER S KOGA (1876–1914) Eden zadnjih Valvasorjevih potomcev na Slovenskem in imetnik neznanih »družinskih zakladov«

Šele pred nedavnim, leta 2007, je prišla na dan ugotovitev, da rod kranjskega polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja (1641–1693) ni ugasnil z njegovimi sinovi in da živi potomstvo najmlajše hčerke še danes (več kot sto oseb), raztreseno po svetu, večji del v Avstriji. Skoraj vsi potomci kranjskega polihistorja so se namreč sredi 19. stoletja iz Spodnje Štajerske preselili v deželno prestolnico Gradec, potem ko je že leta 1823 v Ljubljani izumrla kranjska veja polihistorjevega rodu.²

Zasledovanje njegovih graških potomcev do današnjih dni je pokazalo, da so se v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja nekateri spet naselili na Slovenskem, kjer je zadnji stalno živel do leta 1941. Zadnje »slovenske« generacije polihistorjevih bioloških dedičev so bile po večini povezane s slovensko Štajersko, le dva potomca sta prehodno živela v njegovi rodni Ljubljani.

Potem ko je v prvi polovici 90. let 19. stoletja prebivalo na slovenskih tleh še devet neposrednih potomcev znamenitega Kranjca, od tega kar sedem v Celju in dva na Kogu pri Ormožu, bi nekaj let zatem, na pragu novega stoletja, leta 1900, naštel le še štiri. Tri leta pozneje se je njihovo število povzpelo na sedem, skupaj z dvema soprogo – nektrnima sorodnikoma pa na devet, kar je v 20. stoletju številčno predstavljalo vrhunec. Poleg tega so bili med njimi trije mladi fantje, dva še otroka, od katerih bi lahko upravičeno pričakovali, da bodo postali nasledniki rodu. Tem se je leta 1913 pridružil še četrti moški v prokreativni starosti, edini, ki se je kdaj oženil, ta celo dvakrat. Pred izbruhom prve svetovne vojne se je število »valvasorjevcev« spet skrčilo na štiri ali kvečjemu pet, upadlo do leta 1919 na tri in se tega leta znižalo na vsega dva, živeča v Mariboru: samomorilsko mater in verjetno že tedaj za shizofrenijo obolelega sina. Po materini smrti leta 1923 je kot edini polihistorjev potomec potrjeno še 18 let preživel na Slovenskem duševno bolan Karl Mayer, ki je sredi leta 1941, le nekaj

¹ Doc. dr. Boris Golec, višji znanstveni sodelavec, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana.

² Golec, Polihistor J. V. Valvasor, str. 91. Isti, Nova spoznanja, str. 105–107.

Tri veje pravnukovih otrok			
baroni Dienersperg	vitezi Resingen		vitezi Gadolla
sin Franc Ksaverij, baron Dienersperg (1773, Dobrna – 1846, Gradec)	hči Terezija, por. pl. Resingen (1776, Dobrna – 1849, Gradec)		hči Barbara, por. pl. Gadolla (1772, Dobrna – 1841, Blagovna)
vnučnik Anton Aleksander, baron Dienersperg (1820, Dobrna – 1889, Ormož)	vnukinja Terezija pl. Resingen, por. Vetter von Doggenfeld (1802, Tabor – 1890, Celje)	vnukinja Jožefa pl. Resingen, por. Pauer in pl. Carmasini (1800, Blagovna – 1870, Gradec)	vnuk Franc vitez Gadolla (1797, Blagovna – 1866, Gradec)
pravnukinja Antonija Marija, baronica Dienersperg, por. Kofler (1855, Gradec – 1908, Kog pri Ormožu)	pravnukinja Terezija Vetter von Doggenfeld (1837, Gradec – po 1908, neznano kje) Evgenija Vetter von Doggenfeld (1839, Lvov (?) – 1908, Celje)	pravnukinja Terezija Pauer, por. Sterger (1826, Velenje – 1869, Sv. Ana pri Borlu)	pravnukinja Elise pl. Gadolla, por. Mayer (1861, Turn pri Velenju – 1923, Maribor)
prapravnuk Ludvik Kofler (1876, Gradec – 1914, Kog pri Ormožu)		prapravnukinja/prapravnuk Angela Sterger, por. Weis von Ostborn (1844, Gradec – 1921, Zoltweg) Rudolf Weis (von) Ostborn (1876, Gradec – 1962, Gradec)	prapravnuk Karl Mayer (1890, Zg. Osek/Arvež – 1911, Hartheim) Hermann Mayer (1898, Zg. Osek/Arvež – 1917, Banjšice)

dni po tristoletnici Valvasorjevega rojstva, prisilno zapustil okupirano Slovenijo in v Zgornji Avstriji postal žrtev nacistične evtanazije.

Zadnji polihistorjevi potomci na Slovenskem so v rodovniku označeni s krepkim tiskom. Njihov precej kratek opis pa bi bil takšen. Izvirajo iz treh vej Valvasorjevih potomcev, ki so jih zasnovali trije otroci polihistorjevega pravnuka Franca Ksaverija barona Dienersperga (1742–1814) s Ponikve pri Šentjurju, pozneje graščaka na Dobrni. Iz prve veje, Resnikov – pl. Resingenov, izvirata obubožani neporočeni plemiški sestri Vetter von Doggenfeldovi, ki v začetku 20. stoletja živita v Celju. Njun mrzli pranečak, skladatelj Rudolf von Weis-Ostborn, pride malo pred prvo svetovno vojno iz rodne Gradca v Ljubljano za direktorja Filharmonične družbe in kranjsko prestolnico zapusti kmalu po nastanku Kraljevine SHS. Iz druge veje Valvasorjevega potomstva izhajata zadnja potomca baronov Dienersbergov: mati, rojena kot baronica Dienersperg, ki se omoži na Kog pri Ormožu, in njen neporočeni sin brez plemiškega naslova z imenom **Ludvik (Ludwig) Kofler, edinec in veleposestnik na Kogu**, ki nekaj mesecev pred izbruhom 1. svetovne vojne umre za vodenico. Desetletje prej se iz današnje avstrijske Štajerske preseli v Maribor štiričlanska učiteljska družina Mayer, po materi iz tretje veje Valvasorjevega potomstva – vitezov Gadolla. Mlajši sin Hermann Mayer pade na soški fronti, starejši, Karl, med vojno psihično zbolil in do tragične smrti na pragu druge svetovne vojne večinoma životari po umobolnicah. Njegov v Gradcu rojeni bratranec Johann-Hans Gadolla pa je zadnji, ki malo zatem v uniformi organizacije TODT zgolj »službeno« biva na Slovenskem, v takratni zasedeni »Untersteiermark«.

Janez Vajkard Valvasor (1641, Ljubljana–1693, Krško)
hči Regina Konstancija Valvasor, por. Dienersperg (ok. 1690, neznano kje – 1755, Novo mesto)
vnukinja Jožefa pl. Dienersperg, por. pl. Dienersperg (1712, Volavče pri Šentjerneju – 1769, Ponikva)
pravnuk Franč Ksaverij baron Dienersperg (1742, Ponikva–1814, Zg. Lanovž/Celje)

Rodovnik zadnjih Valvasorjevih potomcev na Slovenskem v 20. stoletju

Na njegovo srečo ga maja 1945 ni več tu, sicer bi mesto zadnjega na naših tleh umrlega Valvasorjevega potomca prav zlahka pripadlo njemu, četudi so dva njegova brata ustrelili nacisti.³

Slabi dve leti, do jeseni 2008, je po mojem takratnem vedenju veljal za zadnjega (znanega) Valvasorjevega potomca na slovenskih tleh **Ludvik (Ludwig) Kofler (1876, Gradec – 1914, Kog pri Ormožu)**.⁴ Kot večine polihistorjevih potomcev od prve polovice 19. stoletja do danes ga ni bilo prav težko izslediti, saj je bila njegova mati zadnja baronica Dienerspergova, tako da se je Ludvikovo ime pojavljalo v raznih plemiških rodoslovnih zbirkah.⁵ Hitro se je izkazalo, da je umrl samski in torej

³ Golec, »Der Hudčič ist hier zu Hause«, str. 51 sl.

⁴ Prim. Golec, Polihistor J. V. Valvasor, str. 91.

⁵ Izhodiščne podatke o Koflerjih na Kogu mi je zelo hitro

brez legitimnih potomcev, njegova življenjska zgodba pa se ni zdela posebej zanimiva: neplemiški sin plemenite matere umre na pragu prve svetovne vojne v zakonitu Prlekije v komaj 38. letu. Z odstranjenjem tančic nad Koflerjevimi kratkimi življenjem so postale znane nove plati njegovih dejanj in značaja, tisto najzanimivejše pa je prišlo na vrsto šele nazadnje, potem ko je »počakalo« na splet naključij. Danes namreč vemo, da sta bili prav v Koflerjevih rokah dragocena zbirka portretov prednikov, ki seže vse do Valvasorjeve dolgo pozabljen hčerke Regine Konstancije pl. Dienersperg (ok. 1690–1755) in je v veliki meri še ohranjena, ter (samo)izpovedna družinska kronika njegovega pradedna in deda, baronov Dienerspergov.

Ob tem spoznanju je tudi nesrečna zgodba prej ko slej anonimnega Ludvika Koflerja dobila drugačne razsežnosti. Ludvik je bil sicer že druga zunaj slovenskega ozemlja rojena generacija iz rodu baronov Dienerspergov oz. Dienersbergov, kot so priimek pisali v 19. stoletju. Njegov ded Anton Aleksander (1820–1889) je prišel na svet v graščini Dobrna pri Celju, a se je najpozneje pri štirinajstih s starši in sorojenci preselil v Gradec.⁶ Kot ne posebej uspešen častnik cesarske vojske je leta 1849 s činom poročnika zapustil vojaški stan, se takoj zatem v Jihlavi na Moravskem oženil in imel dva otroka: sina Antona, ki je kot pravkar poročen častnik leta 1905 umrl v Budimpešti (z njim je rod po moški strani tudi izumrl), in hčerko Antonijo Marijo, rojeno leta 1855 v Gradcu, kjer je družina živela od rente iz zapuščine Antonovega zgodaj umrlega brata Ferdinanda.⁷ Baron Anton je nato z ženo in otrokoma bival tudi na Dunaju, kjer se je njegova edinka 19. marca 1876 omožila s »pravim Spodnjim Štajercem«⁸

našel kolega Miha Preinfalk v Lazarinjevi genealoški zbirki v Zgodovinskem arhivu Ljubljana (ZAL LJU 340, Lazarinjeva genealoška zbirka: šk. VIII, Dienersperg).

⁶ Družina njegovega očeta se je z Dobrne preselila v Gradec novembra 1834 (ZAP, ZAP 70, Rokopisna zbirka, R-45, Franz Dienersberg: Zgodovina plemiške rodbine Dienersberg 1835 (Genealogisch=biographische Skizzen des Reichsfreyherrlich von und zu Dienersberg Familie), str. 85).

⁷ O Antonovem življenju do okoli leta 1855: prav tam, str. 88–105. Vojaška karakteristika mu sicer ne odreja prizadevnosti in skromnosti, označuje pa ga le za povprečno sposobnega, potreboval naj bi še veliko vaje, do podrejenih pa naj bi bil preveč popustljiv (ÖStA, KA, Conduite-Listen, K 70, IR 8, 1844–1847). V Gradcu so Dienerspergi živeli vsaj še leta 1862 (Becker, Adressbuch, str. 15). O poroki in smrti sina Antona istega dne leta 1905: *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der Freiherrlichen Häuser*, Jg. 61 (1911), str. 155.

⁸ DAW, Matrikenarchiv, Matriken-Zweitschriften, Stadtpfarre St. Augustin in Wien, Trauungen 1876, fol. 8. Na Dunaju je Dienerspergova družina izpričana med letoma 1874 in 1878

in odšla, verjetno ne pred letom 1880, z njim živet v »ožjo domovino« svojega očeta.⁹ Njen ženin Ludvik Kofler ni bil plemiškega, ampak meščanskega rodu s Ptujja, sicer veleposestnik na Kogu pri Ormožu.¹⁰ Baroničino poroko s »plebejskim sodeželanom« je zagotovo zakrivilo Koflerjevo znanstvo z nevestino polsestro Margareto, poročeno z znanim ormoškim odvetnikom dr. Ivanom Geršakom, sicer celih štirideset let (1871–1911) stebrom slovenstva v tem obsejnim štajerskem mestecu.¹¹

Nostalgija po štajerskem podeželju in gmotna tiska ali kar oboje sta v Ormož privedli tudi starše Dienerspergove, ki so nato do smrti prebivali pri Geršakovih. Baronica *Charlotte* je preminila leta 1882, baron *Anton Aleksander* pa dobrih šest let pozneje, leta 1889.¹² Tako so bili starši v zadnjih letih blizu obema hčerkama, Geršakovi, baroničini hčerki iz prvega zakona, in skupni hčerki Koflerjevi, ki je živela na bližnjem Kogu. Ker v to vejo Valvasorjevega potomstva seveda ne moremo šteti Geršakovih otrok, je

(*Lehmann` Allgemeiner Wohnungsanzeiger*, 12 (1874), str. 134; 14 (1876), str. 152; 16 (1878), str. 238).

⁹ O tem, da se Koflerjevi niso za stalno preselili na Kog pred letom 1880, priča dve posredni dejstvi. Antonija Marija, ki je leta 1879 tam dobila nekaj malega posesti, je šele leta 1880 na dražbi odkupila soprogov delež Koflerjevine (Okrajno sodišče Ormož, Zemljiška knjiga, k. o. Kog, gl. knj. 1–60, vl. št. 45–49; ZAP, ZAP 82/1, Okrajno sodišče Ormož – zemljiška knjiga, Listine, 1883/5991), po ljudskem štetju 31. decembra 1880 pa ni bilo na Kogu in v vsej občini še nobene osebe z nemškimi občevalnim jezikom (*Special-Orts-Repertorium*, str. 185, 186). Antonija je sicer že 8. oktobra 1879 izpričana na Kogu kot krstna botra nekemu kmečkemu otroku (NŠAM, Matične knjige, Sv. Bolfenk na Kogu, R 1856–1895, str. 539), Ludvik pa je kot »Realitätenbesitzer in St. Wolfgang« skupaj z ženo botroval 9. junija 1880 v Ormožu (NŠAM, Prepisi matičnih knjig, Ormož R 1870–1889, fol. 123).

¹⁰ Kofler je bil sicer dvanajst let starejši od žene, rojen 3. julija 1843 na Ptujju in krščen kot *Ludvik Henrik*, sin milarja Ferdinanda Koflerja in Marije, roj. Fleischman (NŠAM, Matične knjige, Ptuj–sv. Jurij, R 1822–1853, fol. 208).

¹¹ O Ivanu Geršaku gl. Pirjevec, Geršak Ivan, str. 210–211. Da je bila Antonija Marija pred poroko s Koflerjem vsaj enkrat na obisku v Ormožu, priča ormoška krstna matična knjiga: 13. avgusta 1874 je botrovala pri krstu nečaka, vendar je pomotoma navedena kot žena svojega brata Ferdinanda barona Dienersperga, tedaj topniškega kadeta v Gradcu (NŠAM, Prepisi matičnih knjig, Ormož, R 1870–1899, fol. 76).

¹² Upravna enota Ormož, MKU Ormož, 1862–1919, fol. 130 in 182. ZAL, LJU 340, Lazarinjeva genealoška zbirka, šk. VIII, Dienersperg. Bivališči zakoncev Dienersperg ob njuni smrti se ujemata z bivališčema Geršakove družine (Župnijski urad Ormož, status animarum 1860–1885, Stadtl. No. 17; status animarum 1883–1913, Obere Vorstadt 38).

Nekdanja Koflerjeva hiša na Kogu danes, foto: B. Golec, november 2009.

februarja 1914 za vodenico še njen samski sin Ludvik Kofler, Valvasorjev petkrat-pravnuk. Oče Ludvik Kofler st. jima je sledil na skromno vaško pokopališče še isto leto, v katerem je izgubil edinca; v starosti 71 let je umrl 20. decembra 1914.¹⁵

Skopi rodoslovni podatki povedo o tej kogovski družini zelo malo. A tudi Koflerji so bili sami o sebi bržkone prepričani, da niso počeli v življenju ničesar pomembnega in vrednega spomina. Na vaškem pokopališču pri sv. Bolfenku pogrešamo kakršen koli pomnik nanje, le Ludvikovi stari starši, ptujski župan Ferdinand in Marija, so veliko prej, leta 1858, postavili na domačem vrtu na Kogu t. i. »Koflerjevo znamenje«, ki precej zapuščeno stoji še danes.¹⁶ Zadnji Koflerji so se »ovekovečili« z golj s skromnimi besedami na koncu **rokopisnih spominov zadnjih dveh baronov Dienerspergov** – očeta Franca Ksaverja (1773–1846) in sina Antona Aleksandra (1820–1889). Po več kot polstoletni prekinitvi je eden od obeh Ludvikov med letoma 1908 in 1914 suho zapisal te vrstice, ki izzvenijo kot nekrolog obema družinama, Dienerspergom in Koflerjem:

»Ferdinand državni baron von Dienersberg, sin Antona in Charlotte, državne baronice von Dienersberg, rojen 6. januarja 1850, c. in kr. topniški major, je umrl 15. decembra 1905 v Budimpešti, v garnizijski bolnišnici št. 16. Njegova sestra Maria Antonija, rojena državna baronica von Dienersberg, se je po končanem dunajskem konservatoriju, 19. marca 1876, omožila s posestnikom Ludwigmom Koflerjem in umrla na svojem posestvu na Kogu v okraju Ormož 2. januarja 1908 ter počiva na pokopališču pri sv. Bolfenku. Rodila se je 12. januarja 1855 v Gradcu.«¹⁷

Če kaj, preseneča dejstvo, da ni v zgornjih vrsticah niti z besedo omenjen edini Dienerspergov živeči potomec Ludvik Kofler ml., tedaj mož v Kristusovih letih in novi lastnik Koflerjevine na Kogu. Mogoče je dvoje: če je bil pisec dostavka oče Ludvik st., sina zaradi priimka Kofler ni štel k Dienerspergom, morda pa se je vodeničnega in nestanovitnega potomca celo sramoval. Kaj je pomenilo bolehati in umreti za vodenico, je najbolje vedel takratni kogovski župnik, ki je to bolezen kot vzrok Ludvikove

15Upravna enota Ormož, Krajevni urad Kog, MKU Kog 1867–1913, fol. 325; MKU Kog 1914–1933, fol. 1, 5.

16Luskovič, Kog, str. 408.

17ZAP, ZAP 70, Rokopisna zbirka, R-45, Franz Dienersberg: Zgodovina plemiške rodbine Dienersberg 1835 (Genealogisch = biographische Skizzen des Reichsfreyherrlich von und zu Dienersberg Familie), str. 105.

smrti vpisal v mrliško matično knjigo. Koliko je boleznin in končno smrti botroval alkohol, lahko danes zgolj ugibamo, a glede na druga znana dejstva je alkoholizem več kot verjeten. Drugih pričevanj o Ludvikovem bolezenskem stanju nimamo in jih bo po skoraj stoletju časovne distance le težko kje izslediti. Nekoliko bolj povedne so navedbe v ormoški zemljiški knjigi, iz katerih lahko razberemo, da je Ludvik Kofler ml. živel neurejeno življenje, veljal za razsipneža in imel zato celo skrbnika. Kaj natanko se je z njim dogajalo, kogovska okolica in njeni današnji razseljeni potomci ne pomnijo več.¹⁸ Tudi o njegovi izobrazbi ni znanega ničesar, razen da ni obiskoval nobene od tedaj treh spodnještajerskih gimnazij.¹⁹

Gospodarjenje Koflerjev vsekakor ni bilo najboljše ali pa pri tem niso imeli srečne roke. **Na Koflerjevini na Kogu** je poleg kmečke hiše št. 61 z viničarijo stalo stanovanjsko in gospodarsko poslopje št. 72, mešano posest pa so sestavljale številne parcele. Tretjinska lastnica vsega je bila omožena sestra Ludvika st. kot dedinja po njunem očetu Ferdinandu, Ludvikovi dve tretjini pa je na dražbi leta 1880. kot najboljša ponudnica odkupila njegova žena Antonija (Antoinette), roj. baronica Dienersperg. Za poravnavo terjatev je bilo treba najeti posojila, največje leta 1906, ko je Antonija odkupila svakinjin delež in postala edina lastnica, a za ceno visokih hipotek. Po njeni smrti leta 1908 so posest na podlagi sklepa o dedovanju vknjižili na tedaj 32-letnega sina Ludvika, ki je v zemljiški knjigi označen kot varovanec (*Curand*). Leto prej, ko je bila mati še živa, mu je namreč mariborsko okrožno sodišče zaradi razsipnosti določilo skrbnika, verjetno očeta. Po sodnem sklepu so dve leti zatem, leta 1910, skrbništvo (*Kuratel*) nad Ludvikom odpravili, po treh letih pa leta 1913 ponovno uvedli, spet zaradi razsipništva, kar je potegnilo za seboj prepoved obremenitve in odtujitve posesti. Čeprav se zemljiškoknjžne listine po večini niso ohranile in smo odvisni le od zaznamkov v glavni knjigi, je jasno, da je šlo v ozadju za spore med očetom in sinom Ludvikom Koflerjem st. in ml. Za zadnjim dejanjem je stal oče, Ludvik ml. pa je imel očitno dobrega odvetnika,

18Informator Tonček Luskovič, Kog, avtor monografije o Kogu, 5. 11. 2009; pismo Brede Breznik Farkaš, vnukinje poznejše lastnice Koflerjevine na Kogu, sicer zdravnice iz Radencev, 6. 10. 2009.

19Prim. vpisnice in razredne kataloge v fondih: PAM, PAM/739, Klasična gimnazija Maribor, šk. 170–174; PAM PAM/795, Prva državna realna gimnazija Maribor, šk. 6–12; ZAC, ZAC 845, Gimnazija v Celju, šk. 14–17; ZAP, ZAP 142, Gimnazija Ptuj, šk. 3. Gradivo celjske in ptujske gimnazije sta pregledala Aleksander Žižek in Marija Hernja Masten, za kar se jima najtopleje zahvaljujem.

da mu je po slabih dveh mesecih uspelo doseči izbris skrbništva. Izbrisu 3. januarja 1914 je slabih šest tednov zatem sledila Ludvikova smrt v komaj 38. letu, kot rečeno, 12. februarja, za vodenico. Konec istega leta je preminil tudi njegov 71-letni oče, ne da bi bilo lastništvo nad močno zadolženo posestjo zemljiškoknjžno že urejeno. Oče je imel zagotovljeno samo dosmrtno oskrbo, Ludvik pa je sredi leta 1912, potem ko je najel zadnje posojilo, celotno posest z oporoko izročil dr. Jožefu Špešiču, okrajnemu zdravniku v Središču, pač človeku, ki ga je zdravil. Špešič jo je naslednje leto prodal Zofiji Amaliji Wresnik (Breznik).²⁰ Breznikova, roj. Skuhala (1884–1941), ki se je nato z družino naselila na Koflerjevini, je bila verjetno zadnja danes ugotovljiva oseba, ki je dobro poznala Koflerjeve družinske razmere, saj naj bi bila pred letom 1910 pri njih v službi.²¹

Prav Koflerjeva služinčad je v dom malih veleposestnikov na Kogu najbolj neposredno prinašala slovensko besedo, medtem ko je gosposka družina med seboj navadno ali sploh vedno občevala nemško. Ni naključje, da so ob ljudskih štetjih naštel na Kogu in v celotni kogovski občini vsakokrat samo dve ali največ tri nemško govoreče osebe, odvisno od tega, koliko članov je tedaj štela Koflerjeva družina.²²

S smrtjo vseh treh Koflerjev in prehodom njihove posesti v tuje roke bi se naša dokaj suhoparna pripoved končala,

20Okrajno sodišče Ormož, Zemljiška knjiga, k. o. Kog, gl. knj. 1–60, vl. št. 46; ZAP, ZAP 82/1, Okrajno sodišče Ormož – zemljiška knjiga, Listine, 1883/5991, 1906/859, 1908/1531, 1915/605, 1916/116. H Koflerjevi posesti so poleg temeljnega vložka št. 46 spadale sprva še majhne viničarske posesti na vložkih št. 45, 47, 48 in 49, ki jih je na podlagi darilne pogodbe leta 1879 dobila Antonija. Vložek št. 45 je leta 1892 prodala, druge tri pa so leta 1908 prenesli k vložku 46.

21Po informaciji vnukinje Brede Breznik Farkaš (pismo avtorju 6. 10. 2009), je Amalija izvirala iz družine nadučitelja pri Sv. Tomažu. V Gradcu se je izučila gospodinjstva in bila pri družini Kofler glavna gospodinja. Kog je zapustila najpozneje leta 1910, ko se je na Ptuj omožila z davčnim uradnikom Jožefom Wresnikom, pozneje Breznikom.

22Ob ljudskem štetju leta 1880 Koflerjeva družina očitno še ni prebivala na Kogu, saj so se vsi domači prebivalci izrekli za slovenski občevalni jezik (*Special-Orts-Repertorium*, str. 185, 186). Koflerjevi so tedaj morda prebivali še v Gradcu ali že kje bliže, denimo na Ptuj ali v Ormožu. Leta 1890 sta po rezultatih štetja izpričani na Kogu le dve osebi z nemškim občevalnim jezikom, ker je bil najbrž odsoten 14-letni Ludvik ml., tedaj najbrž v šoli (*Special-Orts-Repertorien*, str. 267), leta 1900 so bili nemško govoreči trije Kogovci (*Leksikon občin*, str. 226), po štetju leta 1910 – po Antonijini smrti – pa spet samo dva (*Specialni krajevni repertorij*, str. 120).

ko se ne bi izkazalo, da so se prav na njihovem domu ohranili neprecenljivi »zakladi« – **znaten del zapuščine rodbine Dienersperg**.

Predzadni moški potomec »Valvasorjeve« veje te rodbine Anton Aleksander baron Dienersperg (1820–1889), ded Ludvika Koflerja ml., je podedoval družinsko zbirko portretov, ki se je morda še za njegovega življenja ali kmalu po baronovi smrti znašla pri hčerki Antoniji Kofler na Kogu. Predzadnja postaja zapuščine je bil po vsej priliki Ormož, kjer je obubožani baron Dienersperg pri svoji pastorki Geršakovi preživljal zadnja leta življenja in tudi umrl. Prej se je družinska »zakladnica« po vsem sodeč selila skupaj z njegovim družino – z Dobrne v Gradec, od tam bržkone na Dunaj in nato spet na slovensko ozemlje, najprej najverjetneje v Ormož in slednjič na Kog. Iz bližnjega Ormoža je skupaj s portreti prišlo v Koflerjev dom na Kogu tudi razno dokumentarno gradivo, ki ga je Anton Aleksander deloma ustvaril sam in deloma samo hranil, vendar ne seže noben dokument v čas pred njegovim otroštvom.²³ Za vpogled v družinsko zgodovino in medsebojne odnose treh generacij Dienerspergov so nadvse dragoceni že omenjeni rokopisni spomini njegovega očeta Franca Ksaverija iz leta 1835, ki jih je nato Anton Aleksander po prekinitvi nadaljeval do okoli leta 1855. Iz rok družine Breznik, poznejših lastnikov Koflerjevine, je rokopis med obema svetovnjima vojnima prevzelo Muzejsko društvo na Ptujju in ga danes hrani

23Danes je to gradivo shranjeno v Zgodovinskem arhivu Ptuj, in sicer ločeno v dveh zbirkah: ZAP 6, Zbirka Muzejskega društva, MD-V-7, Plemiška rodbina Dienersperg; ZAP, ZAP 70, Rokopisna zbirka, R-45, Franz Dienersperg: Zgodovina plemiške rodbine Dienersperg 1835. Starejše gradivo iz Dienerspergovega rodbinskega arhiva v graščini Dobrna je šlo svojo pot že sredi 19. stoletja in je od osemdesetih let istega stoletja, kolikor se ga je ohranilo, v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu (ŠDA). Ta del Dienerspergove zapuščine iz časa pred sredo 19. stoletja je zapustil Dobro najpoznejše potom, ko so grofje Hoyos kot nasledniki Dienerspergov leta 1858 prodali tamkajšnje zdravilišče. Dve škafli gradiva, ki seže v 17. stoletje, konča pa se sredi 19. stoletja, danes v ŠDA sestavljata družinski fond (StLA, A. Dienersperg), vendar tja nista prišli z Dobrne, s Koga, iz Ormoža ali iz Gradca, kjer so živeli Dienerspergovi potomci, temveč najverjetneje z Dunaja. V letih 1884 in 1886 je namreč deželni arhiv gradivo pridobil iz rok Franca grofa Hoyosa (1833–1896), čigar mati Marija Kajetana, roj. baronica Dienersperg (1815–1892), je bila sestra Antona Aleksandra barona Dienersperga, grof Hoyos pa bratranec Antonije Marije Dienersperg, por. Kofler. Morda so gradivo pred izročitvijo v Gradec hranili pri sebi Hoyosovi starši, ki so živeli in v devetdesetih letih umrli v Celju.

Štirje oljni portreti iz Kofler-Breznikove zbirke v Narodni galeriji v Ljubljani, desno je portret do nedavna neznan Valvasorjeve hčerke Regine Konstancije pl. Dienersperg, foto: B. Golec, november 2009.

Zgodovinski arhiv Ptuj.²⁴ Precej manj pomembna je druga arhivska zapuščina Antona Aleksandra, ki obsega nekaj njegovih zapisov, sicer pa razne načrte, upodobitve, drobne tiske in drugo.²⁵ Glede na premoženje prednikov že močno obubožani baron, se je, kot kaže, močno oklepal zbirke družinskih portretov – edinega vidnega dokaza nekdanje veljave Dienerspergovega rodu. Iz njegove zapuščine v Ormožu je na Kog zelo verjetno romalo tudi precej hišne opreme in nakita ter bogata knjižnica, o čemer govori družinsko izročilo Breznikovih.²⁶ Kot kaže, Koflerji niso načeli **zbirke portretov**, pa četudi je Ludvik ml. veljal za razspineža. Vse, kar je vrednega še ostalo v rokah tega zadnjega Valvasorjevega potomca iz Dienerspergove veje, je bila namreč stara, zdavnaj minula in zbledela slava. Družina davčnega uradnika Jožefa Breznika s Ptujja (1879–1945), ki je Koflerjevino kupila

24Podpis z otroško pisavo »Vladimir Wresni(k)« na strani 104 je razkril, da se je s knjigo igral Breznikov najstarejši sin Vladimir (1910–1977), poznejši zdravnik.

25ZAP 6, Zbirka Muzejskega društva, MD-V-7, Plemiška rodbina Dienersperg.

26Informatorica Božena Kramberger, roj. Breznik (1933), Lendava (pismu Brede Breznik Farkaš avtorju g. 10. in 15. 12. 2009).

leta 1916 (lastnica je bila žena Amalija), je z njo prišla tudi do edinih otipljivih dokazov nekdanje Dienerspergove »veličine« – družinskih portretov. Ko je leta 1931 na obisku na Kogu galerijo slik evidentiral umetnostni zgodovinar dr. France Stele, so se začeli pogovori o njeni prodaji Narodnemu muzeju v Ljubljani.²⁷ Po daljših pogajanjih je muzej večino slik tri leta zatem resnično odkupil.²⁸ Glavnino hrani danes Narodna galerija, manjši del (osem) še vedno Narodni muzej Slovenije,²⁹ preostalih 5 do 7 manj vrednih slik, ki so ostale na Kogu, pa je izginilo po 2. svetovni vojni po nacionalizaciji Breznikove posesti.³⁰

Od skupno 39 oljnih slik iz obdobja od konca 16. do prve polovice 19. stoletja, ki so leta 1934 prišle v ljubljanski Narodni muzej, jih večina upodablja člane Dienerspergove rodbine (15) in z njimi sorodstveno povezane Adelsteine (3–9), člane rodbine matere barona Antona Aleksandra.³¹ Z gotovostjo je mogoče trditi, da je na 6–7 Dienerspergovih portretih (eden je zdaj

27Pričevanje sina Bogomila Breznika v: Munda, Povojne nacionalizacije 76, Večer, XLVI, št. 218 (13978), 18. 9. 1990, str. 20. Prim. tudi Luskovič, Kog, str. 408. Oba citirata vsebino Steletove dopisnice Brezniku iz leta 1931, ki jo je hranil Bogomil Breznik.

28Narodni muzej Slovenije, Inventarna knjiga Deželnega muzeja za Kranjsko, zv. 2, inv. št. 3753–3791; Akt 157/34, dopisi št. 381/33, 76/34, 87/34, 157/34, 231/34, 237/34, 360/34. Za kopije dokumentacije se iskreno zahvaljujem dr. Ferdu Šerbelju iz Narodne galerije. Prim. Šerbelj, Portreti, str. 358.

29Narodna galerija, Ljubljana, inv. št. NG S 712, 727–729, 879, 881, 888, 905–912, 918, 920–924, 930, 932–934, 962, 965–966, tri upodobitve s prevzemnega seznama iz leta 1934 so (trenutno) pogrešane; Narodni muzej Slovenije, inv. št. N 15855, 17795–17799.

30Krajevni leksikon *Dravske banovine* (1937), str. 896, o usodi zbirke navaja: »Na Kogu št. 75 stoji nekdanji vinogradni dvorec ptujškega župana Ferd. Koflerja, danes last g. J. Breznika, davčnega uradnika v pokoju. V dvorcu so bile do nedavnega originalne oljne slike nek. plemenitaških rodbin; 1. 1934. jih je kupil ljubljanski muzej. V dvorcu je le še 5 oziroma 7 takih slik.« Jožef Breznik, ki je ob koncu vojne izgubil življenje, potem ko ga je zadel drobec granate, je najvrednejše stvari še pravočasno odnesel iz zgornjih prostorov v klet (Munda, Povojne nacionalizacije 76, Večer, XLVI, št. 218 (13978), 18. 9. 1990, str. 20)

31Identiteta vseh upodobljenec – nekateri so navedeni le z inicialkami ali niti to – še ni ugotovljena. Vsaj štiri slike niso mogle biti nikoli v Dienerspergovih in Koflerjevih rokah, saj izvirajo iz Attemsove graščine v Podgori pri Gorici (Šerbelj, Portreti, str. 358). Na Kog so lahko prišle šele med prvo svetovno vojno, bodisi že v pričakovanju sovražnosti na italijanski fronti bodisi šele ob evakuaciji Gorice (mnenje dr. Ferda Šerbelja 16. 11. 2009).

pogrešan) 8 ali 9 neposrednih potomcev Janeza Vajkarda Valvasorja.³² Za raziskovanje njegovega potomstva so portreti še kako pomembni, saj je bilo s pomočjo nekaterih datacij in navedb o starosti portretirancev mogoče rešiti več genealoških oziroma kronoloških zadreg.³³ Še posebej pomembna je ugotovitev, da je na eni od oljnih slik Valvasorjeva najmlajša hči *Regina Konstancija por. pl. Dienersperg* (okoli 1690–1755),³⁴ edina, ki je polihistorju dala potomstvo do današnjih dni in ki je vse do nedavna »čudežno« ostala prezrta.³⁵

Tako kot portretom s Koga bi bilo treba posvetiti posebno obravnavo že omenjenim Dienerspergovim spominom iz obdobja 1835 do okoli 1855. Zadnji vpis v spominski rokopis izvira, kot rečeno, prav s Koga, verjetno od Ludvika Koflerja st., lahko tudi od njegovega nesrečnega sina. Ali in v kolikšni meri se je Valvasorjevo kogovsko potomstvo zavedalo, kolikšno vrednost utegnejo imeti nekoč Dienerspergovi spomini in galerija portretov za (slovensko) kulturno in umetnostno zgodovino, pa je vprašanje zase. Glede na to, da je Valvasor v Dienerspergovih spominih zgolj mimogrede naveden kot eden od prednikov, in to brez kakršne koli še tako skromne omembe njegovega dela,³⁶ lahko več kot dvomimo, da bi zadnji Dienerspergi in za njimi Koflerji vedeli za polihistorjevo delo in njegovo v njihovem času

32Po starosti si upodobljenci sledijo takole: 1) Valvasorjeva hči Regina Konstancija pl. Dienersperg (ok. 1690–1755) okoli leta 1738 (NG S 906); 2) njena hči Jožefa Katarina pl. Dienersperg, por. pl. Dienersperg (1712–1769), po letu 1766 (NG S 910); 3 in 4) njena (Jožefe Katarine) otroka Sigmund in Jožef pl. Dienersperg, leta 1738 (NG S 907); 5–6) njena druga dva otroka Marija Ana in Anton pl. Dienersperg, leta 1738 (NG S 908), 7) njen sin Franc Ksaverij Avguštin pl. (od 1766 baron) Dienersperg (1742–1814), okoli 1800 (NG S 962), 8) verjetno njegova hči Terezija baronica Dienersperg, pozneje por. pl. Resingen (1776–1849), leta 1796 (portret trenutno pogrešan); 9) njegov vnuk Ferdinand baron Dienersperg (1817–1853), leta 1832 (NG S 888).

33Tako je bilo mogoče določiti čas rojstva starejše od obeh polihistorjevih vnukinj iz družine Dienersperg (Golec, Valvasorjevo neznan, str. 371).

34Glede na ugotovitev, da izvira portret iz Kofler-Breznikove zbirke s Koga, je treba popraviti domnevo, da je v Narodno galerijo prišel z enega dolenskih gradov, ki so bili v lasti Dienerspergov (Golec, Valvasorjevo neznan, str. 369).

35O njenem ponovnem odkritju: Golec, Neznano in presenetljivo, str. 312–313; isti, Valvasorjevo neznan, str. 360.

36ZAP 70, Rokopisna zbirka, R-45, Franz Dienersperg: Zgodovina plemiške rodbine Dienersperg 1835 (Genealogisch=biographische Skizzen des Reichsfreyherrlich von und zu Dienersperg Familie), str. 20.

naraščajočo veljavo na sosednjem Kranjskem in v širšem prostoru. Tudi če jih je leta 1903 dosegla časopisna novica o odkritju Valvasorjevega monumentalnega spomenika v kranjski prestolnici, jih je skoraj gotovo pustila ravnodušne. Antonija Marija Kofler in njen razsipni edinec Ludvik v Valvasorju pač nista prepoznala svojega prednika. Najbrž je šele France Stele prvi postal pozoren na dekliški priimek Valvasor na enem od oljnih portretov, ki jih je leta 1931 videl obešene po sobah Breznikovega doma. A tudi če je v Radicsevi monografiji o polihistorju (1910) iskal ime upodobljenke Regine Konstancije Dienersperg, roj. Valvasor, takšnega imena ni našel, saj gre prav Radicso precejšnja zasluga, da smo na to najmlajšo polihistorjevo hčerko za več kot sto let povsem pozabili.³⁷ Tudi z letnico 1688 pod njenim imenom – danes vemo, da gre za nekoliko napačno leto upodobljenkega rojstva, in ne za čas nastanka slike – si Stele ni ne mogel ne znal pomagati. Vse kaže, da je portretiranka tedaj obveljala za »Valvasorjevo sestro«, kot je leta 1990 po spominu izpričal Bogomil Breznik (1911–1999), ob Steletovem obisku na Kogu dvajsetleten študent.³⁸

Portret Valvasorjeve »nesojene sestre« je bil kot portret pozabljene oziroma »izgubljene« hčerke predstavljen javnosti šele leta 2007,³⁹ potem ko se je, brez povezave s polihistorjem, že prej pojavljal v literaturi.⁴⁰ Pozabi ali uničenju ga je, tako kot druge slike s Koga, rešil splet srečnih naključij – od brezbriznosti in nečimrnosti Koflerjev preko denarne stiske Breznikov ter slednjič do dobre volje ljubljanskih humanistov in uradnikov, ki so glavnino zbirke leta 1934 s pomočjo banovinskih sredstev še pravočasno spravili v polihistorjevo rojstno mesto in v ustrezno ustanovo. Razbitje korpusa slik po 2. svetovni vojni⁴¹ je malenkost v primerjavi z dejstvom, da so nam Koflerji in Brezniki ohranili vizualne podobe polihistorjevih potomcev iz kar petih generacij, nastale v stoletju od okoli leta 1738 do 1832.

37Prim. Golec, *Neznano in presenetljivo*, str. 312–313.

38Munda, *Povojne nacionalizacije 76, Večer*, XLVI, št. 218 (13978), 18. 9. 1990, str. 20.

39Gl. objavo portreta: Golec, *Polihistor*, str. 91.

40Prim. Vrišer, *Noša v baroku*, str. 89, št. 27.

41Večji del slik iz Breznikove zbirke je prišel leta 1946 iz Narodnega muzeja v Narodno galerijo (Šerbelj, *Portreti*, str. 358).

Ključne besede

Kog, Kofler, Valvasor, zbirka portretov, Breznik.

Informatorji

– *Breda Breznik Farkaš, Radenci*.

– *Božena Kramberger roj. Breznik, Lendava*.

– *Tonček Luskovič, Kog*.

Pisni viri

– Budapest Főváros Levéltára, Budapest (BFL). *Sterberegister: XV.20, XXXIII.1.a/Matrikel/A627 (Band 1805)*.

– Budapest Főváros Levéltára, Budapest (BFL). *Traunungsregister: XXXIII.1.a/Matrikel/A592 (Band 1580)*.

– Diözesanarchiv Graz–Seckau, Graz (DAG). *Matriken-Zweitschriften: Graz-St. Leonhard, Taufen 1876*.

– Diözesanarchiv Graz–Seckau, Graz (DAG). *Indizes zu den Grazer Taufmatriken 1835–1889*.

– Diözesanarchiv Wien (DAW). *Matrikenarchiv, Matriken-Zweitschriften: Stadtppfarre St. Augustin in Wien, Trauungen 1876*.

– *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der Freiherlichen Häuser. Jg. 61. Gotha: Justus Perthes, 1911*.

– *Krajevni leksikon Dravske banovine. Krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev Dravske banovine*. Ljubljana: Uprava Krajevnega leksikona Dravske banovine, 1937.

– *Lehmann's Allgemeiner Wohnungsanzeiger nebst Handels- und Gewerbe-Adreßbuch für die k. k. Reichshaupt- und Residenzstadt Wien und Umgebung*. Wien: Alfred Hölder: 12 (1874), 14 (1876), 16 (1878).

– *Leksikon občin za Štajersko. Izdelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. grudna 1900*. Dunaj: C. kr. Centralna statistična komisija, 1904.

– Nadškofjski arhiv Maribor (NŠAM). *Matične knjige: Ptuj–sv. Jurij: R 1822–1853; Sv. Bolfenk na Kogu: R 1856–1895*.

– Nadškofjski arhiv Maribor (NŠAM). *Prepisi matičnih knjig: Ormož, R 1870–1899*.

– Narodna galerija, Ljubljana. *Inv. št. NG S 712, 727–729, 879, 881, 888, 905–912, 918, 920–924, 930, 932–934, 962, 965–966*.

– Narodni muzej Slovenije, Ljubljana. *Inventarna knjiga Deželnega muzeja za Kranjsko, zv. 2*.

– Narodni muzej Slovenije, Ljubljana. *Akt 157/34*.

– Narodni muzej Slovenije, Ljubljana. *Inv. št. N 15855, 17795–17799*.

– Okrajno sodišče Ormož, *Zemljiška knjiga. K. o. Kog, gl. knj. 1–60*.

– Orts-Repertorium von Steiermark. *Obširen imenik krajev na Štajerskem*. Wien: K. k. Statistische Central-Commission, 1883.

– Österreichisches Staatsarchiv, Wien, Kriegsarchiv (ÖStA, KA). *Conduite-Listen: K 70*.

– Österreichisches Staatsarchiv, Wien, Kriegsarchiv (ÖStA, KA). *Qualifikationslisten: K 451*.

– Pokrajinski arhiv Maribor (PAM). *PAM/739, Klasična gimnazija Maribor: šk. 170–174*.

– Pokrajinski arhiv Maribor (PAM). *PAM/795, Prva državna realna gimnazija Maribor: šk. 6–12*.

– Steiermärkisches Landesarchiv, Graz (StLA). *A. Dienersberg: K 1, 2*.

– *Specialni krajevni repertorij avstrijskih dežel. IV. Štajersko. Dunaj: C. kr. statistična centralna komisija, 1918*.

– *Special-Orts-Repertorium von Steiermark*. Wien: K. k. Statistische Central-Commission, 1883.

– *Special-Orts-Repertorien [etc.], IV. Steiermark. Wien: K. k. Statistische Central-Commission, 1893*.

– Upravna enota Ormož. *MKU Ormož 1862–1919*.

– Upravna enota Ormož, Krajevni urad Kog. *MKU Kog 1867–1913, MKU Kog 1914–1933*.

– Zgodovinski arhiv Celje (ZAC). *ZAC 845, Gimnazija v Celju: šk. 14–17*.

– Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL). *ZAL, LJU 340, Lazarinjeva genealoška zbirka: šk. VIII*.

– Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP). *ZAP 6, Zbirka Muzejskega društva: MD-V-7*.

– Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP). *ZAP 70, Rokopisna zbirka: R-45*.

– Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP). *ZAP 82/1, Okrajno sodišče Ormož – zemljiška knjiga, Listine: 1883, 1906, 1908, 1915, 1916*.

– Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP). *ZAP 142, Gimnazija Ptuj: šk. 3*.

– Župnijski urad Ormož. *Statusi animarum: 1860–1885, 1883–1913*.

– Župnijski urad Sv. Bolfenk na Kogu. *Status animarum 1901–1912*.

Literatura

– Franz Becker Bernhard: *Adressbuch der Landeshauptstadt Graz und Geschäfts-Handbuch für Steiermark*. Graz: A. Leykam's Erben, 1862.

– Boris Golec: »*Der Hudič ist hier zu Hause*« – med ubožtvom, glasbo, portreti neznanih prednikov, shizofrenijo in evtanazijo. *Usode zadnjih Valvasorjevih potomcev na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja in njihova kulturno-umetnostna zapuščina. Zgodovina za vse XVII, 2010*, str. 51–100.

– Boris Golec: *Neznano in presenetljivo o življenju, družini, smrti, grobu in zapuščini Janeza Vajkarda Valvasorja. Zgodovinski časopis 61, 2007*, str. 303–364.

– Boris Golec: *Nova spoznanja o življenju in pozabljenem potomstvu Janeza Vajkarda Valvasorja. V: Katarina Keber in Katarina Šter (ur.), Historični seminar 6, Ljubljana: ZRC SAZU, 2008*, str. 77–117.

– Boris Golec: *Polihistor J. V. Valvasor, njegovi bližnji in daljni potomci. Nova odkritja iz prezrtih arhivskih zakladov. V: Tatjana Šenk (gl. ur.), Arhivistika – zgodovina – pravo. Vilfanov spominski zbornik. Ljubljana: Zgodovinski arhiv (Gradivo in razprave 30), 2007*.

– Boris Golec: *Valvasorjevo neznano potomstvo do današnjih dni (1. del). Zgodovinski časopis 62, 2008*, str. 351–383.

– Tonček Luskovič: *Kog. Krajepis in zgodovinopisje. Velenje, 2009*.

– Mirko Munda: *Povojne nacionalizacije in zablembe premoženja v Sloveniji 76. Večer, Maribor, XLVI, št. 218 (13978), 18. 9. 1990*, str. 20.

– Avgust Pirjevec: Geršak Ivan, geslo v: *Slovenski biografski leksikon. Prva knjiga Abraham – Lužar*. Ljubljana: Zadržna gospodarska banka 1925–1932, str. 210–211.

– Ferdinand Šerbelj: *Portreti goriških Attemsov v zbirkah Narodne galerije v Ljubljani. Goriški letnik 30–31, 2003–2004. Nova Gorica, Goriški muzej, 2005*, str. 357–366.

– Andreja Vrišer: *Noša v baroku na Slovenskem. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1993*.

Šele pred nedavnim je prišla na dan ugotovitev, da rod kranjskega polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja (1641–1693) ni ugasnil z njegovimi sinovi in da živi potomstvo najmlajše hčerke še danes, raztreseno po svetu, večji del v Avstriji. Skoraj vsi Valvasorjevi potomci so se namreč sredi 19. stoletja iz Spodnje Štajerske preselili v deželno prestolnico Gradec, potem ko je že leta 1823 v Ljubljani izumrla kranjska veja polihistorjevega rodu. Zasedovanje njegovih graških potomcev do današnjih dni je pokazalo, da so se v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja nekateri spet naselili na Slovenskem, kjer je zadnji stalno živel do leta 1941. Eden zadnjih živečih na slovenskih tleh je bil Ludvik (Ludwig) Kofler (1876, Gradec – 1914, Kog), veleposestnik na Kogu pri Ormožu. Drugače kot večine polihistorjevih potomcev od prve polovice 19. stoletja do danes ga ni bilo težko izslediti, saj je bila njegova mati zadnja baronica Dienerspergova. Izkazalo se je, da je Ludvik umrlsamski in torej brez legitimnih potomcev, njegova življenjska zgodba pa se ni zdela posebej zanimiva: neplemiški sin plemenite matere umre na pragu prve svetovne vojne v zakotju Prlekije za vodenico v komaj 38. letu. Z odstiranjem tančic nad Koflerjevim kratkim življenjem so na površje sicer prihajale nove plasti njegovih dejanj in značaja, najzanimivejše pa je prišlo na vrsto šele nazadnje. Danes namreč vemo, da sta bili prav v Koflerjevih rokah dragocena zbirka portretov prednikov, ki seže vse do Valvasorjeve dolgo pozabljene hčerke Regine Konstancije pl. Dienersperg (ok. 1690–1755) in je v veliki meri še ohranjena, ter (samo)izpovedna družinska kronika njegovega pradedca in deda, baronov Dienerspergov. Ob tem spoznanju je tudi nesrečna zgodba prej ko slej anonimnega Ludvika Koflerja dobila drugačne razsežnosti.

Manica Hartman¹

»VSE, KAR JENKO NOSI, SE LAHKO PREPROSI«²

Kmečka ženska, moška in otroška oblačila iz ormoškega okolja

V prispevku je podan strnjen oris oblačilne kulture v kmečkem okolju v Občini Ormož, Središče ob Dravi in delno pri Sv. Tomažu od 18. do vključno 20. stoletja. Pri pisanju so mi bili v pomoč podatki iz navedene literature in spomini na mladost mojih staršev Štefke in Franca Hartmana ter znanecv in sorodnikov.

Gojenje in teritev lanu

Na slovenskem ozemlju so že v srednjem veku gojili lan in predvsem na slovenskem Štajerskem tudi konopljo. Po sicer skromnih podatkih izvemo, da je lan vse do srede 19. stoletja uspeval tudi na slovenskem Štajerskem.³

Kot zanimivost nam omenim, da so se tudi starši Stanka Vraza (Frasovi iz Cerovca) poleg vinogradništva na veliko ukvarjali s pridelavo in predelavo lanu, kajti v cenilnih zapisnikih se omenjajo zelo velike količine lanu ter neobičajno veliko število kolovratov za ta predel Slovenije.⁴

Vzgoja lanu za izdelavo oblačil je zamrla splošno nekje do konca 19. stoletja, v prvi polovici 20. stoletja pa so ga večinoma porabili za rjuhe, slamnjače, brisače, krpe za brisanje posode in po tleh. V sredini in zlasti proti koncu 19. stoletja se je uveljavljalo industrijsko volneno, bombažno in svileno blago. Za oblačila, obutev in pokrivala so še vedno skrbeli vaški oblačilni obrtniki.

Krojačem in čevljarjem so se pridružile tudi poklicne šivilje, ki so lahko odprle obrt šele s sprejetjem obrtnega reda leta 1859, ker je bila dotlej dovoljena ženskam le

1 Manica Hartman, samostojni muzejski tehnik, Pokrajinski muzej Ptuj–Ormož, OE Ormož, Kolodvorska cesta 9, 2270 Ormož.

2 Pregovor o ženskem oblačilu in ženski, op. avtorice.

3 Leta 1875 je bilo posejane na slovenskem Štajerskem z lanom 1,97%, s konopljo pa 0,64 % njivske površine. Leta 1913 je bilo posejane z lanom le še 0,22 %, s konopljo pa le 0,02 % njivske površine. Vir: Vlado Valenčič, Kulturne rastline, v: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog I, Ljubljana 1970, str. 265, 267.

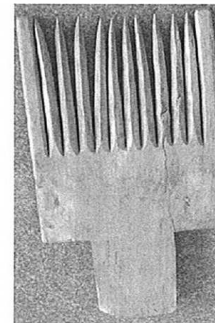
4 Zbornik referatov ob dvestoti obletnici rojstva Stanka Vraza, Ivan Fras, Genealoška slika Fras – Vraz, str. 13.

modistovska obrt (poklicno izdelovanje in prodajanje ženskih klobukov, čepic).⁵

Na območju Ormoža in okolice so lanarstvo opustili kmalu po prvi svetovni vojni.

Lan se je sejal aprila, pulil pa prve dni avgusta. Izpuljen lan so doma *zrihlali* (ločili semena od stebela) in ga odpeljali na travnik ali njivo, da se je razgrnjen lepo uležal. To je bilo po navadi po treh ali štirih tednih, nakar so ga ob suhem vremenu pobrali, povezali v snope in ga zložili pod streho na suho do teritve.⁶

Za trenje lanu je potrebna *trlica*, za sušenje pa sušilna jama ali kar krušna peč. Teritev lanu so včasih doživljali tudi kot kmečki praznik, čeprav so morale »terice« pridno in trdo delati ves dan. Na dan teritve je moral tisti, ki je bil določen za sušilca, vstati že zelo zgodaj, da je zakuril in začel sušiti lan najmanj tri ure pred začetkom trenja. Ko se je naredil dan in so začele prihajati terice, je bil tudi lan že suh in pripravljen za trenje. Dobro posušen lan so potem ženske trle na trlicah. Posušena lanena stebela so se zdrobila in odpadla, v rokah pa so ostala le vlakna za predivo. Ta so potem razčesavale in čistile, nato pa so jih povezoval v *povesma*. Od trenja in čiščenja prediva je bilo odvisno, kakšno platno bo lahko tkalec natkal.⁷ Za finejše platno so morale ženske povesma prediva na posebnem grebenu še enkrat dobro prečesati in zgladiti.

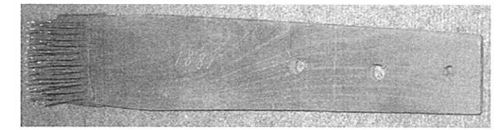

Pripomoček (rihel) za odstranjevanje semen od stebela, iz etnološke zbirke Velika Nedelja, inv. št. L/104. Foto: M. Hartman, iz etnološke fototeke PMPO, OE Ormož.

⁵Christian Promitzer, Marija Makarovič, Mirko Ramovš, S kajera vün potegjeno, KD Kajer, Bučečovci, str. 51.

⁶http://www.beltinci.net/Pridelava_lanu,602,0.html Uporabljeno 22.10.2010.

⁷http://andrej.mernik.eu/kraj/ljudsko_izrocilo/stara_opravila/. Uporabljeno 7.10.2010.

Glavnik za lan z vrezano letnico 1881, iz etnološke zbirke Velika Nedelja, inv. št. K/101. Foto: M. Hartman, iz etnološke fototeke PMPO, OE Ormož.

Trti lan so navadno shranili na kakšnem podstrešju ali v drugem suhem prostoru. Ko je bil čas, na podeželju zlasti pozimi, so ženske začele presti.⁸ Predica je v desni roki držala zvitek volnenega prediva, iz katerega je s prsti leve roke oblikovala nit. Z nogo je medtem poganjala nožni pedal, ki vrtil pogonsko kolo. Sprejena nit se je med vrtenjem pogonskega kolesa navijala na cevko vretena.

Zanimivo je, da je pred prvo svetovno vojno kolovrat še spadal v nevestino balo, ker naj bi simboliziral njeno pridnost.

O teritvi in predenju je v pesmih pisal Peter Dajnko, jezikoslovec, dekan, župnik in nabožni pisatelj, ki je služboval pri Veliki Nedelji od 1831. do 1873. leta.⁹

Terilja

»Kda teritba blizo gre,
Oskerbim se s'terlco te,
Kdo če mene tret dobiti,
K' tistem se ne branim iti;
Terlco njemi hitro dam,
Naj mi jo postavi tam
Ino rano z doma idem,
Da prepozno naj ne pridem.

Prelja

»Moj kolovred mi leti,

Perotnica krepeli...

Noga pod kolovredom

Pleše z' malim skakanjom.

»Moj kolovred mi leti,

Perotnica krepeli...

Kodlo mam narejeno,

Zvezano na preslico.

Oblačila v Ormožu in okolici od 18. do 20. stoletja

O tem, kakšna je bila obleka v **začetku 18. stoletja** v krajih, ki so mejili z Ogrsko, nam povedo podatki in popis oblačil, ki so jih pokrادي in naropali kruci ob pustošenju ormoške okolice. Obleka je bila iz belega platna, moški so nosili suknje, kožuhe, gabane, kape, kosmate rokavice, čevlje, čizme, rdeče prepase, hlače in redkeje že tudi klobuke. Ženske so v tem času nosile modra krila (jenke, janjke), kožuhe, peče, prepase, čevlje in čizme.¹⁰

Kakšna so bila moška in ženska oblačila v določenem obdobju, nam povejo tudi podatki v zapuščinskih popisih, kjer so poleg hišnega imetja pogosto zapisana in ocenjena tudi moška in ženska oblačila.

V zapuščinah iz **druge polovice 18. stoletja** so popisane in ocenjene v florintih in krajcarjih hišne zaloge lanenega semena, prediva in platna ter redko različna orodja za obdelovanje lanu in tkanje platna. Podrobnejše zapuščine imajo vpisane tudi barvo oblačila in blago, iz katerega je bilo narejeno. Žal prevladujejo predvsem zapuščine iz redkobesednimi podatki.

* **Neža Vaupotič s Hardeka pri Ormožu** je zapustila 1771. leta 28 vatlov grobega platna v vrednosti 5 fl (florint) 36 kr (krajcar), 8 funtov pražnjega po 15 kr, 12 funtov grobega prediva v vrednosti 36 kr, 15 funtov otrtega lanu po 8 kr, skupaj 2 fl.¹¹

¹⁰Tonček Luskovič, Kog, Krajepis in zgodovina, str. 110.

¹¹1Funt – 0,56 kilograma, vatel – 0,77 metra, fl – florint (denarna enota), Kr – krajcar (denarna enota), Makarovič. Obleka predela človeka, str. 21.

* Po smrti **Jere Majcen/Meizen z Vinskega Vrha** leta 1782 so v njeni zapuščini tudi 4 vatli platna v vrednosti 1 fl, 10 funtov preje po 1 fl 30 kr, 2 merici lanenega semena, ocenjeni na 1 fl in kolovrat, ocenjen na 24 fl.

* Leta 1783 je **Marinka Pervajnič/Perweintschisch iz Godenincev** zapustila 40 funtov grobega prediva, ocenjenega na 4 fl, 4 funte mikanega po 1 fl 15 kr in 5 funtov pražnjega po 3 fl.

* V zapuščini **Martina Zadravca/Sadrauetz iz kraja Grabe** so leta 1754 med drugim popisali 26 vatlov platna v vrednosti 5 fl 12 kr in 10 funtov pražnje preje, ki je bila ocenjena na 1 fl 30 kr.

* Leta 1798 je zapustil **Tomaž Antolič/Thomas Antolitsch iz Strjancev** 6 vatlov blaga iz močne volnene preje v vrednosti 3 fl, 2 vatla platna po 34 kr, nekaj spredenega lanu po 15 kr, 94 funtov navadnega lanu po 18 fl 48 kr, 3 funte pražnjega lanu po 54 kr in 28 vatlov platna, vrednega 9 fl 48 kr.

* V popisu oblačilne zapuščine **Jurija Vavpotiča/Vaupotitsch s Hardeka** je leta 1774 med osemnajstimi oblačili in dodatki vpisan le telovnik iz manufakturne flanelle. Ostala oblačila so bila verjetno iz sukna ali iz običajnega platna.

* Zanimiva je tudi zapuščina, ki se nanaša na **Janžeta Munda iz Savcev**. Njegovo premoženje so ocenili leta 1764 (24 vatlov grobega platna in statve skupaj z grebeni in ostalim tkalskim orodjem) na 5 florintov.

* Kaj so nosile ženske **približno sredi 18. stoletja in kakšno desetletje kasneje v središki župniji, izvemo iz zapuščine Barbare Zadravec iz Obreža**, ki je umrla leta 1772; zapustila je 36 različnih oblačil in oblačilnih dodatkov.¹²

¹²M. Makarovič, Obleka predela človeka, str. 198.

1 par novih škornjev	v vrednosti 1 fl	/
1 nov kožuh	14 fl	Pozimi je oblekla enega teh kožuho, vendar je v skrinji hranila tudi nov kožuh, ki je bil zelo skrbno izdelan. Za primerjavo je navedena cena prašiča, ki je ocenjen na 2 fl (zrediti je morala kar sedem prašičev, da si je lahko privoščila nov kožuh v vrednosti 14 fl).
1 star kožuh	3 fl	
1 star kožuf	1 fl	
1 star kožuf	1 fl 30 kr	
1 novo žensko krilo	10 fl	Verjetno iz barvanega blaga.
2 stari krili	4 fl	/
3 platnena krila	4 fl 30 kr	Verjetno iz naravnega domačega platna.
1 fino pečo	1 fl 30 kr	/
5 starih peč	3 fl	Z njimi je bila verjetno najpogosteje pokrita. Pečo je lahko pokrila tudi preko avbe.
2 avbi	1 fl 30 kr	/
4 predpasnike	1 fl	/
3 srajce	1 fl 45 kr	/
3 naglavne rute	1 fl 15 kr	V prvi četrtini 18. stoletja je bila naglavna ruta redko pokrivalo.
2 životca	2 fl	/
2 žepna robca	12 kr	/
3 kratke srajce	39 kr	/

Kakšna je bila noša **leta 1813, torej iz začetka 19. stoletja v nabornem okraju Ormož**, izvemo iz Göthove topografije.¹³

Noša (Tracht)¹⁴

Moška vsedna obleka poleti

Moški so napravljeni, kadar delajo, samo v srajco in hlače. Oboje je iz hodničnega platna in bele barve. Hlače (»bregüše») so urezane na ogrski način, široke, segajo skoraj do gležnjev in jih pritrjujejo nad boki z vpeljanim trakom ali vrstico, redkokdaj z jermenom. Spodnji del hlačnic je razcefran.

Srajca (robača) sega zmeraj le tako daleč, da pokriva ledja. To obleko zaradi snage vsak teden menjajo.

Pokrivalo je črn klobuk, kosmata kapa ali avba (Haube?), v čemer sledijo mestni mod. Ob dežju ali kadar odhaja moški od doma z vozom itd., nosi površnik iz grobega sukna bele

¹³Obsežna Göthova topografija (po dr. Georgu Göthu, ki je gradivo za nemški del Štajerskega obdelal in objavil že l. 1848) o noši je predvsem zasluga avstrijskega nadvojvoda Janeza Avstrijskega (1782–1859), ki je odredil v začetku 19. stoletja čim bolj natančen opis življenja nadvojvodine Štajerske. Na ta način so bili pridobljeni 1813. leta zelo podrobni podatki tudi iz nabornega okraja Ormož in Središče. Izvirnik je hranjen v Deželnem arhivu v Gradcu. Inštitut za slovensko narodopisje hrani 17 arhivskih škatel, kopij gradiva za 505 krajev, ki se nanašajo na slovensko jezikovno področje. Dr. Niko Kuret je štiri kritično ovrednotil in objavil pod naslovom Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848: Prvi del, 1. snopič 1985, 2. snopič 1987, 3. snopič 1989; drugi del, 1. snopič 1993, vse v seriji Gradivo za narodopisje Slovencev, Ljubljana, SAZU.

¹⁴Tonček Luskovič, Kog, Krajepis in zgodovina, 2009, str. 110–111.

ali pepelnate barve; imenujejo ga »čoha« (tudi gabane, gabanice). Takšne površnike delajo samo na sosednjem Ogrskem in Hrvaškem ter jih od ondod prodajajo slovenskim kmetom. Ta površnik je poleti kratek, sega samo čez ledja.

Na desno ramo obesi moški iz suknjenih krp čedno sešito »torbico« (kanjer) na jermenu ali širokem suknemem traku. Te torbice so podobne navadnim lovskim torbam in so tako rekoč »vade mecum« Slovencev, ker sicer na svoji obleki nima nobenega žepa. Končno obuje škornje iz črnega usnja ali kordovana, imenujejo jih »čizmek«. Revnejši kmetje in služinčad hodijo tudi bosí.

Moška pražnja obleka poleti

Le-ta se sicer ne loči od vsedne obleke, le da imajo premožnejši srajco in hlače iz boljšega blaga in da si oblečejo »karmelni« (karmelene?) ali suknjen škrlatnordeč ali zelen telovnik brez rokavov, s svetlimi gumbi, in čezenj obesijo že omenjeno torbico.

Moška obleka pozimi

Razlika v zimski obleki je ta, da si moški obleče dvojce hlač in da nosi namesto kratkega površnika suknjo dopetačo. Nekateri nosijo tudi suknene hlače bele ali modre barve po ogrskem načinu, prav mnogi pa tudi kožuhe (»Koschech») črne barve.

Ženska obleka poleti

Krilo (»janka») iz belega hodničnega platna in enak predpasnik pa kratka srajčka so vsa obleka ženskega spola za vsak dan. Srajčka najbrž zato, ker je tako kratka, da so je sami rokavi, dobila v deželnem jeziku naziv »rokavci«. Kadar gredo v cerkev, je opaziti na ženski obleki že več razkošja.

Lase si spletejo v kito, glavo pa zavijejo v belo, če le mogoče muslinasto ruto, prsi zakrijejo z ličnim »bradovcem« (mit einem zierlichen Brustfleck, »Braducz«), srajco (rokavce) si zadrignejo pod brado s pisanim, največkrat rdečim taftastim trakom.¹⁵

Nedeljska janka je iz kanafasa (»Konafass«), pri premožnejših iz boljšega lanenega ali bombažnega blaga različne barve. To obleko pod prsmi spnejo, kar da životu čedno obliko in se dokaj očitno približuje navadni mestni noši.

Nedeljski predpasniki so največkrat črne barve in tudi dokaj boljši kakor vsedni. Mnoge obesijo po sebi svilene ovratne rute, izpod katerih se neredko vidi konček škapulirja. Tudi ženske nosijo škornje, ki jih celo okujejo z nekakšnimi podkvami, čeprav čevlji ob lepem vremenu tudi niso redki.

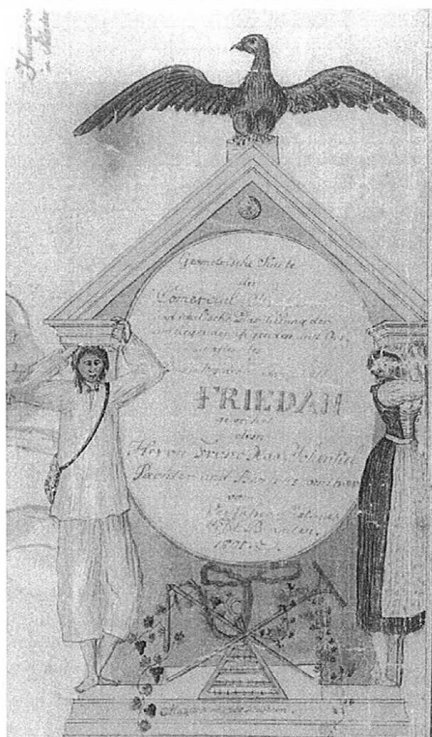
V deževnih dneh se zavijejo v velik namizni prt iz platna ali damasta (»Tamast«), ki ima po sredi do tri prste široko rdečo bombažasto proggo.

Ženska obleka pozimi

Razen volnene bele vrhnje obleke (»Röckl«), ki je pri premožnejših iz sukna ali moltona »Moldon«, prav kakor poleti, si ob hudem mrazu oblečejo dve janki. Nosijo tudi kožuhe, čevlje in čizme.

Razen platna ne pridelujejo ničesar doma, kvečjemu lahko štejemo usnje med domače pridelke, torbico, čoha, klobuk in suktnjo si mora kmet kupiti.

V opisu noše iz okolice Velike Nedelje iz leta 1846 je Angelos Baš zapisal »Navadna tukajšnja obleka pri moških je: na glavi nemški klobuk ali nemška kapa, na zgornjem telesu kratka bela srajca, ki visi nekoliko čez hlače, čez srajco nemški telovnik in čezenj nemški špenzer, nato na naramnici tornister (torba), na spodnjem telesu zelo široke hlače iz belega platna, dolge skoraj do pet, na nogah lepe čizme iz kordovanskega usnja, naposled zoper dež in mráz gabanica, to je hrvaški ali madžarski kratak suknič iz najbolj grobega belega sukna in mu na hrbtno stran visi četrkoten ovratnik. Vendar večina moških se polagoma vedno bolj privaja nemški mestni obleki.«¹⁶

Detajl (moška in ženska noša) iz ledinske karte Ormoža iz leta 1801.

Kakšna je bila noša v trgu Središče okrog leta 1860, je podrobno zapisal tudi F. Kovačič, ki je uvodoma omenil, da se je obleka v Središču v zadnjih petdesetih letih (torej od 1850–1910) zelo spremenila, prejšnja narodna noša je skoraj popolnoma izginila in jo je nadomestila več ali manj mestna obleka iz blaga tujih tovarn.

»Svoje dni so možje nosili pozimi, in ob slovesnih prilikah dolge sukne iz modrega sukna, kakršne so se še deloma ohranile na Dravskem polju. Imenovali so jih »kepenke« (madž. köpönyeg, plašč). Hlače so nosili le pozimi, in sicer v prejšnjih časih iz barvanega domačega platna, katero je pozneje spodrinilo kupljeno blago, v poletnem času so nosili le »berguše« in srajco (robačo) iz domačega platna, povrh pa telovnik. Tako opravljani so hodili ob nedeljah in praznikih tudi v cerkev. Ob slabem vremenu so nosili dolge ali kratke »čoh«e, ki so nadomestovale dežnik. Vsaka hiša je imela po dve čohi – kratko in dolgo z dolgim ovratnikom, ki se je vrgel čez glavo kakor kapuca. Čoh«e so bile jako trpežne; eno in isto čoho je nosil oče, sin in vnuk pa še dalje. Dežnikov dolgo časa niso poznali, ko se je l. 1808 ženil »stari Kupec« Marko Glavnik, je močno deževalo, iskali so po

celem Središču dežnik za nevesto, pa ga niso našli, po občni navadi bi se tedaj morala ogrniti z rjuho, s tem pa bi si venec potrla, zato pa rajši tisti dan nista šla k poroki. V poznejših časih (?) so tržani nosili tudi raznobarvne frake. Na glavi so nosili klobuk s širokimi krajci, ob nedeljah in praznikih pa cilindre, ki so se še dolgo časa potikali po hišah in še sedaj se ljudje spominjajo starih mož, ki so še nosili cilindre, ko so že prišli iz mode. Čevlji so bili poleti le eni pri hiši, katere je nosil gospodar ali gospodinja, vsi drugi so hodili bos – tudi v cerkev.

Ženska obleka je bila vsa iz domačega platna, ker je bilo za žensko častno, kakor pravi star pregovor: »Le tako dekle kaj velja, ki gvant z domače preje ma«. Nosile so janko, zgoraj jopič, na glavi pečo, vse iz domačega platna. Le tržanke so nosile peče iz tankega (kupljenega) šleskega (šlezjskega) platna, vse druge pa, kar so si same napredle. Ženska noša je bila po priliki taka, kako je še sedaj videti pri Zagorkah na Hrvaškem. Posebna ob nedeljah jih je bilo lepo videti, ko so šle v cerkev bele kakor labodi v lepo polikanimi jankami. Likale so si obleko – ne z železom, ampak z »globanjami«, namreč z gladkim lesom, ki ga je obdelal strugar in je imel podobo globanje.«

Kmečka svatba pri Ormožu, okrog leta 1890, povzeto iz Geramb II, sl. 149.

V drugi polovici 19. stoletja so tudi na našem območju ljudje začeli vse bolj opuščati značilno narodno nošo, kar še zlasti velja za boljša nedeljska ali praznična oblačila. Domače platno je bilo »dobro« še kvečjemu za vsakdanja oblačila.¹⁷

¹⁷Fran Rakuša, Domoznanstvo ormoškega okraja, natisnil L. Kordiš, Maribor 1886.

Manj znani izrazi za nekdanja moška in ženska oblačila

berguše – moške hlače iz belega platna,

kajer, kanjer, taška – torbe iz sukna ali ovčjega, kozjega usnja,

čoha – moško vrhnje oblačilo z rokavi, iz grobega navadno belega sukna. Izvira verjetno iz turške besede čoka – sukno,

gaban, kepenjak – sukni podobno ravno krojeno moško oblačilo z večjim ovratnikom iz grobega belega sukna,

gabanica – krajše vrhnje oblačilo iz sukna. Gaban, gabanica in čoha so se od moške noše poslovili nekje v zadnji četrtini 19. stoletja.

Rokavci, rokafci – kratko žensko vrhnje in spodnje oblačilo, ki je segalo le do pasu. Delovni in svetejši rokavci so bili v 18. stoletju narejeni iz belega domačega platna, v 19. stoletju pa iz manufakturnega belega bombažnega platna.

Jenka, janka - krilo,

špenzer – jopi podobno žensko oblačilo do pasu, vendar manj razširjeno na našem koncu. Iz ženske garderobe se je poslovil nekje v drugi polovici 19. stoletja.

Heklač – zimska ogrinjalka, ki so jo tudi še med obema svetovnjima vojnoma rade ogrnile neveste ob hladnejših dneh. Starejše in tudi mlajše ženske so nosile rjav ali črn heklač tudi pri delu. Ogrinjalko so po drugi svetovni vojni nadomestili sodobno krojeni plašči.

Avba – tanjša pokrivalo iz belega platna, ki so ga ženske nosile pod pečo,

peča – staro žensko pokrivalo. Gre za tanko ruto iz lanenega ali bombažnega platna, ki je bila večinoma okrašena z belo vezeno na enem od štirih vogalov. Zavezovale so jo pod brado ali zadaj na tilniku. Ženske so jo nosile približno do prve svetovne vojne, nato so jo zamenjale raznobarvne vzorčaste, strojno tkane naglavne rute.

Platno nadomestijo industrijske tkanine

Tkanine iz doma pridelanega lanu, konoplje in volne (platno, raševina in sukno) so se umaknile industrijskim tkaninam iz čeških, moravskih in šlezjskih tovarn v drugi polovici 19. stoletja. Bile so lepše na pogled, cenejše in lažje v primerjavi s težkim platnom in suknom. Njihova slabost je bila predvsem v tem, da niso bile tako trpežne kot domače platno in sukno. Te tkanine so se širile med

¹⁵Bradovc (mit einem zierlichen Brustfleck, Braducz) – braduc, mičen prsnik, ki je neke vrste oprjet životec, vsedni – vsakdanji, tri prste široko rdečo bombažasto proggo – tri centimetre širok rdeč bombažni trak. M. Makarovič, Obleka predela človeka, str. 177.

¹⁶M. Makarovič, Obleka predela človeka, str. 149.

kmečko prebivalstvo predvsem s sejmi, saj so bili ti za kmete pravi družabni dogodek, kjer se je na veliko barantalo; to pa je bil tudi osnovni namen dobre kupčije.

V kmečkem okolju so bile za boljše, »svetejše« obleke priljubljene predvsem gosto tkane bombažne tkanine, kot npr. katun, kambrik, batist in perkal,¹⁸ najprej le pri premožnejših, šele kasneje tudi pri ostalih.¹⁹

Po letu 1945 so tako v mestu kot na vasi začele tkanine iz naravnih materialov izpodrivati tkanine iz umetnih materialov. Proti koncu 20. stoletja se je mešanica naravnih in umetnih niti znašla tudi v štajerskih tekstilnih tovarnah, npr. v Majšperku, Mariborski tekstilni tovarni in v Preboldu. Volnenim, bombažnim in svilenim tkaninam so se pridružile takšne, ki so deloma ali v celoti tkane iz umetnih, sintetičnih niti.²⁰

Meja v oblačenju kmečkega in mestnega prebivalstva je bila še zelo vidna med obema svetovnima vojnoma in tudi še v drugi polovici 20. stoletja. Dokončno je bila zabrisana s športnim in konfekcijskim videzom, h kateremu so največ pripomogle kavbojke ter oprijete ali ohlapne majice in puloverji.

Moška obleka in dodatki konec 19. in v 20. stoletju

Proti koncu 19. stoletja in približno do leta 1920 so bile *moške pražnje obleke* takšne, kot je tudi v glavnem še danes v navadi, iz enobarvnega temnega, predvsem črnega, sivega, pa tudi rjavega in modrega volnenega ali polvolnenega blaga. Okrog 1950. so bile v navadi tudi obleke iz temnega blaga s svetlejšimi belimi progami ali črtami.

Telovniki (*prusleki*) iz sredine 19. stoletja so bili žametni, enobarvni, predvsem zelene, črne, rjave in modre barve. Telovniki, ki so bili narejeni pred in med prvo svetovno

18Katun – tanka, največkrat potiskana bombažna tkanina. Vir: Slovenski etnološki leksikon, str. 206. Kambrik – bombažna tkanina v platneni vezavi. Uporabljali so ga za oblačila v višjih družbenih plasteh na Slovenskem v 18. stol. in na splošno v 19. in 20. stol. Slovenski etnološki leksikon, str. 206. Batist – fina lanena ali bombažna tkanina. Uporabljali so jo zlasti za osebno perilo v višjih slojih, od 18. do začetka 20. stoletja, nato splošneje. Slovenski etnološki leksikon, str. 25. Perkal – fina, tanka in gosto tkana bombažna tkanina, največkrat beljena, včasih tudi dodatno potiskana. V drugi polovici 19. stoletja in kasneje je spodrinil domače laneno platno za pražnje kmečko perilo, rokavce, srajce ipd. Slovenski etnološki leksikon, str. 410–411.

19M. Makarovič, *Obleka predela človeka*, str. 34.

20M. Makarovič, *Obleka predela človeka*, str. 38.

vojno, so še imeli ovratnik, po prvi svetovni vojni pa so bili pogosteje brez njega.

Pražnje srajce (*svetejše robače*) so bile večinoma krojene iz belega bombažnega platna.

Visoki čevlji (*visoki šolji*) so bili še pred drugo svetovno vojno pražnje in delovno obuvalo.

Klobuk s srednje visokim oglavjem ter z ožjimi ali s širšimi krajci je spadal k delovni in pražnji obleki. Oblika klobukov, širina in barva trakov okrog oglavja so se menjali. Pred prvo svetovno vojno so bili svetlejši, skoraj beli, kasneje so se začeli uveljavljati takšni, ki so se ujemali z barvo klobuka, torej črni, temnosivi ali rjavi.

Kravata se je kot dodatek pražnje oblečenemu moškemu iz kmečkega okolja počasi uveljavljala od konca 19. stoletja. Pred prvo svetovno vojno so jo nosili le redki pomembnejši vaščani, gospodarji večjih kmetij in mlajši moški, po prvi svetovni vojni so jo nosili tudi nekateri starejši moški. Nekateri so jo imeli ob nedeljah in praznikih, drugi samo ob praznikih. Med obema vojnoma je sodilo k urejenosti in moštosti, da je imel mladenič kravato. Opazimo jo lahko tudi pri otrocih premožnejših in pomembnejših kmečkih staršev in obrtnikov.²¹

Temeljni kroj **hlač** se ni spremenil vse od konca 19. stol. naprej. Spreminjala se je širina hlačnic, likanje robov, zapenjanje razporka in lega žepov.

Predpasnik (*šürč*) iz modrega bombažnega platna je veljal predvsem za dodatek k delovni moški obleki. Poleg odraslih so imeli opasan predpasnik tudi otroci. Starejši ljudje ga radi nosijo še danes.²²

Nogavice (*zokli*) so bile spletene iz domače volne. Pozimi so si pogosto, ker niso imeli škornjev, ovili okrog goleni stare cunje (*vnüče*).

Spodnje perilo, dolge spodnje gate, so nosili moški v zimskem času (le nekateri). Gate so bile lahko tudi poleti vrhnje delovno oblačilo.

Ženska obleka in dodatki konec 19. in v 20. stoletju

Ženska obleka je bila dosti bolj podvržena spremembam. Njen videz se je proti koncu 19. stoletja zelo spremenil. Dolgo krilo z životkom je povsod izpodrinilo na pas

21M. Makarovič, *Obleka predela človeka*, str. 221.

22M. Makarovič, *Oris oblačilne kulture v Ivanjkovcih in okolici*. V: Ivanjkovci z okolico iz preteklosti za prihodnost, Ivanjkovci, 2007, str. 51.

krojeno krilo (*jenka s pasom*), dolgo skoraj do tal in v pasu še vedno položeno v drobne gube. V navadi so bile temne barve kril, črna, temnomodra in temnozelena. V dvajsetih letih 20. stoletja pa so ženske že nosile še vedno dolgo, vendar bolj ali manj navzven krojeno krilo.

Pražnje obleke predvsem mlajših žensk, ki so bile izdelane približno od 1890 do prve svetovne vojne, so dostikrat prave mojstrovine izpod rok tedanjih šivilj. Tako rekoč vsaka pražnja obleka žena in hčera s premožnejših kmetij, pa tudi nekaterih vaških obrtnikov, je unikat. Ob navedenih sodobnih pražnjih oblačilih pa najdemo tudi naglavno ruto, do pasu krojen predpasnik, oprijete visoke čevlje. Ponekod sta se pri starejših ženskah ruta in predpasnik ohranila vse do danes, prav tako se je ohranil predpasnik pri starejših moških.²³

Modra, črna in belo vzorčasta tiskanina, pa tudi svetlejša ali temnejša karirasto bombažno blago, je bilo razmeroma poceni, zato so ga predvsem revnejše kmečke ženske pogosto kupovale tako za delovna kot tudi za pražnja oblačila. Če je bila bluza okrašena s kakšnim čipkastim ali drugačnim trakom, sploh ni bila več videti tako cenena.²⁴

Predpasnik na pas je bil še vedno obvezen dodatek delovni in pražnji obleki. Predpasnik (*fürtoch*) pred prvo svetovno vojno je bil krojen na pas in praviloma iz črne svile, ki se je zavezal s trakoma. *Fürtoch na rüče*, ki je značilen po prvi svetovni vojni, velja danes za delovno oblačilo. Še po drugi svetovni vojni so ga starejše in nekatere mlajše ženske, rade oblekle k maši.

Naglavna ruta (*robec*) je še danes v navadi pri starejših kmečkih ženskah. Nosile so ga kot delovno in pražnje pokrivalo. Starejše so jo zavezovale naprej, mlajše pa tudi nazaj. Barve robcev so bile različne, bolj so bili priljubljene svetlejša barve.

Jopa, jakna, je bila krojena oprijeto iz volnenega ali bombažnega blaga.

Jopica (*jankl, rekla*) je bila ročno spletena iz volne in v navadi tudi še po drugi svetovni vojni.

Nogavice so ženske večinoma kupovale. K poletni nedeljski obleki so nosile *štumfe* rjave, črne ali sive barve.

Čevlji so bili sprva *visoki šolji*, med obema vojnoma in kasneje pa *nizki čevlji, nideršuhi*.

23M. Makarovič, *Obleka predela človeka*, str. 64–65.

24M. Makarovič, *Obleka predela človeka*, str. 184.

Ogrinjalo (*plet*) je bil v obliki trikotnika. Ženske so ga ogrnile okoli ramen.

Plašč je bil redek, šele po letu 1950 so si ga lahko privoščile tudi kmečke ženske.

Delovna krila so bila prav tako iz pisanega bombažnega blaga.

Svitek je bil iz trakov ali blaga narejen obroč, ki so ga ženske položile na glavo, ko so nosile košaro ali škafo, da jih ni tiščalo za glavo.

Dežnik (*marelo*) se je splošneje uveljavil po drugi svetovni vojni.²⁵

Spodnje perilo se na slovenskem podeželju pojavi dokaj pozno; v ženskem oblačenju je dobilo pomembnejšo vlogo šele v 19. stoletju. Ženske so si spodnje perilo pogosto šivale same, kasneje pa so to delale izučene šivilje. Tako kot vsa oblačila se je tudi spodnje perilo krpalo. Dostikrat so matere iz spodnjega krila, spodnje srajce ali rjuhe naredile svojim otrokom perilo, saj ni bilo denarja pri hiši da bi ga kupile. Spodnje perilo je bilo tudi del dekletove bale.²⁶

Spodnje krilo (*spodnja jenka, unterčka*) je bilo pražnje in delovno oblačilo. Pražnje je bilo iz belega bombažnega blaga, ob spodnjem robu okrašeno z belo čipko, delovno je bilo iz pisanega bombažnega blaga. Spodnja krila so ženske nosile pod krilom z životcem ali krilom, ki je bilo krojeno na pas.

Spodnja srajca je imela kratke ali dolge rokave, segala je nekje do kolen. Pred prvo svetovno vojno ni bila toliko v navadi, med obema vojnoma pa že. Po drugi svetovni vojni spodnjo srajco kot nočno obleko zamenja spalna srajca, podnevi pa so ženske nosile kombineže. Spodnje srajce, ki so jih ženske nosile pod delovnimi oblačili, so bile navadno izdelane iz grobega domačega lanenega ali konopljinega platna. Zimske srajce so bile po navadi iz flanele.

Nedrček (*modrček, modrc*) so ženske dobile zelo pozno. Nekatero žensko so ga nosile že pred prvo svetovno vojno, starejše ga še danes nerade nosijo. Pred prvo

25M. Makarovič, *Oris oblačilne kulture v Ivanjkovcih in okolici*. V: Ivanjkovci z okolico iz preteklosti za prihodnost, Ivanjkovci, 2007, str. 46–55.

26Speltnvir:file:///C:/Documents%20and%20Settings/uporabnik/My%20Documents/zgodovinsko%20dru%C5%A1tvo%20ormo%C5%BE/no%C5%A1a/curk_spodnje_perilo.htm.

svetovno vojno je bil krojen kot životec, vendar s širokimi naramnicama, spredaj pa se je zapenjal z gumbi. Po drugi svetovni vojni so se uveljavili nedrčki iz bombažnega platna, včasih tudi svile, krojeni po obliki dojk. Večinoma so bili bele barve, pozneje pa tudi v nežnih pastelnih barvah. Kroj nedrčkov se je do danes bistveno spremenil.²⁷

Spodnje hlače (*spodje gate*) so se uveljavljale med obema svetovnjima vojnima. Sprva so bile zadaj preklane in z dolgimi hlačnicami. Ker so bile nerodno krojene, jih ženske dostikrat niso nosile. Šele s prihodom hlačk, ki so bile v koraku zašite, je bilo ženskam lažje.

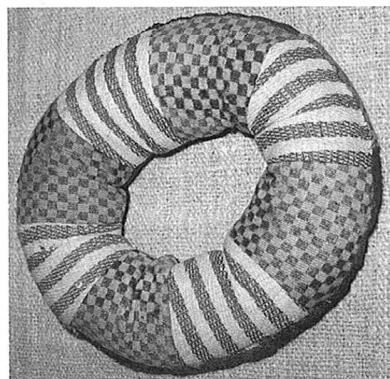
Svoje prve spodnje hlače so deklice po navadi dobile, ko so začele hoditi v šolo ali pa šele ko so dobile menstruacijo. Od tod tudi izraz »dobila je prvo perilo«. Dosti žensk je spodnje hlače pralo in sušilo naskrivaj predvsem zaradi neodobravanja okolice. Spodnje hlače so bile iz domačega bombažnega ali lanenega platna, pozneje iz kupljenega. Kroj hlač se je zelo spreminjal. Nekatere ženske so med menstruacijo nosile črna spodnja krila, pozneje pa črne spodnje hlače (*higienske*).²⁸

Kombinežo so nosile med svetovnjima vojnima premožnejše mlajše ženske. Prve so bile iz belega bombažnega blaga, nato iz svile. Nosile so jih le k praznjim obleki.

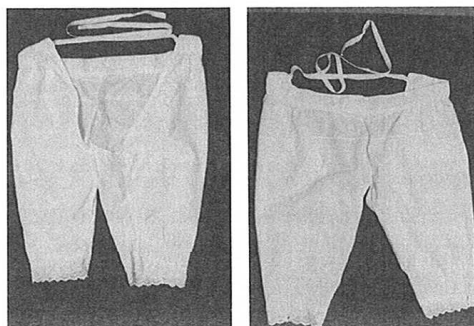
Vložki, pinte, ki so jih ženske uporabljale v času menstruacije, so bili tabu tema, tudi še po drugi svetovni vojni. Dostikrat so si med noge dale ruto, vendar to ni dosti pomagalo, če ženska ni imela spodnjih hlač.

Pranje perila na riplanki, okolica Ormoža okrog 1940. leta. Iz etnološke fototeke PMPO, OE Ormož, 143/5B1.

Švitek za glavo iz okrog 1940. leta, inv. št. T/37. Foto: M. Hartman, iz etnološke fototeke PMPO, OE Ormož.

Ženske spodnje hlače iz okrog 1930. leta, inv. št. T/60. Foto: M. Hartman, iz etnološke fototeke PMPO, OE Ormož.

²⁷Speltnvir:file:///C:/Documents%20and%20Settings/uporabnik/My%20Documents/zgodovinsko%20dru%C5%A1tvo%20ormo%C5%BE/no%C5%A1a/curk_spodnje_perilo.htm.

²⁸Speltnvir:file:///C:/Documents%20and%20Settings/uporabnik/My%20Documents/zgodovinsko%20dru%C5%A1tvo%20ormo%C5%BE/no%C5%A1a/curk_spodnje_perilo.htm.

Otroška obleka in dodatki predvsem v prvi polovici 20. stoletja in kasneje

O oblačilih dojenčkov so podatki skromni, prav tako, kot je bila tudi skromna njihova oprema, ki jo je sestavljalo nekaj plenice, srajčka in kapica. Vse je bilo odvisno od tega v kakšni družini se je otrok rodil, ali v premožnejši ali revnejši. Revnejše ženske so pripravile kakšne spodnjo krilo, moško srajco in to razrezale. Za plenice na splošno ni bilo denarja, zato so jih rabile le, ko so otroka nesli h krstu ali k zdravniku. Kmetice so si plenice naredile tudi iz grobega platna. Vse do 1940. leta je bilo tudi v navadi, da so bili dojenčki trdo poviti nekako do petega meseca, zato da bi imel otrok ravne noge. Tudi potem ko so dojenčki zlezli iz plenice, so bili skromno oblečeni v »robačo« iz flanele. Tudi ko so začeli hoditi v šolo, so ostala njihova oblačila še vedno skromna. Šolarke so imele še po prvi svetovni vojni večinoma oblečeno dvodelno krojeno obleko, kasneje pa tudi scela krojeno obleko z dekliskim predpasnikom. Oblačila in obutev, ki so jih večji otroci prerasli, so za njimi ponosili mlajši.²⁹

Ana in Ljudmila Šoštarič iz okolice V. Nedelje, leta 1916. Iz etnološke fototeke PMPO, OE Ormož, 3/5B1.

²⁹M. Makarovič, Oris oblačilne kulture v Ivanjkojih in okolici. V: Ivanjkoji z okolico iz preteklosti za prihodnost, Ivanjkoji, 2007, str. 56–58.

Pričevanja starejših

Na podlagi pričevanj starejših (rojenih od 1920 do 1937 leta) in mlajših domačinov z Dobrave, Sv. Tomaža in iz Središča ob Dravi³⁰ je podan strnjen oris oblačilne kulture našega območja.

Ko sem plela len,

mislila si sen,

škoda moje je mladosti,

ki ne mine brez bridkosti.

Škoda na stokrat.³¹

Kako se svoje obutve spominja dr. Vinko Brumen (1909–1993), lahko preberemo v avtobiografiji: *V šolo sem začel hoditi leta 1916, še med vojno. Na bojišča so morali tudi razni obrtniki, tudi krojači in čevljarji. Tudi naš čevljar, mož materine sestre, je bil med njimi. Zato smo morali iskati drugega. Pri nas smo takrat nosili še čevlje iz svinjskega usnja. Ker smo klali pozimi, smo dali svinjske kože domačemu usnarju, ki je iz njih izdelal usnje in podplate do naslednje zime. Zato prej ni bilo iz česa delati čevljev, pa jih poleti tudi nismo potrebovali, ker smo bosih hodili doma, pa tudi v šolo in cerkev. Ko smo na zimo dobili usnje, smo iskali čevljarja, ki je prav tedaj imel največ dela in je seveda najprej ustregel svojim stalnim strankam. Tako sem dobival nove čevlje že pozno pozimi, do tedaj sem si moral pomagati s starimi, te pa sem med letom prerasel. Noge so se mi poleti raztegnile, stari čevlji iz svinjskega usnja, že tako trdi, so še bolj otrdeli. Zaradi premajhnih čevljev in dolge poti po snegu so mi že prvo leto namrznili prsti na nogi in se skrčili. Več kot mesec dni sem izostal iz šole, brati pa me je naučila stara mati. S prsti sem imel težave vse življenje in jih imam še zdaj. Marsikateri čevlje sem kupil, pa jih potem nisem mogel nositi. Čevlje sem imel iz svinjskega usnja, škornjev nisem imel nikdar v življenju.³²*

Kakšno je bilo delo šivilje, pove zgodba Albertine Mašek, ki se je šla za šiviljo učiti s štirinajstimi leti. Delati je začela ob sedmih zjutraj, nato je imela od dvanajstih do enih prosto, nato je spet delala do sedmih zvečer. Njena mojstrica je bila zelo dobra šivilja. Vse se je delalo na

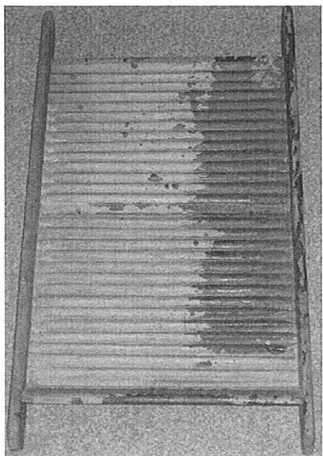
³⁰Podatke sem strnila na podlagi zapisov iz knjige M. Makarovič Oris oblačilne kulture v Ivanjkojih in okolici. Nekaj podatkov so mi posredovali starši ter sorodniki in znanci iz Središča ob Dravi in z Dobrave.

³¹Pesem mi je zapela in povedala Marija Hodžar z Dobrave.

³²Vinko Brumen, Zbornik referatov ob 100. obletnici rojstva in avtobiografija, Ormož 2010, str. 43, str. 45.

centimeter in ročno. Po opravljenem izpitu je šivala za večino okoliških hiš. Za Trgovino Petovar v Ivanjkovcih je delala predpasnike iz drúka in cajga, pa tudi obleke so bile do 1941. leta cajgaste. Drúk je bil na obeh straneh, pisan, moder, črn in rjav. Cajg je bil močnejši, enobarven, rjav, moder, siv in črtast. Za izdelan predpasnik je prejela plačilo dinar in pol, tudi do dva dinarja. Za en predpasnik je porabila približno dve uri. Velika žemlja je stala takrat približno dinar, mala pa petdeset para. Tedensko je naredila približno deset predpasnikov. Šivala je za ženske iz Jeruzalema, Miklavža in za druge. Mere si je zapisala in nato blago ukrojila. Boljše obleke so si ženske tudi prišle poskusit. »Proba« je bila v petek, v soboto pa je ženska že lahko prišla obleko iskat. Za delovno obleko, ki jo je izdelovala kakšnih šest ur, je zaslužila pet, za »svetešjo« obleko pa deset dinarjev. Za »svetešjo« obleko je potrebovala približno 10 ur. Kmečke ženske so si dale delat en »svetešji« gvant na leto in enega za delo.³³

Šiviljski poklic je bil še med obema vojnama skoraj med edinimi poklici, ki je bil lažje dosegljiv tudi dekletom v kmečkem okolju.

»Riplanka« za perilo, iz okrog 1935. leta, inv. št. L/62. Foto: M. Hartman, iz etnološke fototeke PMPO, OE Ormož.

»Šoštarji« so (med obema vojnama) hodili čevljarit tudi na dom, predvsem na večje kmetije in tja, kjer je bilo dosti otrok. Delali so po navadi od približno osmih zjutraj do večera. Popravljali so stare šolje in naredili tudi nove. Za del plačila se jim je štela že tudi ponujena hrana.

Pripoved mame in očeta

Oče Franc Hartman, rojen na Dobravi, se spomni, da so doma imeli platnene rjuhe, ki so bile zelo grobe. Boljše moške in ženske obleke so bile iz »štofa«. Ko je bila kakšna obleka že preveč ponošena, so jo do konca ponosili doma. Oče je imel »cajgasto« obleko, mamina pa je bila iz »drúka«. Revnejše ženske so nosile obleko in predpasnik iz modrega »drúka« še ob nedeljah. Glede na to, kako si bil oblečen, se je vedelo, ali prihajaš iz premožnejše ali iz revnejše družine.

Očetu je čevlje popravljali čevljar Lojzek Serec z Dobreve, mami je nove čevlje iz »juhta« 1954. leta naredil Alojz Vincetič z Litmerka, spomnita pa se tudi »šoštarja« Tomažiča iz Pušencev. Oče je šel po svoje nove čevlje k čevljarju Lebnu na Hajndl. Nove čevlje mu je naredil iz svinjskega »ledra«, *svinščake*. Ti čevlji so bili trdi in so imeli zgoraj rdečo obrobo. V njih je šel tudi k birmi v Maribor, leta 1944. *Svinščake* sta oba z mamo nosila tudi v šolo. Kasneje je oče dobil še čevlje iz boksa, *boksove šolje* (iz telečjega usnja). Leta 1963 pa je dobil rjave *škorje iz juhte* (iz govejega usnja).

Šivilje, ki so jima ostale v spominu, so Marija Vraz iz Cerovca, Marija Trop iz Lahoncev, Mimika Gotvajn s Pavlovskega Vrha in Rozika Cimerman z Litmerka.

Mama je bila stara pet mesecev, ko je umrla njena mama, zato so zanjo skrbeli oče, brat in dve starejši sestri. Ker je bila najmlajša, je večinoma ponosila oblačila obeh sester, potem ko sta jih onidve že prerasli. Spomni se blaga, ki jim ga je poslala teta iz Kanade. Iz tega blaga je vsem otrokom šivilja Mimika Gotvajn sešila obleke in teh so bili tako veseli, da so se v njih slikali pri fotografu Polaku v Ormožu, ok. leta 1946.

Štefka Hartman s sestrama Marijo, Liziko in z bratom Frančekom, okrog leta 1946. Hrani: Štefka Hartman, Dobrava.

Marija (po domače Mimika) Hodžar se spomni teritve lanu pri Trstenjakovih na Krčevini, okrog 1930. leta. 1946. leta, ko je prišla na Dobravo, se ne spomni, da bi na kakšni njivi še bil zasejan lan. 1934. leta je umrla njena mama, zato so ji oblekli hčerkino obleko »klad« na njenem pogrebu. »Klada« jima je sešila Trezika Slenc (eden je bil temno rjave barve, drugi pa vijolične), imela sta rokave in »drúkarje«.

Ko je bila stara približno štirinajst let, se spomni, da je prala perilo na »riplanki«. »Žajfo« so kuhali doma (»lagenštejn« in stara svinjska mast). V velikem loncu se je oboje skuhalo, se vllilo v modlo in se nato razrezalo. Ta »žajfa« je bila bolj rumene barve.

Med vojno je sestra Katika dobila blago »na pike« in ji sešila *jenko* (*dindrl* – krilo, ki seže pod kolena, v pasu je nabrano). Blago je bilo temno rožnate barve z majhnimi rožicami.

Ključne besede

Ženska in moška obleka, otroška obleka, oblačilna kultura, laneno platno, konoplja, lan.

Ustni viri

- Marija Hodžar, Dobrava, 2270 Ormož.
- Štefka in Franc Hartman, Dobrava 27, 2270 Ormož.

Pisni viri

- Slovenski etnološki leksikon, Ljubljana 2004.
- Zbornik referatov ob dvestoti obletnici rojstva Stanka Vraza, Ivan Fras, Genealoška slika Fras – Vraz, Ormož 2010, str. 13.
- Zbornik referatov ob 100. obletnici rojstva dr. Vinka Brumna in avtobiografija, Ormož 2010, str. 43, str. 45.

Spletni viri

- <http://www.beltinci.net/> http://www.jskd.si/folklorna-dejavnost/kostumi_folklor/curk_spodnje_perilo.htm
- http://andrej.mernik.eu/kraj/ljudsko_izrocilo/stara_opravila/.
- http://www.beltinci.net/Pridelava_lanu,602,0.html.
- http://www.jskd.si/folklorna-dejavnost/kostumi_folklor/curk_spodnje_perilo.htm

Literatura

- F. Kovačič: *Trg Središče*, Krajepis in zgodovina, Maribor 1910.
- Tonček Luskovič: *Kog*, Krajepis in zgodovina, Velenje 2009.
- Marija Makarovič: *Obleka predela človeka, Oblačilna kultura v kmečkem okolju na severu in jugovzhodu Štajerske od 18. do 20. stoletja*, Maribor 2007.
- Mirko Ramovš, Marija Makarovič, Irena Cerovič: *Oris oblačilne kulture v Ivanjkovcih in okolici*. V: Ivanjkovci z okolico iz preteklosti za prihodnost, Ivanjkovci 2007.
- Christian Promitzer, Marija Makarovič, Mirko Ramovš: *S kajera vün potegjeno*, KD Kajer, Bučečovci.
- Vlado Valenčič: *Kulturne rastline*, v: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, I, Ljubljana 1970.

Povzetek

V prispevku je podan strnjen oris oblačilne kulture v kmečkem okolju v Občinah Ormož, Središče ob Dravi in delno pri Sv. Tomažu, od 18. do vključno 20. stoletja.

O tem, kakšna so bila moška in ženska oblačila v določenem obdobju, nam povejo podatki v zapušinskih popisih, kjer so poleg hišnega imetja pogosto zapisana in ocenjena tudi moška in ženska oblačila. V zapuščinah iz druge polovice 18. stoletja so popisane in ocenjene v florintih in krajcarjih predvsem hišne zaloge lanenega semena, prediva in platna ter redko različna orodja za obdelovanje lanu in tkanje platna. Vzgoja lanu za izdelavo oblačil je splošno zamrla približno do konca 19. stoletja, v prvi polovici 20. stoletja pa so ga večinoma porabili za rjuhe, slamnjače, brisače, krpe za brisanje posode in po tleh. Na območju Ormoža in okolice so lanarstvo opustili kmalu po prvi svetovni vojni.

V sredini in zlasti proti koncu 19. stoletja se je uveljavljalo industrijsko volneno, bombažno in svileno blago. Meja v oblačenju kmečkega in mestnega prebivalstva je bila še zelo vidna med obema svetovnjima vojnama in tudi še v drugi polovici 20. stoletja. Dokončno pa je bila zabrisana s športnim in konfekcijskim videzom, h kateremu so največ pripomogle kavbojke ter oprijete ali ohlapne majice in puloverji.

Pomemben materialni vir o kmečki noši našega območja predstavljajo tudi fotografije iz obravnavanega obdobja, ki jih hrani Pokrajinski muzej Ptuj Ormož, OE Ormož v etnološki fototeki pri Veliki Nedelji.

Denis Jambriško¹

PREBIVALSTVO MESTA ORMOŽ V CELOTNEM OBDOBJU OD 16. DO POZNEGA 18. STOLETJA

Ormož je bil obravnavanih petsto let obstoja mestne avtonomije po videzu in strukturi tipično celinsko mestoce z mestnimi pravicami (od 1331), lastno samoupravo, z bližnjim gradom – sedežem teritorialnega zemljiškega gospodarstva Ormož, z rečnim pristaniščem ter do konca 18. stoletja obdan z jarkom in obzidjem. Kot edini med mesti slovenske Štajerske ni nikoli postal deželno knežje, temveč ostal t. i. privatno mesto, kar je bila na današnjih slovenskih tleh nazadnje le še freisinška Škofja Loka.² Ko je mesto leta 1489, po koncu oblasti salzburške nadškofije, prešlo med kratkotrajno ogrsko zasedbo v zasebne plemiške roke, je še naprej delilo usodo ormoškega gradu in gospodarstva. Njun vsakokratni gospodar je bil namreč ormoški mestni gospod. Do konca 16. stoletja so imeli Ormož v posesti Szekelyji, od začetka 17. stoletja do svojega izumrtja leta 1710 rodbina Pethe de Hethes, nato je bil kot fidejkomisna posest predmet dolgoletnih sporov in pravnih, dokler ni leta 1742 pripadel šele nedavno plemenitenim Königsackerjem. V njihovih rokah je ostal do konca 19. stoletja, ko je mesto prvič dobilo mestnega gospoda meščanskega stanu.

Geografska umestitev Ormoža med 14. in 19. stoletjem.

Posestno demografska podoba mesta

Kakor pri mestih nasploh moramo tudi pri Ormožu razlikovati med mestno naselbino kot takšno in pravnim pojmovanjem mesta. V večini mestnih naselbin, praviloma sestavljenih iz obzidanega mesta in mlajših predmestij, pod mestne organe niso sodila čisto vsa zemljišča, ampak so mestno ozemlje prekinjale enklave drugih zemljiških gospodov. Prvotni ormoški urbani naselbini so se v 16. stoletju zunaj mestnih vrat pridružili novi domovi in sčasoma oblikovali dve predmestji: Zgornje ali Ptujsko ter prav majhno Spodnje ali Ogrsko, h kateremu v širšem smislu prištevamo tudi domove Ormožanov, raztresene po bližnjih zaselkih.³

Na vzhodni strani je v neposredni bližini mesta, onstran grajskega jarka, stal še ormoški grad,⁴ ki ga sami Ormožani v obravnavani dobi niso šteli k mestu, čeprav je od oštevilčenja hiš leta 1770 dalje nosil hišno številko Ormož 1. Nasprotno so bile v mestno naselbino organsko vključene enklave drugih gospodov, med njimi tudi ormoškega gospodarstva. Znotraj mestnega obzidja, in to v severnem delu ožjega mesta, je največjo enklavo že od nastanka mesta predstavljala velikonedeljska

3 Boris Golec, Ormož v stoletjih mestne avtonomije, Ljubljana 2005, str. 18.

4 Ormoški grad je bil eno mlajših podravskih fevdalnih selišč. Šele leta 1276 je namreč novoizvoljeni nemški kralj Rudolf Habsburški dovolil Frideriku Ptujskemu, da na ogrski meji ob vasi Holermous postavi grad. V neposredni bližini gradu je naglo zrasel ormoški trg, prvič omenjen 1293, ki je nato leta 1331 od gospodov Ptujskih dobil mestne pravice in svoboščine Ptujca.

podružnična, poznejša župnijska cerkev sv. Jakoba z župniščem. Na prelomu iz 15. v 16. stoletje se jima je pridružil novozgrajeni frančiškanski samostan na jugozahodnem koncu mesta, šele v drugi polovici 18. stoletja pa špitalska hiša gosposočinskega ubožnega špitala na tleh ormoškega gospodarstva.⁵

Pri Ormožu se nadalje zastavlja vprašanje, kje se začena in kje končuje sama mestna naselbina zunaj obzidja. Če je Zgornje ali Ptujsko predmestje predstavljalo dokaj sklenjeno vrsto domov od pristaniške čuvajniške hišice na Lenti do zahodnih – zgornjih mestnih vrat, to ni veljalo za predmestne domove severno in severovzhodno od obzidja. Precej bolj raztresena skupinica hiš je tu sestavljala t. i. Spodnje ali Ogrsko predmestje, nato pa so znotraj mestnega pomirja med podložniškimi domovi drugih gospodov razpršeno stali še domovi kakih desetih kmečkih podanikov ormoškega mesta. Zanimivo je, da so, kot pričata popis prebivalstva 1724 in terezijanski popis hiš 1754,⁶ nekateri od teh tudi »naselbinsko« sodili k mestu, drugi pa ne. Kriterija, katera od teh hiš je del mesta in katera zgolj mestu podsoeden podložniški dom, ni predstavljala oddaljenost od obzidanega mesta, temveč pravni status posestnikov. Kot sestavni del mesta so namreč obravnavali tiste oddaljene hiše, katerih gospodarji so bili sprejeti med polnopravne meščane oziroma so morda izviral iz mesta in so se na tej zunanji posesti naselili že kot ormoški meščani. Takih »zunanjih Ormožanov« je bilo sredi 18. stoletja šest, živeli pa so pri Pavlovcih, na Hardeku in na Dobravi, razloženem naselju, kjer je večina mestnih podanikov v virih obravnavana zgolj kot mestni podložniki: želarji ali kajžarji.⁷

Po velikosti je Ormož vseskozi ostajal na repu slovenskoštajerskih mest in bil obenem med najmanjšimi mesti slovenskega prostora. Za 18. stoletje in za prostor slovenske Štajerske ponuja najrelevantnejšo primerjavo velikosti in obljudenosti mest enotno zasnovano terezijansko štetje hiš iz leta 1754, ki sicer ne upošteva javnih poslopij. Največji Maribor je tedaj štel 209 hiš (243 z raztresenimi okoliškimi domovi), nazadujoči Ptuj 188, Celje 172, občutno sta zaostajala Slovenska Bistrica (127) in Slovenj Gradec (105), med miniaturna mesta pa sta se uvrščali obe obmejni mesteci: Brežice z

5 Boris Golec, Ormož v stoletjih mestne avtonomije, Ljubljana 2005, str. 20.

6 Lociranje posestnikov in ugotavljanje, kaj »naselbinsko« sodi k Ormožu, omogočajo mestne davčne knjige tega časa.

7 V terezijanskem popisu hiš iz leta 1754 jih je šest in so navedeni pri mestu kot zadnji: št. 60–61, oba iz Pavlovec, 62–63, oba iz Hardeka in 64–65, oba z Dobrave.

90 in najmanjši Ormož s pičlimi 70 domovi. Pri vseh so v številu hiš zajeta tudi predmestja, od mesta do mesta različne velikosti in narave, ki pa so bila proporcionalno največja ravno pri obeh najmanjših mestih – Ormožu in Brežicah; obzidano ožje mesto lahko torej pri njima označimo kot zares miniaturno.⁸ Tudi ljudska štetja od 1770 dalje Ormož trdno opredeljujejo kot najmanjše slovenskoštajersko mesto. Sumarni podatki državnih štetij pa niso vselej povsem točni. Odvisni so namreč od tega, kaj se pri posameznem štetju prišteva k mestu in kaj ne. Pri Ormožu so v letih 1810 in 1812 upoštevali samo ožje, do nedavna obzidano mesto, leta 1846 pa so mestu poleg obeh predmestij prišeli še bližnje Dobravo. Zaradi tega se je število prebivalcev v dobrih treh desetletjih statistično povečalo za neverjetnih 125 % (s 333 na 753). Kot potrjuje knjiga status animarum ormoške župnije 1843–1846, je Ormož v tem času skupaj s predmestjema dejansko štel le 597 duš, od tega ožje mesto malo nad polovico skupnega števila (306).⁹

Prebivalstvo

Dosedanje obravnave zgodnjovoveškega mestnega prebivalstva na Slovenskem so se ukvarjale zlasti z analizo župnijskih matic in redkeje z obdelavo terezijanskega popisa prebivalcev iz leta 1754.¹⁰ Toda v ormoškem primeru matične knjige zaradi slabše ohranjenosti nimajo tolikšne teže, tem manjšo ob dejstvu, da razpolagamo z dvema popisoma prebivalcev (iz leta 1723 in 1724), ki skupaj predstavljata najstarejši ohranjeni popis prebivalcev katerega koli od 21 zgodovinskih mest v mejah današnje Slovenije.¹¹

Pomudimo se najprej kratko pri vsebinskih značilnostih starejšega popisa s konca leta 1723. Glede na dobrega pol leta mlajši popis, z dne 16. julija 1724, je ta ne le krajši – vsebuje samo 49 popisnih enot, temveč tudi manj popoln, saj navaja mnogo manj osebnih imen (tako ni npr. imena niti za eno ženo gospodarja); krajevni izvor pa le pri vseh treh zetih gospodarjev ter pri dobri polovici poslov in gostačev. Kriteriji, kdo je v popisu upoštevan in kdo ne, kot že rečeno, niso povsem jasni. Manj natančen kot popis iz julija 1724 je njegov

8 Brežice so v samem mestu štele 52 in v predmestjih 38 stanovanjskih hiš, tako kot Ormož pa so imele tudi domove podanikov po okoliških zaselkih.

9 Župnijski arhiv Ormož, Seelenstands Protocoll [1843–1846].

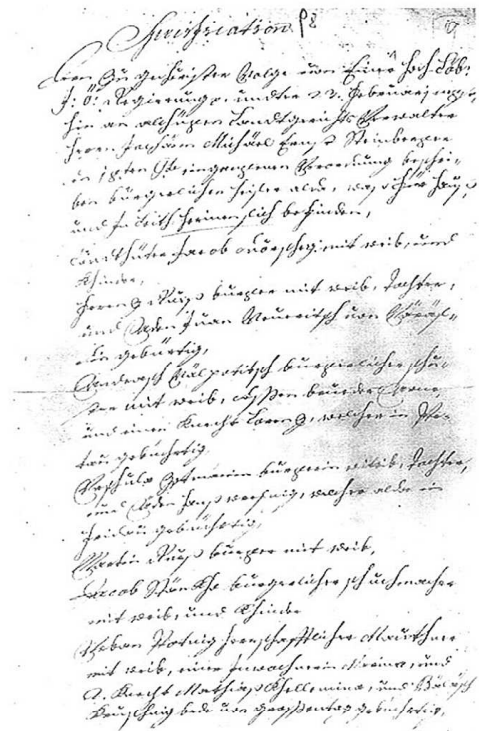
10 Vlado Valencič, Prebivalstvo Ljubljane pred dve sto leti, v: Kronika 2 (1954), str. 191–200.

11 Boris Golec, Ormož v stoletjih mestne avtonomije, Ljubljana 2005, str. 35–37.

1 Denis Jambriško, absolvent zgodovine, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Slomškov trg 15, 2000 Maribor.

2 Od treh mest na Slovenskem, nastalih na posesti salzburške nadškofije, je po letu 1490, ko se je te posesti polastil Friderik III. Habsburški, le Ormož trajno ostal privatno, tj. nedeželno knežje mesto. Brežice so postale deželno knežje leta 1491, Ptuj pa 1555.

predhodnik tudi pri navajanju oseb, saj so odrasli otroci gospodarjev navedeni samo v primeru, če so že poročeni, drugi sorodniki pa le izjemoma. V 49 popisnih enotah je skupno popisanih samo 154 odraslih oseb, od tega 94 gospodarjev, ovdovelih gospodaric in žena gospodarjev, 9 njihovih sorodnikov, 32 poslov in 19 gostačev. Otroci so kot obči pojem brez natančnega števila potrjeni le pri 10 popisnih enotah, od tega v 9 družinah gospodarjev ter enkrat otroci gospodarjev odrasle hčerke.¹²

Prva stran prvega popisa ormoškega prebivalstva iz leta 1723.

Precej več dela si je popisovalec naložil z drugim popisom, datiranim 16. julija 1724, ki je neprimerno popolnejši, četudi ne vedno dosleden. Poleg tega ni nastal celoten hkrati, ampak so ga pisale tri različne roke. Tako vsebuje osnovni, datirani podpis 66 popisnih enot in se končuje z upraviteljevo hišo. Druga roka je naknadno pripisala še družino mestnega sodnika Matije Rudolfa, tretja pa družino Andreja Kelemine, ki ga po sočasni mestni davčni knjigi prepoznamo kot mestnega podanika s hišo v Pavlovcih. Tretji zapisovalec je tako z vnosom tega

12Boris Golec, Ormož v stoletjih mestne avtonomije, Ljubljana 2005, str. 38.

»zunanjega« Ormožana dokončno zamejil območje, ki so ga prištevali k ormoški mestni naselbini. Nazadnje, najpozneje čez nekaj mesecev, so popis dopolnili še s 16 obrobniimi opombami, kdo od prebivalcev se je medtem odselil.¹³

V popisu so le redke opanbe o starosti ter o osebnostnih in fizičnih lastnostih. Tako je pri nekem meščanskem sinu zapisano, da je pijanec, med gostači pa je najti slepo beračico in staro majerico. Zadnji dve ženski sta sploh edini vsaj približno starostno opredeljeni osebi. Pri nekaterih drugih posredno izvemo le to, da niso več mladi. Ker se prva ormoška mrliška matica začinja šele v jožefinski dobi, ni, žal, tako rekoč za nikogar moč ugotoviti, kdaj natanko je umrl in v kakšni starosti. Iz teh dveh manjkajočih podatkov bi sicer mogli ugotoviti vsaj približno starostno strukturo tistega dela Ormožanov iz leta 1724, ki se pred smrtjo niso odselili v druge župnije ali po naključju umrli drugje.¹⁴

Primerjava med obema popisoma, ki ju ločuje zgolj dobrega pol leta, je pokazala tudi močno diskontinuiteto prebivalstva, še posebej pri gospodarsko nesamostojnem sloju brez lastne strehe nad glavo. Če sta med koncem leta 1723 in julijem 1724 »izginili« le dve od 49 družin gospodarjev, se je, nasprotno, zamenjala dobra polovica poslov in gostačev – od skupno 51 jih v naslednjem popisu pogrešamo kar 27. Pri tem tudi za dovršen del preostalih ne vemo, ali gre pri isti hiši obakrat za iste ljudi, saj so leta 1723 mnogi brez imena. Med najmanj 27, ki jih torej julija 1724 ni več pri istem gospodarju, so le trije gostači zamenjali samo hišo, ostali, s kakšno redko izjemo, pa so zapustili mesto.¹⁵

Kar pa zadeva delitev Ormožanov po spolu, v skladu s pričakovani po posameznih delih Ormoža, ne igrajo nikakršne vloge razlike v razmerju moških in žensk. Moški so v Ormožu predstavljali 44,8% odraslega prebivalstva, v obzidanem mestu 44,2% in v obeh predmestjih skupaj 45%. Na večinske ženske so odpadli naslednji deleži: v celotnem Ormožu 55,2%, v mestu 54,6% in v predmestjih 55%. Med samimi odraslimi otroki gospodarjev znaša delitev po spolu natanko 50:50, v skupini otrok in drugih sorodnikov pa je občutna premoč žensk. Zelo podobno je tudi razmerje med moškimi in ženskimi gostači, to je 67:63. Edinole v skupini poslov je moških zaradi

13Prav tam, str. 38.

14Približen čas smrti je vsaj za nekatere posestnike ugotovljiv iz davčnih knjig in mestnih sodnih protokolov.

15Jože Curk, Razvoj urbanih naselbin na območju občine Ormož, Ormož skozi stoletja II., Ormož 1983, str. 61–81.

pomočnikov in vajencev nekaj več kakor žensk, tako da znaša razmerje 52,2 : 47,8.¹⁶

Izvor mestnega prebivalstva in njegova etnično-jezikovna podoba

Pri razdelitvi Ormožanov po krajevnem izvoru sta se kot najbolj smiselna in najprikladnejša pokazala dva kriterija: delitev glede na socialno kategorijo in glede na oddaljenost od Ormoža. Razlike med vsemi tremi socialnimi strukturami (gospodarji, posli, gostači) so majhne, dokler ne pogledamo natančne analize vsake od njih. Iz vseh treh kategorij je polovica oseb izviral iz mesta ali njegovega zaledja, ki je opredeljeno tudi kot ožje Podravje. Mestno zaledje, ki se končuje pred pragom sosednih meščanskih naselij, Ptuja, Ljutomera in Središča, ima polmer približno 15 kilometrov zračne črte. Opaznejše so razlike med socialnimi kategorijami znotraj tega območja. Iz samega Ormoža izvira skoraj dvakrat toliko gospodarjev in gospodaric kot poslov in gostačev. Nato se razmerje obrne pri mestnem zaledju, kjer premočno vodijo posli in gostači, gospodarji in gospodarice pa ostajajo pri eni petini. Znatno bližje so si socialne kategorije pri deležu izvora oseb iz širšega Podravja, to je krajev med Muro in Dravinjo.¹⁷

Iz tega območja, brez ormoškega mestnega zaledja, je prihajalo med dobro petino in četrtino oseb, tako da je razpon Podravcev med vsemi tremi socialnimi kategorijami razmeroma majhen, pri gospodarjih in gostačih pa skoraj povsem izenačen. Ormož se je do leta 1724 precej enakomerno napolnil iz štirih makroobmočjih: 1. iz mesta; 2. mestnega zaledja; 3. širšega Podravja in 4. od drugod. Razlike med socialnimi kategorijami so v tem pogledu majhne. Glavna območja dotoka prebivalstva so ista tako pri kategoriji gospodarjev kot pri gostaškem sloju in poslih, saj gre pri obeh tudi za korelacijo s horizontalno mobilnostjo Ormožanov.¹⁸

Ormož se nam tako glede na spekter priseljevanja kaže kot tipično provincialno mesto, v katerem kar polovica vsega odraslega prebivalstva sestavljajo ljudje iz mesta in njegovega zaledja, nadaljnjo četrtino osebe iz širšega slovenskega Podravja med Dravsko dolino, Muro in Dravinjo, le četrtino pa priseljenci iz bolj oddaljenih krajev, a še od te četrtine jih več kot polovica odpade na domačo deželo. Delež Štajercev znaša tako 85,1%

16Prav tam.

17Anton Klasič, Ormož skozi stoletja v luči arhivskih virov, Ormož skozi stoletja, Maribor 1973, str. 50–100.

18Prav tam.

vseh odraslih Ormožanov z znanim poreklom, pri čemer so v tem pogledu komaj zaznavne statistične razlike med posameznimi socialnimi kategorijami. Iz domače dežele je pričakovano najmanj gospodarjev, zato pa največ gospodaric in žena gospodarjev. Kategoriji negospodarjev se umeščata blizu skupnega povprečja in dosegata skupaj 85,8%.¹⁹

Manj razvidno je, kdo od Ormožanov je izviral iz urbanega okolja, mestnega ali trškega, in kdo s podeželja. Rezultati so različni po posameznih socialnih kategorijah. Od gospodarjev jih iz mestno-trškega okolja, vključno z ormoškim, izvira dobra polovica, od gospodaric kar dve tretjini, skupaj nad tri petine. Precej manj jih je iz drugih dveh skupin, iz vrst gostačev dobri dve petini vseh z znanim izvorom in od služinčadi le tretjina.²⁰

Ne le za razumevanje porekla Ormožanov, temveč tudi umeščenosti mesta v širši prostor, so zgovoren pokazatelj smeri priseljevanja po štirih glavnih straneh neba. Pri takšnem prikazu je seveda nemogoče upoštevati vse kombinacije nebesnih strani in tudi glavne štiri so nujno stvar dogovorne določitve. Tako so upoštevani le tisti priseljenci, ki niso izviral iz mesta in njegovega zaledja – ožjega Podravja. Kot spodnjo mejo severa smo vzeli reko Muro, kot mejo juga pa spodnjo mejo Podravja. K zahodu sodijo kraji med obema navedenima črtama, začinja se s Ptujem in končuje s Koroško, vzhod pa v istem pasu predstavljajo kraji vzhodno od nekdanje avstrijsko-ogrsko meje.²¹

Jezikovna podoba mesta

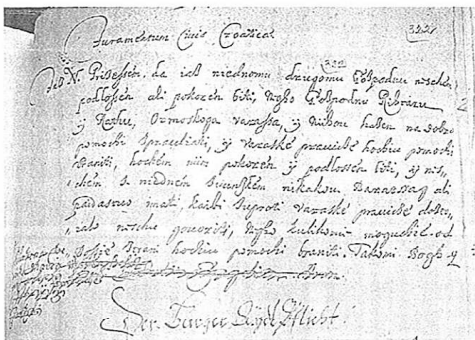
Posebno vprašanje zadeva jezikovno podobo Ormoža. Pri tem moramo razlikovati med jeziki, govorjenimi v družinskem okolju, jeziki uporabnimi in uporabljanimi v javnosti – v komuniciranju z ožjim in širšim okoljem ter med individualno usposobljenostjo za večjezično komunikacijo, ki je iz virov najteže razvidna. Imena in priimki ter znani geografski izvor odrasle populacije Ormoža nesporno pričajo, da so Ormožani leta 1724 v vsakdanjem komuniciranju uporabljali več jezikov in narečij, a od teh nekatere le v družinskem okolju. Veliki večini prebivalstva je bila materinščina eden od slovenskih dialektov, v glavnem prleški, pri čemer so eni znali tudi nemško, nekateri, rojeni v jezikovno mešanih okoljih, so nekoliko bolje ali slabše od slovenščine suvereno uporabljali še določen nemški govor,

19Prav tam.

20Boris Golec, Ormož v stoletjih mestne avtonomije, Ljubljana 2005, str. 77.

21Prav tam, str. 78.

maloštevilni Ormožani tujega rodu pa so se slovensko sporazumevali različno dobro, odvisno od objektivnih dejavnikov (časa selitve, sorodnosti materinščine s prleško slovenščino, motiviranosti, individualnih sposobnosti idr.). Zlasti priseljenci iz drugih slovanskih okolij so bili pri razumevanju in učenju ormoškega lokalnega govora v določeni prednosti, pri čemer so v svojo ormoščino nehote vpletali tudi elemente lastnega jezika (hrvaščine, češčine in poljščine). Priložnosti za uporabo lastnega jezika pa so imeli bolj malo.²²

Slovenski prisežni obrazec za novosprejete meščane v knjigi mestnih sejhnih zapiskov med letoma 1650–1725.

Nekaj drugega kot vprašanje materinščine je vprašanje jezikovne prakse. Ali so Ormožani slovensko materinščino leta 1724 le-to tudi zares uporabljali v vsakdanjem komuniciranju oziroma ali so jo že zavestno zamenjali z nemščino in v kolikšni meri? Glede na splošne trende tega časa in kljub temu, da je Ormož ležal najbližje mestom s poudarjeno nemškimi značajem, moremo rabo nemščine pri izvoru slovenskih posameznikov in družinah označiti za izjemo. Vprašanje govorne jezikovne prakse v javnosti se torej vrti okoli dveh jezikov, slovenskega in nemškega, pri čemer je bilo slednjega slišati precej manj. V Ormožu, mestu, ki so ga povečini naseljevali Podravci kmečkega rodu, namreč leta 1724 še niso bile ustvarjene razmere za zamenjavo materinskega slovenskega dialekta z nemškim govorom. Komuniciranje v nemščini se je omejevalo na maloštevilne priseljene družine in posameznike.

Tudi v javnosti, na sejah mestnega sveta in mestnega sodišča, še posebej pa v cerkvi, je slovenščina ohranjala daleč prevladujoče mesto, ne glede na to, da se je vse zapisovalo le nemško in je v dokumentih mestnega

²²Boris Golec: Regionalne razlike v jezikovni podobi prebivalstva slovenskih celinskih mest med 16. in 18. stoletjem, v: Zgodovinski časopis 57 (2003), str. 23–38.

izvora najti vsega tri slovenske zapise. Prav ti edini znani slovensko pisani dokumenti so dodaten trden dokaz za primat slovenščine v javni rabi.²³

Z zelo veliko mero gotovosti drži trditve, da so Ormožani slovenskega rodu. Še več, temu so se, če so hoteli dlje časa ostati v Ormožu in neovirano komunicirati z okoljem, morali prilagoditi tudi priseljeni nemško in drugače govoreči ljudje.²⁴

Ključne besede

Ormož, Ormožani, jezik, naselbina, prebivalstvo, 16.–18. stoletje, davčne in matične knjige, ljudsko štetje.

Pisni vir

–Župnijski arhiv Ormož, Seelenstands Protocoll [1843–1846].

Literatura

–Jože Curk, *Razvoj urbanih naselbin na območju občine Ormož, Ormož skozi stoletja II.*, Ormož, 1983.

–Boris Golec: Regionalne razlike v jezikovni podobi prebivalstva slovenskih celinskih mest med 16. in 18. stoletjem, Zgodovinski časopis 57, 2003.

–Boris Golec: *Ormož v stoletjih mestne avtonomije*, Ljubljana 2005.

–Anton Klasinc: *Ormož skozi stoletja v luči arhivskih virov*, Ormož skozi stoletja, Založba Obzorja, Maribor 1973.

–Vlado Valenčič: *Prebivalstvo Ljubljane pred dvesto leti*, Kronika 2, 1954.

²³Prav tam.

²⁴Boris Golec: Regionalne razlike v jezikovni podobi prebivalstva slovenskih celinskih mest med 16. in 18. stoletjem, v: Zgodovinski časopis 57 (2003), str. 23–38.

Povzetek

Ormož je bil okoli leta 1270 dokaj skromna naselbina, ki se je v tem času začela intenzivneje razvijati. Leta 1273 se Ormož že kot Holerמוש prvič omenja na ohranjeni listini. Leta 1331 že dobi od Gospodov ptujskih pravice samostojnega mesta z lastno samoupravo. Skozi vse stoletje je nato Ormož patrimonialno mesto, katerega fevdalni gospod je vsakokratni lastnik gradu in zemljiškega gospostva Ormož. Nemirna druga polovica 15. stoletja z dolgotrajnimi vojnami in pustošenje so pustili tudi sledove v samem Ormožu kot tudi v njegovi okolici. Uničevalni pohod ogrskih krucev je preživelo kar nekaj zapisov, med njimi več deset listin in mestni sodni protokoli. Od leta 1650 dalje pa so se izgubili mnogi pomembni dokumenti mestne in župnijske pisarne, med njimi davčne in matične knjige; primarni viri za preučevanje posesti in prebivalstva. Zato so bile raziskave mestne preteklosti odvisne od dokumentov višjih upravnih in sodnih oblastništev. Zelo dragocen vir je popis iz leta 1724. Ta dokument ni podpisan, datiran pa je zgolj v malo povednem naslovu, ki se v prevodu glasi: »Popis mesta Ormož, vseh ljudi, ki se v njem zadržujejo 16. julija 1724.«

Tako je popis še najlažje primerjati s tamkajšnjim ljudskim štetjem iz leta 1754, ki je zajelo vse osebe, družbeni položaj, razmerje z družinskim poglavarjem in starost. Ta popis je zelo dragocen in verodostojen vir za medmestne primerjave, torej tudi z Ormožem, za katerega niso ohranjeni ne primerno gradivo ne sumarni podatki štetja.

Franc Krnjak¹

“MÜENCHENSKI” ZLOČIN

Letos mineva 80 let od tragične smrti prleškega rojaka Janka Lešničarja, gospodarstvenika, urednika, politika in narodnjaka, rojenega na Humu pri Ormožu. Lešničar je največ časa deloval in živel v Celju, kjer si je ustvaril družino. Njegov edini sin Janko je bil spoštovan zdravnik, infektolog v celjski bolnišnici in profesor na MF, in je ob tem zapisu vstopil v 90. leto plodovitega življenja. Po njegovih stopinjah sta šla sinova Gorazd, ki je vodja infekcijskega oddelka v celjski bolnišnici, in Hotimir, onkolog na UKC Ljubljana. Oba sta tudi profesorja na MF.

Uvod

Leto 1929 je bilo v zgodovinskih knjigah zapisano kot usodno. Tako v političnem kot v smislu naravnih katastrof. Z gotovostjo lahko napišemo, da je bila to ena najhujših zim v zadnjih sedemdesetih letih. Takšnih katastrofalnih posledic tudi najstarejši prebivalci niso pomnili. V začetku februarja je temperatura padla na minus 20 stopinj C in se stopnjevala vse do konca meseca, ko se je živo srebro spustilo na rekordnih –28 ali več stopinj. Obenem je ta mesec zapadla rekordna količina snega, saj so ga namerili meter in več. Ta »naravni pojav« se je nadaljeval tudi v mesecu marcu. Že tako ubužanemu kmetu sta visok sneg in hud mraz povzročila ogromno škode. Po kleteh so pomrznili poljski pridelki in vino. Ponekod je celo razgnalo polne sode vina. Od hudega mraza so močno trpele domače živali, še posebno divje, ustni viri so poročali, da so se čez popolnoma zaledenelo Dravo v naše kraje pritepli sestradani volkovi. Ponoči, ko se je spustila temperatura najnižje, je bilo slišati po sadovnjakih in gozdovih pokanje dreves, ki jih je zima z vso močjo trpinčila. Posledice so bile strašljive. Uničeni so bili sadovnjaki in vinogradi, ki so si zelo težko opomogli, poletje pa je bilo zelo vroče in sušno. Edino veselje so imeli okoliški gostilničarji, ki so si na reki Dravi spravljali debel led in ga shranjevali v za to pripravljene ledenice². Poleg tega je trkala na vrata svetovna kriza.

¹ Franc Krnjak, domoznanstvenik, Ivanjkovci 49, 2259 Ivanjkovci.

²Do izuma hladilnih naprav so bile ledenice edini naravni hladilnik v vročem poletju. Posebno tesnjenje je bilo zelo pomembno; zanj so uporabljali naravne materiale. Bile so skrbno zgrajene globoko pod zemljo, zato so se veliki kosi ledu ohranili vse do jeseni. Navadno si je gostilničar za to delo dobil krepke fante in može, ki so bili ob koncu dela bogato pogoščeni.

V političnem smislu je bilo to leto prav tako katastrofalno. Kralj je uvedel šestojanuarsko diktaturo, s katero je razveljavil vidovdansko ustavo iz leta 1921. To je bila logična posledica dogodkov iz prejšnjega leta, ko je prišlo v parlamentu do fizičnega obračuna in umora hrvaških poslancev Stjepana in Pavla Radića ter Đura Basarička. S tem dejanjem je kralj uvedel diktaturo, ukinitel parlament in vse politične stranke, vključno s telovadnim društvom Orel; s tem je hotel utrditi liberalni Sokol. Obenem je začel Stojadinovićev režim propagirati jugoslovanstvo kot unitarno skupnost (unitarizem) narodov in spremenil ime, 3. oktobra, iz države SHS v Jugoslavijo. Pomembna odločitev je bila ustanovitev devetih banovin, ki se niso ujemale z zgodovinskimi in narodnostnimi mejami. Prvotno je takšno dejanje prineslo nekakšno olajšanje in odobravanje ljudskih množic.³ Nezadovoljstvo in razočaranje je imelo za posledico vznik nedemokratskih in totalitarnih skupin, ki so fizično z vsemi sredstvi napadale vlado. Zaradi terorja oblasti nad temi skupinami so se te zatekle v Avstrijo in od tam delovale s teroristično dejavnostjo.

Žrtev nespametnega nacionalističnega dejanja

Po takratnih časopisnih namigovanjih so bili terorističnih dejanj osumljeni »razni Paveliči in Perčeci, punktovni načelniki, VMRO ali pa moskovski poverjeniki.«⁴

Za kaj je šlo? Že konec junija 1931. leta so te domnevne skupine začele s subverzivno dejavnostjo. Pozneje se je izkazalo, da je to dejavnost ustaške organizacije, pod vodstvom pozejšega poglavnika NDH⁵ Anteja Paveliča in njegovega pajdaša Gustava Perčeca.⁶ Ugodne razmere so te skupine našle v sosednji Avstriji, "da avstrijske oblasti dajejo kot nekakim političnim beguncem in pregnancem varno zavetje mračnim zločincem", ki izkoriščajo priložnost ter v mednarodne vlakovne kompozicije nastavljajo peklenske stroje in tako zastrašujejo prebivalstvo. V tem smislu so jugoslovanski časniki močno napadali Avstrijo,

³Toda to je bila velika zmeta in zavajanje ljudstva, ki je kmalu uvidelo v njem velikosrbsko diktaturo. Oblast je šla tako daleč, da ni pustila slovenskim vojakom sprejemati slovenskega časopisa, odpirala je pošto in maltretiranje srbskih kaplarjev je bilo na dnevnem redu. Takšne težnje so se pokazale že v prvih letih države SHS. Vir: glej vse številke Murske Straže.

⁴Glej: Jutro, št. 179, 1931, Punktovni načelniki – Puktacija ali deklaracija, tudi Slovenska ali Ljubljanske punktacije (deklaracije). Glej M. Mikuš, Slovenci v stari Jugoslaviji, opis zgodovine Slovencev, 1917 – 1941, MK 1965.

⁵Nezavisna država Hrvatska.

⁶Perčeca je pozneje v Italiji dal likvidirati njegov rival, poglavnik Pavelič. Glej T. Kregar, Zgodovina za vse, leto 2006, str. 80.

češ naj vendarle napravi red. "Avstrijske oblasti zadene vsaj moralna sokrivda zločinov na naše železnice", je zapisalo Jutro in dodalo, "vozovi s peklenskimi stroji, določeni, da eksplodirajo na naših tleh, so prišli čez mejo iz Avstrije. Vse ugotovitve dalje jasno dokazujejo, da so bili peklenski stroji položeni v vagone na avstrijskem ozemlju."⁷

Ena takšnih žrtev nacionalfašističnega nasilja je bil Janko Lešničar, politik, gospodarstvenik, urednik, narodnjak in privrženec jugoslovanstva.⁸ Po mesecu dni dopusta se je vračal s hitrim vlakom, ki je vozil iz Münchna v Beograd, v Čuprijo, kjer je bil ravnatelj Zadruga za poljedelski kredit. Prav Lešničar je organiziral zadrudištvo v Šumadiji. Pred Zemunom, 2. avgusta 1931. leta, je prišlo do eksplozije vagona. Pri tem dejanju je bilo nekaj potnikov težko ranjenih in ubitih, med njimi tudi Janko Lešničar, ki je dobil takšne rane, da je bil na mestu mrtev. Vse kaže, da je bil peklenski stroj nastavljen v sedež vagona, na katerem je žrtev sedela, saj so preiskovalci in reševalci truplo komaj čez nekaj ur identificirali.⁹ To je bil zelo hud udarec za zadrudištvo, predvsem pa za družino in prijatelje. Upravičeno lahko sklepamo, da so imeli teroristi povezavo z železniškimi uslužbenci in Jesenicah, saj so vlakovni uslužbenci iz neznanega vzroka vlakovno kompozicijo oz. vagone »premenjali«, kar je imelo pozneje tragične posledice.¹⁰

Janko Lešničar se je rodil v viničarski družini, 14. maja 1884. leta, na Humu pri Ormožu. Imel je dve leti mlajšo sestro Marijo, ki je ostala na domačiji (poročena z Ivanom Sevrom). Oče je kupil malo posestvo v bližnjih Loperšicah, št. 47, od koder je Janko odšel na mariborsko gimnazijo.

⁷Jutro, št. 179, 1931.

⁸V tistem času je imel pomen jugoslovanstva popolnoma drugačen prizvok kot danes. Le mesec dni po Lešničarjevi smrti je kralj razglasil oktroirano ustavo in tako uzakonil centralizem in absolutizem!

⁹Po pričevanju njegovega sina Janka Lešničarja, uglednega zdravnika in profesorja v Celju, ki bo letos dopolnil 90 let, je žrtvi razneslo glavo, nato pa je zgorel, tako da je ostalo od njega bore malo posmrtnih ostankov.

¹⁰Vir: Janko Lešničar ml.

Dom Janka Lešničarja v Loperšicah.

Oče Franc Lešničar (1853) se ni rodil na Humu, poročil se je z nezakonsko hčerko Jožefo Puklavec (1845). Že Jankov ded Johan, poročen z Marijo Herčko, je bil viničar na Humu, vendar je ta prišel na Hum šele po rojstvu sina Franca (1853), ki je bil prvorojenec. Na Humu so se jima potem rodili še štirje otroci, vsak na drugi hišni številki, kar kaže na težko življenje viničarjev¹¹. Od kod je prišel Lešničarjev rod, ni znano, gotovo pa je, da so prišli iz okolice Ormoža.

Z gotovostjo lahko trdimo, da so se takratne socialne razmere globoko vtisnile v bit malega Janka, ki je pozneje z vso svojo intelektualno močjo skušal spremeniti razmere malega in nezaščitenega človeka. To kaže njegova nesebična ljubezen do sočloveka, ki se odraža v njegovem političnem, narodnem, publicističnem in gospodarskem delovanju. Lešničarja so gnali socialni čut, pravičnost ter močna ideja jugoslovanstva; v slednji je videl, vsaj v takratnih razmerah, edino možnost preživetja.

Po končani gimnaziji se je vpisal na veterinarsko visoko šolo na Dunaju, kjer pa je študij prekinil in leta 1906 prevzel uredništvo celjske Domovine.¹² Kljub temu je Lešničar pomemben v društvu veterinarjev. Študij veterine se mu ni "obnesel", kajti bolj so ga zanimale gospodarske in politične teme tistega časa. V Celju je bil v kulturnem, narodnobudiljskem, političnem in gospodarskem smislu ena močnejših osebnosti tamkajšnjega javnega življenja. Po dveh letih urednikovanja Domovini je

¹¹Usode viničarjev so več ali manj znane. Po težkem izkoriščevalskem celoletnem delu se je moral viničar v jeseni pogosto seliti k drugemu gospodarju, seveda če ga je ta hotel sprejeti. Dogodek, ki se je zgodil Bombelesovemu viničarju na Litmerku, je podlost brez primere. Ko bi moral viničar Grašič prejeti plačilo, navadno v naravi, ga je šafar – oskrbnik vinograda Kumer, grobo pretepel. Fizično se je znesel tudi nad njegovo družino ter jih konec novembra vrgel na cesto!
¹²Že leta 1904 se je na Dunaju ukvarjal z urednikovanjem.

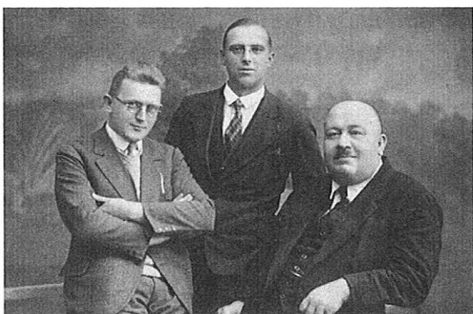
prevzel delo glavnega urednika Narodnega dnevnika; po prenehanju le-tega pa celjski borbeni Narodni list. Obenem pa je bil stalni štajerski urednik Slovenskega naroda. V začetku prve svetovne vojne je vstopil v Zadružno zvezo, pozneje pa je postal njen ravnatelj vse do leta 1927, ko se je Zveza preselila v Žalec. Po tem se je Lešničar zopet posvetil novinarstvu in je urejal celjsko Novo dobo vse do nastopa nove službe. 1. decembra 1929 je prevzel direktorsko mesto Oblastne zadruga za poljedelski kredit v Čupriji. Bil je preudaren mož in steber Narodne stranke na Štajerskem. Po prevratu, leta 1918, je bil Janko Lešničar več let odbornik in gospodarski referent v celjskem občinskem svetu, do odhoda na novo službeno dolžnost pa tudi predsednik Celjskega doma in podnačelnik prve Južnoštajerske vinarke zadruga. Dve leti je predsedoval Zvezi slovenskih posojilnic in bil več let član glavnega tarifnega odbora v Beogradu.

Lešničarjevo gimnazijsko spričevalo.

Rad je prihajal v Loperšice, na svoj dom, obiskat svojce. Pred tragično smrtjo je izkoristil enomesečni dopust tudi za obisk sestre in ovdovelega očeta. Njegove posmrtno ostanke so pokopali na celjskem pokopališču, ob ogromni množici pogrebcev in v spremstvu stanovskih sokolov. Lešničarjev veličastni pogreb je pokazal globoko bolečino in zahvalo človeku, ki ga je odlikovala "visoka

intelligenca in ljudomilost...¹³ Toda kaj hitro se je na pokojnega Lešničarja pozabilo. Družina pokojnika, vdova in desetletni sinček Janko sta se znašla v težkih gmotnih razmerah. Država je kljub številnim prošnjam za pomoč, odškodnino ostala gluha. Izgovarjala se je, naj se vdova obrne na mednarodno sodišče v Ženevi. Obubožana vdova s sinčkom pa si tega ni mogla privoščiti. Na koncu ji je ostala zgolj skromna pokojnina, s katero sta s sinom stežka shajala. V občasno pomoč so bili pokojnikovi liberalni prijatelji, ki so jima dovolili ostati v stanovanju.¹⁴

Janko Lešničar na desni, v družbi Pečnika in Vilfana.

Ključne besede

Janko Lešničar, Hum pri Ormožu, direktor Oblastne zadruge, politik, gospodarstvenik, urednik, narodnjak, privrženec jugoslovanstva.

Ustni viri

– Janko Lešničar ml. – sin. Ob smrti očeta je bil star deset let.

Pisni viri

- Jutro, 1931, št. 179.
- Slovenski biografski leksikon, 1925–1991.
- Status animarum župnije Sv. Jakoba v Ormožu.
- Župnijska kronika Sv. Jakoba Ormož.
- Ivan Najzer: Trg Središče, zgod. podatki za obdobje od leta 1910 do konca druge svetovne vojne.

¹³Jutro, 4. 8. 1931.

¹⁴T. Kregar, Zgodovina za vse, Celje, leto XII, 2006.

Povzetek

Tragična smrt našega prleškega rojaka Janka Lešničarja, rojenega na Humu pri Ormožu, je pred osemdesetimi leti prinesla močno bolečino ne samo njegovim domačim, temveč celotnemu narodu, še posebej prebivalcem Celja, kjer je živel in se poklicno ter politično udeleževal. Na poti na službeno dolžnost v Čuprijo, kjer je bil direktor Oblastne zadruge za poljedelski kredit, ga je smrt doletela na vlaku pri Zemunu. Pozneje je bilo ugotovljeno, da so teroristični napad izvedli Paveličevi ustaši, ki so se pred takratnimi organi pregona zatekli v Avstrijo in od tam izvajali teroristične akcije na mednarodnih vlakih.

94(497.40)Ormož

Aljaž Kovačič¹

ORMOŽ OD NASELBINE DO MESTA

V članku so predstavljeni koraki in dejanja, ki so bila potrebna, da je ozemlje današnjega Ormoža postalo mesto.

Uvod

Na področju današnjega Ormoža so že v prazgodovini živeli ljudje. Arheologi so izkopali predmete in ostanke hiš, ki nam mnogo povedo o življenju ljudi v tistem času. Pred približno 2000 leti so v naše kraje prišli Rimljani. Naselili so se tam, kjer je danes mesto Ptuj, mimo današnjega Ormoža pa je tekla pomembna cesta. V srednjem veku je tukaj stala vas, imenovana Holermuos, ob njej pa grad Friedau. Vas Holermuos je pred približno 700 leti postala mesto, njeni prebivalci pa so dobili mestne pravice; odslej so se imenovali meščani, mesto pa se je po svojem gradu poimenovalo Friedau. Kasneje so mesto večkrat napadli Turki. Poškodovali so grad, ropali po okoliških krajih in ljudem odnašali hrano.

G. M. Vischer, Topographia Ducatus Stiriae, Gradec, 1681.

Zgodovina Ormoža

Naselitvene korenine Ormoža segajo do poznobronaste kulture žarnih grobišč, ko je tukaj obstajala ena največjih planih naselbin iz tega časa v vzhodnoalpskem prostoru. Naselbino so zopet zasedli Kelti v dobi latena, medtem ko se ji je rimska cesta izognila po obodu nasipa ter mimo Hardeka vodila proti Pušencem.²

Po zmagi nad Obri ok. leta 800 je Karel Veliki v

¹Aljaž Kovačič, študent univerze v Mariboru, Filozofska fakulteta, Slomškov trg 15, 2000 Maribor.

²Jože Curk, Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem, Založba Obzorja, Maribor 1991, str. 107, naprej: Curk, Trgi in mesta.

osvojenih vzhodnih pokrajinah frankovske države podelil ozemlje v fevd raznim cerkvenim knezom, ki so v srednjem Podonavju začeli močno kolonizacijo in, kakor navaja Conversio iz leta 870, so se na to območje naseljevali Slovani in Bavarci. Slovanski knez Pribina je ok. leta 840 od Ludvika prejel obširno ozemlje v spodnji Panoniji. Leta 847 je cesar Pribino imenoval za mejnega grofa, že podeljene fevde pa mu je zapisal kot lastniško posest. Pribina je dal zgraditi in posvetiti več cerkva, med njimi tudi Businico, ki jo umeščajo nekam na ormoško območje. Pribinov sin Kocelj se je otrešel nemškega misijonskega in političnega klientelizma in je vzpodbujal delo Cirila in Metoda, s pomočjo katerih je Slovencem poskušal pridobiti lastno cerkveno neodvisnost. Toda leta 840 je moral Metod zapustiti panonske Slovence, Koclja pa je nemška oblast proglasila za izdajalca. Odvzete so mu bile posesti in ozemlje je bilo ponovno nemško.³ Od 9. stoletja je bilo ormoško mejno območje last salzburške nadškofije. Varovali so ga njihovi ministeriali, gospodje Ptujski. Ozemlje na meji Ormož – Središče je bilo do sredine 12. stoletja pogost cilj roparskih madžarskih vpadov. Zasluga gospodov Ptujskih je bila, da so ogrsko – hrvaško mejo ustalili in Madžare potisnili skorajda na črto današnje meje s Hrvaško. Lega Ormoža je bila torej izrazito strateška, saj je varoval prehod čez slovenjegoriški greben, ki tu prekinja obdravsko ravnico in na katerem sta se od ogrske ceste ločili stranski poti proti Tomažu in preko Drave na Vratno. Ovalen areal bronastodobne naselbine velikosti okoli 400 x 380 m, obdan z nasipom in jarkom, je bil dovolj prostoren, da sta v njem našla prostor vas Holermuos in stolpasti grad Friedau. Friderik Ptujski si je namreč v Ormožu zgradil stolpast grad, po katerem je mesto najverjetneje kasneje dobilo tudi svoje nemško ime Friedau.⁴

Leta 1278 je Friderik Ptujski zgradil v Ormožu stolpast grad Fridaw

Friderik Ptujski je kralju Rudolfu v vojni s češkim kraljem Otokarjem II. pomagal in mu poslal na pomoč 200 oboroženih konjenikov. Leta 1276 ga je kralj Rudolf bogato nagradil. Okrog leta 1278 mu je dovolil, da sme zgraditi na meji z ogrskim kraljem na lastnem ali v fevd danem zemljišču grad » Ain begnadbriff von kunig Rudolf...Fridrichen von Pettaw...bey den gemerchtn des kunigs zw Vngn behausung zethun...«⁵

³Zgodovinski arhiv na Ptuj, Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva na Ptuj, ZAP, Ptuj 2009, str. 28, dalje kot: Zgodovinski arhiv na Ptuj.

⁴Zgodovinski arhiv na Ptuj, str. 29.

⁵Marija Hernja Masten, Razstava: Iz tradicije se je razvil današnji

Am bequembreiff von King
Rudolf auffgangh von Friderich
von dem Lande in argey
87 künig künig bey den gencenigen des
Künig von unger behawffung
Zetung in dem Lande

Listina o dovoljeni gradnji ormoškega gradu.⁶

Ormož se v pisanem viru prvič omenja z imenom Holermuos 1273, kjer je med pričami Friderika Ptujskega omenjen tudi vitez Fric iz Ormoža, «Frico de Holermuos».⁷

Ormož je prvič pisno izpričan z imenom Holermus leta 1273

Vitez Vulfing Baumgarten je potrdil, da se odpoveduje v korist nemškega viteškega reda kmetiji na Zg. Hajdini z vsem pripadajočim pod pogojem, da mu križniki dajo tam do smrti v hasnovanje dve drugi kmetiji. Dogovor, sklenjen na Ptuj, 16. junija 1273, so potrdili Ptujski gospod Friderik, župnik Konrad s Ptuja, brat Bertold, komtur pri Veliki Nedelji, brat Urlik, župnik pri Veliki Nedelji, in Fric iz Ormoža, »Frizo de Holermus«.⁸

V letu 1321 je bil Ormož imenovan kot trg. 2. maja 1331 sta Herdegen I. Ptujski, deželni maršal štajerski in njegov brat Friderik VII. podelila meščanom Ormoža »Holler mues« iste pravice, kot so jih imeli meščani Ptuja. Meščanska naselbina je imela za trgovino z Ogrsko zanimivo lego, zato ni čudno, da so v njej že v 30. letih ustanovili filialo mariborski židje, kar je trden dokaz večjih finančnih poretov in številnih trgovskih poslov.⁹

Pečat Wulfingaga iz Ormoža, leta 1331

Ptujski gospodje so le redko bivali na svojem gradu, zato so v službo vzeli nižje viteze, ki so kot kastelani ali grajski poveljniki upravljali zemljiško posest svojih gospodarjev. Med prvimi najdemo Wulfinga iz Ormoža, »Wulfing von Fridowe«.¹⁰

Ormož, Ormož 2001, naprej: Iz tradicije se je razvil današnji Ormož.

6 Iz tradicije se je razvil današnji Ormož. Orig. v arhivu Stubenbergov v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. ZAP, FKS – L 68.

7 Zgodovinski arhiv na Ptuj, str. 29.

8 Iz tradicije se je razvil današnji Ormož.

9 Dušan Kos, Med gradom in mestom, ZRC, Ljubljana 1994, str. 88.

10 Iz tradicije se je razvil današnji Ormož.

Pečat Wulfingaga iz Ormoža.¹¹

Po smrti zadnjega gospoda Ptujskega je leta 1438 Ormož podedovala Ana Schaunberg, sestra Friderika IX. Ptujskega.¹²

Ormožu so bile podeljene mestne pravice 2. maja 1331

Herdegen Ptujski, maršal štajerske, in njegov brat Friderik Ptujski sta Ormož povzdignila v mesto in njegovim prebivalcem podelila vse pravice in svoboščine, kakor jih imajo meščani v mestu Ptuj.¹³

Na ptujskem gradu, četrtek pred vnebohodom našega Gospoda, 2. maja 1331

Jaz Herdegen Ptujski, maršal štajerski, in jaz Friderik Ptujski njegov brat, oznanjava javno s tem pismom vsem, ki ga bodo videli, brali ali slišali, vsem danes živečim in vsem naslednikom, da sva se po tehtnem premisleku in dobrem nasvetu cenjenih ljudi odločila in dajeva našim meščanom tukaj v Ormožu in vsem njihovim naslednikom tiste pravice in svoboščine, kakor jih imajo meščani na Ptuj. Da bo vse, kakor mora biti po pravu, prisegava, da bova mestu Ormož v najkrajšem času izdala listino (mestne pravice – statut) po posvetu z grajskim gospodom, sodnikom in dvanaajstimi mestnimi svetovalci. Te bodo imele trajno in nepretrgano veljavo za njih in vse njihove naslednike, kar potrjujeva s tem pismom in z mojim, Herdegena Ptujskega obešenim pečatom, ki potrjuje pravno veljavo in resničnost listine. In jaz Friderik Ptujski se bom »privezal« pod mojega brata, prej imenovanega Herdegena, da bo vse po pravu, vendar ne bom ohesil svojega pečata, pač pa so tukaj priče, naš častitljivi

11 Iz tradicije se je razvil današnji Ormož. Orig. perg. v Državnem arhivu na Dunaju. ZAP, FKS – L 157.

12 Zgodovinski arhiv na Ptuj, str. 29.

13 Iz tradicije se je razvil današnji Ormož.

bratranec Amelik Ptujski, tukajšni gospod Weingundt, brat Gastenperga, gospod Wilfing iz Ormoža, gospod Pilrimhs, gospod Turnich, gospod Freeh iz Zwanpurga, Andrej Lah, Wolfart pisar iz Ptuja, meščan, gospod Tupold ta čas sodnik v mestu Ptuj, Herman iz Ormoža, Gregl, meščan iz Ormoža ter drugi številni ljudje, ki jim je ta zadeva dobro poznana. To se je zgodilo in zapisalo v Ptuj na gradu, ko štejemo po Kristusovem rojstvu tisoč tristoletno in enaintrideseto leto, četrtek pred vnebohodom našega Gospoda.¹⁴

Listina o podelitvi mestnih pravic iz leta 1331.¹⁵

Z razvojem mestne samouprave je mesto dobilo lastno sodišče znotraj mestnega pomirja, mestno upravo, ki so jo vodili mestni svet in mestni sodnik, sedež mestne oblasti je bil na rotovžu, mesto je dobilo pečat. V njem so cveteli obrt, vinska trgovina in prodaja ob dveh sejmih na da sv. Magdalene in Martina, ki ju je mestu podelil leta 1497 cesar Maksimilijan.¹⁶

Ko se želi izvoliti sodnik

Prisežniki (mestnega) sveta naj vsako leto ali vsakič, ko je potrebno, izvolijo sodnika; takega, ki ustreza gospodu Salzburškemu (nadškofu) v njegovih zahtevah in je

14 Iz tradicije se je razvil današnji Ormož.

15 Iz tradicije se je razvil današnji Ormož. Orig. prep. v kopalni knjigi plemiške rodbine Szekeley, Cod. 13.996 v državnih nacionalni knjižnici na Dunaju. ZAP, FKS – L 156.

16 Zgodovinski arhiv na Ptuj, str. 29.

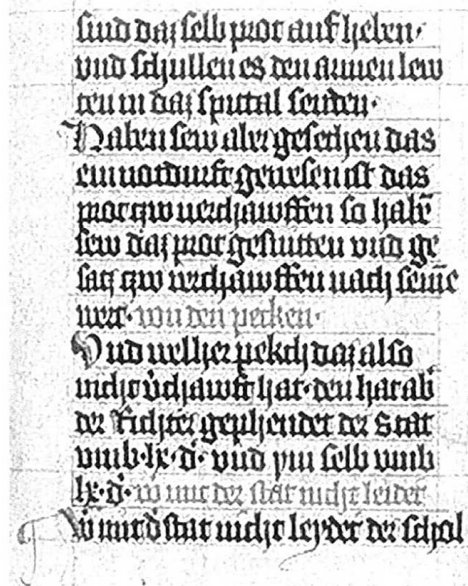
uporaben v mestnih potrebah ter mestno pravo pozna in prizna.¹⁷

Ko se želi izvoliti sodnik.¹⁸

17 Iz tradicije se je razvil današnji Ormož.

18 Iz tradicije se je razvil današnji Ormož. Orig. Ptujski statut 1376, čl. 33.

Kdor z mestom ne trpi, naj se z mestom ne krepí.¹⁹

Kdor z mestom ne trpi...²⁰

Mestne pravice in samouprava, 1331

Meščani so se odtrgali od mestnega gospoda in si ustvarili mestno avtonomijo ali samoupravo. Bili so osebno svobodni, ravnali so se po mestnem pravu ali statutu (Stadtrecht). Mesto je imelo lastno sodišče, sodilo je vsem, ki so bivali znotraj njegovega pomirja (Burgfrid) in so ga označevali mestni mejniki. Skupnost vseh meščanov (Bürgerschaft, Genain, Gemeinde) je izvolila vsako leto svoje predstavnike v mestni svet (Rat). Mestni notranji svet je štel dvanajst (Zwelfer) prisežnikov, navadno najuglednejših meščanov. Ti so izmed sebe izvolili mestnega sodnika (Stadtrecher), ki je razsojal v nižjih sodnih zadevah in opravljal s pomočjo pisarja upravne posle ter nadzor. Meščan je postal tisti, ki je v mestu bival eno leto in dan, se ukvarjal z obrtjo ali trgovino ali pa je imel v mestu hišo, bil sprejet v mestno občino in je podal prisego zvestobe ter plačal poseben prispevek v mestno blagajno. Znotraj mesta, ki se je zaradi varnosti kmalu obdalo z obzidjem, so delovali obrtniki, ki so se združevali v cehe. Ceh je urejal delovna razmerja med mojstri in delavci, določal število mojstrov in opravljal kontrolo nad izdelki. Konkurenca mestnim obrtnikom so bili podeželski

¹⁹Iz tradicije se je razvil današnji Ormož.

²⁰Iz tradicije se je razvil današnji Ormož. Orig. Ptujski statut 1376, čl. 94.

mojstri, »fretarji – šterarji«. Trgovci so imeli drugačne skrbi, saj so se jim v trgovino mešale gosposčine, ki so odprodajale viške blaga in kmetijske pridelke, dobljene iz naravnih dajatev kmetov. Zato so bili za gospodarski napredek mesta najpomembnejši tedenski in letni sejmi, ki so jih obiskovali tuji trgovci. V času sejma je obrtnike in trgovce varoval tako imenovani sejemski mir. V mestu so stanovali: manjše število nižjega plemstva, duhovščina in meščani ter gostači, ljudje brez premoženja, kamor so spadali dninarji, hlapci, dekle, postrežki in drugi služabniki. Vsi ti so bili osebno svobodni, če so uživali privilegije mestnega zraka vsaj leto in dan, od koder tudi reklo mestni zrak osvobaja – die Stadtluft macht frei.²¹

Urbana koncepcija mesta

Urbano koncepcijo mesta je narekovala bronastodobna naselbina. Cesta, ki se je vzpela iz doline Lešnice skozi Ptujsko ali Zgornja vrata v mesto, ga je prešla v skoraj ravni črti, oblikujoč v sredini pravokoten trg, ter se pred grajskim kompleksom obrnila ostro proti severu, prečkala Ogrska ali Spodnja vrata in se onkraj njih spojila s cesto, usmerjeno proti vzhodu. Tranzitna ga je s svojim potekom skozi mesto razdelila v dve polovici. Južno je sestavljala neprekinjena vrsta hiš, severno pa so členile tri uvite ulice, ki so se spajala onkraj cerkvenega kompleksa ter skupaj vodile skozi Ogrska vrata iz mesta. Med njimi se je prepletalo še nekaj manjših uličnih povezav, tako da je Ormož leta 1801 štel kar 13 hiš. Franciscejska katastrska karta iz okoli leta 1825 nazorno kaže takratno gradbeno in komunalno stanje mesta. Medtem ko je bila cestna stranica severne polovice strnjeno pozidana le proti jugu, vse drugo pa je zasedala nepovezana gradnja, prekinjena za obsežnimi vrtovi in sadovnjaki. Bronastodobni obročast nasip in s tem mestne utrdbe je na severovzhodu prekinjala cesta skozi Ogrska vrata, na jugovzhodu pa od okoli leta 1860 usek, skozi katerega so speljali cesto k železniški postaji in brodu. Med letoma 1858–1860 so zaradi gradnje Vzhodne železnice eskarpirali dravski breg pod mestom in nasuli prostor sedanjega kolodvora, staro cesto do Lente in pešpot s trga k reki pa prekinili. Pred Ptujskimi vrati se je širilo večje Ptujsko predmestje, kjer so križniki zgradili bolnišnico, pred Ogrskimi vrati pa manjše Ogrsko predmestje z bližnjim Hardekom. Ormož je leta 1482 štel 30 meščanskih hiš z okoli 150 prebivalci, leta 1542 35 z okoli 180 prebivalci in 3 gostači, 1707 55 hiš, 1749. leta 43 hiš v mestu in 28 v predmestjih. Današnje mesto kaže v zasnovi še vedno srednjeveško, v gradbeni podobi pa klasicistično podobo.²²

²¹Iz tradicije se je razvil današnji Ormož.

²²Curk, Trgi in mesta, str. 107 – 108.

Izsek karte južne Štajerske, Ortel 1570

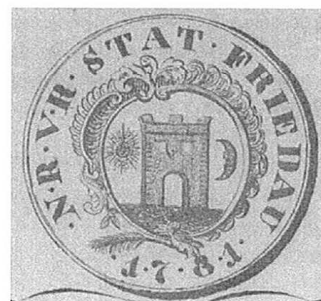
Toponim Ormoža se je spreminjal, od prve omembe Holermusa, 1273., do prevzema imena Frideriku Ptujskemu oz. njegovemu kastelu – Fridaw v Friedau, 1278., in slovenske transformacije iz Holermus – Olermus – Ormus v slovenski Ormož, 1478. Narobe zapisano ime Fridau pa se pojavi na karti iz leta 1570 celo z imenom Friban.²³

Karta južne Štajerske, Ortel, 1570.²⁴

Ormoški mesti pečat iz leta 1781

Najstarejši mestni pečat je ohranjen iz leta 1781. Notranje pečatno polje zavzema stolp z več cinami na vrhu. Na stolpu so vidna polkrožna vhodna vrata. Nad vrati je dvodelno okno. Prosto ob stolpu na levi strani je izpolnjen s sončnim kolesom, na desni pa z luninim zadnjim krajcem. Morda gre z stolp, ki ga je Friderik zgradil leta 1279.²⁵

Ormoški pečat iz leta 1781.²⁶

²³Iz tradicije se je razvil današnji Ormož.

²⁴Iz tradicije se je razvil današnji Ormož. Orig. Knjižnica I. Potrča Ptuj.

²⁵Iz tradicije se je razvil današnji Ormož.

²⁶Iz tradicije se je razvil današnji Ormož. Orig. ZAP, Arhiv mesta Ormoža, šk. 29.

Grad

Grad Ormož (Friedau), ki leži na strmeh pomolu nad Dravo, je bil pomembna utrdba na meji z Ogrsko. Njegov nastanek se nanaša na leto 1278, ko je kralj Rudolf dovolil Frideriku Ptujskemu, da si na salzburški zemlji postavi grad. Bil je ena najmočnejših salzburško-ptujskih fevdalnih postojank na južnem robu Slovenskih goric. Prvotni stolpast grad so torej pozidali Ptujski gospodje, upravljali pa so ga njihovi kastelani, Ormoški vitezi, in po letu 1363 Herbersteini. Po letu 1441 so lastniki gradu Schaumbergi, grofje Frankopani, Szekelyji do leta 1604, baroni Petheji do leta 1710, nato grofi Königsackerji, industrijalci Pauerji, baroni Wernerji in Čokli, rodbina Pongratz, od leta 1910 do konca druge svetovne vojne pa grofje Wurmbbrand. Grad je bil požgan v bojih z Ogrji leta 1487, prizanesli pa mu niso niti Turki leta 1532. Grajski kompleks se je razvil okrog pravokotnega dvorišča, ki ga obdajajo štirje dvonadstropni trakti, na enem od vogalov pa stoji mogočen večnadstropen stolp. V zahodnem grajskem traktu je poslikana sobana, delo klasicističnega slikarja Gleichenpergerja. Grad je obdan s čudovitim, prostranim parkom, enim najlepših, kar se jih je pri nas ohranilo, ne da bi jih bila prizadela nemirna povojna leta. Grad je danes skupaj s parkom, ki se ponša s številnimi redkimi drevesi, enkratna spomeniška celota, zglede urejena in oskrbovana, mala muzejska zbirka v gradu pa obiskovalca nazorno seznanjajo s temeljnimi podatki iz zgodovine Ormoža in njegove bližnje okolice.²⁷

²⁷Vodnik po kulturni in naravni dediščini občine Ormož, Ormož 1998. str. 10–14.

Ormož, Holermuos, Friedau, Friderik Ptujski, trg, Wulfing, sodnik, samouprava, pečat, grad.

Pisni viri

- Zgodovinski arhiv na Ptuju, *Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva na Ptuju*, ZAP, Ptuj 2009.
- *Vodnik po kulturni in naravni dediščini občine Ormož*, Ormož 1998.

Literatura

- Jože Curk: *Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem*, Založba Obzorja, Maribor 1991.
- Marija Hernja Masten: *Razstavno gradivo: Iz tradicije se je razvil današnji Ormož*, Ormož 2001.
- Dušan Kos: *Med gradom in mestom*, ZRC, Ljubljana 1994.

Povzetek

Herdegen Ptujski, maršal Štajerske in njegov brat Friderik Ptujski sta Ormož povzdignila v mesto in njegovim prebivalcem podelila vse pravice in svoboščine, kakor jih imajo meščani v mestu Ptuj. Z razvojem mestne samouprave je mesto dobilo lastno sodišče znotraj mestnega pomirja, mestno upravo, ki so jo vodili mestni svet in mestni sodnik. Sedež mestne oblasti je bil na rotovžu. V njem so cvetele obrt, vinska trgovina in prodaja ob dveh sejmi; na dan sv. Magdalene in sv. Martina, ki ju je mestu leta 1497 podelil cesar Maksimilijan.

Nevenka Korpič¹

OD ZIBELKE DO GROBA

Šege življenjskega kroga

Osrednje mesto med šegami pripada šegam življenjskega kroga – ob rojstvu, poroki in smrti. Glavne značilnosti omenjenih šeg so bile sprva v vseh slovenskih pokrajinah podobne, postopoma pa so jim začeli dodajati krajevne posebnosti. V prispevku so predstavljene značilnosti šeg življenjskega kroga, ki so se na širšem ormoškem območju pojavljale v prvi polovici 20. stoletja, pa tudi tik po drugi 2. svetovni vojni, ko so se zaradi kvalitetnejšega življenja in razvoja morale umakniti novim, sodobnejšim vsebinam.

Uvod

Življenje je en sam obred. Obredi oblikujejo sleherno uro v življenju posameznika, sleherni dan in sleherno leto naše obstoja. Vsakdo ima v svojem življenju svoje obrede. Ti so ponavljajoča se slovesna dejanja posameznika, skupine v ustaljeni obliki in imajo poseben pomen.²

Življenjski prehodi si sledijo v nekem zaporedju rojstvo, odraščanje, poroka, upokožitev, smrt. Vendar pa je naše življenje le malokdaj tako urejeno. O teh življenjskih dogodkih najpogosteje ne premišljujemo takrat, ko se nam zgodijo, ampak postanemo nanje pozorni šele takrat, ko se zgodijo komu drugemu ali se jih udeležimo kot opazovalci.

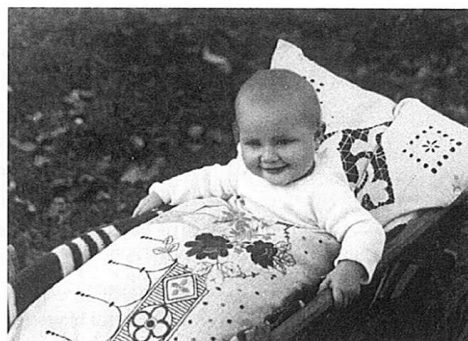
Šege ob rojstvu, poroki in smrti imajo pomembno mesto v življenju posameznika. Stare šege ob najpomembnejših življenjskih dogodkih so se na našem območju ohranile do danes. Predvsem na vasi se jih starejši ljudje še trdno oklepajo, mlajši pa jih opuščajo, kar je posebej občutiti v mestu.

1 Nevenka Korpič, kustosinja etnologinja, Pokrajinski muzej Ptuj–Ormož, OE Ormož, Kolodvorska cesta 9, 2270 Ormož.

2 Robert Fulghum, *Od rojstva do smrti*, str. 6.

Rojstvo

Tisto, kar otrok vidi, tudi naredi. Kar otrok naredi, to je.³

Dojenček uživa ob vožnji z ročnim vozičkom.

Iz zapuščine Antona Kosija, ormoška okolica, okrog leta 1940.

Fotodokumentacija Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož.

Posebno mesto v življenju predstavlja rojstvo, t.im. začetek življenja. Že v najstarejših časih so otroci pomenili za družino blagoslov in srečo. Šege ob rojstvu so bile velikokrat povezane z mnogimi čaravnimi – nadnaravnimi in zaščitnimi obredi.

Ženska je namreč o tem, kako zaščititi svoj naraščaj razmišljala že pred in tudi med poroko. Tako so pri Svetem Tomažu verjeli naslednje: Ko gresta ženin in nevesta k poroki, mora nevesta vzeti s sabo pšenična zrna in jih skrivoma vreči v vodo. Kolikor zrn pade v vodo in potone, toliko let žena ne bo rodila otrok.⁴ Menili so tudi, da srečo pri otrocih lahko dosežejo s tem, da mora nevesta med potjo v cerkev med otroke vreči denar.⁵

Sicer pa so ženske izvajale še mnoge druge magične obrede za zdravje svojih otrok in tudi celo proti nosečnosti. Tako se je na podeželju ohranilo veliko »coprnij« in t.i. zdravnih metod, da bi ženska dobila otroka. V okolici Ormoža (Pavlovci) je zlezla nevesta, ko je prišel ženin ponjo na dom, za toliko klinov po lestvi navzgor, kolikor je hotela imeti otrok v zakonu.⁶ Sicer pa so rojstvo otroka napovedovala tudi razna znamenja v katera ljudje še danes verjamejo (krst bo pri hiši, če se na mizi prelije vino ali razbije kozarec). Dosti otroškega smeha pri hiši »napovedujejo« tudi drevesa polna orehov, lešnikov. Žene so za večjo plodnost romale na razne božje poti, samo, da bi si izprosile otroka. Prav tako so hodile

3 Prav tam, str. 37.

4 Rado Radešček, *Slovenske ljudske vraže*, str. 157.

5 Prav tam, str. 158.

6 Prav tam, str. 147.

k starejšim ženskam po nasvete. Celo so si pomagale s kuhanjem raznih čajev. Eden boljših nasvetov je bil, da se je morala žena pregreti na peči in piti vino.⁷

Zakon brez otrok je veljal za slab zakon. Veljavo je imela le plodna ženska, neplodna je veljala za »jalovo«. Predvsem za prvega otroka so si želeli, da bi bil sin, ki bi nasledil gospodarja. Na vasi je bila zato noseča ženska in mlada mati zelo spoštovana, pa tudi otroci so bili v »posebni milosti«.

Med nosečnostjo ženska ni smela opravljati določenih del in uživati določenih jedi, dotikati pa se tudi ni smela posameznih predmetov. Veliko je morala jesti in piti, določenim jedem pa se je morala izogibati. Tako ni smela jesti sliv in češenj, saj bi se otroku na telesu poznalo znamenje (»znamenka«). Proti slabemu počutju je lahko pila domače čaje. Ob tem pa je morala skrbeti tudi za primerno obnašanje, da ne bi škodovala otroku (ni smela krasti, lagati, morala je jesti za dva).

Z magičnimi dejanji pa je hotele pričarati tudi »lahek« porod. Na verovanje v rojenice in sojenice še danes spominjajo razne bajke. Znale so številne šege v zvezi s porodno posteljico in s popkovino. Porodno posteljo so zakopali ali zakurili, popkovino pa so zavozlali in shranili v škatlo. Ob svojem petem letu je moral otrok popkovino sam razvozlati, da je pokazal, kako močan je.⁸

Nekoč so imele ženske na podeželju veliko otrok. Predvsem pri majhnih in revnih družinah niso bili posebej veseli novega družinskega člana. V takih primerih se je ženska odločila za skrivni splav, čeprav je ta veljal za smrtni greh. Ko je ženska rodila, so rekli, da gre v Rim. Porodnici je pri porodu pomagala babica. Po babico je šel navadno mož. Hude krvavitve ob porodu so preprečevali z mrzlimi obkladki in zniževanjem vzglavja. Novorojenca so babice materi takoj pokazale in ji povedale tudi spol. Mož se je od veselja napil, posebej, če je dobil sina.

V mestu in okolici Ormoža so bile izkušene in celo diplomirane babice že v stari Jugoslaviji, ki so imele na hiši tablo z napisom. Znale starejše diplomirane babice so bile: Kuharičeva, Polakova, Ožekova v Središču, Majcenova pri Tomažu, Jožica Radoš za zahodni del ormoške občine in Marija Zadavec za vzhodni del Ormoža, za Ivanjkovce, Loperšice in Pavlovce.⁹ Zelo znana babica na ormoškem območju pa je bila v drugi polovici

7 Ormoški zbornik IV, str. 120.

8 Prav tam, str. 121.

9 Ormoški zbornik IV, str. 121.

20. stol. tudi Marija Caf iz Ivanjkovcev. Tako kot danes so tudi takrat sprva skrbele babice za ženske v nosečnosti, med porodom in v poporodnem obdobju. Imele so pomembno vlogo v zdravstveni vzgoji žensk, njihovih družin in širše skupnosti. S tem so vplivale na razvoj otrok ter na zdravje in blagor družin.

Navada je bila, da je žena po porodu ležala v temni sobi in ni smela opravljati določenih del, saj je bila »nečista«, dokler ni šla k očiščevanju v cerkev. Po verskem prepričanju kot nečista ženska ni smela spati z možem in po ljudski veri so takšno žensko dolžili raznih nesreč. V cerkev je šla sama ali pa jo je spremljala babica. Župnik jo je blagoslovil in zopet je postala čista. Šele po štirinajstih dneh je lahko šla v kuhinjo, kjer je bilo tudi njeno mesto. Po porodu je morala skrbeti, da je imela dovolj mleka ali da je izgubljeno mleko zopet dobila. Jest je morala močno hrano (kurjo juho), da je imela dovolj mleka za novorojenca. Če je otrok kmalu po porodu umrl, so rekli, da mu je bilo tako usojeno.

Tudi z novorojenčkom so bila povezana razna dejanja, ki naj bi mu prinesla srečo in zdravje ter ga obvarovala pred hudobnimi duhovi. Pomembna je bila skrb za otrokovo zdravje, obred prvega kopanja novorojenčka, prvo povijanje otroka, dajanje imena in krst.

Po rojstvu so otroka najprej obrisali s pleničko, skopali pa so ga šele tretji dan v leseni banjici. Otroka so morali zavarovati pred uroki in moro (niso ga smeli previjati v mraku ali v mraku z njim hoditi okrog, plenice niso smeli sušiti ponoči). Mrak je namreč po njihovem prepričanju vplival na otrokov spanec, otrok lahko po vplivom mraka kriči in celo zboli. Verjeli so, da če imajo pri hiši majhnega otroka, pa se tuj obiskovalec ne usede, otrok ne bo spal več dni. Varovali so ga pred hudobnimi pogledi starejših žensk. Poskušali so tudi vplivati na otrokovo prihodnost (polaganje raznih predmetov pod glavo otroka ali v plenice npr. raznih knjig – da bi bil učen, denar – bogat, rožni venec – veren).¹⁰

Veliko šeg se je ohranilo v zvezi z otrokovim krstom. Botre so iskali zunaj sorodstva ali med bogatimi sorodniki. Krstnega botra je navadno šel prosit oče. Še danes velja, da ni dovoljeno odkloniti botrstva. Botri so določili otrokovo ime, prvorojencu navadno po očetu ali botru, ali pa po svetniku, ki je bil v bližnjih dneh v koledarju naprej. Nekoč so otroka zaradi velike smrtnosti nesli h krstu že tretji dan po rojstvu, da ne bi umrl nekrščen. V primeru, da je bil otrok slaboten, so ga lahko krstili doma. To je

opravila mati ali babica. Botri so bili dolžni poskrbeti, da je imel otrok vse potrebno za krst. Tudi pozneje je boter moral skrbeti za otroka in z nasveti pomagati staršem pri otrokovi vzgoji. V povezavi s krstom je bilo krstno darilo botrov – križmank. Ta je bil prvotno v obliki kosa platna, pozneje pa bele srjačke. Z njim so pokrili otroka, ko so ga nesli h krstu. To krstno oblačilo pa naj bi imelo vlogo odganjati zle duhove. Boter je otroku daroval tudi krstno svečo, kot darilo pa se je pojavljala tudi denar. Otroka so za krst oblekli v najlepše, kar je družina premogla. H krstu sta ga nesli babica in botra. Krst je bil navadno zjutraj po maši. Obred krsta je bil zelo slovesen, saj je otrok takrat dobil ime in postal kristjan ter član cerkvene skupnosti. Belo platno /križmank/ je duhovnik pri krstu blagoslovil in položil na otrokovo glavo. Z njim je zaščitil maziljeno mesto ter izrekel besede: »Prejmi belo oblačilo in ga brez madeža prinesi pred sodni stol.«¹¹ Po krstu so šli v zakristijo, kjer so z denarjem obdarovali župnika. Doma so pred hišo botro in babico pričakali mati in ostali domači. Botra je vprašala mater: »Mati, kaj želiš, krščenika ali židova?« Mati ji je odgovorila, da krščenika, ga poklicala po imenu ter ga vzela v roke.¹²

Otroka peljejo h krstu. Iz zapuščine Antona Kosija, okolica Ormoža, okrog leta 1940.

Fotodokumentacija Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož.

¹¹Prav tam, str. 125.

¹²Prav tam, str. 125.

Spomn na sveti krst. Iz zapuščine Antona Kosija, okolica Ormoža, okrog leta 1940.

Fotodokumentacija Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož.

Po krstu so pripravili krstno slavlje /krstitke/. V slovesnem krstnem oblačilu je otrok ostal ves dan. Botra so med letom pogosto povabili na dom ter se skupaj pogovarjali o otrokovi bodočnosti. Tudi po krstu so hoteli otroka obvarovati na različne načine. Posebno pozornost so npr. posvečali rasti in striženju las. Prvo striženje las je bilo ponekod zelo slovesno, opravili pa so ga lahko šele po dopolnjenem prvem letu otrokove starosti.

Spomn na sveti krst. Iz zapuščine Antona Kosija, okolica Ormoža, okrog leta 1940.

Fotodokumentacija Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož.

Poroka

Zakon ni to, kar je sklenjeno, temveč to, kar postane.¹³

Poroka /ženitovanje/ spada med največje dogodke v človekovem življenju. Temu primerno so jo nekoč obhajali predvsem v bogatih kmečkih hišah, pri revnejših kmetih pa nekoliko manj. Poroka je predstavljala pomemben mejnik v življenju mladih ljudi, saj sta ženin in nevesta prešla iz samskega v zakonsko življenje. Predvsem

¹³Robert Fulghum, Od rojstva do smrti, str. 81.

sorodniki so pospremili mladoporočenca na skupno pot ter ju z različnimi nasveti zavarovali pred nevarnostmi.

Za poroko najbolj priljubljen mesec ljubezni, maj, je bil nekoč najslabša možna izbira za ženitev. Ljudje so se poročali v pustnem času (od treh kraljev do pepelnice) in ob »jesenskem pustu« (okoli martinovega). Živeli so precej bolj skladno z naravo in pustni čas je bil za ženitev pravi zaradi pričakovanega spomladanskega dela na polju, ko je nov par rok prišel zelo prav. Ta čas leta je po prepričanju ljudi tudi pospeševal rodovitnost in prinašal srečo v zakonu. Pozno jeseni pa so bile shrambe in kašče ponavadi polne, kar je omogočalo bogato poročno gostijo.

Danes so se ženitovanjske šege na kmetih močno približale mestnim. Velikih gostij »po starem« skoraj ni več. K ženitovanjskim šegam štejemo že spoznavanje mladih ljudi (pred cerkvijo, na sejmi, ...), ki mu je nekoč sledilo vasovanje. Čehi /fantje/ so deklinam izpovedali ljubezen z darili, ki so jih kupili na sejmu ali božji poti (srce iz lecta z ogledalom in z verzi). Sicer pa so deklin (puce, pucike) pogosto ob vedeževanju ugibale, ali se bodo poročile in kakšnega ženina bodo dobile. Gorje tisti deklici, ki je ne bi nihče maral v zakon. Navadno je ostala »stara teta« na kmetiji. Zato so se dekleta zaobljubljala sveti Ani (priprošnjici za neveste), svetemu Tomažu in na andrejevo, naj bi se dekletu v sanjah prikazal bodoči mož. Trgale so tudi bele marjetice (ljubi me, ne ljubi, ...), ter na veliko noč prve s košaro tekle domov, kar je bilo znamenje, da se bodo poročile. Vedeževale so tudi s pikapolonico na roki: »Čuri muri, božji volek, zlezi, zleti in pokaži, kje je domek moj.«¹⁴ V okolici Ormoža so pravili, »da če si je dekle hotelo pridobiti fanta, ki je ni maral, je moralo odkrusiti košček kamna pred krušno pečjo, ga zmešati med pijačo in jo dati fantu popiti. Le tako si ga je lahko pridobilo.«¹⁵ Fantje so si nevesto poiskali navadno v domači vasi. Pregovor pravi: »Idi blizu po ženo, pa blizu k mlinu; po botro pa čim dalje vkraj.«¹⁶ Pri bogatejših kmetih so fantu izbrali nevesto starši.

Fantje so hodili na vas vasovat, peli so pesmi pod oknom kamre, kjer so spala dekleta. Dekleta so si želela, da bi jim bili bodoči možje zvesti. V okolici Ormoža so verjeli, »da takrat, ko nevesta poda svojemu ženinu rožmarin, mora med rožmarinove vršičke zvezati košček sirkove metle. Le tako ji bo mož vedno pokoren in ji bo vedno ustregel.«¹⁷ Ko sta se fant in dekle dobro spoznala, je bilo na vrsti snubljenje. Snubci so bili navadno praznično oblečeni.

¹⁴Ormoški zbornik IV., str. 126.

¹⁵Rado Radešček, Slovenske ljudske vraže, str. 155.

¹⁶Ormoški zbornik IV., str. 126.

¹⁷Rado Radešček, Slovenske ljudske vraže, str. 145.

Snubit je šel najpogosteje oče s kakšnim sorodnikom ali z znancom.

Že pri snubljenju so se pogovarjali o doti. Nevesta je bila ponekod med snubljenjem navzoča, drugod pa se je skrila, le h koncu pogovora so jo poklicali. Po snubljenju je šlo dekle z materjo k ženinu na ogled posestva, določili pa so tudi datum zaroke in nato poroke. Ženitovansko pogodbo so sklepali štirinajst dni pred poroko na sodišču ali pri notarju. Za poroko so še danes oklici. Tri tedne pred poroko so šli k zapisovanju v župnišče, kjer so vodili matične knjige v primeru, če bi imel kdo kakšen zadržek. Oklicali so ju tri zaporedne nedelje. Na svatbo sta vabila pozavčin in njegov spremljevalec. Pozavčin je nosil na glavi okrašen klobuk, v roki je imel palico z zvončkom, čutaro z vinom in knjigo Evangelij. Ko je prišel do hiše povabljenih, je pozdravil: »Pozdravljen bodi, Jezus Kristus«. Gospodar je odgovoril: »Na vekomaj amen.« Nato je pozavčin povabil na gostijo: »Ženin in snaha sta nas poslala, da bi mi vas na gostijo povabili...«. Dal je tudi knjigo v podpis in gospodar je podpisal, da se bo njegova družina vabilu na poroko odzvala. Če so vabilo odklonili, so napisali vzrok. Povabljeni so vedno prispevali za jedačo in pijačo po svojih zmoglostih. Prispevke pa so prinesli tri dni pred poroko.¹⁸

Že nekoč je bila navada, da je fant pripravil doma fantovščino, dekle pa dekljščino. Nanje sta povabila prijatelje/ice. To sta pripravila za slovo od »ledig stana«. Če se je deklina možila v drugo vas, se je poslovila tudi od sosedov. Svatbe so navadno trajale več dni skupaj. »Gostujave« na vasi je nekoč pomenilo veselje za vso vas in je trajalo več dni. Svatje in muzikantje so se zbrali pri ženinu, kjer so bili najprej pogoščeni, zapeli pa so tudi ženinu »Oj, hišica očetova« ali »Oj, mladosti moja«. Ženin je pred odhodom prosil starše odpuščanja. Mati ga je prekrizala in pokropila z blagoslovljeno vodo, želeč, da bi bil srečen v zakonu. K nevesti so se peljali s kočijami, ki so bile bogato okrašene s pisanimi trakovi iz papirja. Med potjo po nevesto so muzikantje veselo igrali. Ženin se je od ostalih svatov ločil po bolj svečani obleki in bogatejšem šopku ter z vejico rožmarina za klobukom. Na Humu pri Ormožu so verjeli, da »ko je prišel ženin po nevesto, je morala nevesta prej videti njega kot on njo. Le tako bo imela žena v zakonu nad možem premoč.«¹⁹

*Spomin na poroko. Iz zapuščine Antona Kosija, okolica Ormoža, okrog leta 1950.
Fotodokumentacija Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož.*

Ko so prišli na nevestin dom, so po navadi naleteli na zaklenjena vrata. Ena izmed značilnosti je bila tudi slamnata/lažna nevesta: ženinu, ki je prišel po nevesto, so na prag poslali najprej lažni nevesti, nato pa še pravo nevesto. V Tomažu pri Ormožu so verjeli, »da mora ženin nevesto nesti čez hišni prag. To je namreč pomenilo, da nevesta te hiše ne sme zapustiti, dokler jo mrtve ne bodo odnesli iz hiše.«²⁰ Pred odhodom je tudi nevesta prosila starše za odpuščanje. Mati jo je pokropila z blagoslovljeno vodo in prekrizala z željo, da bi srečno in dolgo živela. Potem so starši blagoslovili mlada in odšli v cerkev. Neveste so si želele srečo v zakonu. Tako so v okolici Ormoža verjeli, »da je morala nevesta na poročni dan vreči nekaj denarja v posodo za pomije. Le tako bo njen zakon srečen in tudi denarja ne bo manjkalo.«²¹ Nesrečo v zakonu pa je povzročala tudi nevestina poročna obleka, ki nikakor ni smela biti modra. Na Humu pri Ormožu so pravili: »Ko gre nevesta k poroki, se ne sme ozreti nazaj, sicer bo potem hodila domov jokat.«²²

Cerkveni obred je bil navadno v nevestini fari. Če se je nevesta možila v drugo faro, so fantje na poti postavili verigo čez cesto (»šrango«) ter postavili lopar s ceno za nevesto. Ženinov starešina se je moral pogajati s fanti o odkupnini za nevesto. Ko so se sporazumeli za odkupnino, so fantje nevesti zapeli in ji za želeli srečno življenje ter veliko otrok. V cerkvi je bila nato poročna maša, med njo pa poročni obred. Tukaj je duhovnik blagoslovil »šentjanževce« ter to blagoslovljeno vino dal piti ženinu in nevesti iz keliha. To vino je moral pozavčin še posebej čuvati, da mu ga kdo ne bi ukradel. Poskusiti so ga morali vsi svatje in tudi domači, ki so ostali doma.

²⁰Prav tam, str. 157.

²¹Prav tam, str. 158.

²²Rado Radešček, Slovenske ljudske vraže, str. 158.

¹⁸Ormoški zbornik IV, str. 128.

¹⁹Rado Radešček, Slovenske ljudske vraže, str. 157.

Poročna fotografija s svati, 1936. leta. Iz zapuščine Antona Kosija, okolica Ormoža.

Fotodokumentacija Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož.

Tudi iz dogodkov med samo poroko so vedeževali o srečnem zakonu. Če je npr. na poročni dan deževalo, »potem ženin in nevesta ne bosta imela sreče v zakonu.« Ko sta ženin in nevesta stopila pred matičarja, »je morala nevesta prva v stran, v cerkvi pa prva poklekniti in vstati ter oditi iz cerkve. Le tako so bodoče žene imele vso oblast nad možem in vse je bilo po njihovi volji.« Vedeževali pa so tudi iz plamena sveč: »Ko sta ženin in nevesta opravljala poročni obred v cerkvi, jima je na vsaki strani gorela po ena sveča – kateremu je plamen na sveči močno plapolal, tisti naj bi prej umrl.« Tisti od zakoncev, »ki je prvi vstal izpred oltarja, pa naj bi imel vso oblast nad drugim.«²³ Po poročni maši je bil »ofer« – darovanje okoli oltarja. Nato pa so v župnišču podpisali veljavnost poroke. Poroko je plačal ženinov starešina. Nevesta se je pri odhodu iz cerkve še prekrizala ter vrgla šopek svoji svatovci, ta ga je morala z rokami ujeti, da bi se tudi ona kmalu poročila.

Po poročnem obredu so se odpravili na poročno zabavo – gostijo, ki je bila en večer pri prvem, drugi večer pa pri drugem, kjer bosta pač ženin in nevesta živela. Jedi za poroko so pripravile naprošene kuharice že nekaj dni pred poroko, za pijačo pa je poskrbel gospodar hiše. Hiša je bila posebej okrašena z vencem iz hoje in rož, v hiši pa so viseli okraski iz papirja. Na mizah so bile pitvice, torte, štruce in drugi darovi, okrašeni s pisanimi sladkorji in cvetjem. Starešina je po stari navadi zmolil očenaš in gostujave se je lahko začelo.

²³Prav tam, str. 160.

*Anton Kosi, Spomin na poroko, okolica Ormoža, okrog leta 1950.
Fotodokumentacija Pokrajinskega muzeja Ptuj-Ormož.*

Za dobro voljo so skrbeli muzikantje, ki so na začetku zapeli:²⁴

*Mi imamo ženina, lušnega, veselega.
Hopsasa, rajsasa, gostujave se služi.
Mi imamo snahico, lušno no veselo.
Hopsasa in rajsasa, gostujave se služi.*

Kuharice so pripravile tri glavne jedi, pred vsako pa je imel starešina govor. Vmes so plesali in peli napitnice npr.: »Kdo je meseca januarja rojen« in druge. Tudi med svatovskim kosilom se je po veri preprostih ljudi lahko marsikaj zgodilo, kar je vplivalo na bodoči zakon. Pri Svetem Tomažu pri Ormožu je morala nevesta prva sestiti in prva vstati od mize. Na Humu so verjeli, »da če gostje na svatovski pojedini jedo petelina, potem se bosta ženin in nevesta tepla kot dva petelina.«²⁵ Pred polnočjo so nevesti sneli venček in zapeli: »Zdaj venček vzela boš z glave«. Pomemben ples je bil »poštertanc«, ki ga je začel plesati pozavčin in skrbel, da so vsi plesali. Proti jutru pa je bil še poseben ples za kuharice. Tudi šaljivi plesi so bili v navadi, ko je plesal kdo z litrom vina na glavi, ples z metlo pa so plesali proti jutru, ko jih je že dajal spanec. Na gostijo so ponavadi prišli tudi nepovabljeni gostje in našemljenci – maškare. Proti jutru so pobirli denar za muzikante in tudi za kuharice. Prvo noč gostujava so zaključili s kisló juho. Naslednji dan pa so nadaljevali na domu, kjer bosta mladoporočenca odslej živela. Na novem domu je sprejela nevesto ženinova mati s kruhom v rokah, ki ga je na pragu izročila nevesti. Nevesta jo je pozdravila: »Hvaljen Jezus«, in prosila mater, da jo sprejme za svojo hčerko. Nato je nevesta kruh prerezala in ga nesla v hišo na mizo. Sledilo je nadaljevanje gostije skoraj enako kot pri nevesti. Snaha sedem dni ni smela

²⁴Ormoški zbornik IV, str. 133.

²⁵Rado Radešček, Slovenske ljudske vraže, str. 160.

iti na svoj dom, da ne bi pozneje uhajala. Čez osem dni so sorodnike ponavadi povabili na »osmino«, da so pojedli še ostanke »gostuvajskih« dobrot. Teden dni po poroki so nevesti pripeljali na novi dom balo, ki so jo pred odhodom blagoslovlili.

Smrt

Smrt je črna kamela, ki leži ob vsakih vratih. Prej ali slej jo moraš zajahati.

Smrt je vedno pričakovana – vedno je v bližini. Če se pripravimo nanjo, je tako, kot bi si privezali življenjski varnostni pas. Če vnaprej mislimo nanjo, povečamo možnost, da bomo preživel. Na voljo imamo samo omejeni čas življenja.²⁶

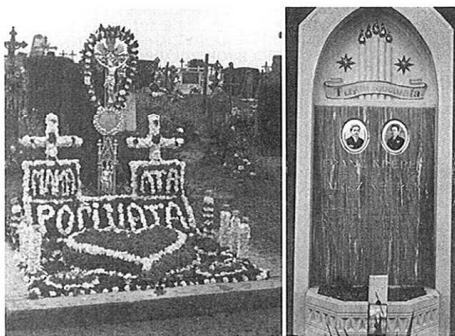
Smrt pomeni konec življenja. Zmeraj je pomenila odhod v skrivnostno onostransko življenje, od koder je pretilo veliko nevarnosti. Ljudski pregovor pravi, »da se pred smrtjo nihče ne reši.« Človeka je bilo vedno groza pred smrtjo in tudi pred vsem, kar je bilo s smrtjo v zvezi. Od nekdanje je bilo ljudi groza pokopališč, grobov, krst,... Zaradi groze pred smrtjo, pred mrtvimi in vsem, kar je s smrtjo povezano, so tudi pri nas nastale mnoge vraže, verovanja in strahovi, povezani z »grozljivostjo onega sveta«.

Ob smrti so se prav tako med ljudmi pojavila verovanja v razne vraže (zavijanje psa, kokodakanje kokoši, oglašanje sove,...). Bolniku pa so z različnimi dejanji poskušali lajšati zadnjo uro. Da bi pregnali smrt, so v obrambo storili marsikaj. Kuhali so razne zvarke in čaje, umirajočega kropili z blagoslovljeno vodo ipd.. Pred smrtjo so ljudje iz strahu molili s priprošnjo za lažjo smrt. Za lažjo smrt so ljudje ob bolniku molili rožni venec. Izpolnjevali so mu zadnje želje. Večkrat so mu ponudili vode, saj so verjeli, da je najhujše za človeka, če mora umreti žejen. Vsa dejanja okoli mrliča so se ohranila do danes: ustavijo uro, obrnejo ogledalo, zaprejo okno, da se duša ne bi vrnila. Na vhodna vrata so nekoč dali zeleno vejico kot znamenje smrti. Ponekod so imeli na vasi človeka, ki je ob smrti v imenu domačih opravil vse v zvezi z mrličem in njegovim pokopom. Mrliča so umili, preoblekli, ga položili v krsto ter dali na mrtvaški oder. Roke so mu sklenili in ovili z rožnim vencem. Brado so mu povezali z belim robcem. Mrliče so oblekli v svečano obleko, ob truplo pa so položili svete podobice in cvetje. Ob pokojniku so prižgali večno luč, sobo pa so okrasili z vencem in s šopki. Ob njem so dan in noč bedeli domači, ki so molili in se zahvaljevali vsem, ki so se prišli poklonit pokojniku. Veliko ljudi se je zbralo

²⁶Robert Fulghum, *Od rojstva do smrti*, str. 96.

zvečer, da je molilo, pelo žalostinke in bedelo ob mrliču. Če je umrl gospodar ali gospodinja, so šli to povedati živini v hlev. Naslednjih deset dni niso smeli opravljati težkih del, predvsem obračanja zemlje. Tudi prati ni bilo priporočljivo, saj je perilo napovedovalo drugo smrt pri hiši. O smrti so nekoč najprej obvestili župnijski urad, ki je vodil mrliške knjige. Danes je to nalogo prevzel matični urad.

Nato so o smrti v hiši obvestili sorodnike, sosede in znance. Sicer pa je tudi zvonjenje v farni cerkvi oznanjalo smrt v kraju. Poleg tega, da se še danes ob zvonjenju naznani smrt, to hkrati poziva ljudi, da bi molili za rajnega. Zvonijo tudi, ko mrliča nesejo v cerkev in od cerkve h grobu. Pred pogrebom so zaprli krsto in nesli pokojnika iz hiše z nogami naprej, da se njegova duša ne bi več vračala v hišo. Medtem je molil nekdo žalostni del rožnega venca. Ponekod še danes položijo krsto z mrličem malo na prag, da se tako mrlič zadnjič poslovil od svojih domačih. Slovo od hiše je bil zmeraj za domače najtežji trenutek. Najstarejši izmed pogrebcev se je v imenu rajnega poslovil od domačih, sorodnikov in znancev. Ob tej priložnosti so peli poslovilne pesmi. Jamo so izkopali sosedje. Tudi na pokopališču so se vrstili govori, peli pa so žalostinke. Govorile so o minljivosti človekovega življenja in o nenadnosti smrti. Za verne je zmeraj navada, da je za umrlega pogrebna maša. Po pogrebnem obredu so vrgli kepe zemlje v jamo ter izrekli besede: »Naj ti bo zemljica lahka, da te ne bi tiščala!«²⁷

Anton Kosi, *Okrašen grob in nagrobni spomenik na pokopališču pri Svetem Tomažu, okrog leta 1950. Fotodokumentacija Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož.*

Nato so pripravili sedmino/karmine, ki je lahko bila v domači hiši ali v gostilni. Tukaj so pogrebci molili rožni venec in se spominjali pokojnika. Za pokojnika so zmeraj pustili na sedmini prazno mesto za mizo, sedmina pa

²⁷Ormoški zbornik IV., str. 139.

naj bi družila žive sorodnike in znance s pokojnikom ob uživanju hrane. Na sedmini so za umrlega vedno pripravili tudi krožnik, žlico, nož, vilico in kozarec. Vse to je moralo ostati nedotaknjeno, da bi duša umrlega lahko videla, da ga domači niso pozabili. Molili so v spomin na pokojnika ter verovali, da je pokojnik prisoten. Danes so klasične pokope začeli zamenjevati pokopi z žarami. Pokojnika tudi najpogosteje pripeljejo v mrliško vežico, od koder ga pospremijo na njegovo zadnjo pot. V tistem tednu, ko so zakopali rajnega, se po verovanju ljudi pri Svetem Tomažu ni smelo v mraku polivati iz hiše. S tem bi namreč lahko polili dušo umrlega, ki je zvečer hodila okoli hiše.²⁸

Anton Kosi, *Slovo od pokojnika, okolica Ormoža, okrog leta 1950. Fotodokumentacija Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož.*

Stara slovenska pokopališča so bila najprej znotraj cerkvenega zidu, okoli in okoli cerkve. V 19. stol. so začeli urejati samostojna pokopališča, ločena od cerkva. Razna poročila iz konca 19. stol. nam povedo, da so grobove krasili s cvetjem, z mahom in rožami. Preproste lesene križe pa so začeli zamenjevati z železnimi. V novejšem času pa prevladujejo marmornati nagrobniki.

Ključne besede

Izročilo, običaji, pesmi, poroka, pokopališče, rojstvo, smrt, šege, vraže, ženin, nevesta.

Ustni viri

- Nežka Vaupotič, *Ulica Dr. Hrovata 1, 2270 Ormož.*
- Kristina Bombek, *Velika Nedelja 10, 2274 Velika Nedelja.*
- Družina Ožek, *Ulica Dr. Kelemine 6, 2270 Ormož.*
- Pavla Lah, *Kerenčičev trg 17, 2270 Ormož.*
- Nežka Strnad, *Velika Nedelja 28, 2274 Velika Nedelja*

²⁸Rado Radešček, *Slovenske ljudske vraže*, str. 167.

- Tinka Kosi, *Velika Nedelja 1 A, 2274 Velika Nedelja.*
- Družina Lesjak, *Skolibrova ulica 6, 2270 Ormož.*
- Zdravstveni dom Ormož, *Ulica Dr. Hrovata 4, 2270 Ormož. Patronažna služba.*
- Župnijski urad Ormož, *Skolibrova ulica 17, 2270 Ormož. Župnik Drago Avsenak.*
- Upravna enota Ormož, *Oddelek za upravne notranje zadeve, Ptujška c. 6, 2270 Ormož.*

Pisni viri

- Ormoški zbornik IV. Nežka Vaupotič, *Trije mejniki življenja*, str. 119 – 150. Ormož, 1993.
- Slovensko ljudsko izročilo. Pregled etnologije Slovencev. Cankarjeva založba, 1980, str. 157–165.
- Zloženke, obrazci, zapisniki, vloge, izpiski,... Upravna enota Ormož, *Oddelek za upravne notranje zadeve, Ptujška c. 6, 2270 Ormož.*

Literatura

- Robert Fulghum: *Od rojstva do smrti*. Obredi v našem življenju. Mladinska knjiga, 1995.
- Rado Radešček: *Slovenske ljudske vraže*. Založba ČZP Kmečki glas, 1984.
- Etbin Bojc: *Reki in pregovori na Slovenskem*. DZS, Ljubljana 1980.

Povzetek

V prispevku so obravnavane šege življenjskega kroga. Sledi predstavitev šeg ob rojstvu, poroki in smrti, ki so se na širšem ormoškem območju pojavljale v prvi polovici 20. stoletja, pa tudi tik po drugi 2. svetovni vojni. Le redke so še danes prisotne v vsakdanjem življenju tukajšnjega prebivalstva. Predstavljene so tudi nekatere značilne pesmi in pregovori teh šeg, ki so si jih posamezniki skozi obdobja zapisovali in so tako še danes ohranjeni med ljudmi na širšem ormoškem območju.

FRAN RAKUŠA IN DOMOZNANSTVO ORMOŠKEGA OKRAJA

Avtorica v prispevku predstavlja življenjsko pot in delo učitelja Frana Rakuše, rojenega v Cvetkovcih pri Ormožu. Zanimala se je za domače domoznanstvo in velja za začetnika slovenskega glasbenega zgodovinopisja. V nadaljevanju je podrobneje predstavljena knjiga Domoznanstvo ormoškega okraja iz leta 1886, ki je postala obvezen učbenik šol ormoškega okraja.

Fran Rakuša se je rodil 22.12.1859 v Cvetkovcih pri Podgorcih (pri Sv. Lenartu), kjer je obiskoval tudi osnovno šolo.² Starša Frana Rakuše sta bila Franc Rakuša in Pepa Zalina (po domače dedek in babica). Oče je bil krojač, čeprav ga je pozimi najbolj veselilo, da se je lahko povesešil kot *trobentar*. Družina je štela pet otrok in prav sin Fran je postal učitelj.³ Leta 1880 je končal učiteljsiše v Mariboru in postal učitelj na Humu pri Ormožu. Prav ta prva leta učiteljevanja na Humu so imela velik vpliv na njegovo ustvarjalno delo. V tem obdobju je bilo na Humu šest mladih učiteljev, ki so ravno prišli iz učiteljsiše. Bili so zelo zagnani in so na novo ustanovili okrajno učiteljsko društvo, katerega tajnik je postal Fran Rakuša. Vsak mesec so se redno sestajali in pripravljali najrazličnejša predavanja. S svojimi prispevki s področja naravoslovja je kot predavatelj sodeloval tudi mladi Fran. Spomini na prva učiteljska leta so se mu vtisnili globoko v zavest in mu ostali vse življenje v nepozabnem spominu. Rakuša je to opisal v »Popotniku« in v »Pedagogische Zeitschrift«. Svoje metodične razprave je objavljaval v glasilu »Popotnik« s podpisom F.R. V stik je prihajal tudi z Antonom Trstenjakom, ki mu je med drugim v pogovorih svetoval, da bi se morali učitelji bolje organizirati in združevati. Rakuša je z vso odgovornostjo vzel resnost Trstenjakovih besed in o tem govoril na srečanjih domačega učiteljskega društva. Članek »Zgodovina o početku zaveze slovenskih učiteljskih društev«, ki je izšel v »Popotnikovem Koledarju« je bil povod celjskemu okrajnemu učiteljskemu društvu za ustanovitev zveze slovenskih učiteljskih društev. Zato velja Fran Rakuša za duhovnega očeta »Zveze slovenskih učiteljev«.

1 Maruša Korpič Lesjak, dijakinja Gimnazije Ptuj, Volkmerjeva cesta 15, 2250 Ptuj.

2 Dr. Ivan Geršak, Ormoški spomini. Fran Rakuša. Založila »Ormoška posojilnica«, 1902, str. 159–161.

3 users.volja.net/marijankr/Z12-brata.html.

Na Humu, kamor je prišel poučevat, je občudoval naravo in se duhovno bogatil. Veliko se je družil z družino Trstenjak s Krčevine, pri kateri so se družili mladi dijaki in se »ogrevali« za narodno delovanje. Družina Trstenjak je dajala »strepo nad glavo« mladim članom »Sokola«. V tem obdobju je semkaj zahajal tudi Flegerič, ki je tej »narodno-zavedni« družini posvetil tudi svoje »Krčevinske počitnice«. Vnetim rodoljubom so največ težav povzročali ormoški nemškutarji, ki jih je Rakuša v raznih dopisih v »Slovenskem Narodu« močno kritiziral.

Rakuša je poučeval na Humu do leta 1884, od koder je bil zaradi panslavizma premeščen k sv. Bolfenku pri Središču (Kog), kjer je poučeval do leta 1892.⁵ Tukaj je začel v zvezkih izdajati glasilo »Dom in šola«, a je izšel le prvi zvezek. Bil je predsednik odseka za nabiranje domoznanskega gradiva ormoškega območja z namenom izdaje knjige o domoznanstvu tega območja. Knjiga je kljub zapletom izšla leta 1886.⁶ Dve leti kasneje je izdal knjigo »Naš cesar Franc Jožef I.«

Nadaljnja Rakuševa življenjska pot

Rakuša si je prizadeval povečati ugled učiteljskemu stanu v različnih zastopstvih. Leta 1892 se je moral umakniti s Koga. Najprej je bil premeščen v Ljubljano, kjer je leta 1895 doživel potres.⁷ Zatem ga je pot vodila v Trst, kjer je postal nadučitelj na Ciril-Methodovi šoli. Dve leti je vodil to šolo, vendar ga magistrat ni hotel potrditi, ker je policija poročala o njem: »*Er ist ein Panslavist I. Ranger, hasst alles aus dem Grunde seiner Seele, was nicht slovenisch ist.*«⁸ Kasneje je postal uradnik pri hranilnici in posojilnici, zborovodja in glasbeni pisec. Deloval je v raznih društvih. Nekaj časa je bil urednik »Gospodarskega lista«, predsednik, tajnik in pevovodja »Bratovščine svetega Cirila in Metoda«, uvedel je »Ljudske veselice«, leta 1898 pa je ustanovil »Delavsko konsumno društvo« in postal njegov predsednik. Omenjeno društvo je imelo svoj Slovenski dom. Leta 1901 je ustanovil »Čitalnico pri svetem Jakobu v Trstu«, ki je imela svoj orkester in pevski zbor. Leta 1896 je v Trstu napisal in izdal knjigo »*Je zmota kratka – dolg je kes.*« V knjigi podaja zapise mladega moža, ki je nekaj časa prebil v zaporu. Leta 1901 je začel izdajati družinski

4 Božidar Flegerič je slovenski pisatelj in pesnik. Flegeričeve »Krčevinske potočnice« obsegajo 27 elegij, ki so nekakšna lokalna kronika političnih in prosvetnih dogodkov, večinoma pa so v knjigi parafraze raznih citatov (SS 1890–8).

5 users.volja.net/marijankr/Z12-brata.html.

6 Dr. Ivan Geršak, Ormoški spomini, str. 161.

7 users.volja.net/marijankr/Z12-brata.html.

8 Dr. Ivan Geršak, Ormoški spomini, str. 161.

časopis »Slovenska družina«, a je žal izšla le ena številka. Leta 1890 je napisal, založil in izdal knjigo »Slovensko petje v preteklih dobah«. V njej je strnjen oris razvoja slovenske glasbe do začetka delovanja Glasbene matice ter obsežni življenjepisi številnih umrlih ali še živečih skladateljev 19. stoletja. Čeprav podatki niso bili vedno zanesljivi in gradivo ni sistematično obdelano, pomeni to delo upoštevanja vredno oporo pri raziskovanju slovenske glasbene zgodovine. Knjigo na 171 straneh je natisnila »Narodna tiskarna« v Ljubljani. V predgovoru priznava, »da tako ogromno delo je možno izvršiti samo pisatelju, ki biva v velikem mestu poleg bogatih knjižnic, nikakor pa ne selškemu učitelju, ki stanuje oddaljen od omikanega središča tam na kmetih.«⁹ Pri pisanju je uporabil številne vire, različne knjige in časopise, tako slovenske kot nemške. Gre za zelo obsežno delo, saj obsega tri dele. S to knjigo je želel vzbuditi in povečati zanimanje za slovenske pesmi, glasbo ter tako krepiti narodno zavest.

Domoznanstvo ormoškega okraja, 1886¹¹

je delo ki ga je izdal leta 1886, torej v času, ko je delal kot nadučitelj pri svetem Bolfenku (na Kogu). Bil je predsednik komisije oz. odbora, ki je imela namen zbrati tukajšnje domoznansko gradivo. Član tega odbora je bil tudi ormoški nadučitelj Ferdinand Raušl (Ruschl). Zaradi svoje rodoljubne narave je pri zbiranju gradiva prihajal v spore z ostalimi člani odbora, ki so bili nemškutarji. Ti so pritiskali nanj in ga nagovarjali, naj odstopi kot predsednik odbora ter to mesto prepusti nemškemu učitelju Rauschlu. Na to ni pristal, še naprej je zbiral podatke in zaradi njih prepotoval celotno ormoško območje. Zavedal se je namreč, da je Rauschl nemškutar in bo izdal nemško knjigo. Omenjeno delo je bilo prvo delo na šolskem področju in je postalo obvezen učbenik šol ormoškega okraja. Zato so v nemškem časopisu »Marburger Zeitung« med drugim zapisali: »Die in einem Schnupftuch platzhabende windische Literatur ist durch ein »Domoznanstvo« ... von einem Rakuša bereichert worden.«¹² Pri pisanju knjige mu je bil v veliko pomoč tudi znani zgodovinar Matej Slekovec, ki mu je posredoval veliko statističnih podatkov ter mu knjigo tudi pregledal.

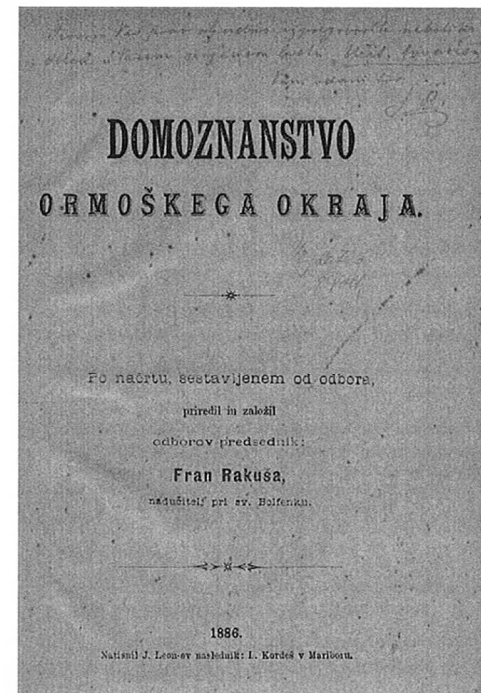
9 Adamič, Emil. Glasbena zapuščina Antona Hajdriha: Spisi. 11/1912, 4. zv., Novi akordi.

10 Levec, Fran. Ljubljanski zvon. Slovensko petje v preteklih dobah. 1890, letnik 10, št. 9.

11 Rakuša, Fran. Domoznanstvo ormoškega okraja. Maribor, 1886.

12 Dr. Ivan Geršak, str. 160.

Knjiga je sestavljena iz treh delov, zemljepisnega, zgodovinskega in krajepisnega dela. V uvodu je pojasnilo, zakaj se je odločil napisati knjigo. Predvsem v učiteljskih krogih so si močno prizadevali za izdajo dela, da bi lahko otrokom nazorneje predstavili zgodovino, zemljepis in krajepis tega območja. Rakuša tako navaja – »spoznavaj svojo domovino in ljublji jo bodeš!« Vendar pa je težko poučevati domoznanstvo učitelju, če poznaš »okraj in šolski kraj« le po imenu. Zato je bil sestavljen odbor za zbiranje gradiva s tega območja. Predsednik odbora je bil Fran Rakuša, zapisnikar Simon Štrekelj, odborniki Ivan Jurša, Ivan Košar Fran Megla in Ferdinand Raušl. Pri pisanju tega dela se je Rakuša opiral na različne vire: Slovenski štajar, Obča zgodovina, Avstrijska in Štajerska zgodovina, Janisch, Muhar, Lapajne, Zgodovina Štajerskih Slovencev, šolske in cerkvene kronike, listine in Statistični imenik c.k.r. centralne komisije od leta 1883.¹³ Pomemben vir so bili tudi statistični in zgodovinski podatki, ki mu jih je posredoval zgodovinar Matej Slekovec, ta pa jih je povzel iz deželnih in konsistorijalnih arhivov.¹⁴

13 Rakuša. Domoznanstvo. Uvod, str. 2.

14 Prav tam, str. 2.: Fran Rakuša se v uvodu zahvaljuje Mateju Slekovcu za posredovano gradivo. Zavedal se je, da bi brez Slekovečevih podatkov težko objektivno sestavil in izdal omenjeno delo.

a. Zemljepisni del¹⁵

V tem obširnem delu so podani osnovni zemljepisni podatki ormoškega okraja: ime, meje, bregovi, doline in potoki, nato sledijo opisi velikosti okraja in imena dolin, prebivalstvo, vreme, pridelki, komunikacije in ceste, šolstvo, zdravstvo, verstvo, fare, jezik in podnarečja, končuje ga z opisom šeg in navad.

Ormoški kraj je mejil na severu na ljutomerski in na zahodu na ptujski kraj, na jugu pa je bila reka Drava, mejna reka ormoškega okraja s Hrvaško. Razdeljen je bil na 31 občin in je meril 4 kvadratne milje. V okraju je bilo 17698 prebivalcev, ki je bilo v glavnem katoliškega porekla, in so govorili slovensko, le ob hrvaški meji in ob »Medjimurji« so govorili čisto kajkavščino. Na območju so bila tri narečja: središko, bolfensko-miklavževsko-ormoško, svetinjsko-tomaževsko-lenarško-velikonedeljsko. Središko narečje je bilo čista »kajkavščina hrvaška«. ¹⁶ Na območju je bilo 3776 hiš, od katerih je bilo več kot polovica zidanih. Glede podnebnih vremenskih razmer piše, da je bil tukaj precej vlažen zrak. Kot vzrok navaja reko Dravo, ob kateri je bil ob 7,58 dolgem toku precej močvirnat svet. Pogoste so bile toče, ki so vsako leto uničile precej vinogradov. Plohe pa »prihajajo iz smeri sv. Tomaža preko Jeruzalema. Spomladi (marec) in zgodaj jeseni (september) uniči letino tudi slana. Značilna so vroča in suha poletja ter deževne jeseni, pozimi pa navadno zapade precej snega. Tla so peščena, prodnata, lapornata in glinena. Zato tukaj najbolj uspeva vinska trta, ki so jo na to območje prinesli Rimljani. Rakuša navaja, da so še pred časom tukaj pridelovali najboljša evropska vina. To območje imenujejo »ormoško-ljutomersko-šiponsko vinsko okrožje«. Žal je v zadnjem obdobju vinogradništvo nazadovalo, predvsem zaradi slabih letin, kar je bilo povezano s slabšim gnojenjem in posledično s slabo rodovitnostjo vinogradov. Sicer pa je tukajšnji šipon znan po svoji sladkosti in močni aromi. Leta 1873 je na svetovni vinarski razstavi na Dunaju svoja vina razstavilo 22 posestnikov tega območja, od katerih jih je bilo 17 nagrajenih. Razvito je tudi sadjarstvo, iz sliv, droži in tropin so kuhali žganje. Med gozdovi so prevladovali bukovki na severu ter mešani (bor, breza, gaber) na jugu. Na SZ pa je bil smrekov gozd. V nižinah so uspevali koruza, rž, pšenica in krompir. Izmed živine so prevladovali v ravninskem podravskem svetu konji, prašiči in drobnica (purani, gosi, race). Veliko kmetov se je

¹⁵ Prav tam, str. 5–15.

¹⁶ Prav tam, str. 13: Kajkavščina je eno izmed treh glavnih hrvaških narečij, ki je pravzaprav hrvaški pokrajinski jezik. Kajkavščina je znotraj hrvaščine najbližji sorodnik slovenskega jezika. Op. avt.

ukvarjalo s čebelarstvom in pridobivanjem medu. Izmed divjih živali zasledimo divje zajce, race, lisice, jazbece. Ob Dravi so bili tudi fazani in jerebice. Veliko škodo, predvsem na območju Cvetkovcev, so naredili volkovi, ki so prišli z dravskega »Otoka«. Rakuša opiše dogodek, ko je prišla leta 1870 v vas Cvetkovce volkulja z mladiči. Napadli so vola in pojedli več glav živine, ki se je pasla na območju »Otoka«.

V rekah in potokih (Pesnica) je bilo veliko rib, ki so jih lovili tukajšnji kmetje. Cvetkovčani so pravili, »da če en teden rib ne jedó, ne mogo se ničesar do sitedga najesti«. ¹⁷ Veliko so jih nalovili za prodajo, tako so lahko s prihodkom plačali letni davek. Območji Huma (Holm) in Koga sta bili znani po apnencu. Na Humu so bili štirje kamnolomi, na Vitanu (Kog) pa eden. Apnenc so prodajali za zidanje in prodajo. Čez to območje je bila speljana železniška proga Pragersko–Ptuj–Velika Nedelja–Ormož–Središče–Budimpešta. Glavne ceste so bile državne in občinske. Poštni uradi so bili v Ormožu, Središču, pri Veliki Nedelji in v sv. Miklavžu, poštna postaja pa je bila v Mihalovcih. Iz Ormoža proti Ljutomeru sta bila organizirana vozna pošta ter telegraf.

V ormoškem okraju je bilo 10 šol. Tako je v Ormožu in v Središču na štirirazrednicah poučevalo po šest učiteljev, na trirazrednicah pri sv. Miklavžu, v Svetinjah in sv. Tomažu po štirje, na dvorazrednicah pri sv. Bolfenu, na Humu in pri Veliki Nedelji po trije, na enorazrednicah na Runču in pri sv. Lenartu pa po dva učitelja. Zraven so bili vsi šteti tudi veroučitelji.

Glede zdravstvenih razmer navaja, da so se pojavljale mrzlica, griža in davica, ki je bila še posebej nevarna bolezen za otroke. Na tem območju so bili zdravnik ter po en ranocelnik v Ormožu in Središču. Bile so tudi tri babice, ena v Ormožu in dve v Središču. Živinozdravnik je bil v Ormožu, bila pa sta tudi dva »konjederca« (v Ormožu in Lahoncih). Mrliče »ogleduje v Ormoži zdravnik, drugje po farah pa za to odrejeni možje«. ¹⁸

¹⁷ Prav tam, str. 10: Pesnica je 69 km dolga slovenska reka, ki izvira pri naselju Pesnica (Pöbnitz) v Avstriji in se kot levi pritok pri Ormožu izliva v Dravo. Največji pretok je v padavinskih obdobjih, marca in novembra, najnižji pretok pa v sušnih obdobjih, večina avgusta in septembra. Že v preteklosti je bila bogata s številnimi vrstami rib, npr. z ostržji i, s smuč i, som i, krap i. Op. avt.

¹⁸ Konjedec je slabšalo ime za nekoga, ki se je poklicno ukvarjal z odstranjevanjem živalskih trupel. Op. avtorice.

Za varnost sta skrbeli odsek žandarmerije in finančne straže z oddelki v Ormožu in Središču. Na območju je bilo sedem far: Ormož, dekanija Velika Nedelja, Središče, sv. Bolfenk, sv. Miklavž, Svetinje, sv. Tomaž in sv. Lenart v Podgorcih.

Zelo zanimiv je tudi opis šeg in navad na tem območju. Veliko ljudi je še verovalo v coprnice. Številne uroke pa so uporabljali v nevarnosti slabega vremena in neviht. Med drugim navaja, da se »toča ali sploh nevihta odpravi, če se z blagoslovljenim lesom kuri«. Zanimiva je navedba pustnih likov. Pravi, da v pustnem času »hodi jo kurenti po vaseh ali uže kot orači ali nosijo kokota, velbljoda, lintverna, morsko deklico ali kaj drugzgega smešnega, zakar dobodo mesa, jajec in klobas«. ¹⁹

b. Zgodovinski del²⁰

Podan je kratek zgodovinski oris tega območja od rimskega obdobja do leta 1848. Oris se začne z navedbo, »da pogostoma izkopa naš delavec v vinogradih ali izorje oratar na polji rasne kamene reči, katere ljudstvo navadno »strela« haziva misleč, ka so to iste stvari, koje kakor blisk/strela/ iz oblakov na zemljo padajo«. ²¹ Najstarejše prebivalce tega območja imenuje »lberke«, ki »so prišli bajé iz vzhodnih krajev«. Živeli so v »zemeljskih duplih, oblačili se v obleko iz kož divjih zveri, sešitih z ličjem in z živalskimi črevi, a hraneč se od divjačine. Ognja še poznali niso tervsled tega tudi mesa niso kuhali, nego so surovo ali po osušeno použivali«. ²² Bili so »zelo pomešani s Kelti in tedaj že prej tod stanovali kakor so prišli Kelti v naše kraje in potem takem bili bi naši prednamci /Sloveni/ prvi znani stanovniki štajerske zemlje«. ²³ Rakuša omenja tudi Rimljane, ki v te kraje »ok. 30 do 40. let pr. Kr. prišli so, ... ker na vzhodnej strani našega okraja se še nahajajo dendenes sledi rimske ceste, koje ljudstvo stara cesta ali ajdovska pot naziva in ki je vodila iz Ptuja mimo Ormoža, Holma, skozi Šalovce in Godenince v Štrigovo«.

Leta 378 so najprej na to območje prišli zahodni Goti, za njimi pa Huni s kraljem Atilo na čelu. Po njegovi smrti so na to območje vdirla germanska ljudstva, v »letih 568

¹⁹ Prav tam, str. 14. Ime kurent je bilo splošno ime za pustno masko. Op. avt.

²⁰ Prav tam, str. 15–20.

²¹ Prav tam, str. 15: Ljudje so bili zelo vraževerni in so marsikaj povezovali z nadnaravnimi pojavi. Op. avt.

²² Prav tam, str. 15: Kavkaz je 1100 km dolg in 180 km širok gorski svet, ki poteka v smeri od vzhoda proti zahodu med Črnim morjem in Kaspijskim jezerom. Iberia je področje južno od Kavkaza, od koder je vdrla plemo Iberi.

²³ s. n., str. 16: S »starimi Slovenci« verjetno misli Venete. Op. avt.

do 570 so tedaj se stalno naselili pri nas Slovenci ter našli tu vže nekoliko svojih bratov in od te dobe stanujejo še v naših krajih Slovenci dendenes«. ²⁴ Nenehno so jih ogrožali »v zahodu Franki, v vzhodu pa Obri«. Slovenci »imenovali so te svoje sovražnike pesoglavce, ali pesjanek«. ²⁵ Okoli leta 900 so na to območje vdrli »Madjari«, a jih je Friderik Ptujski (I) premagal in jim »odvzel vso krajino«. Leta 1200 je daroval Friderik Ptujski to območje nemškemu viteškemu redu, »ker mu je bil le-ta v boji zoper Madjare zeló v pomoč«. Že leta 1596 so na to območje vdrli Turki. Tako so »leta 1542 razdrali Središče z gradiščem in mesto Ormož. Zelo hudo razgrajali so Turki v ormoškem okraju tudi l. 1605, ko so oropali in oskrunili farno cerkev v Ormoži«. ²⁶ Omenja tudi kruce, ki so prav tako ogrožali ormoško območje. ²⁷ Ti so »meseca svečana leta 1704 prihrumeli iz sosednje Ogrske v velikih tropah, ki so se deloma na srediških, deloma pa na šalovskih tratih utaborili. Od tod hodili so oboroženi s puškami, sabljami, nekateri so tudi imeli samó natakne kose in gnojne vile ali sekire na drogovich, po vseh naših krajih

²⁴ s. n., str. 16: Naselitev Slovanov v Vzhodne Alpe je proces, ki je potekal od 6. stoletja do 9. stoletja z vrhuncem v zadnji četrtini 6. stoletja.

²⁵ sl.wikisource.org/wiki/Pesoglavci_...pe: Narodno blago koroških Slovencev: Pesoglavci, imenovani tudi pesijonarji, so živeli na Pesjonarskem. Bili so ljudožerci, ki so hodili v naše kraje lovit ljudi za suženjstvo. Pesoglavci naj bi imeli nos in oči, sicer pa glavo podobno psom, hodili naj bi po vseh štirih kakor živali, a tudi po dnev.

²⁶ F. Rakuša. Domoznanstvo ormoškega okraja, str. 17.

²⁷ Vodič po zgodovini: mojkray.info/index.php/vdorikruci: Ime kruc ali kurutz izhaja iz latinske besede »cruciatius«, s katero so označevali vojake križarskih pohodov. V 16. stol. so si to ime nadeli uporni ogrski kmetje, ki so pod vodstvom Jurija Dosa zanetili pravo kmečko vstajo po celotni Ogrski in je zahtevala ogromne žrtve tudi med civilnim prebivalstvom. Kruci so celo ustanovili svojo državo leta 1705, ki ji je vladal princ transilvanske kraljeve hiše Rakoczy. Po dolgih večletnih bojih s cesarsko vojsko avstrijske monarhije, so kruci 1. maja 1711 končno položili orožje in ponovno so bili priznani privilegiji ogrskih stanov in plemstva. Tipično orožje krucov je bila zraven sablje še sekira. Lahka konjenica je uporabljala še dolgo bodalo, obešeno na desno stran sedla. Kruci so vdrli v naše kraje že v začetku 17. stol., pravi naval pa je bil konec 17. stoletja. Pozimi leta 1704 so kruci prešli Muro in se utaborili, eni v Medžimurju, drugi pa v Razkrižju ter od tod hodili na roparske pohode. Kruci niso le ropali in požigali domov, temveč so tudi z ljudmi grozovito ravnali. Nekatere so ustrelili, druge do smrti potolkli, enim so odsekali roke ali noge, drugim odrezali ušesa in nosove... Leta 1704 so kruci vdrli na Štajersko ter oropali okolico Ljutomera in Ormoža. Ormoški župnik Ivan Dvorčić je poročal, da so oplenili župno cerkev in odnesli za 500 goldinarjev dragocenosti.

na rop«. ²⁸ Leta 1809 so na to območje prišli Francozi.²⁹ Največ škode so naredili na območju Središča ob Dravi, saj so jim morali »Središčani prepustiti svoja stanovanja, živino in sploh vse imetje, dokler jim ni bila volja odriniti iz naših krajev.«³⁰ »Veliko trpeli so prebivalci ormoškega okraja, posebe uni ob Dravi, leta 1848.«³¹ Na ormoško območje so vdrli »Madjari pod poveljstvom obersta Perezel-ja; njemu nasproti postavil se je general Nugent s 10.000 cesarskih vojakov, ki jih je zbral med Ptujem in Ormožem. V Ormoži so Madjari ropali, da je bilo strah. Na južno-zahodnej strani Ormoža postavili so Madjari svoje topove našemu vojaštvu, ki se je na Hajndlu hitro zbralo, nasproti. Bitev ni dolgo trpela; že za nekoliko ur so Madjari odnesli pete in se zopet vrnili od koder so prišli.«³² Nasploh pa so veliko škodo na tem območju naredili lakota in kužne bolezni.³³

c. Krajepisni del³⁴

To je najboljše poglavje v knjigi, kjer je podan zelo natančen krajevni opis tega območja. Posebej opisuje zgodovino šolstva in posameznih občinah, šolske okraje, opise cerkva in far, opis vasi in ostale znamenitosti.

Občina Ormož³⁵: Najprej sledijo podatki o začetku šolstva v Ormožu. V ormoški šolski okraj so spadale občine: »mesto Ormož z dvema predmestjima in Dobravo, Hardek, Pavlovci, Pušenci, Litmerk in neki del iz Lešnice in Libanje«. Mesto Ormož je bilo sicer občina ter sedež in ime okraja. Imelo je železniško postajo ob reki Dravi. V mestu je bil vsako soboto mali sejem in ob njem še letno pet živinskih sejmov (na cvetni petek, 25. maja, v ponedeljek po Jakobovem, 21. septembra na matejevo in 11. novembra na martinovo). Rakuša razpravlja tudi o nastanku in izvoru imena mesta Ormož. Nato govori o vpadu Turkov v Ormož, ki so ga leta 1532 in 1605 požgali

²⁸Rakuša. Domoznanstvo, str. 18.

²⁹Ob prihodu v slovenske dežele francoska vojska ni pokazala razumevanja za lokalno prebivalstvo, saj ga je močno obremenila in izžemala. Prebivalstvo je zato prihod Francozov leta 1809 sprejelo s precejšnjim strahom in odporom, k čemur sta pripomogli tudi dodatna protifrancoska propaganda avstrijskih oblasti in spodbujanje avstrijskega in deželnega domoljubja. Op. avt.

³⁰Rakuša, Domoznanstvo, str. 19.

³¹Prav tam, str. 19.

³²Prav tam, str. 19.

³³V 17. stoletju je grozila slovenskim krajem kuga. Središče ob Dravi je prizadela leta 1645 in 1681. Op. avt.

³⁴Rakuša. Domoznanstvo, str. 20–87.

³⁵Prav tam, str. 20–27.

in oropali. V mestu je bilo 129 hiš in 1130 prebivalcev. V mestu je bil sedež »okrajne sodnije, davkarije, poštnega in telegrafskega urada z nabiralnico za poštno hranilnico, žandarmske postaje, finančne straže, merstva za sode, enega bilježnika in dveh odvetnikov, doktorja vsega zdravilstva in enega ranocelnika, okrajnega zastopništva, okrajnega in krajnega šolskega sveta, ljudske šole in župnijskega urada.«³⁶ V mestu je bilo tudi več uradov: »Podružnica štajersko deželne gospodarske družbe, okrajno učiteljsko društvo z okrajno knjižnico, mestna hranilnica, poštna hranilnica, slovenska posojilnica, katoliško politično društvo Sloga, Čitalnica in društvo ognjebrancev. Bolnišnico za 6 bolnikov in 6 žensk je ustanovila nekdanja ormoška gospodarska.«³⁷ V nadaljevanju opisuje mestno faro sv. Jakoba v Ormožu in istoimensko cerkev. Opisuje njeno notranjo opremo in poslikavo. Govori tudi o ustanovitvi frančiškanskega samostana v Ormožu leta 1495 in njegovi ukinitvi oz. prodaji, 4. oktobra 1798. Zanimiv je tudi Rakušev opis ormoškega gradu, navaja pa tudi njegove lastnike skozi zgodovino. Opis Ormoža končuje z vpadom Ogrov v Ormož, 8. novembra 1848, ter navaja zapis o tem v šolski kroniki: »8. novembra 1848. vdrli so Ogrji v šolo, uničili šolski arhiv in umorili v šolskej sobi dva avstrijska vojaka od Perezellovega polka, tri pa so lovili; takrat je bila šola enaka mesnici.«³⁸

Hum:³⁹ Na 302 m visokem hribu sta stala šola in cerkev. Šola, kije bila dvorazredna in samostojna, je obiskovalo 88 dečkov in 94 deklic (203 otroci). Cerkev je bila posvečena sv. Ivanu Krstniku in je bila podružnica »farne cerkve ormoške«. Sicer pa je bil Hum občina, kamor sta spadala Krčevina in Frankovci z Loperšicami. V 79 hišah je živelo 378 prebivalcev. Ha Humu so rasli vinogradi, v nižini pa so ležale njive in pašniki. Na območju humske občine sta tekla dva potoka: Račjak, ki je pritekalo iz Krčevine ter se izlival v Dravo, in Libanja, ki je pritekla iz miklavževske fare ter se prav tako izlivala v Dravo. Ime Hum je izhajalo iz izpeljanke holm/hrib.⁴⁰

Občina Središče:⁴¹ Rakuša najprej poda zgodovinski opis šolstva na območju Središča. V letu izdaje knjige je bila šola štirirazredna in je imela »400 za šolo godnih otrok«.

³⁶Prav tam, str. 23.

³⁷Prav tam, str. 23.

³⁸Prav tam, str. 27.

³⁹Prav tam, str. 27–34.

⁴⁰V stari slovenščini je bil Holem hrib, iz tega izhajajo izpeljanke Holm, Hum. Enako se nadaljuje izpeljanka Homula/Gomila (hriboviti kraj).

⁴¹Rakuša. Domoznanstvo, str. 34–45.

V središki šolski okraj so spadali kraji Grabe, »Obrežje«, Godenci, Šalovci in trg Središče. Šola je stala na Grabah. Prvotna župnijska cerkev je bila posvečena sv. Jerneju in je stala na območju »Cirkovec«. Verjetno so turki uničili in postavili novo leta 1316 na Grabah. Posvečena je bila Sv. duhu. Šele 23. oktobra 1519 jo je posvetil lavantinski škof Lenart. Fran Rakuša pa navaja tudi »ljudsko pravljico« o nastanku cerkve Sv. duha: »Ko je namreč Drava prejšnja v cerkev na »Cerkvišču« podkopavala, hoteli so jo farani rešiti ter jo predstaviti v Središče ali vsaj dalje od Drave. Preden so se tega dela lotili, hoteli so določiti kraj, kamor bi jo prestavili. Po tem posvetovanju pa se sprejé; kajti nekateli hoteli so jo imeti na Solarjevem bregu, kjer je sedaj mirodvor, a drugi pa na Dogševem bregu na Grabah. Ali sv. Duh, ki je obe stranki zapustil, pomagal je sam cerkvi iz velike nevarnosti. Cerkev vzdignila se je v zrak ter takó rómala na svoj od sv. Duha jej določen prostor. Ravno, ko je prišlo do torišča, kjer sedaj stoji, zapél je pri Dogši na Grabah petelin, kajti to se je godilo ravno o polnoči. Cerkev je posvečena svojemu rešitelju sv. Duhu.«⁴² Na središkem trgu so leta 1630 postavili podružnično cerkev. V središki občini je bilo v 376 hišah 2258 prebivalcev. Sledi opis posameznih vasi na območju Središke občine in doda nekaj zanimivosti. Grabe so »dobile ime od grab, ki se ondi nahajajo. V Obrežju hiše stojé na od juga proti severu v poševnoj meri ležečem obrežji; od tod ime Obrežje. Šalovci so ime dobili že v davnih časih, ko so panonski Slovenci še v zadrugah živeli, po glavarju zadruga Šalo.«⁴³ V Šalovcih so imeli svoj tabor tudi kruci. Skozi kraj pa bi naj tekla tudi rimska cesta, saj so leta 1820 našli dva rimska miljnika. V gozdu ob cesti je nekoč bil tudi ribnik, »od koder ni mogla voda odtekati, bil je črn mlaj, s katerim so si nekdanj v Šalovcih domače platno barvali.«⁴⁴ Vaščani so bili zelo vraževerni, saj so med letoma 1660 in 1670 »sežgali na grmači neko coprnico, ker so ji v treh prilikah dokazali, da je res coprnica.«⁴⁵ Vas Godenci je dobila ime po »nekdanjem glavarju zadruga Godeninu.« Tudi ta vas je znana po rimski cesti. Tako so ok. leta 1866 »kopali v gozdu na Bregih, kjer je še sedaj majhen hrib gomili podoben, rakvo kralja Atila, pa niso ničesar drugzgega izkopali, kakor opeko in stavbeno kamenje.« Zanimiv je bil tudi občinski travnik v Mlačinah, kjer je bila »črna mlaka«. Ime je dobila po pijavkah, »po katere so hodili zdravniki iz vseh krajev«. Največji kraj v občini je bilo Središče, ki je imelo značaj trga. V 172 hišah je bilo 1935 prebivalcev. Ob cerkvi Marije sedem žalosti je stal še rotovž iz leta 1843. V Središču so bili »poštni urad,

⁴²Prav tam, str. 40.

⁴³Prav tam, str. 37.

⁴⁴Prav tam, str. 38.

⁴⁵Prav tam, str. 38.

nabiralnica za poštno hranilnico in slovensk bralno društvo – Edinost s posebej dobrim pevskim društvom. Tudi jeden zdravnik je do sedaj vedno v Središči domiciliral« Trg je dobil ime po gradu »Središče, katerega je obtekala od vseh strani reka Drava tako, da je stal na otoku, kar tudi nemško ime Polstrau/Polostrov označuje. Omenjen grad stal je na sedanjej občinski trati ondi, kjer se še sedaj vidi grič; ta prostor imenuje se tudi Gradišče. Na griču raste tudi lipa tržanom v veden spomin: naj bi ohranili trgu narodno lice ter ne ponemčevali kar je skozi stoletja bilo slovensko!«⁴⁶ Rakuša nato opiše kratko zgodovino gradu in njegove lastnike. Grad »Središče« so verjetno uničili Turki leta 1479. Po legendi naj bi bila cerkev in grad povezana s podzemnimi rovi. Iz razvalin gradu je postavil leta 1630 Vido Sveder s pomočjo drugih tržanov kapelo D.M. sedem žalosti. Središki trg je bil omejen z »vroško« mejo, ki jo »ni smel nihče brez posebnega dovoljenja prekoračiti. O velikih praznikih, kakor ob binokostih, so se te meje pregledjevale. To opravilo je bilo vsem Središčanom v razveseljevanje, kajti vse, mlado in staro, vse je bilo pogoščeno in obdarovano«. Posebna težava Središčanov je bila v tem, da je središka farna cerkev stala na posestvu ormoške graščine. Zato so ji morali plačevati davek, prihajalo je »do mnogih razprtij in dolgotrajnih pravn, katero njim je po večkratnih obravnava deželno nadomestništvo razsodilo leta 1654. Ormožani in Srdiščani so imeli mnogo razprtij še zavoljo ribičije in izvanrednega davka, katerega so morali Središčani ormoškemu grajščaku odrajtovati.«⁴⁷ Opisana je tudi škoda, ki so jo povzročili kruci. Kot zanimivost naj omenim, da so junija 1799. leta potovale skozi Središče tudi »četiri čete Rusov iz Ogerskega na Laško. Ta ogromna armada 11.000 mož se je vračala nazaj z Laškega v svojo domovino 1808. leta«. ⁴⁸ Za njimi so v Središče decembra 1809 prišli tudi Francozi, ki so bili tukaj kot mejna straža. Vendar niso ostali dolgo, saj so to območje zapustili že januarja leta 1810. V prelomnem letu 1848 so v Središču zbrali »nacionalgardo, da bi se ložje postavili sovražniku v bran«. Vseh gardistov je bilo 80 in so bili opremljeni s sabljami in puškami, ki jih je kupila občina.⁴⁹ Obleko pa si je moral vsak kupiti sam. Ko so »Madjari 8. novembra zaran v Središče prišli, se jim Središčani niti pokazali niso. Po omenjeni revoluciji pa je bila ta straža razpuščena, sablje in puške so morale v Gradec poslati.«⁵⁰

⁴⁶Prav tam, str. 40.

⁴⁷Prav tam, str. 41.

⁴⁸Prav tam, str. 43.

⁴⁹V Središču je bil organiziran oddelek »štajerske narodne straže«, bil je del polka, ki je imel sedež in glavnega poveljnika v Gradcu.

⁵⁰Rakuša. Domoznanstvo, str. 45.

Občina Sv. Bolfenk (Wolfgang):⁵¹ Tukaj so se razprostirale dobro obdelane gorice in gozd, »v katerem so razstajale razne zveri, kakor np. volkovi, o čemer nam priča ime vasi »Volkor morje«, t.j. kraj, kjer so nekdaj ljudje volkove umarjali.«⁵²

Leta 1681 je na tem območju razsajala kuga. Ljudje so »takó gosto umirali, da so morali mrličje doma na občinskih tratah in drugod pokopavati, ker pokopališča bila so že prenapolnena.« V kraju sta izstopala stara šola in cerkev. Šola je stala v Občini Kog. Kog »izvajajo nekateri od nemškega Gehach/Gehäcke, to je obsekan gozd«. A. P. Dajmko misli, da prihaja od »kuga«. Nekateri pripovedke namreč pripovedujejo, ka so tu ob času kuge pokopavali množino mrličev ter pri pogrebih vpili: *Koj kuga, koj kuga! Miruj kuga!*⁵³

Jastrebci: Ime te občine je izhajalo iz besede »jastreb« (ptica ujeda). V kraju je bil vrh »Ciganija«, dobil je ime po ciganih, ki so tu »v bližnjih šumah ob meji štajersko-ogerskej najraje pohajali, kakor pripovejejo ljudje.«⁵⁴

Adrijanci: Občina je obsegala vasi Adrijanci in Godenci. Ime je občina »dobila od nekdanjega zadrškega glavarja Adrijana.«⁵⁵

Vitan: Občina je obsegala vasi Vitan in Lačaves. Ime Vitan je »izhajal od besede »viti«, a Lačaves je ves lačnih. To ime nastalo je iz korenike »lač«, kar je skrajšana oblika od lakota ter z nastavkom »ves«.⁵⁶

Občina Sveti Miklavž: Šolstvo je imelo v kraju dolgo tradicijo. Šolo je obiskovalo 147 fantov in 187 deklic. »Šolsko obiskovanje ni kaj povoljno, kajti več od polovice otrok je viničarskih, ki v poletnem času pasejo in svojim staršem pri delu pomagajo, a po zimi pa nima potrebnih obleke, posebe v sedanjih hudih časih ne.«⁵⁷ Občina je imela 2387 prebivalcev. Najvišji hrib je bil 345 m visoki Jeruzalem. Zgodovina tega območja se opira na zgodbo o turških vpadih. Omenja se zmaga Slovencev nad Turki v »Babjem klancu« leta 1664. 40 let pozneje (1704) so na istem mestu Miklavževčani premagali kruce. Omenja tudi ljudsko pravljico, da »leži pre pod miklavževsko cerkvijo pozoj in sicer takó, da ima glavo pod velikim oltarjem, rep

51Prav tam, str. 45–48.

52Prav tam, str. 46.

53Prav tam, str. 47.

54Prav tam, str. 48.

55Prav tam, str. 48.

56Prav tam, str. 49.

57Prav tam, str. 54.

pa v bližnjem studencu. Kadar se pozoj obrača, poka pre cerkveni zid: za tega so ga morali z železnimi šinami zvezati. Ako kateri župnik pozolja črnemu dijaku proda, zajaše ga ta v zrak: naredi pa s tem velik vihar in točo, kakor na pr. l. 1861 in 1882.«⁵⁸

Svetinje: Takrat samostojna župnija z omenjenim šolskim okrajem. Šolo je obiskovalo 240 otrok. Cerkev so postavili vinogradniki 1730. leta z željo, »da bi njim Bog obvaroval vinograde vseh nadlog.«⁵⁹ Na tem območju je pustošila kuga v letih 1646, 1680, 1682 in 1683.⁶⁰

Runeč: Kraj je bil znan po šoli, ki je stala na 312 m visokem hribu. Sicer pa se je tukaj rodil slovenski pisatelj in domoljub J. Skuhala, ravnatelj semenišča in prof. bogoslovja v Mariboru.

Sveti Tomaž: Fran Rakuša je objavil pesem, ki jo je napisal tomaževski nadučitelj J.M. in v kateri ta opisuje posamezne tomaževske vasi.⁶¹

Sveti Lenart pri Veliki Nedelji/Podgorci. To je bilo ime občine ali srenje, kamor so spadale še vasi »Cvetkovski vrh, Brsnica, Preclava, Podgorci in Strijanci.«⁶² Podgorci: »vas leži v znožju dveh hribov obsajenih z vinsko trto, tedaj pod goricami.«⁶³ V občino je sodil tudi Sodinski vrh. Ohranjena je pravljica o »nekdaj bogatih sodinskih grajščakih.«⁶⁴

Velika Nedelja: Rakuša navaja, da je najstarejša cerkev pri Veliki Nedelji stala nekoliko severneje od današnje cerkve. Posvečena je bila sv. Mihaelu. Nastala naj bi okrog leta 840, ni pa znano, kdaj naj bi izginila, verjetno pred letom 1236, ko se je že pojavila današnja cerkvica. Kraj je dobil ime tako: »Velika nedelja je dobil svoje ime v spomin velike zmage Friderika I. iz Ptuja s pomočjo nemških križnikov proti Madjarom 1199.«⁶⁵ Križniški red, ki se je tukaj naselil, je dobil patronat nad ormoško, središko, miklavževsko, humsko in tomaževsko cerkvijo. Skozi kraj je bila speljana železnica in velika okrajna cesta, tukaj

58Prav tam, str. 57.

59Prav tam, str. 58.

60Prav tam, str. 61.

61Pesem »Fara tomaževska zmir je slovela« je še danes znana med prebivalstvom tomaževskega območja. Iz pesmi lahko vidimo, kako so živeli prebivalci tega območja v takratnem času, opis pokrajine, letine, navade ljudi...

62Rakuša. Domoznanstvo, str. 73.

63Prav tam, str. 73.

64Prav tam, str. 71.

65Prav tam, str. 83.

sta stala tudi železniška postaja in pošta. Nato navaja še nekaj zgodovinskih dogodkov npr. vdore Turkov (1418, 1446, ...), vdore Ogrov (1446, 1481), krucev (1704), slabe letine (1709, 1718, 1782), potresa (1838, 1880), nemirno leto 1848...

Sklepne misli

S knjigo »Domoznanstvo ormoškega okraja« je avtor podal oris celotnega ormoškega območja skozi zgodovinski, zemljepisni in krajepisni del.

Ob koncu je zapisal:

»Ogledali smo si našo ožjo domovino; ogledali smo si posamezne kraje, hribe, doline in potoke, travnike in polja; ogledali smo si šole in cerkve, tu in tam še celo posamezne hiše; videli smo kraje, kateri so nam v trenutku morda bolj dopadali, nego naš rojstveni kraj: pa vendar ga ne bi zamenjali z našim! Sedaj še le uvidimo prav, kako istinite so te-le besede: Povsod je dobro, pa domâ je najbolje!«

Ključne besede

Učitelj, rodoljub, urednik, zborovodja, glasba, domoznanstvo, okraj, ormoški.

Pisni vir

–Slovenski biografski leksikon 1925–1991. Elektronska izdaja. Ljubljana: SAZU, 2009.

Spletni viri

–mojkraj.info/index.php/vdorikrucov: Vodič po zgodovini.
–sl.wikisource.org/wiki/Pesoglavci,_pe: Narodno blago Koroških Slovencev.
–users.volja.net/marijankr/Z12-brata.html.

Literatura

–Emil Adamic: *Glasbena zapuščina Antona Hajdriha*; Spisi. 11/1912, 4. zv., Novi akordi.
–Dr. Ivan Geršak: *Ormoški spomini*. Fran Rakuša. Založila »Ormoška posojilnica«, 1902, str. 159–161.
–Fran Levec: *Slovensko petje v preteklih dobah*. Ljubljanski zvon, letnik 10, 1890, št. 9.
–Fran Rakuša: *Domoznanstvo ormoškega okraja*. Maribor, 1886.

Povzetek

V prispevku sta predstavljena življenjska pot in delo velikega ormoškega domoljuba in učitelja Frana Rakuše, rojenega v Cvetkovcih pri Ormožu, ki ga prištevamo med začetnike slovenskega glasbenega zgodovinopisja. Po končanem učiteljskiu je poučeval na Humu, Kogu in v Podgorcih, kjer je deloval kot rodoljub in se zavzemal za zbiranje domoznanstvenega gradiva. Napisal je obsežno delo, v katerem je predstavljeno domoznanstvo ormoškega okraja. Sodeloval je v učiteljskem stanovskem društvu in pisal strokovne članke s tega področja. Ko se je preselil v Trst, je začel pisati dela za glasbenega področja. Napisal je knjigo o zgodovini slovenske glasbe ter deloval tudi kot zborovodja.

Brane Lamut¹

MLADINSKI ARHEOLOŠKI TABOR – ORMOŽ 2010 Stari Egipčani

V članku je predstavljen arheološki raziskovalni tabor za osnovnošolsko stopnjo na temo starih Egipčanov. Potekal je teden dni po koncu šolskega leta 2009/10 v prostorih gradu Ormož v organizaciji Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož, Rdečega križa in Mladinskega centra Ormož.

Organizacija tabora

V sodelovanju med Mladinskim centrom Ormož, Rdečim križem Ormož in Pokrajinskim muzejem Ptuj – Ormož, Organizacijska enota Ormož, je v Ormožu potekal tradicionalni Mladinski raziskovalni tabor, Ormož 2010, katerega del je bil poleg etnološkega, biološkega in fotografskega tudi arheološki tabor. Ta se je odvijal od 28. junija do 02. julija v ormoškem gradu. Tabor smo pripravili: Brane Lamut, kustos arheolog, Nina Mertik, restavratorka-konservatorka, za en dan pa sta se nam pridružili iz ptujskega dela muzeja tudi Metka Štrgar, kustodinja pedagoginja, in Renata Pintarič, pedagoginja.

Arheološkega dela tabora se je udeležilo osem osnovnošolcev od drugega do osmega razreda, bili so iz vseh treh občin širšega ormoškega območja, iz Ormoža, Cvetkovcev in Huma (Občina Ormož), iz Savcev (Občina Sveti Tomaž), iz Gornje Radgone, na počitnicah v Središču (Občina Središče), ter s Ptujja.

Tabor je trajal vsak dan štiri ure, pri čemer je prvo uro eden od mentorjev pripravil predavanje na izbrano temo, spremljano s projekcijo slik, sledili sta dve uri samostojnega dela udeležencev ob nasvetih mentorjev, zadnja ura pa je bila namenjena topli malici.

Obisk razstave

Letošnji naslov tabora »Stari Egipčani« smo izbrali, ker smo ga želeli navezati na trenutno gostujočo razstavo »Iz zakladov ptujskega muzeja. Ferkova egipčanska zbirka«, ki jo je postavil Ivan Žižek in je za Ptujem in Mariborom sedaj prikazana tudi v Ormožu. Razstavljeni predmeti so bili udeležencem tako izziv za njihovo ustvarjanje.

¹ Mag. Brane Lamut, kustos arheolog – muzejski svetovalec, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, OE Ormož, Kolodvorska cesta 9, 2270 Ormož.

Udeleženci tabora so si v Pokrajinskem muzeju Ptuj-Ormož, v ormoškem gradu, ogledali priložnostno razstavo »Iz depojev ptujskega muzeja – Ferkova egipčanska zbirka«. Na fotografiji so zbrani pred »mumijo« z originalno posmrtno masko iz časa nove države. Foto: Brane Lamut, 2010.

Najprej si je skupina mladih raziskovalcev ogledala omenjeno razstavo, kjer smo spoznali Franca Ferka iz Gomilice (Gamlitz), danes na avstrijskem Štajerskem, ki je bil na prehodu iz 19. v 20. stoletje profesor zgodovine v Gradcu (Graz), med šolskimi počitnicami pa je tudi sam raziskoval, med drugim je izkopaval tudi halštatske gomile na Hardeku pri Ormožu. Zbiral je različno gradivo, ne le razstavljenega egipčanskega, svoje zbirke pa je poklonil Ptujju, tako da se je muzej nekaj časa imenoval Ferkov mestni muzej. Med razstavljenimi predmeti sta največ pozornosti pritegnili obe posmrtni maski in mumija ptice, dalje ušebtiji, figurice, ki so jih prilagali v grobove pokojnikov, da bi namesto njih delali v onostranstvu. Razstavljene so bile še različne ogrlice, skarabeji, Horovo oko, kos papirusa in figurice božanstev, nekatere so kasneje upodabljali.

Predavanja in risanje

V uvodnem predavanju sem predstavil deželo Egipt, naučili smo se razlikovati zgornji in spodnji Egipt in se seznanili s tem, da je imel vsak od njiju svojo božansko zaščitnico. Predstavljeni sta bili lahko v človeški podobi ali pa s svojimi živalskimi atributi, zaščitnica spodnjega Egipta s kačo – kobro, zgornjega Egipta pa s ptico ujedo – z jastrebom. Seznanili smo se s staroegipčanskimi vladarji faraoni in z znaki njihove oblasti, z zakrivljeno palico, s cepcem, prestolom ter z njihovimi različnimi pokrivali. Otroci so tako spoznali belo krono Zgornjega in rdečo krono Spodnjega Egipta, krono združenega Egipta, modro bojno krono, diadem, nadalje tudi božansko (Ozirisovo) krono, imenovano atef. Spoznali smo se tudi s poslednjimi bivališči faraonov, tako z mastabami, ki so

se v večkratni izvedbi dvignile v stopničaste piramide; nadalje smo videli stopničasto piramido in zalomljeno piramido ter na koncu še skupino pravih piramid v kraju Gize: Mikerinosovo, Kefrenovo in Keopsovo.

Učenci z risbami piramide, faraona in različnih staroegipčanskih bogov. Foto: Brane Lamut, 2010.

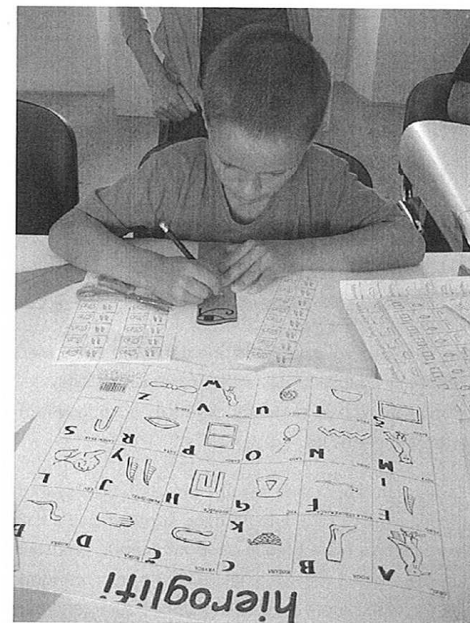
Sledilo je risanje in barvanje pobarvank na temo različnih faraonovih pokrival in drugih atributov ter različnih vrst piramid.

Drugi dan smo začeli s predavanjem o staroegipčanski religiji. Iz množice bogov smo izločili enajst najvažnejših (po kozmologiji iz Heliopolisa) in jih predstavili v besedi in sliki. Mladi raziskovalci so zvedeli, da se je iz prvotnega vodnega kaosa (Nu) najprej izvil Atum (prvotno je bil bog zemlje, kmalu pa so ga povezali z Rajem, bogom Sonca, običajno so ga upodabljali z visoko dvojno krono iz peres), ki je imel potem otroka Tefnut (boginja vlage, običajno upodobljena z levjo glavo in s sončevim diskom s kačami), in Šu (bog vetra, običajno upodobljen s ptičjim peresom na glavi). Ta dva sta si bila tako brat in sestra kot tudi mož in žena. Rodila sta se jima Geb (bog Zemlje, običajno upodobljen kot na tleh ležeč moški, lahko s kačjo glavo) in Nut (boginja neba, običajno upodobljena kot usločena modra ženska postava, posuta s svetlimi zvezdami). Tudi Nut in Geb sta brat in sestra in mož in žena. Rodili so se jima štirje otroci, po dva sta postala para. Neftis (boginja noči, grobnic, pokopališč in kanopskih žar, običajno je prikazana s posodo na glavi) in Set (bog kaosa, teme, vojne, običajno je prikazan z živalsko glavo), ki se jima rodi Anubis (bog mrtvih, vladar podzemlja, varuh pokopališč, bog balzamiranja, običajno je upodobljen s šakaljo glavo). Drugi par sta Izida (boginja mati, boginja plodnosti itd., običajno je upodobljena s prestolom na glavi) in Oziris (bog sonca in plodnosti, sodnik mrtvih v

podzemlju, običajno so ga upodabljali s krono atef), ki se jima rodi Horus (bog neba, bog vojne itd, običajno je prikazan s sokoljo glavo, pokrito z dvojno krono). Poleg teh glavnih bogov smo spoznali še tiste, katerih kipci so prikazani na razstavi, med njimi sta Teveret (boginja nosečnica in poroda) in Bes (zaščitnik doma, mater, otrok) itd.

Hieroglifi ter družabna egipčanska igra senet

Tretji dan sta nas obiskali Metka Štrgar in Renata Pintarič, kustodinja in pedagoginja s ptujskega dela muzeja, in nam starodavno igro senet in egipčansko pisavo. Na predavanju smo izdelali o hieroglifski in demotski pisavi, kakšne vrste pisav so na znamenitem kamnu iz Rosete (mesto v Nilovi delti) in kako je znanstvenik Champolion na podlagi teh zapisov razvozlal hieroglife.

Tudi najmlajši se je naučil podpisati se z egipčanskimi hieroglifi. Foto: Nina Mertik, 2010.

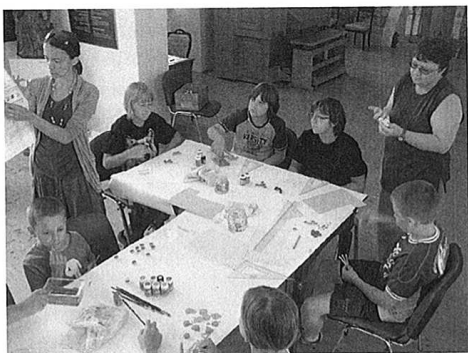
Sledil je praktičen del, ko so se udeleženci tabora naučili podpisati s poenostavljenimi hieroglifi.

Ta dan smo spoznali še igro senet. Otroci so si najprej izdelali igralno ploščo, razdeljeno v mrežo pravokotnih polj v treh nizih. Nato so pobarvali še igralne žetone, dvakrat po tri okrogle ploščate lesene ploščice v dve različni barvi. Na koncu so izrezali še pravokotne trakove, ki so jih na eni strani pobarvali rdeče. Z metanjem več

takšnih trakov, odvisno od tega, na kakšno stran, so potem stari Egipčani in naši raziskovalci vedeli, za koliko polj lahko pomaknejo naprej svoje žetone.

Predavanje o egipčanski umetnosti in izdelava replik

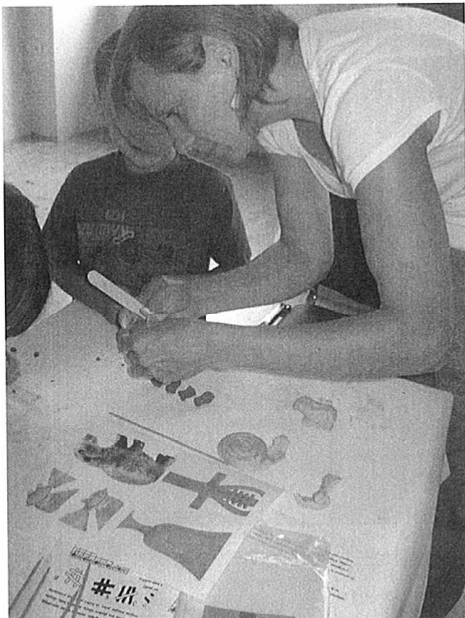
Četrti dan je restavratorka-konservatorica Nina Mertik pripravila predavanje o egipčanski umetnosti. Videli smo vrsto fresk in prikaz, kako so stari Egipčani risali s pomočjo mreže, ter spoznali druge značilnosti egipčanskega slikarstva, kiparstva in arhitekture.

Pod mentorstvom kustodinje pedagoginje Metke Strgar in pedagoginje Renate Pintarič je postopoma nastajala starodavna egipčanska družabna igra senet. Na fotografiji so otroci pri barvanju raznobarnih igralnih žetonov. Foto: Nina Mertik, 2010.

Na delavnici so otroci pod mentorstvom Nine Mertik izdelovali figurice iz das mase: nastajale so svete kače klopotače, kobre, skarabeji, figurice, posode v obliki lotosovih cvetov itd.

Zadnji dan tabora smo začeli v prostorih Rdečega križa Ormož z dobro obiskano tiskovno konferenco, na kateri je voditeljica Maja Botolin Vaupotič najprej predstavila letošnji tabor, sledila je predstavitev mentorjev posameznih skupin in na koncu so tudi sami udeleženci ob vprašanih novinarjev in prisotnosti snemalca Kabelske televizije Ormož spregovorili o svojem delu.

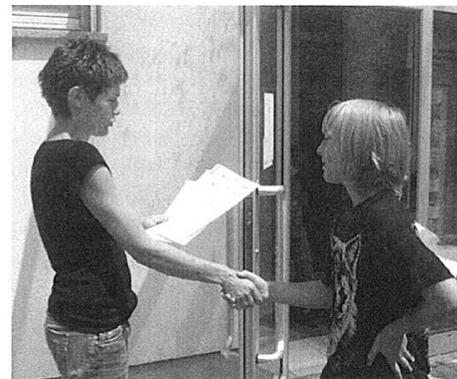

Pod mentorstvom konservatorke-restavratorke Nine Mertik so nastajale replike staroegipčanskih predmetov. Foto: Brane Lamut, 2010.

Ob koncu tabora so pokazali novinarji časopisov, radia in Kabelske televizije Ormož na tiskovni konferenci, prirejeni v prostorih Rdečega križa, veliko zanimanje za izdelke mladih raziskovalcev. Foto: Nina Mertik, 2010.

Vsak udeleženec je prejel še pisno zahvalo za sodelovanje (oblikovanje Nina Mertik). Svoje delo smo ves čas fotografsko dokumentirali, saj bomo fotografije in izdelke predstavili na priložnostni razstavi v mesecu decembru.

Vsi udeleženci so na koncu prejeli še zahvalne plakete. Foto: Brane Lamut, 2010.

Ključne besede

Stari Egipt, faraon, piramide, egipčanski bogovi, posmrtna maska, skarabeji, egipčanske pisave, senet.

Literatura

- George Hart: *Stari Egipt*, Zbirka Svet okoli nas, Murska Sobota 1994.
- Eva Kocuvan: *Egipčanska knjiga živih*, Ljubljana 1997.
- Anne Millard: *Najlepša knjiga o piramidah*, Učila, Tržič 1995.
- Joyce Tyldesley: *Egipt*. Pustolovec, Ljubljana 2010.
- Hugh (ed.) Tait: *Five Thousand Years of Glass*, 2004.

Povzetek

V članku je predstavljen mladinski arheološki raziskovalni tabor za osnovnošolsko stopnjo na temo starih Egipčanov, ki je potekal teden dni po koncu šolskega leta 2009/10 v prostorih gradu Ormož v organizaciji Pokrajinskega muzeja Ptuj-Ormož, Rdečega križa in Mladinskega centra Ormož. Udeležili so se ga učenci iz Občin Ormož, Sveti Tomaž, Središče ob Dravi, Gornja Radgona in Ptuj. Udeleženci so se vsak dan preko projekcij in predavanj seznanili z eno od tem: geografska in zgodovinska predstavitev Egipta, faraoni, piramide, stare egipčanske pisave in egipčanski bogovi. Učenci so si ogledali v muzeju tudi priložnostno razstavo »Iz depojev ptujskega muzeja – Ferkova egipčanska zbirka« in nato na podlagi literature ter ogleda razstave risali na različne tematske sklope: piramide, faraone, egipčanske bogove itd.. Za sprostitvev so igrali starodavno igrico senet in izdelovali replike egipčanske kobre, skarabejev in drugih figuric... iz dasmase.

VLOGA ZVEZE REZERVNIH VOJAŠKIH STAREŠIN ORMOŽ TER SODELOVANJE S TERITORIALNO OBRAMBO

Prva slovenska častniška organizacija je bila ustanovljena daljnega leta 1952. Prvotni namen ustanovitve je bil povezovati rezervne častnike v okviru Zveze rezervnih oficirjev. Kasneje naj bi odprla vrata za enakopravno sodelovanje častnikov in podčastnikov v organizaciji, imenovani Zveza rezervnih oficirjev in podoficirjev. Skozi vsa leta svojega delovanja se je večkrat preoblikovala in preimenovala, vendar pa je vseskozi ohranjala svoje poglavitno poslanstvo. Izobraževanje in usposabljanje na območju delovanja organizacije, negovanje domoljubja in ohranjanje vojaškozgodovinskega spomina je zagotavljalo razvoj vojaškega potenciala našega območja kot enega izmed zelo pomembnih stebrov nastanka naše domovine in naše Slovenske vojske. Tej organizaciji in njeni naslednici Zvezi slovenskih častnikov je namenjen ta prispevek.

Občinska konferenca Zveze rezervnih vojaških starešin (v nadaljevanju OK ZRVS) Ormož se je s svojim delom v občini in krajevnih skupnostih uveljavila kot družbena in kadrovska organizacija. V sistemu splošnega ljudskega odpora (v nadaljevanju SLO) in družbene samozaščite (v nadaljevanju DS) je skladno z Zakonom o SLO in DS je OK ZRVS Ormož opravljala pomembne naloge, med njimi je:

- organizirala in izvajala vojaško strokovno usposabljanje RVS,
- sodelovala pri obrambnem in samozaščitnem usposabljanju prebivalstva,
- z drugimi organiziranimi silami je sodelovala v obrambnih pripravah in pri uresničevanju DS,
- sodelovala je pri usmerjanju mladih v vojaške šole in varnostne poklice ter v naborni komisiji pri izbiri kandidatov za služenje vojaškega roka.

Člani ZRVS Ormož so sodelovali pri izdelavi vojaškopoličnih in varnostnih ocen, obrambnih in varnostnih načrtov, v delu obrambnih krožkov na šolah, pri pripravi obrambnih dnevov ter v občinskih in krajevnih akcijah Nič nas ne sme presenetiti ali NNNP.

Svoje letno načrtovanje v okviru letnega programa je načrtovala na osnovi programa Republiške konference ZRVS Slovenije in od leta 1981 dalje na osnovi srednjeročnega programa dela za štiriletno obdobje. V okviru programov so dajali velik poudarek množičnemu vključevanju rezervnih vojaških starešin v vse tokove družbenoekonomskega ter političnega dogajanja. Cilj je bil, da člani postanejo eni izmed nosilcev dograjevanja koncepta SLO in DS ter prepoznavni v lokalnih okoljih kot najbolj usposobljen kader na vojaškem in obrambnem področju.

Letni program dela se je imenoval »Program idejnopoličnega izobraževanja in obrambno samozaščitnega usposabljanja RVS SR Slovenije za določeno leto«.

Sestavljen je bil običajno iz naslednjih sklopov in z naslednjo vsebino:

- *Idejnopolično izobraževanje* (vojaško-politični položaj v svetu ter njegov vpliv na varnost SFRJ, varnostno politične in gospodarske razmere v svetu in SFRJ, ...).
- *Splošno vojaško usposabljanje* (priprave na oborožen boj, bojna pripravljenost, načrtovanje razvoja in uporabe oboroženih sil, moralno-politične priprave, mobilizacija, usposabljanje in vzgoja v oboroženih silah in med prebivalstvom, materialne in zdravstvene priprave za oborožen boj, izvajanje oboroženega boja z vsemi načini, vsebinami, vrstami in oblikami, praktična reševanja nalog, razni TT zbori, streljanja ...).
- *Varnostno in samozaščitno usposabljanje* (protipožarna zaščita v miru in v vojni, sodobni in aktualni vidiki specialne vojne proti SFRJ...).
- *Informiranje* (novosti in dosežki v razvoju domačih in tujih oboroženih sil, aktualna vprašanja s področja SLO in DS, seznanjanje s slovenskim vojaškim izrazoslovjem...).
- *Tematika, ki jo objavlja revija Naša obramba* (naročanje na revijo, spremljanje, branje člankov ter individualno učenje ob reviji, objavljanje dogodkov iz domačega okolja v revijah ali preko drugih medijev...).
- *Preverjanje znanja* (redno letno preverjanje).
- *Načrtovanje* (izdelava letnega programa dela).
- *Tekmovanja na občinski, regijski, republiški ravni ali z drugimi republikami* (taktično- orientacijski pohodi, strelska tekmovanja, proslave...).

¹Ernest Pleh, Hajndl 6H, 2274 Velika Nedelja.

Izvedba letnega programa je bila usmerjena v dva dela, in sicer:

- *prvi del je bil obvezen za vse starešine in vezan na večino zgoraj navedenih področij, s poudarkom tudi na individualnem usposabljanju članov preko revije Naša obramba ter drugih strokovnih glasil* (TV-15, Bilten – časopis OK ZRVS Ormož, 24.12.1987 – samo en izvod...),
- *drugi del pa so bile oblike, ki niso bile obvezne za vse starešine, in sicer so to bila tekmovanja na različnih področjih, sodelovanje z mladino, udeležba na proslavah...*

Izzgoraj navedenega je moč razbrati zelo dobro in obširno načrtovanje usposabljanja starešin. V ZRVS so poudarjali pomen lika starešine, od katerega so pričakovali nenehno izobraževanje, udeleževanje na vseh aktivnostih, spoštovanje zapuščine NOB ter z lastnim zgledom in delom potrjevanje visoke ravni lastne usposobljenosti in pripadnosti. Starešine so se usposabljanj udeleževali v glavnem redno in v visokem odstotku, kar je razvidno iz zapisnika programske-volilne seje Konference ZRVS Občine Ormož, z dne 29.6.1990. Iz zapisnika lahko razberemo izraženo pohvalo predstavnika RK ZRVS Občinski konferenci Ormož za drugo mesto v Republiki Sloveniji glede odstotka udeležbe na usposabljanjih.

OZRVS Ormož je imela v sedmih (osmih) krajevnih skupnostih takratne občine krajevne organizacije, in sicer v Ormožu, Miklavžu (24.6.1983 razdružilna konferenca ter ustanovitev KO Kog), Središču, Ivnjakovcih, Veliki Nedelji, Podgorcih ter pri Tomažu.

Podatki o članstvu za leto 1982 – 382 starešin, od tega 86 oficirjev, 296 mlajših oficirjev (starosti od 20 do 70 let, od tega 35 članov, ki niso več obvezni).

Podatki o članstvu za leto 1986 – 429 starešin, od tega 111 oficirjev, 314 mlajših oficirjev in 4 člani brez čina (od tega 41 starejših od 60 let).

Podatki o članstvu za leto 1989 – 459 starešin, od tega 121 oficirjev, 330 mlajših oficirjev in 8 članov brez čina.

OK ZRVS Ormož so skozi celotno obdobje vodili:

- predsednik *Edo Pajek* (do leta 1982),
- predsednik *Aleksander Štampar* (od 1982 do 1990) in
- predsednik *Mirko Novak* (od 1990 do konca).

Delo RVS do leta 1975 je bilo zgledno in na visoki ravni. Udeležbe na usposabljanjih ter izvajanju usposabljanj so bile prav tako na visoki ravni. Športno udejstvovanje, kakor tudi organizacija športnih in strelskih tekmovanj,

je bilo hvale vredno, prav tako tudi odnosi med člani ter negovanje tovarištva. RVS in organizacija sta sodelovali pri pridobivanju kadra za vojaške šole, obiskovali šole, promovirali in predstavljali vojaški poklic, prav tako pa dvigovali raven SLO tudi preko civilne sfere z različnimi razgovori, predstavitvami in organiziranjem proslav. Poudarek je bil tudi na sodelovanju z mladinskimi in drugimi družbeno-političnimi organizacijami ter širjenju in razvijanju tovarištva. Prav tako pa je dobro potekalo sodelovanje s sosednjimi in bratskimi občinami iz SR Hrvatske. Lahko bi rekli, da je takrat glavno breme izgradnje SLO in DS v naši občini slonelo na občinski organizaciji ZRVS, posledično pa tudi na krajevnih (seveda poleg JLA in TO).

Delo po letu 1975 pa je bilo zasnovano bistveno drugače. V občinah so se formirali štabi TO, prav tako pa je bil sprejet Zakon o SLO, varnosti in DS. Od 382 RVS je bilo 341 razporejenih v enote JLA, TO, prav tako pa mnogi tudi v CZ, NZ in drugam. Tako je bilo 89% starešin zakonsko vezanih na redne oblike usposabljanja v enotah razporeda. Ta usposabljanja so se prav tako izvajala v dela prostih dneh in po službenem času, včasih tudi po mesec ali več. Zato je delo v organizaciji ZRVS izgubilo določen pomen. Pojavljala se je vedno manjša udeležba RVS na načrtovanih aktivnostih, od usposabljanj do športnih tekmovanj.

Pojavljale so se pobude o načrtovanju usposabljanj v dveh smereh ali oblikah, in sicer kot:

- *dopolnilno usposabljanje za starešine, ki imajo razpored, ter*
- *usposabljanje za starešine, ki nimajo razporeda.*

Prav tako je začela upadati motivacija, še posebej v nekaterih krajevnih organizacijah. Problematika se je pojavljala v večji meri pri mlajših RVS, ki so menili, da za njih udeležba na usposabljanjih ni obvezna, glede na to, da so se usposabljali v okviru enot oboroženih sil, kamor so bili razporejeni.

Zakonsko so se morali vsi RVS obvezno dolžni udeleževati obveznih oblik izobraževanja, ki jih je RK ZRVS Slovenije predpisala do konca koledarskega leta, v katerem moški dopolnilno 60 let in ženske 50 let (Zakon o vojaški dolžnosti, UR. list SFRJ, št. 64/85). Tako se je organizacija preusmerila bolj v usposabljanje in vzgojo civilnega prebivalstva. Začela se je povezovati z organizacijami, ki so imele specifičen pomen za SLO in DS, kot so strelske družine, taborniki, planinska društva, prosvetna društva in podobno. Prešli so tudi na načrtnejše sodelovanje z

osnovnimi šolami, kjer so začeli izvajati usposabljanja, taktično-tehnične zbornice, predavanja, posredovanje filmov, prav tako pa so sodelovali pri organizaciji proslav in ustanavljanju obrambnih krožkov ter izvedbi obrambnih dnevo. Istočasno so poiskali več oblik sodelovanja z drugimi strukturami, kot so JLA, TO, različni oddelki pri SO itd. Vsako leto je bilo na področju teh aktivnosti angažiranih preko 30 RVŠ.

Financiranje delovanja organizacije je bilo skozi leta vedno večji problem, saj se je OK ZRVS Ormož financirala iz proračuna Občine Ormož. Sredstva so se pridobivala tudi iz članarine, ta pa je bila namenjena izključno delovanju krajevnih organizacij (od leta 1989 je bila v KO Ormož zvišana na 10.000 dinarjev). Zanimiv je podatek iz Poročila o delu OK ZRVS Ormož za leto 1988, kjer je navedeno, da se proračun organizacije iz leta v leto krči, tako da je bilo leta 1979 namenjenih 0,65% sredstev za SLO in DS v narodnem dohodku Občine Ormož, v letu 1988 pa le še 0,20%. Ta drastični padec je omejeval izvedbo nalog, zadanih s programom, saj je organizacija morala sama financirati večino načrtovanih aktivnosti (nabava streliva, prevozi na aktivnosti, financiranje predavateljev...). Leta 1982 je potekala akcija »Naša obramba v vsako družino«. Revija je bila zelo brana, saj se je močno razširila ne le v vojaških in njej sorodnih krogih, temveč tudi v civilni sferi. V vojaških krogih je veljala kot individualno študijsko gradivo in je bila skoraj obvezna za starešine. V okviru OK ZRVS Ormož je bil določen celo poverjenik za revijo Naša obramba. Dejansko je šlo za tekmovanje v zbiranju naročnikov. V to akcijo so vložili na ormoškem območju veliko truda in dosegli prvo mesto. Občina Ormož je prejela nagrado 2500 din, saj so med 18497 prebivalci zbrali 2249 naročnikov (Obramba, posebna izdaja, stran 13, november 2008).

Ker občina Ormož ni imela na svojem območju garnizona JLA, se je OK ZRVS Ormož pri uresničevanju letnega plana dela naslonila na pomoč, opremo in orožje, ki ga je zagotavljal OŠTO Ormož. OK ZRVS Ormož in KO ZRVS z območja Občine Ormož so v sodelovanju z OŠTO Ormož realizirale naslednje naloge:

- vsaka KO je ob krajevnem prazniku organizirala streljanje z vojaško puško,
- OK ZRVS je izvedla eno strelsko tekmovanje z vojaško puško,
- izvajala so se predavanja z vojaško strokovno vsebino,
- izvedli so orientacijsko-kondicijski pohod.

Letno je bilo izvedenih osem strelskih tekmovanj v KS, katerih se je udeležilo 15 do 20 strelskih ekip. Vsa tekmovanja so bila v dela prostem času na improviziranih streliščih po KS. V teh primerih je ZRVS prevzela nase veliko odgovornost, vendar so streljanja potekala skladno z vsemi varnostnimi predpisi in pod budnim očesom organizatorjev. V vseh letih niso ugotovili nobenega izrednega dogodka. V vlogi odgovornega in zelo strogega vodje streljanja se spomnimo Franja Lorenčiča, ki je dosledno vztrajal pri spoštovanju predpisov in reda na strelišču. Na neki seji občinske konference je član predsedstva poudaril, da so ta tekmovanja prestroga in prerisna in več ne krepijo pravega tovarišstva, pač pa so le strelska tekmovanja. Skozi zapisnike in poročila je moč razbrati veliko težnjo članov po izgradnji strelišča za streljanje z vojaško puško, kar pa nikoli ni bilo uresničeno. Velik finančni zalogaj za organizacijo je bila tudi nabava streliva. OŠTO je najprej dodeljeval OK ZRVS Ormož za strelska tekmovanja puške M 48 kalibra 7,9 mm, sredi osemdesetih pa že PAP M 68 kalibra 7,62 mm in tudi AP M 70 7,62 mm. Občasno so člani ZRVS pripravili tudi tekmovanje v streljanju s pištolo M 57 kalibra 7,62 mm. OK ZRVS Ormož je pripravila eno do dve strelski tekmovanji na streliščih v Podgorcih, Središču, lagunah in »ciglenski« jami. Na teh tekmovanjih so se člani ZRVS pomerili z ekipami JLA, milice, delovnih organizacij in drugimi.

Člani ZRVS na improviziranem strelišču v »ciglenski« jami. Arhiv OZSČ Ormož. Foto: Štefan Hozyan.

Predsednik OK ZRVS Aleksander Štampar med strelskim usposabljanjem članov. Arhiv OZSČ Ormož. Foto: Štefan Hozyan.

Čeprav so bili vsi pripadniki stalne sestave OŠTO člani ZRVS, prav tako so bili njeni člani tudi častniki in podčastniki iz vojne sestave, lahko govorimo o sodelovanju med ZRVS in OŠTO. OŠTO je bil edini vojaško-strokovni organ, na katerega se je ZRVS lahko obrnila po pomoč.

Konec leta 1990 se je vloga ZRVS začela spreminjati v jugoslovanskem prostoru, in sicer:

- postala je nadstrankarska, njeni člani pa so bili lahko strankarsko opredeljeni po lastni presoji,
- članstvo v organizaciji je postalo prostovoljno,
- usposabljanje je postalo neobvezno oziroma stvar interesa posameznikov.

V jeseni leta 1991 je bila v Ljubljani ustanovljena Zveza častnikov Slovenije (ZČS) z novim statutom, programom dela in prostovoljnim vključevanjem.

Na osnovi tega je bilo v Občini Ormož ustanovljeno Občinsko združenje ZSČ, v katerega so se prostovoljno vključili vsi zainteresirani člani. Baza članstva je temeljila na pretekli OK ZRVS Ormož. Predsedniki združenja so bili Mirko Novak do leta 2007, Ernest Pleh od leta 2007 do leta 2010, od leta 2010 pa je predsedovanje prevzel Stanko Jurkovič. V letu 2007 se je Občinsko združenje ZSČ preimenovalo v Območno ter sprejelo nov statut, v letu 2010 pa si je pridobilo status združenja, ki deluje v javnem interesu.

Člani ZRVS na usposabljanju. Arhiv OZSČ Ormož. Foto: Štefan Hozyan.

Ekipa OK ZRVS Ormož na tekmovanju iz vojaških znanj. Arhiv OZSČ Ormož. Foto: Štefan Hozyan.

Zaključek usposabljanja OK ZRVS Ormož. Arhiv OZSČ Ormož. Foto: Štefan Hozyan.

Predsednik OK ZRVS Ormož podeljuje priznanja. Arhiv OZSČ Ormož. Foto: Štefan Hozyan.

Ključne besede

Teritorialna obramba (TO), Zveza rezervnih vojaških starešin (ZRVS), Sistem splošnega ljudskega odpora in družbene samozaščite (SLO in DS), Slovenska vojska (SV), Zveza slovenskih častnikov (ZSČ).

Ustni vir

–Opravljen intervju z Mirkom Novakom, Aleksandrom Štamparjem in Miranom Fišerjem.

Pisni viri

- Obramba, Posebna izdaja – 40 let ustanovitve TO, stran 13, november 2008.
- Poročila o delu OK ZRVS Ormož za leto 1985, z dne 18.3.1986.
- Poročila o delu OK ZRVS Ormož za leto 1987, z dne 27.2.1988.
- Poročila o delu OK ZRVS Ormož za leto 1988, z dne 9.6.1989.
- Poročila o delu OK ZRVS Ormož za leto 1989, z dne 5.3.1990.
- Poročilo o delu občinske konference ZRVS Ormož od leta 1981 do 1985, z dne 12.1.1986.
- Poročilo o delu občinske organizacije ZRVS Ormož od leta 1986 do 1990, z dne 12.6.1990.
- Poročilo o delu občinske organizacije ZRVS Ormož za leto 1987, z dne 18.1.1988.
- Program dela ZRVS Občine Ormož za leto 1983, z dne 3.12.1982.
- Program dela ZRVS Občine Ormož za leto 1986, z dne

12.1.1986.

- Program dela ZRVS Občine Ormož za leto 1990, z dne 12.6.1990.
- Program dela ZRVS Slovenije za leto 1989, november 1988.
- Zakon o vojaški dolžnosti, Ur. list SFRJ, št. 64/85.
- Zapisnik Programsko volilne konference ZRVS Občine Ormož, z dne 31.1.1986.
- Zapisnik Programsko volilne konference ZRVS Občine Ormož, z dne 15.12.1989.
- Zapisnik Programsko volilne konference ZRVS Občine Ormož, z dne 29.6.1990.
- Zapisnik razgovora članov delovne skupine RK ZRVS Ljubljana in članov predsedstva OK ZRVS Ormož, z dne 16.12.1982.
- Zapisnik Programsko volilne konference ZRVS Občine Ormož, z dne 3.7.1982.
- Zapisnik sestanka s predsedniki Krajevnih organizacij ZRVS, z dne 6.11.1986.

355.1-058.862"364":94(497.4Ormož)"1945"

Povzetek

OZSČ Ormož je prostovoljna, samostojna, stanovska, interesna in strokovna organizacija vojaških častnic in častnikov ter podčastnic in podčastnikov, z nalogo zagotavljati vojaško-strokovno usposabljanje članov. Skozi vse leto skrbijo za strokovno usposabljanje članov, ki so iz struktur SV ter struktur nekdanje TO. Večina pripadnikov združenja so tudi veterani vojne za Slovenijo, ki so aktivno sodelovali v osamosvojitvenih časih na območju ormoške občine in širše. Člani združenja se redno udeležujejo usposabljanj ter s svojimi pobudami po dodatnih usposabljanjih izkazujejo interes in željo po ohranjanju stika z vojaškimi znanji in veščinami. Ker je v zadnjih letih razvoj vojaške znanosti in tehnologije izredno napredoval, je postalo nujno sproti spremljati spremembe, ter s tem vzdrževati stike s sedanostjo na vojaškem področju. V zadnjih letih so veliko postorili za sprotno informiranje svojih članov o stanju in dogodkih v Slovenski vojski in širše, o novi opremi in oborožitvi, kar so članom tudi predstavili. Organizirajo predavanja, ki jih izvajajo udeleženci raznih mirovnih misij ter udeleženci različnih izobraževanj in usposabljanj doma in v tujini. Organizirajo in izvajajo se strokovne ekskurzije s ciljem vojaško-strokovnega usposabljanja in medsebojnega druženja. Skrbijo pa tudi za strelsko kondicijo članov z organiziranjem streljanj, ta so popestrili tudi s strelskimi tekmovanji. V prihodnje bosta še bolj poudarjena vloga in pomen združenja, saj se v okviru sil, namenjenih obrambi domovine, formira nova sila, imenovana tretji krog oziroma strateška rezerva. V okviru teh sil naj bi imela ZSČ, s tem pa tudi občinska in območna združenja, večjo vlogo pri usposabljanju pripadnikov strateške rezerve. Prav tako se razmišlja o večji vlogi združenja pri novačenju, pridobivanju in usposabljanju potencialnih kadrov za služenje v pogodbeni rezervi, ki je poleg sil SV osnova za izvajanje obrambe domovine. Iz navedenega je razvidno, da bo treba na občinskih in območnih ravneh bolj poudarjati vlogo tega združenja ter s tem povezane naloge vojaškostrokovnega usposabljanja, dvigovanje domoljubne zavesti, promoviranje vojaškega poklica, s tem pa tudi promoviranje Slovenske vojske. ZSČ je naslednica Zveze rezervnih vojaških starešin, sodelovanje s TO, ki ga je izvajala ZRVS, pa je sedaj vezano na Slovensko vojsko kot naslednico TO. Ob tem velja izreči iskreno zahvalo vsem akterjem za predano in pošteno delo v preteklosti, s čimer sta se ohranjala vojaški zbor in vojaško znanje na našem območju skozi vsa ta leta.

Rajko Topolovec¹

SKRITI OTROCI IZ KONCENTRACIJSKEGA LAGERJA OZNE STRNIŠČE V ORMOŽU

»Petrička« smo imeli tudi v Ormožu

»Pobudnik« zapisa so najdeni vpisi množično umrlih otrok iz gradu v Ormožu, ki se hranijo v župnijskem arhivu, kar priča o stanju duha v prvih mesecih »svobode« v Ormožu. V zaplenjenem ormoškem gradu so se namreč za dva meseca (avgust – september) 1945 znašli odvzeti otroci staršev, ki jih je komunistična oblast prepoznala za švabe, protikomunistične elemente, sovražnike ljudstva in so vsled tega trpeli in množično umirali v koncentracijskem lagerju OZNE, Strnišče pri Ptujju, danes še v edinem kulturnem mestu v svetu, kjer je nekoč vladal komunizem – Kidričevem. V prvem delu sestavka obsojam revanšistično obnašanje komunizma, ki nam je nato pod krinko proletarske revolucije vladal pol stoletja. V drugem delu sestavka pa se začnejo obujanje spominov na ta zločinski čas, ki so ga skozi otroške oči videli tukaj zaprti otroci – danes še redko živeči starci iz »Ormoškega Petrička«!

Uvod

Zgodovina je veda, kjer se gleda nazaj in ne naprej. Zato se ne strinjam z nostalgiki preživetega komunizma, ki še po 65 letih zločinskih del boljševistične frakcije komunizma, v popolnosti storjenih zločinov, ne priznavajo. Priča temu je najdenih šeststo zamolčanih grobišč in še sintagma – »ne premetavajte kosti«! Resnica pa je potrjena tudi v tem, da prizori, kakršnih še svet iz Hude jame ni videl, ne morejo nikomur biti v ponosi. Menda prav zato nostalgiki za takšnim komunizmom nasprotujejo centralni kostnici v krogu spomenikov prestolnice, kjer že desetletja stojijo spomeniki revolucije, Kardelja, Kidričev spomenik in tudi grobnica herojev. Menim, da bi prav centralna kostnica na tem mestu odločilno pripomogla k spravi obeh polovic Slovencev, ki je, kot se sedaj kaže, tudi pogoj za nadaljnji razvoj Slovenije.

¹ Rajko Topolovec, upokojeni dipl. ing. org. Abramičeva 14, 2250 Ptuj.

Odrivanje zločinov komunizma v pozabo potrjuje tudi letošnje rušenje (julij 2010) še preostalih objektov zločinskega taborišča v Kidričevem, ki ga v sestavku tesno povezujem s skritimi in umrlimi otroki v ormoškem gradu. Tudi zaradi tega se naslanjam na matično »podjetje« tega zla, kar je dejansko rdeča nit tega sestavka. Nečastni naslov podružnice v Ormožu pa je z najdenimi dokumenti umrlih otrok (38) prav tako potrjen!

Že po prvem odstavku uvoda je mogoče zaznati, da v nadaljevanju ne bo pisalo le o otroškem pripovedovanju o doživetjih v gradu, ampak bo nekaj identičnega, kot smo videli v Zupaničevem filmu »Otroci iz Petrička pri Celju«, ki je bil v podobni povezavi z zloglasnim Teharjem. Razlog, da ne morejo biti le otroške zgodbe iz bivanja v gradu, je poleg pozabe oziroma časovnega odmika tudi starost danes še redko živečih »otrok«, ki zagotovo pred 65 leti niso dojemali, zakaj so se znašli v Ormožu. Pa tudi otroške pravljice ne bi sodile v resno publikacijo Zgodovinskega društva Ormož! Vso resnico pa bi bilo zagotovo lažje objaviti, če se ne bi uničil arhiv. Zato sem se naslonil le na pripovedi še živih »otrok« in zapisov, katerih zgodbe o zloglasnem taborišču v Strnišču so že objavljene v raznih publikacijah. S tem pa ne trdim, da nisem od pričujočih »otrok« izvedel še česa novega oziroma nerazkritega.

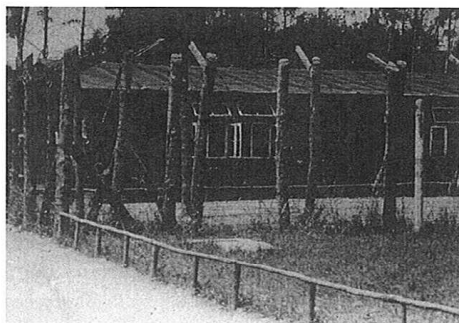
Za »zadnjo novost« iz kulturnega Kidričevega pa se imam zahvaliti »dobremu nosu«. Ko sem se namreč 1.7. 2010 vračal iz obiska nekoč zaprte gospe v Ormožu, Terezije Tomažič iz Pekar, sem še mimogrede pogledal ta omadeževani kompleks, ki bi po mojem in po mnenju mnogih drugih že zdavnaj moral biti spominski park – muzej v Kidričevem. Že sam pogled na rušenje teh zgodovinskih objektov mi je vzel sapo! Pri nadaljnji borbi z »mlini na veter« pa sem ugotovil še, da dokumenti merodajnih ljudi iz državnih ustanov o kulturni zaščiti zgodovinskega naselja Kidričevo, iz 24. januarja 2002, ne držijo več, oziroma da je to še vprašaj za našo »pravno državo«.

Ali si je ob vsem tem lahko zamisliti, da so Nemci svojo sramoto – številne nacistične koncentracijske lagerje preuredili v muzeje in spominske parke še v času svežih ran, pri nas pa tega ne zmoremo storiti niti po 65 letih!

Ob koncu uvoda pa še lastna izkušnja na temo o odvzetih otrocih ustreljenih staršev, česar se še spomnim kot gojenec dijaškega doma v Ormožu, v letih 1949–1950. Šlo je za teharski zločin oziroma za dva preživela otroka

iz »Petrička pri Celju«, ki smo ju dobili v naš dijaški dom. Ostali gojenci ju nismo poznali, pa tudi sama nista vedela, od kod izvirata oziroma, kdo so njuni starši. Vzgojitelji so rekli, da sta vojni siroti! Boemski fant je bil čokate postave, temne polti ter črnih las, deklica po priimku Veber pa je bila vitkejša, bele polti in rdečkastih las. Njunih, prav tako izmišljenih imen, se več ne spominjam. Kam sta nadaljevala pot po ukinitvi dijaškega doma v Ormožu s 1. januarjem 1950, mi ni znano.

Da bi razumeli, od kod v ormoškem gradu otroci, moramo spoznati izvor tega zla, ki vodi v komunistični revanšizem in etično čiščenje.

Ograjen koncentracijski lager OZNE – »Hitljejev rajh.«

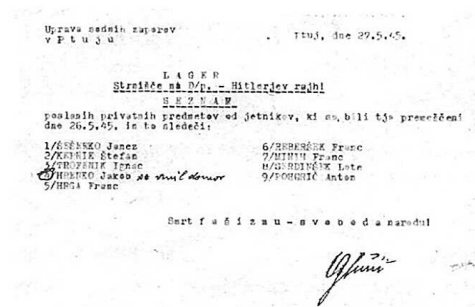

Upravna zgradba tako nemškega kot komunističnega taborišča, ki je od 29 objektov (še) edina ohranjena in bi morala postati muzej v Kidričevem. Vir: Dr. Milko Mikola, Dokumenti in pričevanja o povojnih delovnih taboriščih v Sloveniji, Ljubljana 2007.

Najditelja 7 ha obsegajočega kompleksa z 29 barakami za 2.000 graditeljev tovarne aluminija iz nemškega Sterntala sta bila tovariša Ribičič (OZNA) in Polak (KNOJ), ki sta se v maju 1945. Matiji Mačku pohvalila,⁷ da sta našla bivalni kompleks za 25.000 protikomunističnih elementov oziroma »švabov«.

² Dr. Milko Mikola, Dokumenti in pričevanja o povojnih delovnih taboriščih v Sloveniji, Ljubljana 2007, Dokument 7, stran 65.

Danes ga poznamo pod uradnim nazivom Koncentracijski lager OZNE Strnišče – Hitlerjev rajh.³

»Napotnica« priča o uradnem naslovu taborišča. Dokument se je slučajno ohranil v žepu uniforme uslužbenca sodnih zaporov na Ptuj. Vir: R. Topolovec, Kraj prišlekov, Ptuj 2002.

Že od začetka maja 1945 so bili v ta kompleks taborišča pripeljani zaporniki obeh spolov in tudi celotne družine. Podobno je bilo tudi v drugih konc. taboriščih nove Jugoslavije. Za prostorsko stisko in nečloveške razmere pa se je v svobodnem svetu kmalu izvedelo. Zato je bila formirana mednarodna humanitarna komisija, ki naj bi v Strnišče prispela v začetku avgusta (po nekaterih virih 5. ali 8. avgusta)⁴. Da pa bi bilo anglo-ameriški humanitarni komisiji vse prikazano v zgledni podobi, je taborišče zajela ihhta vsesplošnega čiščenja kot tudi selekcija zapornikov. Tako so bili otroci v starosti od treh do trinajst let prepeljani v Ormož,⁵ dojenčki do treh let pa z mamicami v grad Turnišče pri Ptuj (po zapisu v župnijski knjigi umrlih so bili v Ormož odpeljani še mlajši otroci od treh let). Hitenje ob vsesplošnem lepšanju taborišča potrjujejo tudi številne odpustnice.⁶ Na ta način se je pred prihodom komisije izpraznila dobra polovica taborišča.

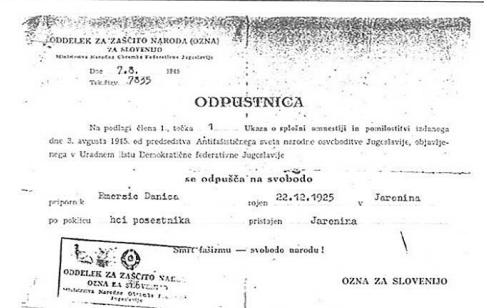
Po »lepšanju« je v taborišču ostalo še 6 do 8 tisoč zapornikov in zapornic, kar pa tudi ni prepričalo anglo-ameriške komisije, da ne bi zahtevala takojšnjega zaprtja taborišča. Tako se je taborišče do konca leta moralo zapreti, bivalni objekti (barake nemške gradnje) pa so se demontirale in bile odpeljane na mladinske delovne akcije po Jugoslaviji.

³ Rajko Topolovec, Kraj prišlekov, Ptuj 2002, faksimile napotnice »Uprave sodnih zaporov Ptuj«, stran 64.

⁴ Dr. M. Mikola: Dokumenti in pričevanja o povojnih delovnih taboriščih v Sloveniji, Ljubljana 2007, str. 16.

⁵ Prav tam.

⁶ Rajko Topolovec: Vse je za povedati, Ptuj 2009, faksimile pisma in odpustnice, str. 227 in 228.

Fotokopija ene od odpustnic v času ihte pred prihodom mednarodne inšpekcije v začetku avgusta 1945. Dokument mi je skupaj s pismom poslala jetnica iz Maribora, ko je leta 2002 prebrala knjigo Kraj prišlekov.

Ko pa je l. 1947 iz Beograda prispelo tako imenovano »Rešenje«,⁷ da se dovoli tovarna aluminija graditi naprej, je na izpraznjene betonske platforme demontiranih barak nemške gradnje Gradis Maribor, ki ga je vodil sin generala Maistra – Borut, začel zidati nove bivalne objekte za povojne dograditelje tovarne aluminija. Da pa bi nadaljnja gradnja skozi dve petletki »bila tudi poceni«, je oblast v novozgrajene bivalne objekte vnovič naselila zapornike, ki so se verbalno pregrešili zoper oblast.⁸ Izpovedi še živečih zapornikov te druge generacije, ki so se znašli v »Taborišču za družbenokoristno delo«,⁹ pa pričajo še danes z molčano dejstvo, da je bil tukaj dejansko udbovski zapor prav do zagona tovarne, 20. novembra 1954.

V kulturnem Kidričevem so tako komunistični zapori trajali slabih deset let in ne »nekaj mesecev ali do konca leta 1945«, kot so v mnogih publikacijah vselej zapisovali »režimski zgodovinarji«, in to še celo do leta 1984.¹⁰ Prav zaradi takšnih prikrivanja zgodovinske resnice menim, da velja podobno razmerje (1:10) tudi za priznane oziroma za nepriznane žrtve iz tega lagerja smrti! Režimski pisci so namreč omenjali le petsto žrtev – dokaz (arhiv) o tem pa se še vedno ni našel!

⁷ Rajko Topolovec: Kraj prišlekov, Ptuj 2002, stran 80.

⁸ Dr. Mikola. Dokumenti in pričevanja o povojnih delovnih taboriščih v Sloveniji, Ljubljana 2007, str. 24.

⁹ Prav tam

¹⁰ Prav tam, str. 7.

»Ali res morajo koncentracijski lager OZNE – Hitlerjev rajh – in poznejši zapori v še vedno kulturnem Kidričevem iti v pozabo?«

Kako drugače naj si razlagamo dejstvo, da se je v tem kompleksu potihoma porušilo vseh 28 zaporniških objektov lagerja oziroma pozneje povojnega zapora, razen edine ohranjene upravne zgradbe na Tovarniški ulici št. 1,¹¹ ki je zaenkrat še ostala v »svojem prvotnem sijaju« kot upravna zgradba tako nemškega kot komunističnega taborišča (v njej namreč še živi devet družin)? V časopisu Večer, z dne, 24. januarja 2006, pa lahko preberemo: *Mariborska enota Zavoda za varstvo kulturne dediščine je naselje Kidričevo že v septembru 2002 registrirala kot kulturno dediščino.*

Kompleks koncentracijskega lagerja OZNE in poznejšega »Zapora za poboljševalno delo« in še »Taborišča za družbenokoristno delo« med zadnjim rušenjem, dne 1.7.2010.

Foto: Rajko Topolovec.

V prisotnosti medijev (časopisi, TV) so pristojni ljudje dne 15.7.2010 pred slovensko javnostjo ponovno obljubili (podžupan Občine Kidričevo, direktor Zavoda za varstvo kulturne dediščine Maribor, da naj bi občina pristopila h kulturni zaščiti edinega še ohranjenega objekta, z namenom preureditve le-tega v bodoči muzej z eksponati iz vseh zgodovinskih obdobj te kraja (od časa Marije Terezije do 50. obletnice proizvodnje aluminija). Moje mnenje je, da bi ta muzej lahko obsegal šest spominskih sob in še prostor za turistično društvo v Kidričevem.

Kidričevo je, kot sem že uvodoma omenil, tudi sicer že zaradi današnjega imena tega kraja najzanimivejši kraj v Sloveniji in še širše. Je namreč še vedno edini kraj na svetu, kjer je vladal komunizem in nosi še vedno ime po kulturni osebnosti komunizma. Zato je strah, da bi muzejske sobe ostale prazne, odveč. Tudi marsikateri romar na bližnjo Ptujsko Goro bi se ustavil v tem muzeju – spominskem parku. Smotno pa bi ga bilo povezati z

¹¹Rajko Topolovec: Večer, Štajerski tehnik, TV Slo, julij 2010.

že dokaj urejenim kompleksom vojaškega pokopališča z okrog 3.000 gomilami iz prve svetovne vojne. Takrat je namreč Sterntal štel 20.000 duš, ko jih je bližnji Ptuj premogel le 4.000. Bolnišnični kompleks s čez tristo objekti pa je tudi premogel lastno kalorično elektrarno in cestno železnico.¹²

Zgodovinskega spomina ne moremo selekcionirati tako kot »komu paše!«

Ko se danes kdo opogumi razkriti kakšno zamolčano grobišče ali se kako drugače spotakne ob kakšno drugo sramoto bivšega režima, še živeti »nostalgiki« kritiziranega režima takoj začnejo iskati »protiutež«, ki jo največkrat najdejo v RKC – cerkvi oziroma v inkvizicijah. Pri tem pa omenjeni kritiki ne pomislijo, da so iz teh davnih časih viri nezanesljivi, kar velja tudi za zgodovinsko oddaljenost križarskih vojn in tudi inkvizicije.

Že proti koncu NOB je bilo v kartotekah OZNE 17.000 nasprotnikov komunizma, ki so bili v nadaljevanju rdeče revolucije namenjeni likvidacijam.¹³ Za zločine naših komunistov navajam kot primerjavo: Car Nikolaj II. je v času vladanja (1881–1904) podpisal 11.879 deportacij. Stalin pa je v času vladanja podpisal čez 28 milijonov deportacij.¹⁴ Podoben primer je tudi Hitler. Slednja sta namreč mislila, da bosta vladala večno, kar so tudi še do sredine sedemdesetih let verjeli naši komunisti!

Kot vemo, je prav ta komunistična utopija Slovence diferencirala že med NOB in se še danes pogloblja. Zanimiv je nasprotni učinek, kar je tudi največji absurd komunizma! Komunisti so namreč tudi mislili, da bodo prav oni to razdvojenost nadomestili z absolutno enotnostjo. Kot vidimo, pa zaradi te razdvojenosti Slovenci ne moremo doseči tistih uspehov, ki bi jih s skupnimi močmi zmogli doseči in ki bi jih danes še kako potrebovali!

Zavračanje spoznane resnice pogloblja krizo vrednot

Svetovni filozofi menijo, da je nihilizem (zavračanje moralnih norm in vrednot spoznane resnice) poglaviti krivec, da sta se v 20. stoletju do skrajnih meja razvila nacifašizem in komunizem. Kršenje človekovih pravic in dobesedno ubijanje nasprotno mislečih sta namreč oba totalitarizma jemala za legitimno delo. Vsekakor pa naj bi se nacisti kmalu zavedeli, da to, kar delajo, ni prav. Dokaz za to je, da so nacisti začeli sproti uničevati arhive. Boljševiki

¹²Rajko Topolovec: Kraj prišlekov, Ptuj 2002, str. 28–29.

¹³Albert Svetina: Od osvobodilnega boja do banditizma, Ljubljana 2004, str. 149.

¹⁴Simon Sebag Montefiore: Mali Stalin, str. 101.

v SZ pa so bili priprani, da delajo prav, in so svoje arhive obdržali. Sam pa še dodajam, da so naši komunisti svojo zmoto začeli spoznavati sredi sedemdesetih let, saj so najsrमतnejše arhive že v tem času začeli uničevati (tu imam v mislih izginule dosjeje kaznovanih ljudi pri Sv. Bolfenku, ki so se v začetku 50. let lotili obnove v vojni porušene cerkve).¹⁵ »Pospravljanje« arhivov pa se je pri nas praktično nadaljevalo vse do komunističnega sestopa iz oblasti, leta 1991.

Med oznovci ni bila tajnost, da je bilo do konca leta 1945 umorjenih 40.000 ljudi.¹⁶ Tudi dr. Ljubo Sirc v knjigi Dolgo življenje po smrtni obsodbi piše nekaj podobnega. Vsi ti zločini pa so se v komunizmu opravičevali pragmatično. Načelo pragmatizma¹⁷ je namreč »soobstajanje« – češ da je v vsakem človeku nekaj dobrega in nekaj slabega (primer: »Ubil je človeka ..., a ker je zaslužen in dober komunist ... in je torej naredil tudi nekaj dobrega, ne pride na sodišče«). Pragmatizem se predvsem pojavlja pri znanih in kompleksnih osebnostih, med katere lahko štejemo Lenina, Stalina, Tita, Kardelja in še nekatere od živeti Slovencev. Zaradi tega pravnega odklona v komunizmu niti eden, ki je dokazano zakrivil zločin med NOB ali ob koncu vojne, ali pa pozneje naredil gospodarski kriminal (tajkun), ni prišel pred sodišče. V Sloveniji pa po toliko letih demokracije doživljamo tudi to, da se po »tako zaslužnih« na novo imenujejo ulice in, da ponovno ne omenjam kulturnega Kidričevega.

V Sloveniji imamo po navedenem le deklarirano demokracijo. Dokler ne bodo razglašene kazni za zločine proti človeštvu, kamor zagotovo sodijo ljudje, ki so zakrivilili množične poboje in sodelovali pri njih, pa ne glede na to, če so mrtvi ali še živijo, do resnične sprave ne more priti.

Presenetljive izpovedi otrok, ki se danes kot starci spominjajo zapornišva v Ormožu in tudi v Strnišču

O doživetjih v konc. lagerju OZNE v Strnišču je napisanih že več sestavkov in knjig. Tudi sam sem že citiral literarna dela publicistov, kot npr.: novinarja in publicista Mirka Munda, nekoč visokega oficirja OZNE, potem publicista Zvonka Zavadlava, novinarka Darje Lukman – Žunec, zgodovinarja Janeza Janžekoviča, agronoma in publicista Rajka Brgleza, TV snemalca in reporterja Vlada Šerca, zgodovinarja Dr. Milka Mikolo, kustosinjo Vido Rojc in še koga.

¹⁵Rajko Topolovec: Vse je za povedati, Ptuj 2009, str. 109–113.

¹⁶Albert Svetina: Od osvobodilnega boja do banditizma, Ljubljana 2004, str. 205.

¹⁷Dr. Ivan Klemenčič: Demokracija 21/XV – MILITIZIRANI DEMON ZLA, str. 56.

Staršev seznam										
Št.	Ime	Rojstni dan	Rojstni kraj	Šolska in strokovna usposobljenost	Priloge	Opombe	Priloge	Opombe	Priloge	Opombe
1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
2	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
3	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
4	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
5	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
6	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
7	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
8	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
9	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
10	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...

Fotokopija edinega najdenega dokumenta, ki priča, da je bila po vojni v Ormožu izpostava komunističnega taborišča za odvzete otroke staršev, ki so se znašli v konc. lagerju OZNE v Strnišču pri Ptuj. Graf zajema del 37. strani iz leta 1945, Knjige umrlih v župniji Ormož od 1941 do 1960, kjer so vpisani umrli otroci iz gradu. Na tej strani so zapisani umrli otroci iz ormoškega gradu. Skupno je vpisanih 38 otrok. Prvi je vpisan 12. avgusta, zadnji pa 21. septembra. Zanimivo je tudi, da je za prvih pet navedeno mesto smrti »Ormož, graščina«, in da se po 15.8.1945 navaja kraj smrti Ormož, otroško taborišče v gradu. Kot vzrok smrti je pri vseh dr. Čarf navedel ali grizo ali pa opešanje srca.

Po spominu najditelja tega dokumenta gospoda Branka Šumenjaka iz Ormoža dodajam še, da so nekaj let po vojni osnovnošolci ob dnevu mrtvih hodili na pokopališče krasit grobove tet okot, ki so bili pokopani na južnem delu pokopališča v Ormožu. Rekló se je, da so to grobovi otrok vojnih sirot, ki nimajo svojcev. Na tem delu pokopališča je bilo tudi nekaj grobov, ki so jih učitelji predstavljali kot grobove padlih partizanov. Žal so vsi ti grobovi v sedemdesetih letih izginili, saj so danes na tem mestu drugi grobovi.

Ko pa danes pišem o teh otrocih, bodisi o dojenčkih ali starejših otrocih, ki so se znašli v Ormožu, moram še »kategorizirati« njihove starše oziroma celotne družine. Te so se razlikovale po tem, ali naj bi bile protikomunistične ali pa so bile »švabske« – namenjene za izgon iz Jugoslavije. Na ta način so se v kompleksu konc. lagerja Strnišče prostorsko ločili trije oddelki, in sicer: oddelek brez planiranega tepeža in specialnih tortur za družine ali dele družin, ki so morale iz države, v strogo zastraženem oddelku lagerja so bili osumljeni sodelavci okupatorja, tretja kategorija zapornikov pa so bili vojaški jetniki, ki so bili pred koncem vojne zajeti na teritoriju Slovenije. Razlika med temi kategorijami je bila tudi v prehrani, saj sta v kompleksu delovali dve kuhinji in dve

ločeni jedilnici (trpezariji). Glede na takšno razporeditev so se otroci do 13 let, kot nič krivi, znašli v delu taborišča, kjer so jih negovale kot zapornice lastne matere.

Odločitev o ločitvi otrok iz konc. taborišča OZNE v Strnišču je padla, kot že rečeno, zaradi lepšanja pred mednarodno inšpekcijo. Jokajočim materam, ki so ob ločevanju otrok dobivale travme, se je govorilo, da si bodo njihovi otroci v Ormožu, Turnišču, Dornavi opomogli in tudi ozdraveli. Med transportiranimi otroci pa so bili tudi otroci, katerih starši so že v taborišču ali že kje drugje podlegli torturam ali bili ustreljeni. Zato se »otroci«, ki še živijo, bistva, za kaj je šlo, ne morejo spomniti. Spomnijo pa se taboriščnih izstopajočih dogodkov iz »otroškega sveta in otroške idile«, ki so jih doživljali ali videli pri svojih vrstnikih. Z otroško poštenostjo in očmi so pač gledali na stvar tako, kot so jo videli, in si o tem ustvarjali lastno mišljenje. Zato so njihove izpovedi polne čustev brez kakršne koli demagoške primesi. Prav to pa daje izpovedim in odgovorom na zastavljena vprašanja verodostojnost in jim brez pomisleka lahko verjamemo.

I.

Obisk pri ge. Tereziji Tomažič – Teji, rojeni Hedl, v Radljah. Danes, dne 31. 7. 2010 stanujoča v Pekrah 132.

Foto: Rajko Topolovec.

Bili ste otrok – zapornica v konc. taborišču OZNE v Strnišču – »Hitlerjev rajh« – in nato še v njegovih podružnicah v Ormožu. Koliko otrok iz vaše številne in znane družine Hedl iz Radelj vas je bilo v poletju 1945 v tem zloglasnem taborišču?

V ormoškem gradu sem bila zaprta skupaj s tremi bratci, ki so bili nekoliko starejši od mene, tako da smo s skupnimi močmi v Ormožu lažje preživeli. Sama pa sem jih imela malo čez 5 let.

Ali sedaj veste kdaj, kako in zakaj ste bili odpeljani v konc. taborišče OZNE v Strnišče?

Očeta so partizani odpeljali v Maribor že 13. maja. Ko pa so prišli po nas otroke in mamo, nam je bilo rečeno, da lahko ostanemo doma, če se mama takoj loči od moža. Ker v to ni privolila, so nas vse skupaj s tovarnjakom odpeljali v Strnišče.

Ali se še česa od tam spomnite ali pa so vam starejši sozaposorniki povedali pozneje?

Bilo je 23. junija. Nad vhodom v taborišče je visel nekakšen slavalok, a ne vem, kaj je na njem pisalo. Najstarejši brat je najprej obnemogel. Obležal je zunaj na soncu in klical mamo za kruh. Za čisto majhne otroke se je sicer dobilo nekaj mleka, a je bilo pokvarjeno, tako da je več otrok tudi zaradi takšnega mleka kmalu umrlo. Šest tednov smo bili skupaj z mamo zaprti v Strnišču. Pogosti apeli na soncu, kjer smo morali tudi prepevati partizanske pesmi, in zelo slaba hrana ter pomanjkljiva higiena je nekatere otroke in tudi starejše tako izdelalo, da so nato ponoči umirali.

So vas v Strnišču kaj zaslišali?

Nas otrok ne, so pa enkrat mamo poklicali v upravno zgradbo, ki je bila pri vhodu v lager. Tudi tukaj so ji rekli, da gremo takoj domov oziroma da nas kot tujce izselijo v Avstrijo, če se loči od moža oziroma očeta. Pozneje pa smo izvedeli, da je takrat oče (na Pohorju) že bil ustreljen. Sedaj mu na domnevni skupinski grob nosim cvetje.

Kateri dogodek vam je v taborišču OZNE v Strnišču ostal v najglobljem spominu ali so vam zanj povedali pozneje?

Najstrašnejša je zame bila ločitev od mame, ko smo morali otroci iti v Ormož.

Se še spomnite, kot najmlajša od vas štirih, kako ste potovali v Ormož?

Z manjšim tovarnjakom so nas iz lagerja pripeljali na železniško postajo Strnišče. Mi štirje smo imeli srečo, da smo bili prvina vrsti, tako da je lahko najstarejši brat ob železniški postaji stekel na bližnjo njivo, kjer je raslo korenje. Nekaj teh korenčkov nam je morda rešilo življenje! Ne vem, za koliko živinskih vagonov nas je bilo, dobro pa se spomnim, da

smo pozno zvečer prispeli na ptujsko železniško postajo, kjer se je tik zraven našega vagona ustavil potniški vlak. Iz njega je nas otroke zagledala starejša gospa, ki smo se ji tako zasmilili, da nam je skozi okno vrgla zavitek, ki ga je ujel najstarejši brat. V njem so bile štiri palačinke, tako da je vsak od nas dobil eno. Korenje in palačinke so nas po vsej verjetnosti rešili, da se pozneje v ormoškem gradu nismo prenaedli koruznega močnika, zaradi katerega je nato v prvih dneh umrlo večje število otrok.

Kakšne vtise kot petletna punčka pa ste odnesli iz Ormoža in ste jih dopolnili pozneje? Koliko vas je bilo, po vašem mnenju, v tem gradu zaprtih?

Na vhodu v grad je bila straža. Spali smo na slamaricah, na katerih so baje pred tem spali bolgarski vojaki. V Strnišču so nas mučile stenice, tukaj pa uši. Bivali smo v prvem nadstropju gradu, v sobi na desni strani. Starejši fantje so morali hoditi čistiti opeko na ruševine v mesto, starejše punce pa pomagati na družbeno posestvo. Spomnim se primera, da so te punce od tam v žepih prinesle razne dobrote. Naložile so jim jih gospodinje, ki so za svoje delavce v bližini teh njiv prinesle hrano. Številke, koliko nas je takrat v gradu bilo, pa vam ne morem povedati, saj takrat o tem nisem razmišljala, bilo pa nas je polno.

Kako pa je bilo doma, ko ste se z bratci vrnili iz Ormoža, mama pa iz Strnišča?

Vrnili smo se proti koncu septembra, dan po tem, ko se je iz Strnišča vrnila mama. Mislim, da sem v pričevanju za pravni postopek »Poprave krivic« navedla datum 22. ali 23. september. Posestvo v velikosti 96 ha so nam medtem odvzeli, iz domačije pa naredili državno ekonomijo. Upravnik te ekonomije nam je takoj, ko smo se vrnili na dom, zabrusil, da nimamo več vstopa. Z mamo smo se nato le nekako stisnili v prostor, kjer so stanovale naše služkinje. Svojo polovico hiše in nekaj posestva pa je mama dobila nazaj leta 1954, ko je državna ekonomija propadla. Očetovo polovico posestva in hiše pa smo otroci dobili nazaj šele z zakonom o denacionalizaciji.

Kot zadnje vprašanje sem vam nameraval zastaviti, ali veste, zakaj ste bili zaprti in zakaj je vaš oče bil brez sojenja ustreljen (kot ste sedaj izvedeli, da je njegov grob blizu Areha na Pohorju), pa ste mi na to vprašanje dejansko že odgovorili v prejšnjem odgovoru! Sicer pa niste edini otrok, ki ste trpeli samo zaradi tega, da se je nekomu svetila vaša domačija in še zlasti vaših 96 ha vzorno urejenega posestva. Danes poznamo podoben primer, ko so zaradi imetja ustrelili tovarnarja Benka

v Prekmurju, ki je premogel največjo tovarno mesnih izdelkov na Balkanu.

II.

Obisk pri g. Francu Hebarju, rojenem v Spodnji Polskavi. Danes, 22. 7. 2010, stanujočem v Doljni Košani pri Pivki 52.

Foto: Rajko Topolovec

Kako se spominjate otroštva v konc. taborišču OZNE v Strnišču in kako ste spomin menda še dopolnili pozneje?

Ponoči so nas najprej s kamionom zapeljali v Slovensko Bistrico, od tam pa v Strnišče. Iz naše hiše nas je bilo šest v tem lagerju; poleg mame in očeta še dva brata in dve sestri. Oče je bil zaprt v moški baraki kazenskega oddelka, mi otroci pa poleg mame v ženski baraki. V začetku je bil skupaj z očetom zaprt starejši brat, rojen leta 1931.

Kako pa se vam je tukaj godilo v naslednjih dnevih?

»Sinček«, rekli so mu tudi »Tina« (verjetno partizansko ime), se je najbolj kruto oziroma nekulturno vedel do zapornikov. Ošabno se je sprehajal po kazenskem delu taborišča in med tem pretepal in brcal starejše zapornike. Grofu Attemsju iz Slovenske Bistrice je uriniral v usta, zaporniki pa smo to gledali. Tudi »bunker – temnico« smo imeli, v katerem je prebil »sosedov kovač« kar tri dni. Iz nje je prišel ves črn. Oče in brat sta pred svojo barako videla tudi vožnjo z motorjem po živih ljudeh, ko so zaporniki morali leči na cesto. Apel je bil tudi ponoči, še hujši pa podnevi na soncu.

Kako dolgo ste bili v Strnišču in potem še v Ormožu?

V Strnišče so nas pripeljali 21. junija, v začetku avgusta pa sem moral kot desetleten fant v Ormož, saj so ostali v družini bili starejši. Pome v Ormož pa je 23.9. 1945 prišel najstarejši brat, ki se je že vrnil iz ujetništva. Tudi ostali iz naše hiše so takrat prišli iz Strnišča.

Ali ste kdaj pozneje izvedeli za krivdo, zakaj ste bili v tem zloglasnem komunističnem taborišču v Strnišču?

Nihče nam ni tega nikoli povedal. Imeli smo sicer 16 ha zemlje, ali pa morda zaradi tega, ker je oče znal nemško, zato so ga tudi imeli za švaba oziroma sodelavca Nemcev. Polovico kmetije so nam vzeli po zakonu o agrarni reformi. Po vrnitvi iz taborišča smo do velikosti 10 ha dobili nazaj, ostalo pa šele sedaj po zakonu o denacionalizaciji.

Zdaj pa še vprašanje, kako se spomnite poti do Ormoža, saj ste takrat imeli že deset let?

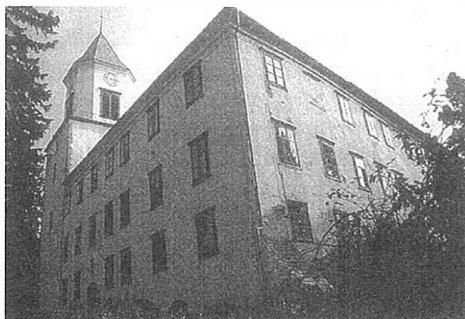
Kar nekaj živinskih vagonov se nas je v Strnišču do večera napolnilo. Ker sem bil bolan na očeh (zavezane oči), vsega nisem mogel videti. Vem pa to, da smo se vso noč vozili do Ormoža, saj smo tja prispeli zgodaj zjutraj.

In kako ste preživeli te mesece v ormoškem gradu?

Kot sojetnica iz Strnišča je bila v Ormož poslana za kuharico že starejša deklica iz Makol. Njo je ob mojem slovesu iz Strnišča mama poprosila, naj v Ormožu popazi name. Zato sem bil v Ormožu kot že njen znanec pri hrani na boljšem. V gradu sem bil nameščen v sobo neke družine s tremi otroki, eden od teh je bil še dojenček, ki je tudi tam kmalu umrl. Partizan, ki je prišel nato v sobo, je trupelce dal v manjšo krsto, jo zabil ter pod pazduho odnesel. Uši so bile hujše, kot so bile v Strnišču stenice.

Ali se vam je v spomin vtisnil še kakšen poseben dogodek v Ormožu?

Iznajdljivejši in večji fantje so skušali iz gradu pobegniti. Ko je stražar enega na begu zalotil, ga je to tako razjezilo, da ga je nato pred gradom privezal k drevesu in mu pod noge spustil nekaj streliv. To sem videl skozi okno svoje sobe!

Pročelje ormoškega gradu, s katerega se je videlo dogajanje pred gradom. Vir: Dr. M. Mikola, Dokumenti in pričevanja o povojnih konc. lagerjih v Sloveniji, Ljubljana 2007.

Od kod vse pa so bili vaši vrstniki v Ormožu, ali ste kaj o njih izvedeli pozneje?

Ker sem imel samo 10 let, tega za večino nisem vedel. Kot sem slišal pozneje, nas je bilo največ s Koroške, iz okolice Konjic, okolice Maribora in iz Slovenskih goric. Iz teh krajev se je po sprejetju zakona »O popravni krivici« tudi javilo največ živih, da smo potem dobili majhno zadoščenje. Največ pa je seveda vredno to, da se nam je priznalo, da nismo bili švabi, izdajalci, nemčurji, protikomunistični elementi oziroma sovražniki ljudstva, kot se je tudi reklo!

Po svoje ste imeli tudi srečo, saj je bilo malo primerov tistih, ki so se vrnili iz Strnišča. Nato ste končali učiteljske v Mariboru. Ali so tam vedeli ali kdaj pozneje še za časa komunizma, da ste bili zapornik v konc. taborišču OZNE v Strnišču?

Ne, nikomur tega nisem upal povedati. Na učiteljsku je bil podoben primer pri nekem dijaku, pa so ga nato izključili. Tudi zato tega nisem nikomur zaupal, tudi ne pozneje v službi, ko sem na koncu bil ravnatelj osnovne šole v Doljni Košani pri Pivki. Prav zato so se znanci tem bolj čudili, ko sem se prijavil za oškodovanca – »po krivici zaprtega v času komunističnega režima«.

III.

Obisk pri sestrah Marjeti in Ceciliji, rojeni Aprih (Ausprich)

Danes, 7.8. 2010, Margarete Knes, rojena 17.2.1936 v Mežici, stanujoča v Dobrli vasi (Eberndorf), Seerosenweg 13, Goseldorf,

In mlajša sestra Cecilija Meschnig, rojena 27.10. 1939 v Mežici, sedaj stanujoča v Seerosenweg 11, Goseldorf.

Foto: Rajko Topolovec

Kako pa sta se vedve znašli v komunističnem konc. taborišču OZNE v Strnišču in nato še v Ormožu?

Oče je bil Avstrijec, zato je morala celotna družina v zbirno taborišče za izselitev tujcev iz Jugoslavije. Mati, Slovenka, pa je tudi morala z nami otroki! Tako nas je bilo v Strnišču pet iz naše družine, in sicer: starši, dve sestri ter še 10-mesečni bratec, ki pa ga je v Strnišču vzel tifus. V Ormož, kot že prej v Strnišče, pa so nas s Koroške pripeljali s tovornjakom.

Otroci z mamo ste torej v Strnišču bivali v skupni baraki, kje pa je ostal oče?

Za očeta ne veva, kje je za večno ostal. Nas otroke z mamo so v tem taborišču vodili kot tujce za izselitev iz Jugoslavije, očeta pa za kaznjenca, zato je bil v Strnišču zaprt v strogo zastraženem delu lagerja in ga tam zato več nismo videli. Kaznjenci so bili tukaj pod zelo strogim režimom, zato mi, ki smo čakali na izselitev, z njimi nismo imeli nobenega stika. Pa tudi za njegov grob ne veva!

Kaj so vama povedali, koliko časa sta bili v Strnišču vidve s sestro pa potem še v Ormožu?

Iz Strnišča sva bili v začetku avgusta s kamionom premeščeni v Ormož. Od tod pa smo se konec septembra na Ptuj ponovno srečali z mamo, ki je tedaj tudi bila izpuščena iz Strnišča, tako da smo se vse tri, razen očeta in bratca, vrnile na svoj dom v Mežico. Pozimi pa so spet prišli po nas s kamionom in nas vse tri spet odpeljali v Maribor za transport v Avstrijo.

Še preden bosta povedali o strašnem transportu v Avstrijo, pa mi opišita še spomine iz ormoškega gradu.

V gradu sva bivali čisto zgoraj. Ponoči so po sobi tekale podgane. Skoraj vsak dan je kašen otrok umrl, pa tudi vsak dan so dovažali nove otroke, čeravno je grad že bil

poln. Mogoče nas je bilo že tisoč. Otroci do petega leta so dobivali mlečni zdrob. Na kapiji so nas stražili partizani z orožjem. Spomnim se, kako sta dva fantka prinesla slive iz bližnjega sadovnjaka, pa ju je zaradi tega stražar zaprl v klet. Umivali smo se iz korita za napajanje živine, ki je bilo postavljeno blizu tamkajšnjega vodnjaka. Kot punčki nisva v Ormožu nič delali.

Rekli sta, da sta se brez očeta in bratca vrnili na svoj dom v Mežico in da sta potem nadaljevali pot v Avstrijo. Pa povejta še kaj o tem potovanju. Sta o njem kaj več izvedeli tudi pozneje?

6. januarja smo iz Maribora nadaljevali pot naprej proti Madžarski. Bil nas je za cel vlak, saj smo bili iz celotne Slovenije, ker kot »švabi« nismo več smeli bivati v Jugoslaviji. Še največ je menda bilo tako imenovanih Kočevsarjev, čeravno so ti že šeststo let živeli na Kočevskem, pa so jih komunisti vseeno nagnali. Potovali smo skozi Madžarsko v najhujšem mrazu, – 20 stopinj. Tam so mnogi, ki so bili poletno oblečeni, zmrznili in so jih nato iz vagonov sproti metali na prsto. Za nas tri je hvala bogu mama s seboj vzela topla oblačila in koce. Po tem naravnem masakru zaradi mraza smo na postajah, kjer smo dolgo čakali, začeli dobivati toplo hrano. Štiri tedne je trajala vožnja od Maribora do Dunaja. S transportom se je zataknilo zaradi tako imenovanih zasedbenih con v Avstriji (ruska in angleška zasedbena cona), s katerimi se naša oblast ni znala (hotela) dogovoriti za vse podrobnosti.

In sedaj obe sestri živita tukaj v soseščini oziroma v isti vasi na avstrijskem Koroškem?

Da, obe sva si tukaj ustvarili družino z Avstrijcema, za silo pa znava tudi še slovensščino. Sedaj na stara leta tudi spet kdaj pa kdaj zaideva v svoj rojstni kraj onstran Pece na slovensko Koroško.

IV.

Obisk pri ge. Martini Knez, rojeni Sugartnik, danes, dne 22. 8. 2010, stanujoči v Libelčah 16.

Kako pa se vi spomnite nasilne preselitve v komunistično konc. taborišče OZNE v Strnišče oziroma, ali ste o tem kaj več izvedeli pozneje?

Po nas so prišli ponoči. Bili so trije partizani in domačin v civilu. Tisti dan je iz nemške vojske prišel starejši brat, ki je potem sam ostal doma. Trije otroci z mamo smo morali takoj spakirati. Očeta pa so že prej aretirali in zapeljali v Strnišče. Je pa iz Libelč bilo aretiranih pet takih družin, za

katero so rekli, da so nemčurji. Ko smo šli od doma, so rekli, da gremo samo do Dravograda, potem pa smo se znašli v konc. taborišču v Strnišču. Med vožnjo so partizani sedeli na zadnji strani kesa in so večkrat zapeli: »Veselite se Slovenije, če ne, boste tam končali«. Iz Strnišča so očeta preselili v Brestanico pri Mariboru. Mama ga je, ko smo se že vrnili iz Strnišča, šla obiskat, pa je bil že čisto gluh od pretepanja. Od tam ni več prišel nazaj.

Kako dolgo pa ste bili zaprti v Strnišču in česa se spomnite oziroma ste o tem izvedeli pozneje?

V Strnišču smo z mamo bile še tri sestre. Bili smo v delu taborišča za izseljence, zato ne vemo, če je takrat še bil v lagerju tudi oče, ki naj bi bil v kazenskem delu taborišča, ki je bil močno zastražen in še posebej ograjen z bodečo žico. Devet tednov smo bili v Strnišču.

V majhnem prostoru za štiri nas je bilo dvanajst. Hranili so nas slabo. Neki materi, ki je v sobi imela tudi dojenčka, je ta kmalu umrl. Partizan ga je zavil v prt in ga pod pazduho odnesel iz sobe.

Tudi večji otroci smo morali poleg mame na apel, še zlasti, če je kdo razjezil »malega partizana Tineta«, ki se je tudi drugače najbolj kruto in ošabno obnašal v lagerju. Mama je čez nekaj časa začela vpiti: »Marija devica – pomagaj nam! Mamo so v taborišču enkrat zaslili; ko je na koncu še vprašala zakaj smo zaprti, pa so ji odgovorili, da imamo dobre sosede...!

Povedati pa želim še en dogodek, ki nam je ostal v spominu.

Nekega dne so v lager zaradi nekih opravil pripeljali vojake iz Maribora. Na začudenje je mama med njimi od daleč zagledala sina – mojega brata, ki je moral po nemški vojaščini služiti še tudi v JNA v Mariboru!

Kako pa se spomnite prihoda v ormoški grad in bivanja v njem?

Moralo je biti že v avgustu, saj smo otroci iz vlaka že videli slive na drevesih. Za več živinskih vagonov nas je bilo. V Ormožu so nas počakale nune (redovnice), ki so nas peš pospremile v grad, kjer smo takoj dobili koruzno župo (močnik). Na vhodu je stal oborožen partizan. Spomnim se tudi stranišč, hodili smo kar za zid gradu, kjer je bila skopana globoka jama, čez njo pa položena dva trama, na kateri je bila pritrjena letva za oprijem, da med potrebo nisi tudi sam vanjo padel – pa se je vseeno tudi dogajalo.

Kako in kdaj pa ste spet prišli domov?

Iz Ormoža so nas z vlakom najprej zapeljali v Maribor, kjer sem se ponovno srečala z mamo in s starejšimi sestrami, ki so ostale v Strnišču. Drugi dan zjutraj pa smo skupaj nadaljevale vožnjo v Dravograd. To se je zgodilo konec septembra 1945.

Kako pa ste se znašli potem doma, ali so vas sosledje kot zapornike gledali postrani?

Nihče nas ni gledal postrani, saj so vsi vedeli, da smo bili po krivici zaprti. Hišo pa nam je pazil najstarejši brat, ki je šele nato šel do kraja odslužit vojsko v JNA. Rada pa bi vam povedala še eno presenetljivo dogodivščino, ki sem jo doživela kot punca leta 1948 in je povezana z dogodki v konc. taborišču OZNE v Strnišču.

Me zelo zanima, nadaljujte!

Ko so v Ravnah leta 1948 zgradili nov transformator, je bila veselica, na katero sem šla s prijateljicami. Pa pride tam za ples prosit nekoliko starejši fant, ki ga sprva nisem prepoznala. Med plesom, ko je tudi spregovoril, pa mi je prišlo na misel, da je podoben najkrutejšemu partizanu v lagerju v Strnišču. Čez čas pa sem se le opogumila in ga vprašala, če mu morda ni ime Tina. Takoj nato pa me je kar med plesom zapustil in izgubil neznanu kam. Tako se je izdal, da je res bili tisti »grozni Tina« iz lagerja Strnišče. Pozneje sem še celo izvedela za njegovo pravo ime Albert Konečnik – Madras, kot so ga tudi klicali sodelavci, – vratarji v Železarni Ravne. Umrl pa je pred tremi leti.

V.

Obisk ge. Marije Piletič, rojene Žmaucer, danes, 22.8.2010, stanujoča v Prevaljah, Prisoje 19.

Kako pa se je vaša družina znašla v komunističnem konc. lagerju OZNE v Strnišču?

Bila sem stara 14 let, ko so junija, na dan, ko je »Sveto rešno telo,« prišli po nas. Ata je delal v rudniku svinca, zato je prišel za nami teden dni pozneje. Naju z mamo so iz Prevalj peljali s kamionom v Ravne, nato pa so nas z več vojaškimi tovornjaki odpeljali še v Strnišče.

Foto: Rajko Topolovec

Kako pa ste preživeli dneve oziroma mesece v lagerju Strnišče, se kot že starejša deklica še česa spomnite?

Tam je bilo zelo hudo. Očeta so močno pretepli in mu tudi vse pobrali – uro, prstan itd. Govorilo se je, da so nekaterim v najstrožjem oddelku lagerja celo izdirali zlate zobe. V Strnišču smo bili tri mesece. Zaradi slabe hrane (nič zabeljene) sem enkrat omedlela, mama pa je dobila močno drisko. Mnogo otrok pa je tedaj umrlo. Tudi v naši baraki jih je nekaj umrlo za tifusom. Ata pa je bil v moški baraki, in sicer v oddelku za izselitev. Bil pa je še oddelek za nemške vojne ujetnike, ki so jih zajeli partizani.

Se od tam še spomnite česa nevsakdanjega?

Ko sta dva zapornika pobegnila čez ograjo, je bilo zelo hudo. Po tem smo morali vso noč stati na cesti pred barakami. Drugi dan so se partizani hvalili, da so ju ujeli in takoj ustrelili. Ko so podnevi moški odšli na delo v tovarno, je en dan mali partizan, ki so mu rekli »Sinek«, nekateri pa tudi »Tina«, s starejšimi zaporniki in še zlasti z ženskami marsikaj grdega počel. Največji trn v peti sta mu bila grofa Attems in Lippit, ki sta bila iz Slovenske Bistrice oziroma iz gradu Turnišče, pa še do neke grofice se je grdo obnašal. Tisti dan, ko pa je prišla anglo-ameriška komisija, pa smo dobili celo makarone z mesom.

Kako pa je bilo v Ormožu?

Ker sem bila že starejša deklica (14 let) in edinka pri mami, me tja niso poslali. Spomnim pa se, kako težko so se matere ločevale od svojih otrok, ko so jih trpali na tovornjake za transport v Ormož. Partizani pa so to strašno ločitev opravičevali s tem, češ da bodo tam otroci na dobrem in se

tudi pozdravili. Mama je po odhodu mednarodne komisije delala v kantini, tako da je za naju bilo potem boljše.

Torej ste na neki način imeli tudi srečo?

Mama je bila rojena v Pliberku, zato smo doma govorili nemško. Menda smo prav zato morali v ta zapor v Strnišče. Po večkratnem zaslišanju očeta so menda spoznali, da smo bili z zapora po nedolžnem. Tudi niso zahtevali, da se zaradi maminega državljanstva izselimo v Avstrijo, kot se je s podobnimi zakonci iz dveh držav tedaj dogajalo.

Kako pa ste se znašli po vrnitvi?

V Avstrijo nas nato niso izselili. Ata je potem znal reči, da so se zmotili! Vse, kar so nam po odhodu zaplenili, smo počasi dobili nazaj. Najdalj je mama čakala na šivalni stroj. Ker sem slabo znala slovenski jezik, nisem naredila vseh razredov osnovne šole. Zaradi tega se tudi potem nisem mogla česa izučiti. Učitelj mi je vedno govoril, da doma ne smem govoriti po nemško.

VI.

Pri ge. Matildi Medved, danes stanujoča v Šarhovi 8, Radlje, rojena 1932. leta.

Z gospo se po telefonu nisem mogel dogovoriti za obisk oziroma za intervju, ker je bila bolna in se je slabo počutila. Z njenim možem Ivanom, ki mi je njeno stanje dejansko pojasnil, sva se nato, ko je bolnico vprašal, dogovorila, da dovoli citirati njeno izjavo, ki jo je dala komisiji za izvajanje »Zakona o popravi krivic« v Radljah, dne 14.9.2005, in jo v povzetku za potrebe tega sestavka o zaprtih otrocih v ormoškem gradu tudi sam navajam:

»Bila sem še otrok, stara 13 let in skupaj z mamo in sestrami in brati sem bila zajeta s strani partizanov. Pobrali so nas po domovih in nas odpeljali v Sterntal (mislim, da je sedaj to Velika Nedelja). Vse skupaj se je dogajalo približno od 19.6.1945 naprej. Čisto točnega datuma ne vem. V tem taborišču je umrla tudi moja sestra Gizela Koler, ki je bila rojena 14.08.1944, umrla pa je 03.07.1945. V tem taborišču je bil prav tako zaprt moj oče, ki pa so ga izpustili kakšen mesec prej, kot mene in ostale otroke z mamo, za kar prilagam odpustnico za očeta z dne 22. 09.1945. Iz tega taborišča, kjer smo bili približno en mesec, so nas peljali v taborišče v Ormož. Takrat so bili zelo težki časi, saj so nas hoteli ločiti od mame, a ker je bil moj brat Kristijan Koler zelo bolan, so moji mami pustili, da je šla zraven v Ormož. Polsestra Marica Grašič pa je morala ostati sama

v Sterntalu. Spominjam se, da so nas vse skupaj večkrat nagnali na prosto in nas zalivali z vodo iz cevi, ženske in tako tudi moja mama so morale po cele dneve stati na soncu, tako dolgo, da so omedlele. Bili so res grozni časi in mi otroci smo morali vse to gledati in spremljati. Tukaj v Ormožu je bil Pušnik Ervin iz Radelj, ki je tudi prej bil v Sterntalu, a je tudi on bil še takrat otrok. V Ormožu smo bili nekako mesec dni bolj dolgo, kot naš oče, približno do 14. 10. 1945.

Še enkrat poudarjam, da smo bili takrat še otroci in da se drugih ljudi ne spomnim, razen mojih sester in bratov...«.

VII.

Obisk pri g. Huberju Kasperju, rojenem 18.6. 1938 v Sv. Primožu na Pohorju, danes,

2. 9. 2010, stanujočem v Limbušu pri Mariboru.

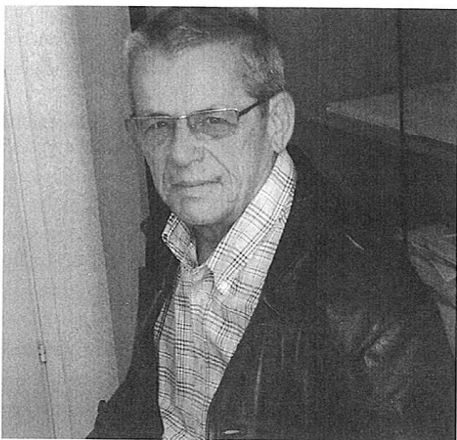

Foto: Rajko Topolovec

Kaj pa so vam povedali oziroma ste o tem slišali pozneje? Kdaj, kako in zakaj ste se znašli v konc. taborišču OZNE v Strnišču in nato še v gradu v Ormožu?

Ponoči, 24. maja 1945, so ob 3.30 uri prišli po nas v Primož, kjer smo štirje bratje in dve sestri z mamo še spali. Ugrabitelji so se vedli zelo neolikano, saj so bile njihove prve besede: »Ti, švabska kurva, takoj spokajj...«. Z na pol razpadlim avtobusom so nas najprej zapeljali v Radlje, popoldan pa z istim avtobusom še v koncentracijsko taborišče v Strnišče.

Kje pa je bil takrat oče?

Oče pa je bil že nekaj dni prej poklican v Vuzenico na urad OZNE, ki se je namestila v samostanu, češ da je imenovan v komisijo za skrbstvo tistih praznih hiš, katerih lastniki so bili

za časa Nemčije izseljeni v Srbijo in so bile takrat na voljo tatovom. To pa je le bila komunistična pretveza, saj je bil tam v tajnosti ustreljen.

Na kak način pa ste za ta zločin izvedeli?

Ustrelil ga je logar iz Vuzenice. Za to pa sem zvedel slučajno, ko so me v Mariboru vrgli iz internata učencev elektrogospodarske šole. (Šlo je za nesporazum med vzgojiteljem in upravnikom internata). V tej sili razmer sem se spomnil na teto, ki je živela na Pobrežju. Da bi bilo glede novega bivališča pri teti vse urejeno po predpisih, me je takoj poslala, naj se grem prijavit na krajevni urad. Dali so mi formular, a ker sem bil počasen, je formular nato izpolnila uslužbenka. Ko sem ji povedal, čigav sem, je rekla, da se očeta dobro spominja. Seveda me je nato zanimalo, kako in kaj ve povedati o očetu, pa me je nadrla: »Kaj še sprašuješ, bodi vesel, da še tebe nismo!«

V konc. taborišče OZNE v Strnišče ste torej prišli vsi razen očeta?

Šest nas je prišlo, dve sestri pa sta v tem času pomagali v gostinskem lokalu pri teti (očetovi sestri, ki je imela na hribu blizu Celja restavracijo »Pri Petričku«, danes jo poznamo iz filma »Otroci Petrička«

Kakšno naključje! Sočasno ste se vendar tudi vi, tako kot vaš brat, znašli v »nekem drugem Petričku«, v Ormožu! Pa mi iz prve roke povejte o tem Petričku pri Celju še kaj več, kot smo izvedeli iz zloglasnega filma.

Pa še res je! Takoj po vojni sta bila lastnika te velike restavracije – danes bi rekli »Kmečkoga turizma«, poklicana na pristojni urad v Celje, da bi se zmenili za stavbo, v katero bi začasno vselili otroke, ki so bili odvzeti pobitim materam v bližnjem Teharju in drugod okrog Celja. To pa je bila spet samo komunistična pretveza, saj sta bila nato oba ustreljena v zloglasnem celjskem Starem piskru. V restavraciji »Petriček« sta bili sestri nato prisiljeni ostati kot oskrbovanki tja privedenih otrok umorjenih staršev.

No, pa pojdiva sedaj spet do konc. lagerja OZNE v Strnišču, da mi poveste še kaj, kar vam je ostalo v spominu, ali pa ste o tamkajšnjih početjih kdaj pozneje izvedeli, in kaj se je z vami zaporniki tam godilo.

Tu so se v isti baraki znašli poleg mame še sestra in dva brata. Starejša brata pa sta bila v drugi – moški baraki. Vhoda v barako sta bila na obeh čelih, na vsaki strani hodnika pa so bili pogradi na nadstropje. Spodaj je legla mama, mi otroci pa smo se stiskali zgoraj. Dva dni je na

ležišču poleg našega pograda ležal mrtvec, preden so ga spravili od tam. Umiralo se je dobesedno zaradi lakote. Starejši od 14 let so morali zjutraj na delo v tovarno, tisti, ki pa niso bili sposobni za delo, in starci pa so se ta čas morali »sprehajati« po cestah v taborišču. Čez pol ure je že kakšen padel. S kavljem iz betonskega železa so ga nato potegnili s cestišča, da so ostali lahko korakali naprej. Ženske so ob tem odganjali, nam otrokom pa ni nihče nič rekel. Ob cesti so nato mrtveci ležali do popoldneva, nakar sta prišla dva z dolgimi in tudi s kratkimi kleščami. Z dolgimi so truplo najprej obrnili na hrbet, in če je človek imel zlate zobe, so mu jih z malimi kleščami izpulili, nato pa sta še oba rablja trupla spravila v vrečo iz jute. Čez nekaj časa pa je po te vreče prišel kamion. V krogu taborišča na zapornike niso streljali.

Kdaj pa so vas, otroke, ločili od mame in vas preselili v Ormož?

V začetku avgusta sva z bratom Horstom in s sestro Eriko morala v Ormož. Punce so nasploh zelo jokale za mamicami, fantje ne toliko. Tam nismo bili več lačni. Mrtvih tudi tam več nisem videval.

Kdaj in kako pa ste prišli spet domov in v kašnem stanju ste našli zapuščeni dom?

V Ormožu so nas otroke, po katere ni mogel nihče priti, spravili na vlak in smo se s preživelimi iz Strnišča znašli na železniški postaji v Mariboru, kjer smo dobili še karte za Vuzenico. Domačijo smo našli popolnoma izropano, tako da smo se morali naseliti v staro kmetijo. Ker nismo bili polnoletni, so nam dodelili varuha. Ta pa je rekel, da kot »švabska deca« lahko postanemo le pastirji, hlapci in dekle.

Kaj pa se je zgodilo z mamo, da je več ne omenjate?

Pravzaprav nihče od nas še živčih otrok do danes ni izvedel, kaj se je zgodilo z mamo. Starejša sinova oziroma brata, ki sta v konc. taborju Strnišče ostala v moški baraki, sta pozneje izvedela, da naj bi od tam bila premeščena v Brestanico pri Mariboru, od koder pa je za njo izginila vsaka sled. Tako smo od naše družine ostali le otroci.

Malo čudno se sliši »za pastirje in hlapce«, ko pa ste bili iz družine premožnih staršev, saj ste poleg tristo hektarjev gozdov posedovali še dva mlina in dve žagi. Ali mislite, da ste prav zaradi premoženja postali sovražniki ljudstva in zaporniki v Strnišču?

Res se je čudno slišalo! Ne vemo, če je bilo samo to krivo, da smo otroci ostali brez očeta in matere in, seveda, brez

imetja. Sicer pa je bil oče Slovenec, so pa zato mamo, ki je bila Avstrijka, kot sem že povedal, imeli za »švabsko kurvo«.

Ključne besede

Osvetlitev povojnega revanšizma skozi prizmo Stalinovih metod vladanja, povojni Konc. lager OZNE v Strnišču, osebni spomini otrok v Konc. lagerju OZNE v Strnišču in nato še v ormoškem gradu.

Ustni viri

–Pogovori avtorja prispevka z »otroki«, danes starci, ki so bili zaprti v Strnišču in v Ormožu.

–Pogovor avtorja s prof. zgodovine g. J. Janžekovičem s Ptuja.

Pisni viri

–Cerkvena knjiga umrlih: Fotokopija seznama pokopanih otrok, pokopališče Ormož.

–Dr. Ivan Klemenčič: Demokracija 21/XV – MILITIZIRANI DEMON ZLA.

–Branko Šumenjak: Obrazložitev in komentar k najdenemu arhivskemu dokumentu »Register umrlih ormoške župnije v letu 1945.«

–Rajko Topolovec: Večer, Štajerski tednik, TV Slo, julij 2010.

Literatura

–Dr. Milko Mikola: Dokumenti in pričevanja o povojnih delovnih taboriščih v Sloveniji, Ljubljana 2007.

–Simon Sebag Montefiore: Mali Stalin.

–Albert Svetina: Od osvobodilnega boja do banditizma, Ljubljana 2004.

–Rajko Topolovec: Kraj prišlekov, Ptuj, 2002.

–Rajko Topolovec: Vse je za povedati, Ptuj 2009.

V prvih mesecih »svobode« leta 1945 so se torej za napredek rdeče revolucije v real-socializmu tudi v Ormožu opravljali tihi pogrebi brez prisotnega spremstva žalujočih svojcev. Pokopavala so se otroška trupelca zaprtih otrok iz gradu, ti otroci pa so bilinasilno odvzeti staršem v konc. lagerju OZNE v Strnišču oziroma dobesedno skriti očem mednarodne humanitarne inšpekcije v matičnem taborišču. Kljub skrivanju otrok, hitrim odpustom zapornikov, boljše hrane, beljenja taborišča in drugega lepšanja tega zloglasnega taborišča je humanitarna komisija zahtevala takojšnje zaprtje (tudi) tega revanšističnega konc. lagerja.

Doživljanj oziroma preživetja, bodisi v matičnem lagerju v Strnišču bodisi v Ormožu so se preživeli otroci – danes starci, spominjali toliko, kolikor jim je še ostalo otroškega spomina in kakor so to tragedijo videli skozi lastne otroške oči in še skozi piramido komunističnega obdobja v poznejših letih, vse do današnjih dni, ko o zločinskem komunizmu lahko kaj rečejo in tudi kje kaj preberejo.

Ivan Tušek¹

SONDIRANJE NA RIMSKI VILI RUSTICI V PAVLOVCIH PRI ORMOŽU

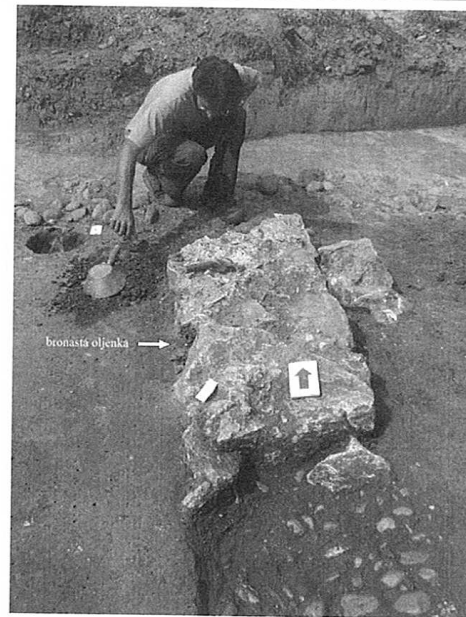
V mesecih maju in juniju leta 2007 je bilo treba opraviti arheološko sondiranje v bližini že leta 1967 delno izkopane in dokumentirane podeželske rimske vile rustice v Pavlovcih pri Ormožu (EŠD 6053). Sondiranje je bilo potrebno zaradi prestavitve trase in elektrifikacije železniške proge Pragersko – Hodoš v neposredno bližino arheološkega najdišča.

Elektrifikacija in rekonstrukcija s prestavitvijo železniške proge bo potekala zahodno od današnje trase in v bližini že dokumentirane vile rustice v Pavlovcih pri Ormožu. Za potrebe izdaje kulturnovarstvenih pogojev investitorju pri gradbenih posegih v zemeljske plasti je strokovna ekipa ZVKDS OE Maribor opravila sondiranje, katerega rezultati bodo tudi osnova za zaščito še nepopolno raziskanega arheološkega spomenika. Sondiranje bo tako določilo tudi še nedefinirano velikost rimskega objekta, kar bo osnova za prihodnje arheološke raziskave in morebitne druge gradbene posege v območje spomenika, kakor je načrtovana gradnja cestnega nadvoza čez železnico.

Arheološko sondiranje je bilo izvedeno na njivskih in travniških površinah s parc. št.: 153/1 in 166/1, obe k. o. Pavlovci. Izkopanih je bilo 5 sond različnih dolžin, širokih 2 m in globokih od 30 cm v sondah 2 in 5 z rimsko kulturno plastjo, pa do 50 cm v ostalih sondah, kjer so na tej globini že sterilne plasti rumene ilovice in drobnega gramoza.

V zahodnem delu sonde 2 je bil dokumentiran temelj zidu, ki je bil zidan iz neobdelanih apnenčastih kamnov, vezanih z apneno malto, vmes pa je bil vzidan tudi kakšen odlomek opeke.

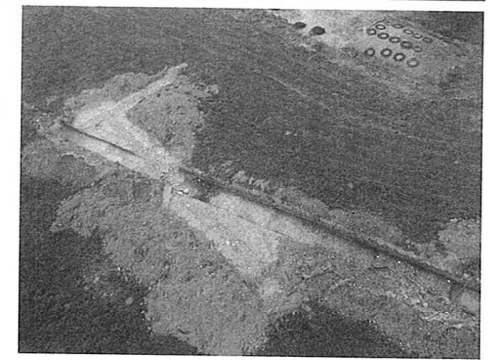
¹ Ivan Tušek, univ. dipl. arheolog, konservatorski svetnik, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Maribor, Slomškov trg 6, 2000 Maribor.

Zahodni del sonde 2 s temeljem rimskega zidu ob katerem je ležala bronasta oljenka. Pavlovci 2007. Foto: Ivan Tušek.

Od ostalih temeljev so bile ohranjene le še sledi (apnena malta, odlomki apnenčastih neobdelanih kamnov in opeke) v ilovnati osnovi. Ostanke temeljev je bilo mogoče navezati na temelje rimskega objekta, ki so bili dokumentirani že v letu 1967, ko je izkopavanja vodila Zorka Šubic, arheologinja in kustodinja Pokrajinskega muzeja Ptuj.

Sondi proti vzhodu je bila na večji površini odkrita do 10 cm debela plast opečne ruševine, predvsem polomljenih tegul in imbreksov, kar je nedvomno ostanek strešne kritine na kakšnem pomožnem gospodarskem objektu. V razširitvi sonde 2 na skrajnem vzhodnem delu pa je bila dokumentirana slabo ohranjena osnova zidu, lahko je ostanek ograje, ki je omejevala dvoriščni prostor rimskega objekta.

Vzhodni del sonde 2 s sledmi temeljev ograje rimske vile. Pavlovci 2007. Foto: Ivan Tušek.

V kulturni plasti nad in med temelji zidov je bilo veliko odlomkov različnega domačega kuhinjskega posodja, med katerimi prevladujejo dokaj grobo izdelani sivo in rjavo žgani lonci z metličastim ornamentom ali brez njega, odlomki navadnih nizkih krožnikov in skodel, vrčev, odlomek meljnice, pa tudi nekaj odlomkov zeleno glaziranega krožnika in večje amfore. Večina posodja je bila rjavo, sivo in črno žgana, glina pa je bila močno mešana s kremenčevim peskom, ponekod pa tudi z zdrobljeno sljudo. Zunanja površina večine odlomkov, posebno sivo žganih posod, je močno luknjičasta.

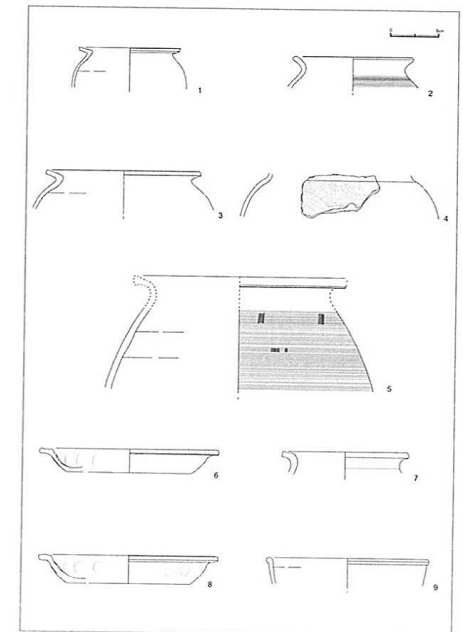

Tabela: Pavlovci 2007 - Odlomki rimske keramike iz naselbinske plasti. Risala: Maja Janežič. Računalniška obdelava: Danilo Cvetko.

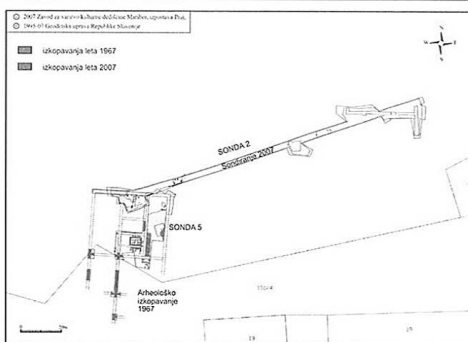
Poleg bronastega novca z napisom in likom *SEVERINE AVG(ustae)* na aversu, žene cesarja Avrelijana (270–275), je bila ob edinem ohranjenem kamnitem temelju najdena večja, lepo ohranjena bronasta oljenka.

Rimska bronasta oljenka. Pavlovci 2007. Foto: Danilo Cvetko.

Na zgornjem delu ima v reliefu izdelano gledališko masko z bujnimi lasnimi kodri. Na dnu okroglo razširjene noge so vidne sledi podlage – lesa.

Najdbe rimske opeke in odlomkov keramike na tem prostoru so bile znane že pred vojno in sodijo skupaj z novcem *KLAVDIJA II. GOTSKEGA* (268–270) in z izkopanim gradivom iz leta 1967 pa tudi z rimskimi ostalinami iz leta 2007 v čas konca 2. do druge polovice 3. stoletja. Takšno villo rustico lahko uvrstimo med podeželske objekte tedanje dobe, ki so bili odmaknjeni od večjih urbanih središč, kot je bil Petovijo. Rimski objekt s hipokaustom v prostorih leži ob glavni rimski prometnici Petovijo – Savarija, to je v panonski svet, kar nedvomno dokazuje prodiranje rimske kolonizacije v notranjost podeželja.

Tlorisna zasnova sonde 2/2007 v navezavi na arheološka izkopavanja leta 1967. Pavlovci 2007. Računalniška obdelava: Duško Belič in Danilo Cvetko.

Ključne besede

Rimska villa rustica, odlomki rimskega posodja, tegule, rimski novci, bronasta oljenka.

Literatura

- Stanko Pahič: *K poteku rimskih cest med Ptujem in Središčem*, Arheološki vestnik 15–16, Ljubljana, 1964–65, str. 315 ss.
- Zorka Šubic: *Antična stavba v Pavlovcih pri Ormožu*, Zbornik: *Ormož skozi stoletja I*, Založba Obzorja Maribor, 1973, str. 32 ss.

Povzetek

Zaradi elektrifikacije in prestavitve trase železniške proge Ormož – Ljutomer je bilo v letu 2007 opravljeno arheološko zaščitno sondiranje na prostoru ostalin rimske ville rustice, ki so bile odkrite z arheološkimi deli na parc. št. 153/1 k.o. Pavlovci že leta 1967. Izkopanih je bilo pet sond različnih dolžin, širokih 2 m in globokih 30 – 50 cm.

Rimska kulturna plast z arhitekturnimi ostalinami, s polomljeno rimsko opeko in z odlomki različnega rimskega kuhinjskega posodja je bila le v sondah 2 in 5 (slika 5). V ostalih sondah je bila pod travniško površino le plast naplavljenih sive mivke in gramoza različnih debelin.

Ob ostankih temelja rimskega objekta smo ob bronastem novcu Severine, žene cesarja Avrelijana (270–275), našli še lepo ohranjeno bronasto oljenko z reliefno upodobitvijo gledališke maske na pokrovu.

V sondi na njivi s parc. št. 166/1 k.o. Pavlovci ni bilo odkritih nobenih kulturnih ostalin. Če sodimo po ostalinah, izkopanih v letih 1967 (kustosinja PM Ptuj Zorka Šubic) in 2007 (konservator ZVKDS Maribor), se ostaline rimskega objekta časovno opredelijo v konec drugega in v drugo polovico 3. stoletja.